MANUSCRIPTUM

1 1983 (50) ANUL XIV

EMINESCU ❦ ARGHEZI ❦ BLAGA ❦ PERPESSICIUS
T. MAIORESCU ❦ I. L. CARAGIALE ❦ P. ZARIFOPOL
M. SADOVEANU ❦ B. P. HASDEU ❦ I. AGÂRBICEANU
CAMIL PETRESCU ❦ ION BARBU ❦ G. M. ZAMFIRESCU
ANDRÉ GIDE ❦ ELENA VĂCĂRESCU ❦ PAUL MORAND

Inedit * Inedit * Inedit *

M. EMINESCU — desen de Nichita Stănescu, septembrie 1982.

Coperta şi prezentarea artistică:
VICTOR MAŞEK

ÎNTEMEIEREA...

În munte, la Podgorii, de al naturii faur
lucrat cu dibăcie în stratul mineral,
stă părăsit, acolo, strălucitorul aur,
de-oştenii mîndrei Rome, în ceasul lor fatal.
Şi hoardele barbare, vandalii, goţii, hunii
pe-aici se rătăciră mereu făcîndu-şi drum,
Dar cheia ce descuie comorile minunii
s-o afle prin desişuri nu au putut nicicum.
Ci Dragoş ştie taina adîncurilor toate
şi-n taină scormonite de mîna lui îi sînt.
El neamul şi-l îndeamnă: «A noastră
libertate
de-acum să se îmbrace în aurit veşmînt
şi-n ochii providenţei aşa să se arate
iar noi bogaţi şi liberi să fim pe-acest
pămînt!»

M. P. Hasdeu

859.0.09
M30

MANUSCRIPTUM

1/1983 (50) ANUL XIV

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE
MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

"243467" 24

DIRECTOR

AL. OPREA

COLECTIV EDITORIAL

IANUŞ BĂILEŞTEANU, ADRIAN BOTA, DIANA CRISTEV,
RUXANDRA MIHĂILĂ, MANUELA TĂNĂSESCU

SECRETARIAT DE REDACŢIE

ADRIAN HOAJĂ, FLOREA VLAD

Documentele, însoţite de fotocopii, se primesc pe adresa redacţiei,
str. Fundaţiei nr. 4, sectorul I, Bucureşti, telefon 50 20 96

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM, Departamentul Export-Import
Presă, P. O. Box 136—37—telex: 11226, Bucureşti, str. 13 Decembrie, nr. 3

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul—Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918"

243.467

SALA DE LECTURA

SUMAR

OMAGIU PREȘEDINTELUI NICOLAE CEAUȘESCU

cu prilejul aniversării a 50 de ani de activitate revoluționară și a zilei de naștere

6—7 **Telegrama Muzeului literaturii române și a revistei „Manuscriptum"**

«Visul de înălțare a României își află împliniri în strălucirea vremurilor noastre...» (MANUSCRIPTUM)

«...eternii noștri păzitori ai solului veșnic...»

M. EMINESCU

8 *La Eminescu* — versuri de *Nicolae DRAGOȘ*

I. *Ipostaze*

9—12 Etica gazetarului — articole polemice (Comentariu de *D. VATAMANIUC*)

II. *Pagini germane*

13—21 Însemnări despre istoria filosofiei (III) — (Transliterare și traducere de *Gherasim PINTEA*)

22—27 Epistolar (Transliterare și traducere de *Mariana PETRESCU-POPA*)

III. *Addenda et corrigenda*

28—31 Titu Maiorescu despre traducerea versurilor eminesciene — scrisoare (prezentată de *Aureliu GOCI*)

Poeta utilis urbi

B. P. HASDEU

32—35 Versuri închinate voievozilor Moldovei *(Stancu ILIN)*

Întemeierea Moldovei; Alegerea domnească; Întemeierea...; Armenii; Mormîntul lui Dragoș — sonete (tălmăcite de *Raluca TULBURE* și *Victor TULBURE*)

PERPESSICIUS

36—45 *Cîntecul de alean al păcii și înfrățirii între popoare.* (Prefață de *Dumitru D. PANAITESCU*)

Medalion

Tudor ARGHEZI

46—48 *I. C. VISSARION* — portret (cu o evocare de *Mitzura T. ARGHEZI*)

SUMAR

Revelația documentului

Christian SCHESAEUS

49—58 Despre răscoala din 1562 *(Elena SOCACIU)*
«...legi pentru cei liberi... sau să murim frumos» — poem istoric

Scriitorul și epoca

M. SADOVEANU, M. SEVASTOS

59—61 În apărarea lui V. G. Morțun *(Vasile SASSU)*

Camil PETRESCU

62—68 Condiția scriitorului și munca intelectuală — un memoriu (adnotat de *Florica ICHIM*)

Caragialiana

I. L. CARAGIALE

69—70 O carte din biblioteca lui Caragiale *(N. SCURTU)*
71—75 Un portret afectiv în scrisorile Cellei DELAVRANCEA *(Barbu CIOCULESCU)*

Poezie, proză

Dragoș VRÂNCEANU

76—77 sau «dorul de poezie» *(Rodica MARIAN)*
77—78 *Datinele; [Dor de poezie]; Să deschid din nou cartea poeziei; Lui Erik S. Sones; Piața Navona; După un somn* — versuri

Ion AGÂRBICEANU

79—91 *Prietenie* — nuvelă (Continuare din nr. 4/1982)

Dosarul unei existențe

Ion BARBU

92—97 Începuturile creației poetice *(Mircea COLOȘENCO)*
Copacul; «Împărăteasa Maria Tereza» — versuri

Meridiane

Lucian BLAGA

98—116 Și prietenii din Elveția — corespondență cu Hugo Marti și Hermann Hauswirth (Comentariu de *Dorli BLAGA*)

SUMAR

Precizări și controverse

117—121 Au existat doi Emil Rebreanu! *(Cezar APREOTESEI)*

122—143 Biografia sadoveniană între adevăr și legendă. Interviu cu *Profira SADOVEANU* (consemnat de *I. OPRIȘAN*)

File de album

144 Colecția de pictură T. Arghezi de la Mărțișor (Comentariu de *Radu BOUREANU*; Diapozitive color realizate de *Vasile BLENDEA*)

Restituiri

145—151 D. PETRINO — Implicațiile unui proces (Documentar de *C. POPESCU-CADEM*)

152—156 G. M. ZAMFIRESCU — între teatru și literatură *(Claudia DIMIU)*

«...o experiență de meșteșugar al scrisului dar mai ales al scenei» — memoriu de activitate

Scriitori români în arhive străine

Paul ZARIFOPOL

157—165 Corespondență din anii de studii cu Hermann SUCHIER *(I. OPRIȘAN)*

Scriitori străini în arhive românești

André GIDE, Paul MORAND, Colette YVER

166—171 către Elena VĂCĂRESCU (Scrisori prezentate de *Gabriela DUMITRESCU*)

Ecouri

172—174 Tristan TZARA și poezia românească de avangardă *(Ion POP)*

174—176 Avangardismul ca istorie *(Constantin SORESCU)*

Cartea de istorie literară

177—180 În dezbatere: *Bibliografiile* — Participă: *Dan SIMONESCU* și *Paul CORNEA*

180—183 Mențiuni: Un instrument de lucru binevenit: *Literatura română — Ghid bibliografic (Paul CORNEA)*

183—185 *Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice (1859 — 1918)* — vol. I-II *(Mircea ANGHELESCU)*

186—189 *Fișier bibliografic • Iconografie*

190—191 *Sumar comentat* (în limbile *engleză, franceză, germană, rusă*)

Telegrama adresată de MUZEUL LITERATURII ROMÂNE și revista „MANUSCRIPTUM"

Tovarășului NICOLAE CEAUȘESCU

Mult stimate și iubite
Tovarășe SECRETAR GENERAL,

În aceste zile de efervescentă mîndrie națională, de înălțător patriotism, prilejuite de împlinirea vîrstei de 65 de ani și a 5o de ani de neobosită activitate revoluționară, gîndul nostru, al scriitorilor, al cercetătorilor din Muzeul literaturii române, al celor din redacția revistei "Manuscriptum", se îndreaptă către Dumneavoastră, cel mai iubit și mai stimat fiu al patriei noastre socialiste, cu profundă gratitudine.

Sentimentele noastre de dragoste și prețuire, de respect și mîndrie patriotică, nu sînt numai expresia unui omagiu pentru conducătorul înțelept al destinelor poporului, pentru marele «om al păcii» - cum sînteți unanim recunoscut pe alte meridiane -, ci și semnul unei vii recunoștințe pentru marele otitor al României de azi și al culturii noastre socialiste. Grație inițiativelor Dumneavoastră, atît de fertile în toate domeniile vieții sociale, cultura a înregistrat mutații fundamentale. Congresul al IX-lea al partidului și cele ce au urmat, sub conducerea nemijlocită a Dumneavoastră, au deschis noi orizonturi în istoria spiritualității românești.

Prin deosebita Dumneavoastră grijă, a fost plenar iluminată ideea de patrie, s-a dat o nouă dimensiune, calitativ superioară, conștiinței istorice și, implicit, procesului de valorificare a moștenirii literare. Și poate că în nici un alt

«VISUL DE ÎNĂLȚARE A ROMÂNIEI ÎȘI AFLĂ ÎM

În epoca de după Congresul al IX-lea al P.C.R., epocă atît de profund marcată de gîndirea teoretică și de activitatea practică a conducătorului partidului și statului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, s-au produs mutații esențiale în modul de a înțelege, asimila și repune în circulație marile valori ale culturii naționale.

Redescoperirea conștiinței de sine a poporului român, recuperarea tradițiilor în spiritul materialismului dialectic și istoric, dintr-o nouă perspectivă științifică și revoluționară, ce a înlăturat îngustimile dogmatice, au condus la o amplă reevaluare a resurselor specifice ale literaturii și artei românești, structurînd o imagine de o deosebită forță și bogăție a spiritualității naționale, cu adînci rădăcini în istoria patriei noastre.

Marile forumuri ale culturii și educației, de largă deschidere democratică, organizate la îndemnul și sub atenta îndrumare a Secretarului general al partidului, sînt încă o dovadă a preocupării statornice a tovarășului Nicolae Ceaușescu pentru destinele culturii, ale literaturii și artei, preocupare izvorîtă din puternicul sentiment al istoriei, din prețuirea deosebită pentru valorile făurite dintotdeauna pe pămînt românesc. Se confirmă, astfel, încă o dată, rolul major pe care îl dețin creațiile literare în relevarea specificului național, în împlinirea deziderateloг impuse de modelarea conștiinței omului nou, de educația socialistă a tineretului patriei noastre, în afirmarea nobilelor idealuri de libertate, independență, dreptate socială și națională.

Pasiunea înflăcărată cu care conducătorul partidului afirmă și apără aceste idealuri ce pot fi, pe drept cuvînt, considerate Steaua Polară a istoriei românilor, demnitatea și mîndria patriotică cu care cinstește gîndul românesc întrupat în operele marilor noștri scriitori și-au aflat o neîntrecută expresie în memorabilele cuvinte, înscrise cu prilejul vizitei la Ipotești, în Cartea de onoare a Muzeului memorial „Mihai Eminescu":

«Aici, la Ipotești, unde s-a înălțat în strălucire universală luceafărul geniului poetic național, cinstim cu emoție memoria nepieritoare a celui mai iubit poet al neamului nostru — Mihai Eminescu.

Visul lui de dreptate, de libertate și de înălțare a României cîntată în vers de aur își află împliniri în strălucirea vremurilor noastre, cînd întregul popor, deplin stăpîn pe propria-i soartă construiește o viață nouă — socialismul.»

Aidoma lui Eminescu, dînd glas frămîntărilor și năzuințelor dăltuite de veacuri în sufletul oamenilor acestui pămînt, marii scriitori, implicați permanent în istoria țării, au făcut din opera lor un act civic de angajare patriotică și militantism politic, o mărturie nepieritoare a devenirii poporului român.

Tocmai această *«cu asupra de măsură»* identificare a creatorului — prin operă și prin faptele de viață — cu propriul său timp, însumîndu-și cu devotament și responsabilitate atît idealurile înaintașilor cît și visurile de înălțare în viitorime — indisolubila osmoză între artist-cetățean-popor — constituie temeiul admirației neobosite a tovarășului Nicolae Ceaușescu pentru exemplul neîntrecut al marilor noștri scriitori.

Cu nenumărate prilejuri, Secretarul general al partidului, analizînd aportul marilor artiști și cărturari la fundamentarea specificului național al literaturii române, întrupat în conștiința duratei poporului nostru, accentua cu puterea evidenței că operele lor sînt o pildă și un argument estetic pentru educația patriotică, pentru cultivarea limbii lăsată nouă moștenire de înaintemergători, pentru păstrarea veșnic vie a aspirațiilor de libertate, independență și dreptate.

PLINIRI ÎN STRĂLUCIREA VREMURILOR NOASTRE...»

Dintr-un adînc ecou al dragostei pentru pămîntul străbun, dintr-o permanentă și trainică implicare în conștiința socială a epocii, luminații vizionari ai generației de la 1848, ideile înălțătoare ale lui Bălcescu sau Hasdeu, poemele istorice ale lui Alecsandri sau Bolintineanu, fulgerul gîndirii eminesciene, vocile profetice ale lui Coșbuc și Goga, paginile evocărilor istorice sadoveniene, limba română distilată *«mii de săptămîni»* de meșterul Arghezi — la care, firesc, se adaugă creațiile anilor noștri — au conturat o frescă a pătimirilor și izbînzilor omului stăpînitor pe meleagurile *Mioriței*.

Cu îndreptățită exigență, tovarășul Nicolae Ceaușescu adresa scriitorilor de azi vibrantul îndemn de a afla taina făuririi unor opere originale sorbind din *«apa vie ce izvorăște din pămîntul udat de sudoarea și sîngele înaintașilor»*. Calea aleasă de precursori care, așa după cum afirma Secretarul general, *«au fost mari tocmai pentru că au scris despre poporul nostru, despre ceea ce-l frămîntă»*, constituie unicul drum pe care creatorii epocii socialismului pot nădăjdui că, urmîndu-l, vor trece, prin opera lor, pragul universalității.

Concepția umanistă, plină de înțelepciune, pe care o promovează tovarășul Nicolae Ceaușescu, a generat o atitudine responsabilă în valorificarea operei înaintașilor, în restituirea pentru generațiile viitoare a modelelor estetice și umane ale trecutului.

În acest proces complex un rol de seamă deține istoria literară a cărei nobilă misiune — după cum arăta Secretarul general al partidului — este aceea de a oferi *«o orientare clară asupra dezvoltării spirituale a poporului nostru»*. Elaborarea vastelor lucrări de sinteză și analiză asupra istoriei literaturii române exprimă astfel profunda angajare politică, de amplă relevanță patriotică și civică a cercetării științifice. Generoasele idei ale tovarășului Nicolae Ceaușescu constituie pentru cei chemați să realizeze această imagine de sinteză a evoluției scrisului românesc, un model de inestimabilă valoare teoretică, un îndreptar practic ce dezvăluie trainicele legături dintre trecut și prezent, dintre viața social-politică a națiunii și concretizarea lor în forme artistice perene ce au în centrul lor omul, făuritor al istoriei și al comorilor de frumusețe de pe aceste meleaguri. S-a structurat astfel o nouă metodologie în cercetarea istoriei literare ce are la bază respectul pentru litera și spiritul documentului literar, ca mărturie de epocă ce urmează să fie interpretată în lumina materialismului dialectic și istoric.

Misiunea noastră, a revistei „*Manuscriptum*“ — ea însăși o realizare a acestor ani, creată direct din inițiativa tovarășului Nicolae Ceaușescu — este de a restitui acele opere, din varii împrejurări rămase necunoscute, care întregesc tezaurul culturii noastre naționale.

În aceste zile faste, cînd Secretarul general al partidului și Președintele republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a împlinit 65 de ani, nu găsim un mod mai fericit de a da glas sentimentelor de adîncă recunoștință față de felul în care au fost redate poporului marile valori ale spiritualității naționale și integrate în noua istorie a patriei, decît adresîndu-i această frază din scrisoarea trimisă de M. Eminescu unui fruntaș al revoluției de la 1848, în preajma sărbătoririi de la Putna a lui Ștefan cel Mare: *«prin numele și inteligența D-voastră ați aruncat asupră-ne razele cele mai curate ale generației căreia-i aparțineți; de aceea primiți mulțămita noastră — nu pentru noi, a cărora nu-i nici ideea, nici condițiunile de rezolvare — ci pentru sfințenia cauzei a cărei flamură o urmăm cu toții și a cărui moment e și serbarea aceasta.»*

„MANUSCRIPTUM“

«...ETERNII NOŞTRI PĂZITORI AI

LA EMINESCU

Nici umbra nu mai este pieritoare,
părelnic pasul să i-l spună-n ierbi,
cînd, melancolic, calea luceferii şi-o taie
ca să răsară-n stemele de cerbi...

Nici glasul, însoţindu-l din cuvînt,
nu s-a păstrat ca tainic să-l rostească.
Poate-n adîncuri, grav cutreierînd,
îşi poartă-ascunsa mantie regească.

Buciume sună fără să-l ajungă
acolo, unde duhul e-mpărat....
Îşi bate clipa clopotele-n dungă
urcînd al frunzelor solemn palat.

Vin voievozi lunateci pe poteci
nimbate în argintul pal al lunii
de parcă drumul le-ar fi fost pe veci
sortit să-l poarte spre tărîmul lumii.

Viu tresărind, stă lacul să apună
în pleoapa unui nufăr singuratec
cînd o Ofelie îşi ia cunună
al soarelui profil primăvăratec.

« Alunecînd pe-o rază », vin paşnice fantasme,
gingaş cuprinse de un tandru dor
şi drumul de la viaţă pînă-n basme
trece prin umbra vagă-a unui nor.

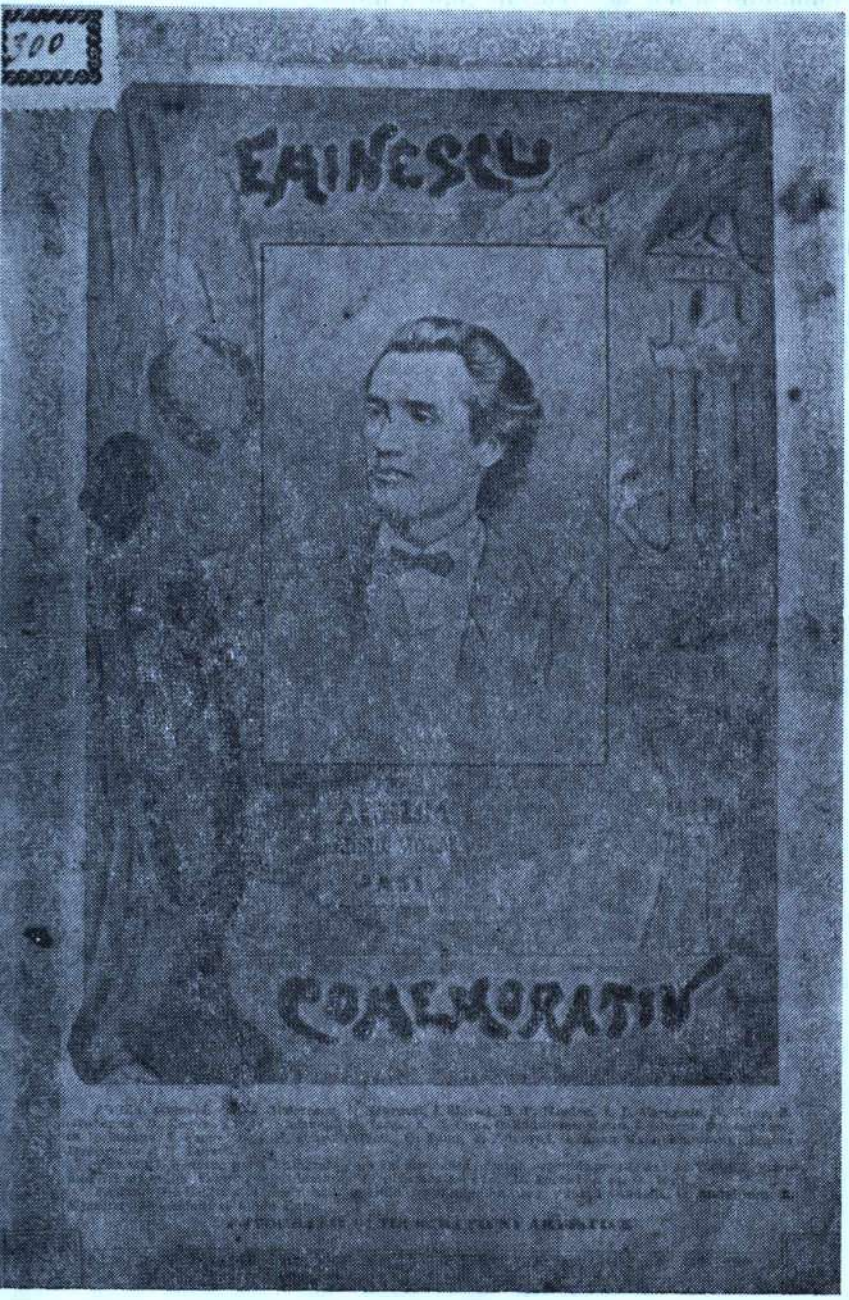
Nu, umbra pieritoare nu-ntretaie
părelnic pasul să-l şoptească-n ierbi,
cînd vin luceferii-n nestinsă ploaie
zidindu-se-ntr-un veşnic, tînăr verb.

Nu, trista, pieritoare umbră nu e!
Doar lacul poartă-n nuferi o statuie.

decembrie 1982 *Nicolae DRAGOŞ*

SOLULUI VEŞNIC...»

I. IPOSTAZE

Etica gazetarului

EMINESCU SE OCUPĂ LA *„TIMPUL“* CA redactor şi redactor-şef, pe lîngă elaborarea de articole pe diverse teme, şi de materialele primite de la corespondenţii ziarului. Dintre corespondenţii permanenţi, cel mai activ este Iacob Negruzzi, cu «scrisori» din Iaşi, pe care le semnează: *BB*, şi unele mici studii social-politice. I. Slavici ne dă informaţii preţioase cu privire la atenţia ce-o acorda Eminescu operaţiilor redacţionale. «*Corespondenţele D[omniei]-voastre* — îi scrie I. Slavici lui Iacob Negruzzi în 8 februarie 1878 — *se publică ce-i drept cu multe greşeli de tipar; în* **„Timpul“**, *însă ele sunt cele mai îngrijite publicaţiuni. Eu şi Eminescu ne dăm toată silinţa, dar îndeobşte ziarul se întîrzie şi nu ni se execută corecturile decît în pripă.*

Cîteodată corespondenţele se publică prea tîrziu, fiindcă poşta ne soseşte pe la 5 ceasuri şi apoi nu mai pot fi date la tipar decît pentru numărul de poimîne. Alte dăţi se potriveşte să primim corespondenţa în ajunul unei sărbători. Regula statornicită este: corespondenţele B.B. se publică imediat.» (I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare*, II, „Junimea“, II, Bucureşti, 1932, p. 288).

Un alt corespondent permanent al *„Timpului“* este *Delfinul*, pseudonim sub care se ascunde o persoană neidentificată. Acesta trimite colaborări din Galaţi, adevărate studii, în care se ocupă, cu o bună informare, de situaţia politică din ţară şi critică politica internă şi externă a guvernului liberal. *Urmările vizitatului* (*„Timpul“*, 17 octombrie 1882), în care se ocupă de politica lui I. C. Brătianu, este întîmpinat cu critici severe de presa liberală. *„Românul“* îl

I

[2264]

[F. 231] Ce poftește d. maior Christodorescu prin scrisorile injurioase ce ni le trimite de la Craiova?

Să mergem la Craiova să-i cerem satisfacție.

Curioasă idee! Orice om din uniunea poștală universală și din sfera poștei române ne poate trimite nu nouă, dar oricui o scrisoare anonimă sau iscălită de un nume atît [de] puțin cunoscut [1] încît să echivaleze cu anonimul și noi să avem de gînd a îmbla cu pistoalele-n brîu după el peste mări și țări pentru a-i cere satisfacție?

Was zu viel ist, ist ungesund [2], zice neamțul. Am trebui să fim într-o completă anarchie intelectuală și morală ca să îmblăm după oameni pe care nici [î]i cunoaștem cine sînt, pentru a le scoate fiecăruia îndeosebi greerii din cap cu porumbrele.

Dar se simte d. Christodorescu atins?

N-are decît să ceară satisfacție și-i o vom da conform tuturor regulelor cuvenite.

II

[F. 240] Observăm din nou [3] că nici o obligațiune nu ne impune de-a publica *orice* ni se trimete. Avem obligațiunea *morală*, luată de bună voie, de-a publica întîmpinări cuviincioase. Nimic alta [4]. Oricine[5], precum am zis [6] poate s-arunce în cutie o scrisoare la adresa noastră. Pînă și balamucul e servit de poștă. Între lucrurile ce ne pot veni pot fi unele [7] stupide, altele [8] foarte viteze... la distanță [9], pot

[1] *puțin cunoscut*, scrise deasupra; inițial: *de necunoscut*, șterse.
[2] *Ceea ce este prea mult este nesănătos.*
[3] *din nou*, scrise deasupra.
[4] *Avem obligațiunea morală, luată de bună voie, de-a publica întîmpinări cuviincioase. Nimic alta*; inițial: *Și balamucul are dreptul debitului*, șterse.
[5] Urmează: *în tot cuprinsul unei mărci postale*, șterse.
[6] *precum am zis*, scrise deasupra.
[7] Urmează: *absolut*, șters.
[8] *să fie provocări din partea unor cocote bărbătești, cine știe din ce punct al provincialului*, șterse.
[9] Urmează: *dar de aproape temîndu-și urechile*, șterse.

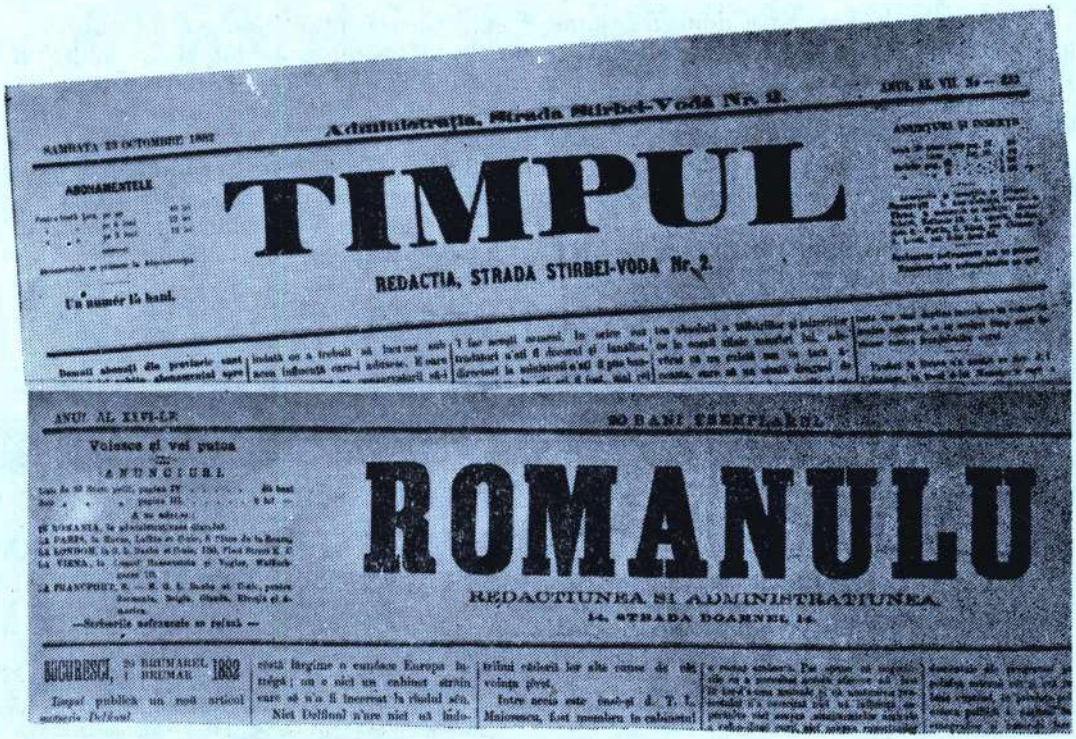
---

acuză pe Eminescu în editorialul *București 20 Brumărel / 1 Brumar 1882*, din 21 octombrie 1882, că făcea loc în coloanele ziarului unor materiale, fără nici un control redacțional. Eminescu răspunde în editorialul *București, 22 octomvrie 1882 [«Articolele ce ni le trimite»]* din 23 octombrie 1882, neinclus în nici o ediție a prozei sale politice. *«Articolele ce ni le trimite din cînd în cînd* **Delfinul** — scrie Eminescu — *au proprietatea de a excita organele roșii pîn-la furie.*

Știm prea bine și organele adversarilor noștri știu asemenea că în lumea ziaristică e o regulă de-a respecta în întregul ei individualitatea unui autor, de-a respecta stilul lui, care e în genere în legături intime cu natura și cu temperamentul lui și ei știu că a atribui unui partid întreg ceea ce un singur membru afirmă este o sofismă comună de tot, recomandată deja de Gerard Hamilton ca mijloc lesnicios, însă nu onest, de-a sprijini trebuințele cauzei.

Dacă recomandăm aceste articole atenției deosebite a cititorului, din aceasta dumnealor deducem numaidecît că împărtășim cu desăvîrșire, ca în reproducere galvanoplastică, punctul de vedere al autorului, pe cînd în realitate considerația noastră de căpetenie este că articolul e interesant, scris c-o deosebită energie de stil și meritînd — ca orice lucrare interesantă — atenția cititorului, chiar atunci cînd n-ar reflecta pe deplin sau în toate punctele opinia noastră.

Audiatur! *Nu-nțelegem ce fel de libertate de cuvînt ar fi aceea, cînd cineva n-ar putea să-și susție vederile cu toată energia naturii sale proprii. Stilul și judecata sînt tocmai la oameni talentați cestiuni de temperament. Precum fiece*

TIMPUL
REDACTIA, STRADA STIRBEI-VODA Nr. 2.
ROMANULU
REDACTIUNEA SI ADMINISTRATIUNEA
14, STRADA DOAMNEI 14.

fi lucruri imorale [10] sau necuviincioase sau în genere, lucruri ce nu ne convin. Asupra libertăţii noastre de-a dispune sau nu publicarea celor ce ni se trimit [11], avem a decide noi înainte de toate şi d. Christodorescu mai puţin decît oricine [12].

[10] Urmează: *c-un cuvînt* [ilizibil] *pot fi altele sau pur şi simplu*, şterse.
[11] *avem a decide noi înainte de toate nu d.*, scrise deasupra; iniţial: *nu avem a răspunde nimănui şi d-lui*, şterse.
[12] Urmează: *Dar sunt alte ziare cari ar fi admiţînd lucruri, ce nu voim noi să le publicăm? Cu atît mai rău pentru ele.*

instrument are tonul său specific, tot astfel fiece om are predispoziţia sa firească, pasională, de-a aprecia şi zugrăvi lucrurile; ar fi goală pedanterie, demnă de bucherii foilor roşii, de-a reteza un stil viu, o apreciaţie energică, numai pentru că nu împărtăşim toate ideile sau punctul de vedere din care autorul scrie.» Sofismele lui Gerard Hamilton stau în atenţia poetului şi într-o prezentare din manuscrisul 2264 (M. Eminescu, *Fragmentarium*, Bucureşti, 1981, pp. 218—222).

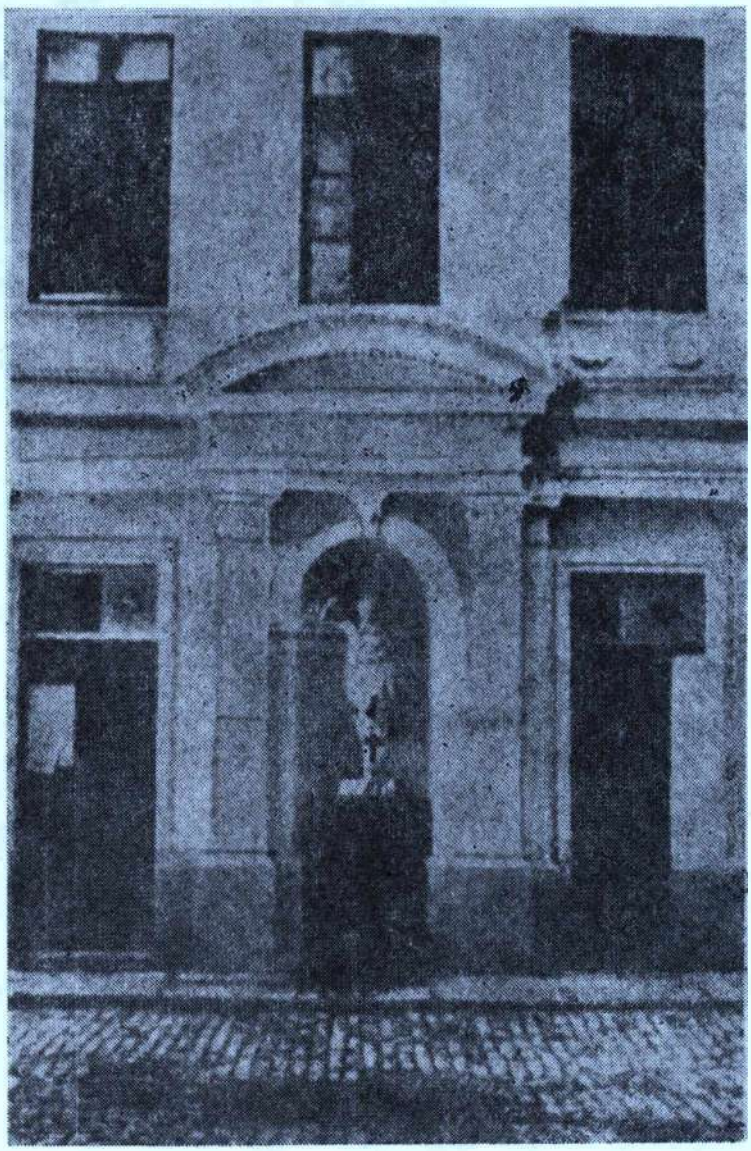
Eminescu se ocupă, pe de altă parte, de corespondenţele primite de la colaboratorii ocazionali ai ziarului şi adoptă o poziţie diferenţiată faţă de aceste materiale. Extrage adesea părţi din aceste corespondenţe, pe care le integrează în articolele sale, fără să indice numele autorilor, ci numai localitatea de unde sînt trimise şi stările de lucruri la care se referă. Multe corespondenţe sînt publicate integral după ce le face «toaleta» şi dacă acestea prezentau un interes aparte pentru polemicile sale cu presa liberală, le însoţeşte şi de prezentări introductive. Întîlnim şi o altă situaţie. Eminescu reţine din corespondenţele ocazionale numai fragmente.

Eminescu considera că materialele care intrau în redacţie deveneau proprietatea exclusivă a acesteia şi că putea dispune de ele după cum credea de cuviinţă. Cînd materialele veneau de la «oameni talentaţi», le tipărea integral, chiar dacă contraveneau orientării sale politice. Cînd autorii nu îndeplineau această condiţie, le utiliza în funcţie de interesele imediate ale redacţiei.

[241] În scrisoarea sa a doua ne spune [13] că «ceruse intenționat să nu publicăm scrisoarea sa întîia», că «am abuzat de un drept ce nu ne-a dat și am publicat numai fragmente».

D. maior se-nșală. Este inexact că ne-a cerut să nu publicăm scrisoarea întîia. Una la mînă. Apoi nu poate cere să nu facem cum voim uz de-o proprietate a noastră. Două la mînă [14]. O scrisoare adresată nouă [15] și pe care o primim este proprietatea noastră *absolută* după toate regulele din lume și avem dreptul de-a face de ea [16] orice uz de care e susceptibilă hîrtia [17]. Fără-ndoială și tratăm asemenea hîrtii după cinstea obrazului de la care ne vine și după termenii pe cari îi cuprind.

Dar după ce d-sa nu ne-a dat o autorizare pe care nimeni nu i-a cerut-o, și pe care nici avem vro nevoie a i-o cere pentru a dispune de lucrul nostru [18], ne cere acum ca «conform cu obligațiunile ce ni le impune meseria de gazetar să publicăm în întregul său scrisoarea întîia».

Redacția ziarului „Timpul" (București str. Știrbei Vodă nr. 2).

[13] *În scrisoarea a doua ne spune*, scrise deasupra; inițial: *D. maior Christodorescu își petrece scriindu-ne a doua epistolă din Craiova în care ne spune*, șterse.

[14] *D. maior se-nșală. Este inexact că ne-a cerut să nu publicăm scrisoarea-ntîia. Una la mînă. Apoi nu poate cere să nu facem cum voim uz de-o proprietate a noastră. Două la mînă*, scrise deasupra; inițial: *Toate acestea sînt vorbe-n vînt*, șterse.

[15] *adresată nouă*, scrise deasupra; inițial: *ce ni se trimite prin poștă*, șterse.

[16] *de ea*, scrise deasupra.

[17] Urmează: *pe care e scrisă*, șterse.

[18] *a i-o cere pentru a dispune de lucrul nostru*, scrise deasupra; inițial: *a-l întreba daca ne-o dă*, șterse.

Acest procedeu stîrnește indignarea unor corespondenți ocazionali. În manuscrisul 2264 se păstrează textele fragmentare a două răspunsuri la obiecțiile unui astfel de corespondent din Craiova. Le transcriem după manuscrise și atragem atenția asupra modificărilor operate de Eminescu în prima redactare, prin renunțarea la unele formulări inițiale și înlocuirea cu altele mai «politicoase», însă la fel de severe.

Concepția lui Eminescu cu privire la dreptul de proprietate asupra materialelor intrate în redacție, și modul de aplicare a acestui drept nu au stat în atenția exegeților operei sale. Aceste aspecte se înscriu totuși ca un capitol important în activitatea sa ziaristică la cotidianul bucureștean.

D. VATAMANIUC

II. PAGINI GERMANE

Note despre filosofia lui Hegel

Anmeldungs-Buch

des Studirenden Michael Eminescu

aus Botoschan — Rumänien

Inscribirt

in der philosophischen Facultät

der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität

zu Berlin

den 1 — Semester 1873

ÎN „*MANUSCRIPTUM*", AN XII, NR. 4(45), 1981, p. 17 şi urm. au fost publicate notiţele lui Eminescu în limba germană de la prelegerea introductivă a cursului profesorului Althaus: *Despre principiile filozofici hegeliene*, ţinută la 3 mai 1873 la Universitatea din Berlin. În acelaşi caiet al manuscriselor eminesciene (*Ms. 2280*, pp. 7—9) apar însemnări luate la o altă prelegere de la respectivul curs. Poartă, prescurtat, acelaşi titlu, dar nu sînt datate şi, probabil, nu sînt notiţele în strictă continuare, adică de la ora imediat următoare a cursului; prezintă însă o principală enunţare: « *Principiul de căpetenie în sistem e gîndirea* ».

Tot de la amintitul curs şi tot rezumate sînt notiţele dintr-un alt caiet (*M. 2286*, pp. 39 r şi v + 41 r — 43 v); aci, în loc de titlu, menţionează simplu: *Hegel*, prima frază enunţă: « *Absolutul nu trebuie considerat doar ca substanţiv, ci ca subiect* ».

În cele ce urmează se redau transliterate în litere latine şi traduse aceste două texte.

Conţinutul lor prezintă în limbaj didactic, rezumat, elemente ale sistemului de gîndire al lui Hegel din *Filosofia spiritului* şi îndeosebi din *Ştiinţa logicii*, unele pasaje referindu-se direct la partea a doua a acestei din urmă lucrări.

Fragmente dintr-un ansamblu unitar, însemnările de la aceste două prelegeri sînt structurate mai puţin arhitectural decît rezumatul prelegerii introductive. Era şi materia mai seacă. Poetul o domina şi expunerea lui e clară. În goana condeiului însă, frazele sînt adesea doar simple enunţuri, fără predicat; începe enumerări pe care le abandonează, întrerupînd chiar expunerea. Însemnările păstrează în mod inevitabil trăsăturile proprii notiţelor de curs, chiar cînd ele constituie dovada unei familiarizări cu domeniul.

În ce priveşte traducerea termenilor caracteristici limbajului filozofic al lui Hegel, întrucît textele de faţă se referă îndeosebi la *Ştiinţa logicii*, am urmat formele adoptate de traducătorul în româneşte al acestei lucrări, D. D. Roşca. Astfel: Pentru *Sein* — fiinţa; *Nichts* — neantul; *Anderssein* — diversitatea (fiinţei); *unterscheiden (des Seins)* — disocierea (fiinţei); *Endliche* — finitul; *Unendliche* — infinitul; *Wissen*-cunoaştere; *Bestimmung* — determinaţie *Aufheben* — anulare; *Stoff* — materie; *Eigentümlichkeit* — particularitate; *Fürsichsein* — fiinţă pentru sine etc.

G. PINTEA

Ü[BER] D[IE] HEGELSCH[E] PH[ILOSOPHIE]

[Mss. 2280, pp. 7r–9r]

Hauptprinzip im Sistem das Denken. Da dieses als Thätigkeit d[e]s Subjects bezeichnet werden muss. Capitel d[es] Denkens als das Subjective. Grundsatz die Voraussetzungslosigkeit. Er will keine vorangehende Vorstellung v[on] d[er] Ph[i]l[osophie] od[er] Wissenschaft, die ein[en] Weg bahnen würde. Er erklärt [sich] für feste Meinu[n]g. unphilosophisch [indescifrabil]. *Nur das freie für sich seiende Denken. Vorurtheilslosigkeit. Selbstlose Hingebung an die Wahrheit. Das Individuum hat sein Interesse hinenigesetzt. Petitor principii. Der Fluch der Geschichte. Wir sind zum voraus übertäubt. Die Voraussetzungslosigkeit eine sittliche Bedeutu[n]g, f[ür] d[ie] Hegelsche Phil[osophie], eine technisch-theoretische. Empirisch underfüllbare.* | *Niemand kann sich aus allem Zusammenhang herausreißen, daß sie so sei, wie sie ursprünglich bei Gott war. Ist die Phil[osophie] wirklich die universelle Wiss[enschaft], die die Norm der anderen bestimmt, so begehrt sie einen mannigfachen Wissensinhalt. Sätze, die wenn sie nicht gelten sollen,* [indescifrabil] *Denken sich selbst aufheben würde. Es wird die Freiheit(?) m[it] d[er] Verleugnung derselben beim Denken Tabula rasa. In h[egelschen] Formen muss irgend eine Absicht sein. Peremtorisch[e] Aussprüche od[er] Berufung auf sehr große Fähigkeiten. Warum soll der Denker absolut sich selbst bestimmen. Warum soll er anfangen von allem Inhalt abstrahirend, dieses unbestimmte Denken, das reine Sein. Er hat sich vorläufigen Reflexionen enthalten. Gehören sie nicht zur Sache, so müssen sie fortbleiben. Geheime Voraussetzu[n]g. Eine Concession an die Beschränktheit des* [indescifrabil] *kann nicht erlaubt sein.*

Er leugnet diesen Vorwurf. Aus u[nd] nach d[er] Übersicht des ganzen Geschöpfs Sie weiß die Folge der Momente [im] voraus u[nd] gibt sie an, ehe sie gesche[he]n.

Aus dem [indescifrabil] *des Geistes* [indescifrabil] *werden allgemeine Betrachtungen zur vorläufigen Orientirung festgesetzt. Das gemeinsame Schaffen dem Einzelnen zu gute kommen. Es soll das ex parte zusammengestellte von keinem Werth seim; das Werk der Inhaltsanzeige. In Phil[osophie] erscheint v[on] d[er] Mangelhaftigkeit des bischerigen Wissens, der Grund, Kraft dessen das Wissen groß ist, u[nd] sich zu einem sich fragende Gebäude betrachtet.*

We[nn] dieses nicht gefal[le]n (?) wäre [,] könnte auch keine Pgil[osophie] existiren, daß es eine Natur u[nd] einen Geist gibt. Wie weit wird dieses inhaltlose Denken kommen.

1.62. Wie der Anf[an]g des Denkens war, muss es auchimmanent bleiben [·] Es erzeugt durch seine Bewegung sein[en] Inhalt. Die Idee ist nicht als Formel, die unterstel[l]te Totalität [,] sein[e] eigenthümliche Best[immung] u[nd] Gesche[hn]. Es gibt im(?) sich selbst.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel's

Vorlesungen

über die

Geschichte der Philosophie.

Herausgegeben

von

Dr. Carl Ludwig Michelet.

Μεταχειριζόμενη πόλις φιλοσοφίαν οὐ δοκίμως.

Plato.

Erster Theil.

Zweite verbesserte Auflage.

Mit Königl. Würtembergischem, Großherzogl. Hessischem und der freien Stadt Frankfurt Privilegium gegen den Nachdruck und Nachdrucks-Verkauf.

Berlin, 1840.

Verlag von Duncker und Humblot.

DESPRE FILOSOFIA LUI HEGEL

[Mss. 2280, pp. 7r–9r]

Principiul de căpetenie din sistem [e] gîndirea, deoarece aceasta trebuie caracterizată ca activitate a subiectului. Capitolul gîndirii ca subiectivă. Principiu: lipsa de presupoziţie. El nu vrea o reprezentare prealabilă despre filosofie sau ştiinţă, care să traseze un drum. Se pronunţa pentru o părere fermă nefilosofică *[indescifrabil]*. Numai gîndirea liberă, existînd pentru sine. Lipsă de prejudecăţi. Dăruire lipsită de egoism pentru adevăr. Individul şi-a implicat interesul în ea. *Petitor principii*. Blăstămul istoriei. Sîntem dinainte ademeniţi. Lipsa de presupoziţie [are] o însemnătate morală, pentru filosofia hegeliană una tehnică-teoretică, empiric nerealizabilă. Nimeni nu se poate smulge dintr-o întreagă corelaţie, ca să fie astfel cum era iniţial la Dumnezeu. Dacă filosofia este cu adevărat ştiinţa universală, cea care determină norma celorlalte, atunci ea postulează un conţinut complex de cunoştinţe. Teze care dacă n-ar fi valabile, s-ar anula gîndirea *[indescifrabil]* însăşi. Libertatea cu negarea ei devine în gîndire *tabula rasa*. Trebuie să existe o intenţie oarecare în formele hegeliane. Enunţări peremptorii sau referire la foarte mari însuşiri. Gînditorul de ce trebuie să se determine în mod absolut pe sine însuşi. De ce trebuie să înceapă, făcînd abstracţie de orice conţinut, această gîndire nedeterminată, fiinţa pură. El s-a abţinut de la reflecţii preliminare. Dacă nu ţin de chestiune, trebuie lăsate la o parte. Presupoziţie tainică. Nu se poate permite o concesie limitării *[indescifrabil]*.

El contestă acest reproş. Din şi după controlarea întregei creaţii. Ştie dinainte urmarea şi o indică înainte de a se fi produs.

Din *[indescifrabil]* al spiritului *[indescifrabil]* se stabilesc consideraţii generale pentru orientarea provizorie. Realizările comune servesc spre binele individului. Cele coroborate din părţi nu pot avea nici o valoare; acţiunea de prezentare a conţinutului. În filosofie din insuficienţa cunoştinţelor de pînă acum, apare motivul pentru care cunoştinţele sînt mari şi se consideră pe sine o construcţie problematică. Dacă nu se întîmpla aceasta, nu putea exista nici o filosofie, nici o natură sau spirit. Pînă unde va duce această gîndire lipsită de conţinut.

1.62. Aşa cum a fost începutul ei, gîndirea trebuie să rămînă şi imanentă; ea îşi generează conţinutul prin mişcarea sa. Ideea nu este ca formulă, totalitatea subordonată, determinarea şi producerea ei proprie. Ea există în sine însăşi.

Der Geis[t] ist unaufhaltsam rein, er bestimmt sich selbst, in dem er sich selbst erfasst. Das einfache unmittelbare, reine Sein.

D[as] i[st] die subjective Seite d[er] dialectischen Methode. Ein Gedanke scheidet sich in sich, wird zu seinem Anderssein, zu seinem Gegentheil u[nd] kehrt wieder zu sich, damit es als [indescifrabil] *— u[nd] steht als neues da, als ein Synthesis. Die Methode ist die abs[olute] Form des Erkennens. VI B[uch] pag. 12. Diese methode mag allein das Wirken (?) zu bändigen, u[nd] sie bei Sache zu halten. Die Sache ist bei H[egel] der Begriff. Diese Form des Begriffs ist Form der Notwendigkeit. Die ga[n]ze Ph[ilosofie] ist das Reich der Gedanken in dialectisch[er] Gestalt, in nothwe[n]-diger begriff[lider] Entwiklung, die bewegend[e] Seele des Wiss[entschafflichen] Fortschritts.* [indescifrabil] *Zusammenha[n]g u[nd] Notwendigkeit im Inhalt der Wissenschaft[.] Das abs[olute] Sichselbstsein des Denkens ist nicht bewiesen. Es muss sich wieder in sich unterscheiden. In analog[er Weise] reflectirt sich immer nicht zum Gegenstande. Das sei in dial[ectischer] Methode unhaltbar. Das Denken soll durch seine alleinige Bewegung sich selbst seine Bestimmung geben — es erschenit als reine Behauptung u[nd] Verfahrung. Es hat eine[n] ga[n]z anderen Inhalt, von aussen nimmt es etwas, was es verwendet. Auf Gru[n]d dieses Inhalts tritt der Begriff als vorher bewusst.*

Schwirige Gänge der Dialectik, die Virtuosität des Denkens bewunderungswürdig Die gesamte Entwicklu[n]g nicht so notwendig, daß es nicht auch anders erscheinen hätte können. Es musste nicht dieser Abschluß gemacht werden. In H[egels] Ansicht ist auch das vorangehende Nichtswissen, — die Vermeh[r]u[n]g des Inhalts durch das reine Denken. Der Fortschritt eine weitere Leistung des Anfangs. Plötzlich *müssen fre[i] entgegentretten, seine Ruhepunct[e]. Rein, unmittelbar klar werden. Um den wahren. Inhalt eine[r] Categorie vor dem Bewusstsein zu bringen bedarf es ein[er] object[iven] mehrfach vorangegangenen Betrachtung. Dieses normale Verfahren des Denkens wird gehemmt, wenn dies die Dialectik od[er]* [indescifrabil] *Bedeut[un]g* [indescifrabil] *wollen erlauben. Das Denken soll den neuen Inhalt — die Auffass[un]g [über] Wahrheit hängt ab von ein[er] vor[ange]gangen[en] Erörterung. Z[um] B[eispiel]. Ich muss das Maß dialectisch verarbeiten damit wird* [indescifrabil] *die Categorie Wahr[heit] klar. Durch vollständiges Bewusstsein wird es dem freien Erkennen entzogen. Der angeblich unerschütterliche Beweis, der für sich sich vollziehen soll, ist hinfällig.*

Es soll aus dem Nichts heraus gemacht werden. Der Anfang vom absoluten Sein — mit sich soll anfangen, es soll grundlo[s] sein, so weit entfernt v[on] aller Conventi[on], daß es die höchste Abstraction [sei]. So wäre notwendig, daß es den Schein völliger Inhalt-[losi]gkeit haben soll. Absolut inhaltlos.

HEGEL

[Mss. 2286, pp. 39r-39v şi 41r-43v]

Es komme darauf daß das Absolute nicht nur als Subst[antivum], sondern als Subject betrachtet werde. Anderenseits setzt jene Constructi[o]n voraus, daß der Mensch diese Co[n]structi[o]n des Absoluten aufzubürden im Stande sei, u[nd] dies ist die Aufgabe der Phil[osophie] u[nd] die Eigenthümlichkeit der abs[oluten] phil[osophischen] Methode, jener Methode der immanenten Dialectik, welche eines von den bes[onderen] Zeichen d[er] Hegelschen Phil[osophie] bildet. Näher enthält sie 3 Momente: der abstracte — [indescifrabil] *der negativ-vernünftige od[er] dialect[ische] u[nd] der positiv-vernunft[ige] od[er] speculative.*

1) Daß jede[r] Gege[n]st[and] so wie er sich unmittelb[ar] bietet vom [indescifrabil] *freit in einem möglicht* [indescifrabil] *Begriff gefaßt wird — aber indem wie*[indescifrabil] *tretten an ihren Seiten, Momente, Gegensät[ze] für seinen Widerspruch, dann daß dieses zusammen betrachtete Ding sei nicht als Widerspruch erkannt worden, besteht d[ie] Dialectik in eng[em] Sinn aus dem Widerspruche, der ihnen zu Grunde liegt. Den positive[n] Inhalt jener zu heben, sie zur Einheit zurück zu führen ist die Aufgabe des spec[ulativen] Denkens, dessen eigenste Form der Begriff ist.*

Spiritul e total pur, el se determină pe sine însuși, implicîndu-se pe sine. Ființa simplă, nemijlocită.

Aceasta e latura subiectivă a metodei dialectice. O idee se disociază în sine, devine diversitatea sa, opusul său, și se întoarce înapoi în sine, pentru ca *[indescifrabil]* și stă acolo ca nouă, ca o sinteză. Metoda e forma absolută a cunoașterii. Cartea a VI-a pag. 12. Această metodă poate stăpîni singură acțiunea și s-o mențină la obiect. La Hegel chestiunea este conceptul. Această formă a conceptului este formă a necesității. Întreaga filozofie e imperiul ideilor în formă dialectică, în desfășurarea conceptuală necesară, sufletul în mișcare al progresului științific. Corelație *[indescifrabil]* și necesitatea în conținutul științei. Ființa însăși absolută a gîndirii nu a fost demonstrată. Ea trebuie să se disocieze în sine din nou. În mod analog nu se reflectă totdeauna în obiect. În metoda dialectică aceasta nu e tenabilă. Prin singură mișcarea sa gîndirea trebuie să-și ofere determinarea proprie — apare ca o afirmare și procedeu pur. Are un cu totul alt conținut, ia ceva din exterior pe care-l folosește. Pe temeiul acestui conținut, conceptul apare ca cunoscut în prealabil.

Pași dificili ai dialecticii, virtuozitate demnă de admirație a gîndirii. Întreaga desfășurare nu este atît de necesară încît să nu fi putut apare și altfel. Nu trebuia făcută această încheiere. În concepția lui Hegel există și necunoașterea prealabilă — sporirea conținutului prin gîndirea pură. Progresul e o realizare în continuare a începutului. Punctele sale de repaus trebuie brusc să se confrunte liber, să devină pure, nemijlocite. Pentru a aduce conținutul adevărat al unei categorii în fața conștiinței e nevoie de o considerare obiectivă de mai multe ori premergătoare. Acest procedeu normal al gîndirii va fi stingherit, dacă [nu] vor s-o îngăduie dialectica *[indescifrabil]* și însemnătatea *[indescifrabil]*. Gîndirea necesită noul conținut — concepția despre adevăr depinde de o discuție prealabilă. De exemplu, eu trebuie să prelucrez dialectic măsura, cu aceasta categoria adevăr devine clară. Prin conștiința deplină se sustrage de la cunoașterea liberă. Dovada pretinsă nezdruncinată ce ar trebui să se îndeplinească pentru sine devine caducă.

Trebuie scoasă din neant. Începutul ființei absolute trebuie să înceapă cu sine însăși, trebuie să fie fără temei; atît de îndepărtat de orice convenție, încît [să fie] o abstracțiune supremă. Astfel, ar fi necesar să aibe aparența deplinei lipse de conținut. Absolut fără conținut.

243.467

HEGEL

[Mss. 2286, p. 39r-39v și 41v-43v]

E necesar ca absolutul să fie considerat nu numai ca substantiv, ci și ca subiect. Pe de altă parte acea construcție presupune ca omul să fie în stare să se împovăreze cu această construcție a absolutului, și aceasta e sarcina filosofiei și particularitatea metodei filosofice absolute, a acelei metode a dialecticii imanente care constituie una din trăsăturile speciale ale filosofiei hegeliane. Mai precis ea conține 3 momente: abstract-*[indescifrabil]*, negativ-rațional sau dialectic și cel positiv-rațional sau speculativ.

1) Că fiecare obiect, așa cum se oferă nemijlocit, liber de *[indescifrabil]*, este cuprins într-un concept pe cît se poate *[indescifrabil]* — dar apărînd *[indescifrabil]* alături de ele, momente, opoziții pentru contradicția sa, se poate ca acest lucru tratat împreună să nu fi fost recunoscut ca contradicție. Dialectica constă în sens strict înțeles din contradicția ce stă la temelia lor. A-i ridica *[indescifrabil]* conținutul pozitiv, a o readuce în unitate e sarcina gîndirii speculative, a cărei formă caracteristică e conceptul.

Biblioteca Inst. Român Bucu...
SALA DE LECTURA

H[egel] hat dieses Verfahren zur Bildu[n]g (?) von ph[i]l[osophisden] Wiss[en] angewendet.

1) Die Phänemenologie mit den Begr[iffen], die phil[osophische] [indescifrabil] *zu Grunde hat, (die Logik, die Naturph[ilosophie] u[nd] die Phil[osophie] des Geistes mit seiner hist[orischen] Entwikel[ung][)].*

Die Phän[omenologie] soll das Werden der Wiss[enschaft], die Entwikelung des Bewusstseins zur Phil[osophie] nach seiner inneren Notwendig[keit] darstellen. Sie will alle Formen des Bewusstseines in ihrem Zusammenhange zugliedern, u[nd] eben dadu[rc]h zeigen wie jede du[r]ch sich selbst zu der nächst höher fortläuft. Sie will weisen wie v[on] d[er] ersten Gestalt d[es] sin[n]lich[en] Bew[usstsein], wann die Empfind-[un]g[en] eine mit unserer Natur zum ganzen reichen Gebiet des [geist]igen Lebens u[nd] schließlich auf den Standpunkt des abso[luten] Wissens der Phil[osophie] geführt we[r]den. In dieser D[ar]stell[un]g hat aber Hegel zwischen der gesch[ichtlichen] Entw[iklung] der Menschheit u[nd] der begriffl[ichen] Entwick[lung] der his[torischen] Bewusstseinsformen eine der tief[e]re[n] nicht klar u[nd] tief (sic!) *u[nd] dadurch hat seine Darstellung durch jenen Mangel etwas eigenthümlich scheitende[s] enthalten. Die abstr[akten] Formen des Bewusstseins machen den Anspruch gesch[ichtlicher] Erschein[un]gen. Gesch[ichtliche] Erschei[nun]gen von untergeo[r]d[neter] Bedeut[un]g tretten in die begriffl[ichen]* [indescifrabil] [,] *müssen ab[e]r ihrer geschicht-[lichen] Eigenthümlichkeit entkleidet werden. Das letzte Ergeb[n]iß dieser phänomenolog[ischen] Entwicke[lung] ist die Stufe des geistige[n] Lebens, in welchem der Geist seinen Inhalt vom absoluten Wissen od[er] der Phil[osophie] mit seinem Bewusstsein aus sich erzeugte. In dem nun die Phil[osophie] sich anschikt von hier aus die Gesamtheit der Wirkl[ichkeit] zu begreifen, betrachtet* [indescifrabil] *oft wider Logik. Die Idee an u[nd] für sich, die reine Idee, sodann war nachträglich die Idee in ihrem Anderssein, endlich in der Ph[ilosophie] des Geistes die Idee, welche aus ihrem Anderssein in sich zurückkehrt. Die Logik ist bei Hegel dasselbe was bei Wolf [die] Ontologie war. Sie soll nicht bloss die Formen unseres Denkens, sondern die wahren Grundbesti-[mmun]gen alles Seins darstellen. Sie soll uns Gott zeigen, wie er od[er] wann die Erschaffung d[er] Wel[t] für sich war. Da diese Best[immungen] Gr[un]dbest[immun]gen sind sie auch.*

Die Spec[ulative] Logik enthält die formale T[h]esis (?) Die allg[emeine] Gedankenbest[immung] war uns enstel[len] lassen, sich mit immanente[r] Dialectik aus einander entwickel[n] lass[en]. Es muss notwe[n]dig mit dem ersten, dürftigen (?), allesabstracten Begriff aufz[eigen] u[nd] dieser ist das reine Sein *(das reine Denke[n]). Das reine Sein f[ür] H[egel], da es vollk[ommen] inhaltlos ist, das reine Nichts. Eben so ist umgekehrt das reine Nichts, das reine Sein, denn es ist we[ni]gstens als Gegenstand des Denkens. Das reine Sein u[nd] das reine Nichts sind an sich dasselbe, sie schlagen ineinander um u[nd] dieser Übergang des Nichts in das Sein u[nd] des Seins in das Nichts ist das Werden als Entstehen u[nd] Vergehen. In dieser Weise entwickelt die hegelsche Logik* [indescifrabil] *von der Lehre vom Sein unter den 3 Abschnitten die Categorien der Qualität, der Quantität u[nd] des...*

In dem ersten von diesen Abschn[itten], in der Lehre [vom] Dasein *bespricht H[egel] das V[er]hältniß des Endlichen u[nd] des Unendlichen wie ihren Gegensatz dahin aufzulösen, daß das Unendl[iche] nicht ausser dem Endlichen, sondern das Ansich des Endlichen selbst sei, denn wenn es ein Endl[iches] ausser sich hätte, wäre es doch das selbe begr[än]zt mit sei[ner] Endlich[keit]. Jed[e]s Endliche hat damit Unendlichkeit an sich, die Unendlichkeit als inner[en] Grund.*

Der II Th[eil] handelt vom Wesen, Ding, Sein in dem inner[n] u[nd] aussern, Dasein u[nd] Grund, [indescifrabil] *Das[ein], Kraft (?) u[nd] Erscheinung sich unterscheiden. In diesem Theil gibt H[egel] unter anderen jene b[e]rühmte Erörterungen über die Reflexiv[en] Bestim[mun]g[en], die Identität, Unterschied Widerspruch, in welchen er den Satz einführt der Widerspruch sei notwendig u[nd] alles Concrete Sein sei Widerspruch an sich selbst.*

Hegel a folosit acest procedeu la formarea cunoașterii filosofice.

1) Fenomenologia cu conceptele are la bază *[indescifrabil]* filosofice logica, filosofia naturii și filosofia spiritului cu dezvoltarea sa istorică.

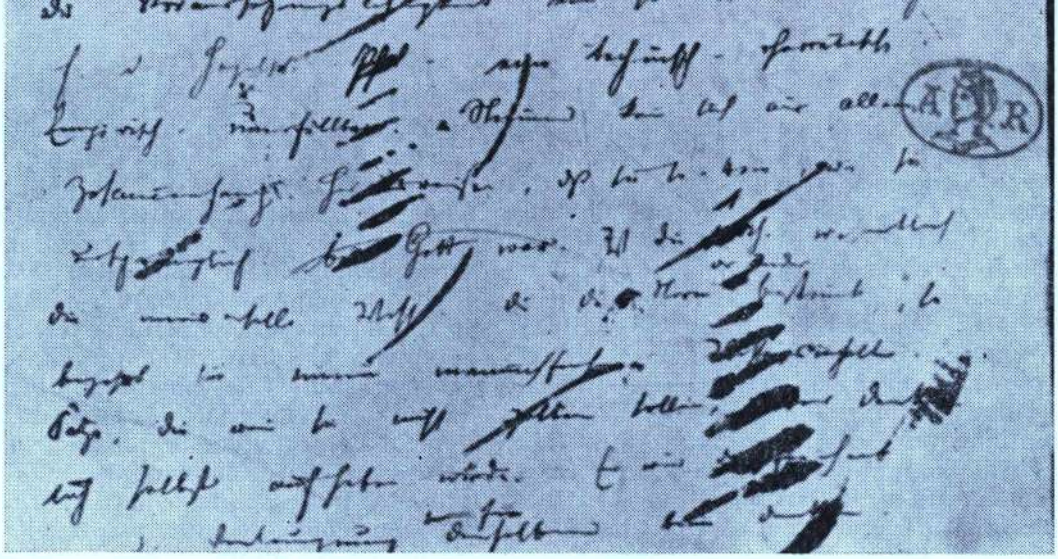
Fenomenologia trebuie să reprezinte devenirea științei, evoluția conștiinței spre filosofie, conform necesității sale interioare. Ea vrea să articuleze toate formele conștiinței în corelația lor; și tocmai prin aceasta să arate modul cum fiecare tinde prin sine însăși spre cea imediat superioară. Ea vrea să indice felul cum de la prima formă a conștiinței sensoriale, cînd senzațiile sînt conduse împreună cu natura noastră în întreg domeniul bogat al vieții spirituale și în cele din urmă la punctul de vedere al cunoașterii absolute a filosofiei. În această reprezentare însă, între dezvoltarea istorică a omenirii și evoluția conceptuală a formelor istorice ale conștiinței, Hegel a făcut una din cele mai profund neclare și adînci *[sic!]* greșeli iar descrierea sa a conținut, prin acea lipsă, ceva ce a dus în mod ciudat la eșec. Formele abstracte ale conștiinței au pretenția fenomenelor istorice. Fenomene istorice de însemnătate subordonată intră în *[indescifrabil]* conceptuale, dar trebuie să fie despuiate de particularitățile lor istorice. Ultimul rezultat al acestei evoluții fenomenologice este treapta vieții spirituale, în care spiritul își generase din sine însuși cu conștiința sa conținutul de cunoaștere absolută sau a filosofiei. Filosofia încercînd să pornească acum de aci pentru a înțelege ansamblul realității, procedează adesea contra logicei. Ideea în și pentru sine, ideea pură, a fost ulterior ideea în diversitatea sa, în sfîrșit, în filosofia spiritului ideea, care s-a întors în sine din diversitatea sa. La Hegel logica este ceea ce era analogia la Wolf. Ea trebuie să redea nu numai formele gîndirii noastre, ci determinările fundamentale adevărate oricărei ființe (Sein). Ea trebuie să ne arate pe Dumnezeu, așa cum sau cînd era pentru sine la crearea lumii. Deoarece aceste determinări sînt și determinări fundamentale.

Logica speculativă conține teza (?) formală. Determinarea generală a ideilor ne-a făcut să credem greșit că se disociază prin dialectica imanentă. Trebuie să apară în mod necesar cu primul, sumarul și cel mai abstract concept, iar acesta este ființa (Sein) pură [gîndirea pură]. Ființa pură pentru Hegel, fiind cu desăvîrșire fără conținut, este neantul pur. De asemenea, invers, neantul pur este ființa pură. Ființa pură (das reine Sein) și neantul pur (das reine Nichts) sînt în sine același lucru, ele se transformă una în alta, iar această trecere a ființei în neant și a neantului în ființă este *devenirea* ca naștere și pieire. În acest fel logica hegeliană *[indescifrabil]* din teoria despre ființă (Sein), în trei capitole, categoriile cantitate, calitate și [măsura?].

În primul din aceste capitole, în teoria despre existență, Hegel discută raportul finitului cu infinitul, cum înțelege să rezolve opoziția dintre ele în sensul că infinitul nu este exterior finitului, ci un în sine al finitului însuși, căci dacă ar avea un finit exterior lui, acesta ar fi totuși mărginit de finitatea sa. Încît orice finit are infinit în sine, infinitatea ca temei interior.

A doua parte tratează despre esență, lucru, ființa în interior și exterior, existență și se disociază temeiul *[indescifrabil]* forța și fenomenul. În această parte Hegel dă, printre altele, faimoasele discuții privitoare la determinările reflexive, identitate, diferență, contradicție, în care introduce teza că contradicția e necesară și că orice ființă (Sein) concretă e contradicție în sine.

În a doua parte a logicei: logica *[indescifrabil]* sau teoria despre concept oferă ceea ce acum se caracterizează ca teorie logică elementară, teoria despre concept, judecată, concluzie. Dar oricare din aceste forme nu trebuie să fie ele însile forme ale acestei gîndiri, ci forme ale lucrurilor. Sinele real e mai întîi o unitate nemijlocită cu sine însuși, se disociază în momentele sale și închide ferm în sine acea unitate *[cuvinte indescifrabile]*. Conceptele unei discuții despre categoriile mecanismului obiectiv chemism și tehnologie. Conceptul autodeterminat conform scopului sau ideea despre a 3-a categorie: teoria cunoașterii, ideea absolută.

Im z[wei]te[n] Th[eil] der Logik: die subj[ective] Logik od[er] die Lehre vom Begriff gibt es [als] das, w(as] man jetzt (?) als log[ische] Elementarlehr[e] bezeichnet [,] L[ehre] v[om] Begriff, Urtheil u[nd] Schluß. Aber jede diese[r] Form[en] selbst muss nicht Form dieses *Denkens sein, sondern Formen der Di[n]ge. Das wirkliche Selbst ist zu[n]ächst unmittelbar[e] Einheit mit sich selbst, es theilt sich in seinen Momente[n] u[nd] schli[e]st feste in sich jene Einheit zusammen,* [cuvinte indescifrabile] *Begrif[f]e einer Erörter[ung] über die Categorie[n] des object[iven] Mechanismus, Chemismus u[nd] Tehnologie. Oder durch seinen zweckefolgenden mit sich ermittelte[n] Begriff od[er] Idee über die 3 Categorie die Lehre des Erkennens, die absolute Idee.*

Die Idee als abs[olute] Einheit des rein[en] Begriffs v[on] seiner Re[a]lität u[nd] sich somit in die Unmittelb[ar]keit des Seins zusammen[faßen]d, ist sie als d[ie] Totalität in dieser Form: Natur.

Natur das äussern diese[r]. Die Idee sei Sel[b]stvermittelu[n]g. Das Absolute kann nur an ein anderes als es selbst erscheinen, nur im Gegensatz zu ein[er] Aussenwelt, und Natur sich zum selbstbewussten Geiste zusammenfas[s]te.

Eben durch Grundbest[immung] der hegelschen [indescifrabil] *daß die Natur die Idee in d[er] Form des Anders[s]eins sei, die Momente der Idee stehen sich hier als aussere Di[n]ge gegenüb[e]r, sie sind noch nicht zur Einheit des Bewusst[seins] zusammengefas[s]t, die Natur, das Reich der blinden Natur u[nd] d[er] Zufälligkeit (viele scheitern). Nur allmälig hebt sich diese Unvollkom[en]heit auf, in dem die Natur stufenweise vom leblosen zum Leben [und] weiter zur Geistigkeit fortging.*

H[egel] verfolgt[e] diese[n] Stufengang in 3 Abschni[itt]en: Mechanik, Physik u[nd] Organik. Die Constructi[on] der Mat[erie] u[nd] die Auffas[ung] des Organismus. In beiden schli[e]sst sich H[egel] an Kant u[nd] Schelling an. Er construirt die Mat[erie] aus Repulsion u[nd] der Attraction, dem F[ü]rsichsein u[nd] der Aufhebu[n]g dieses Fürsichseins, deren Einheit die Schwere ist. Organismus [indescifrabil] als sich selbst produzierende Totalität, *welche je vollkomm[en] sie ist, um so mehr versch[iedene] Stoffen, Sisteme u[nd] Gliedern umfasst, u[nd] eben durch ihr gegeneinander Wirken, durch ihren Widerspruch u[nd] die Auflösung dieses Widerspruchs sich ergä[n]zt u[nd] erhält. Aus der Natur geht nun im menschl[ichen] Organismus der Geist hervor. Der Geist ist nach H[egel] die aus ihr[er] Freilassung in sich z[u]r[ü]ckgekehrte Idee. Da alles Wesen welches seine Ausserlichkeit auf[ge]geben u[nd] sich im Selbstbewusstein seine In[n]erlichkeit z[u]r[ü]ckgennom[en] hat, es ist die Fähigkeit sich von sich zu unterscheiden u[nd] mit sich zu vermitteln. Es ist eben daher wesentlich eine sich Entwickel[n]de; so allein hat [man] eine Geschichte. Mehr unterscheidet vom sub[jectiven] Geist, der obj[ective] den Absoluten, den wahren Inhalt.*

Eminescu — desen din colecţia Vladimir Streinu.

Portret de Radu Costinescu (Colecţia M.L.R

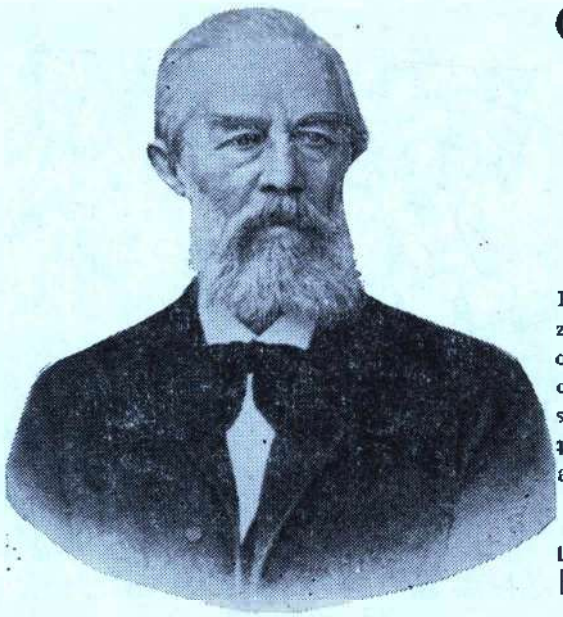
Fragment din tripticul Victorie de Gheorghe Anghel (basorelief dedicat lui Eminescu).

Ideea ca unitate absolută a conceptului pur al realităţii sale şi prin aceasta incluzîndu-se în caracterul nemijlocit al fiinţei e ca totalitate în această formă: Natura.

Natura — exteriorizarea ei. Ideea este mijlocire de sine. Absolutul nu poate apare la un altul decît la el însuşi, numai în opoziţie cu o lume exterioară, iar natura s-a reunit în spiritul conştient de sine. Tocmai prin determinarea fundamentală teoria hegeliană arată că natura este ideea în forma diversităţii sale, momentele ideii stau ca lucruri streine faţă în faţă, ele nu s-au reunit încă în unitatea conştiinţei; natura, împărăţia naturii oarbe şi a hazardului. Această imperfecţiune dispare numai treptat, natura progresînd treptat de la lipsa de viaţă la viaţă [şi] mai departe, la spiritualitate.

Hegel a urmărit acest mers treptat în 3 capitole: mecanică, fizică şi organică. Construcţia materiei şi concepţia despre organism. În ambele Hegel se raliază la Kant şi Schelling. El construieşte materia din repulsie şi atracţie, din fiinţa pentru sine şi din anularea acestei fiinţe pentru sine a căror unitate este ponderea. Organismul *[indescifrabil] ca totalitate ce se produce pe sine însăşi*, care cu cît e mai desăvîrşită, cuprinde cu atît mai felurite substanţe, sisteme şi structuri şi se completează şi conservă tocmai prin acţiunea lor reciprocă, prin contradicţia lor şi anularea acestei contradicţii. Din natură se relevă apoi în organismul uman, spiritul. După Hegel spiritul este ideea ce se reîntoarce din eliberarea sa, înapoi în sine, dat fiind că orice esenţă care şi-a abandonat exterioritatea şi şi-a reluat, în conştiinţa de sine, interioritatea, are capacitatea de a se disocia de sine şi să mijlocească pe sine. Chiar de aceea e esenţial să se dezvolte singură; numai exclusiv aşa există o istorie. Spiritul obiectiv disociază de cel subiectiv în mai mare măsură Absolutul, conţinutul adevărat.

CU PRIVIRE LA COLABOREA

Dr Eduard Brockhaus.

Din ms. 2255 fac parte şi aceste două scrisori. Prima, adresată de Eminescu unui director de ziar (urmează să identificăm noi sau alţi cercetători despre car e anume «foaie» este vorba), o ciornă în care apar unele pasaje intercalate, este scrisă pe o hîrtie cu dimensiunile 210×280 mm. ¡Cea de a doua scrisoare, cu o grafie foarte ordonată a unui reprezentant al renumitei edituri F. A. Brock-

---

[Ms. 2255]

[F. 291 r]

Mein Herr,

In Ihrem Blatte finde ich da einen Artikel über Dr. Johann Jacoby, gegen den ich eigentlich nichts einzuwenden hätte, nicht etwa weil nichts einzuwenden wäre sondern einfach u allein, weil ich die Menschen [1] *wenigstens insofern kenne um zu wissen, daß jedes Prinzip, welches mit ihrem Magen oder mit ihrer Selbstsucht im Widerspruch steht, für jene Emanzipation des Magens, den sie ihren Vorstand zu nennen bemüht sind, ein falsches scheinen muß. Daß Deutschland nie vorhat eine edle Seele wie Jacoby zu den Seinigen zu zählen, das ist gewiß. So etwa ein selbstsüchtiges Mönchlein voll Eigendünkel, der gerne Hexen verbrannt hätte u Briefe an den deutschen Adel schrieb, übrigens ein* [ilizibil] *Diener der Fürsten u ein Verabscheuer des unterdrückten Bauern, so ein Luther so ein Bismark, der* [2] *den Deutschen den Haß der ganzen Welt zuzieht, Leute von der Art brauchen u verdienen die Deutschen. Andere bei Leibe nicht. Denn der Deutsche ist von Natur ein Verhimmler der recht fleiß[igen] recht dickschädeligen Mittelmäßigkeit, ein Verfolger aber dessen, was wahrhaft vortrefflich u groß ist. In der Politik also democratische Seiltänzer, liberale* Transacteurs [3]*, Anbeter der sogenannten Macht der Tatsachen, in Kunst u Litteratur Schwachköpfe u Pedanten.*

Was mich also bewogen hat Ihnen diesen groben Brief zu schreiben ist, daß Sie in Ihrem schätzbaren Blatte nicht mehr philosophische Aphorismen zum Besten geben sollen. Lassen sie wenigstens das bei Seite. Niemandem in der Welt fällt es ein, Sie davon abzuhalten, daß Sie ein recht guter Germane sein sollen — Alldeutschland über Alles. — es wird Ihnen recht wohl dabei gehen, man wird fett davon, ich versichere Sie — aber Philosophie, wahre Philosophie [4] *trägt Niemanden in der Welt was ein. Sagen Sie mir einmal, was hat Ihnen der arme Schopenhauer verbrochen, daß Sie ihn in eine Linie stellen mit dem Herrn Hofrath Hegel, Fichte, Hartmann* e tutti quanti? [5] *Warum gefährden Sie das Lesen Ihres [Blattes]?*

[F. 291 v.]

mit solchen schlechten Späßen. Wo Sie [ilizibil] [6] *Deutschthum enthusiasmiren versteh ich Sie recht wol* Stomachus locutus est [7] *und wir ermessen die Tragweite aber die Philosophie — die bringt ja Ihnen nichts ein — also wozu? Lassen Sie ihn aus dem*

[1] *kenn:* şters.

[2] *ihn* şters.

[3] *Transacteur* scris cu litere latine.

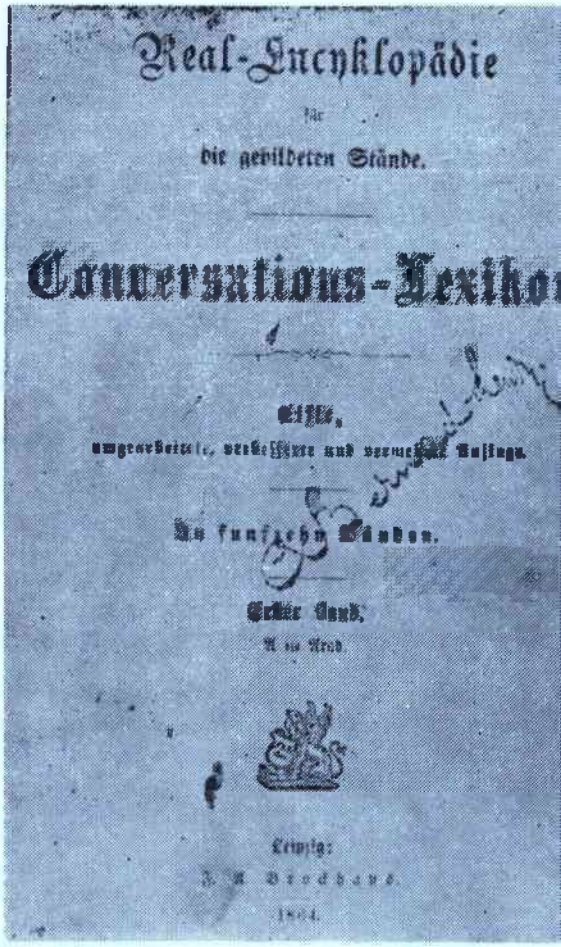
[4] *bringt* şters, apoi *trägt* scris deasupra.

[5] *e tutti quanti* scris cu caractere latine.

[6] Lipsă filă.

[7] *Stomachus locutus est* scris cu caractere latine.

CU EDITURA BROCKHAUS

haus, fondată în 1805, la Leipzig, este scrisă pe hîrtie de dimensiunea 140×220 mm. Documentul amintește de colaborarea lui Eminescu la *Lexiconul de Conversație* și de inițiativa lui Maiorescu de a-l înlocui pe Xenopol pentru alcătuirea articolelor de dicționar.

Mariana PETRESCU-POPA

[F. 291 r]

Domnul meu,

În foaia Dumneavoastră dau peste un articol despre dr. Johann Jacoby, la care n-aș avea nimic de obiectat, nu pentru că n-ar fi nimic de obiectat, ci pur și simplu pentru că-i cunosc pe oameni cel puțin într-atît, încît să știu că orice principiu care stă în contradicție cu stomacul sau cu egoismul lor, apare, față de acea emancipare a stomacului pe care se străduiesc s-o numească intelect, drept fals. Că Germania nu a intenționat nicicînd să numere un suflet nobil ca al lui Jacoby printre ai săi, e sigur. Vreun călugăraș egoist, plin de fumuri, care bucuros ar fi ars vrăjitoare pe rug și care scria scrisori adresate nobilimii germane, dealtfel *[ilizibil]* o slugă a principilor care detesta țăranul subjugat, vreun Luther, vreun Bismarck care atrage ura întregii lumi asupra germanilor; astfel de oameni le trebuie și astfel de oameni merită germanii; alții în nici un chip. Căci germanul e de la natură un adorator exagerat al mediocrității foarte harnice, foarte mărginite, un prigonitor a ceea ce e cu adevărat admirabil și mare. În politică deci acrobați democrați, *tranzacționiști* liberali, adoratori ai așa numitei puteri a faptelor, în artă și literatură proști și pedanți.

Ceea ce m-a determinat așadar a vă scrie această scrisoare grosolană este de a vă avertiza să nu mai etalați în apreciabila Dumneavoastră foaie aforisme filozofice. Renunțați cel puțin la asta. Nimănui din lume nu-i trece prin minte să vă împiedice să fiți un foarte bun german — Germania atotcuprinzătoare peste tot vă va prii — se poate îngrășa omul, vă asigur — dar filosofia, adevărata filosofie nu-i aduce nimănui din lume nici un cîștig. Spuneți-mi, cu ce v-a greșit sărmanul Schopenhauer de-l puneți pe aceeași treaptă cu domnul consilier Hegel, Fichte, Hartmann *e tutti quanti*. De ce periclitați citirea [foii] Dumneavoastră *[f. 291 v]* cu astfel de glume proaste? Acolo unde vă entuziasmați pentru germanitate vă înțeleg foarte bine. *Stomachus locutus est* — și apreciem importanța — dar filosofia nu aduce nici un cîștig, deci cu ce scop? Dați-i pace acestui biet Schopenhauer care nu-i german. Omul acesta a re-

Spiel, diesen armen Schopenhauer, der doch kein Deutscher ist. Der Mann war so was, das Sie sich eigentlich gar nicht vorstellen können, er war nur Mensch. Er meinte nämlich es hänge gar nicht von ihm ab als Deutscher oder als was anderes geboren zu werden; im Gegentheil man ist so sehr gezwungen gerade dort herauszukriechen, woher man eben herauskriechen muß [8] *daß dieses muß oft ein recht schweres Unglück bedeuten kann* [9]*. Für ihn war es sicherlich kein Glück eine deutsche Mutter gehabt zu haben. Ebenso* [10] *wenig können Sie darauf stolz* [11] *sein, daß Sie als Deutscher geboren wurden — daran sind Sie wahrhaftig gar nicht schuld mein Bester, auch daran nicht daß Sie eine fertige Masse Menschen vorfinden, die Sie zu den exclusiv Ihrigen zu zählen sich eine Ehre machen — die teutsche Nation nämlich.*

Also politisiren Sie, germanisiren Sie, tun Sie's wie's Ihnen Ihr Magen u seine zufälligen Dependenzien für am rechtsamsten finden werden, nur Philosophie u philosophische Parallelen, bei Seite.

Ein Mensch der das Malheur gehabt hat, Ihr Blatt zu Gesicht zu bekommen.

[8] Fraza continuă pe aceeaşi filă în alt loc (vezi nota 12).
[9] Cuvînt şters.
[10] *können* şters, *wenig* scris deasupra, apoi *können* repetat.
[11] *sein* şters.

[12] *daß es gar nicht der Rede werth, seinen Stolz darin zu setzen, daß man das ist, was man ist.* [13] *ein Unglück kann es schon* [14] *sein — u für Sch war es gewiß eines u die große deutsche Nation hat eben so wenig daran ein Verschulden. Was einen Verdienst, daß Sie so ungemein groß ist. Es ist eine natürliche Thatsache, über die* [15] *kein vernünftiger Mensch stolz sein könnte. Es ist ein Unglück, denn die quantitative* [16]*. Entwickelung geschieht zum Nachtheile der qualitativen. Sie werden keinen Schopenh.* [17] *u keinen Göthe mehr* [18] *fertig bekommen aber dafür* [19] *desto mehr* [ilizibil] *u eine beliebige Masse Schellings, Hegels, Fichtes u wie sie auch heißen mögen die Herren Hofräthe.*

[12] Continuarea lui 8.
[13] *Es kann* şters.
[14] *kann es schon* suprainterca lat.
[15] Urmează patru cuvinte şterse.
[16] *quantitative* suprainterca lat.
[17] Şters 11 cuvinte.
[18] *finden* şters.
[19] *dafür* suprainterca lat.

[F. 292 r.]

[ilizibil] *zu ihren Uhrahnen geade ihre Uhrahnen hat, daß sie gerade* [20] *die Stelle im Raum einnimmt, die sie eben einnimmt, u daß* [21] *sie* [ilizibil] *schlecht geschriebene Weltgeschichte: der Magen u noch etwas, das leicht zu errathen, obwohl der Wert* [ilizibil] *nicht* [ilizibil] *fähig. Ein Resultat dieser Motoren ist ohne es zu wollen auch die große teutsche Nation — das hat sie mit jeder gemein. Das man diese zwei Organe verschämt mit Phrasen zudeckt wozu denn alle* [22] *Phil. u Kunst herhalten muß, daß ist leicht. Man* [23] *kann ja doch nicht sagen: Bauer, ich will das sein was du willst — der Bauer würde antworten: Ja dazu bin ich auch gut genug. Also man muß lügen, daß man etwas Höheres, Edleres u.s.w. erstrebt, während man im Grunde genommen dasselbe ist u dasselbe will, wie jeder andere Flachkopf.*

[20] O literă ştearsă.
[22] Un cuvînt şters.
[23] Şapte cuvinte şterse.

II

[Ms. 2255]

Herrn Bibliothekar M. Eminescu [24] *in Iassy*

[ff. 331 r, 331 v, 332]

Leipzig, 12 Juli [25] *1875*

Ihre werthe Zuschrift vom 27. Febr. sowie später einige Artikel für die 12. Auflage des Conversations-Lexikon *sind mir seinerzeit zugegangen, geehrter Herr.*

Sie beziehen Sich auf Sr. Excellenz den Herrn Cultusminister [26]*, Dr. Majorescu* [27]*, der Sie mit dieser Arbeit betraut habe. Das ist ganz richtig; S. Excellenz hat auch mir seinerzeit mitgetheilt, daß mein bisheriger Mitarbeiter, Ihr Staatsanwalt Dr. Xenopol* [28] *wegen schwerer Erkrankung nicht mehr mitwirken könne, und hat mir statt seiner* Sie *als Mitarbeiter empfohlen, was von meiner Seite acceptirt wurde. Ehe ich aber* [29] *dazu kam, an Sie direct zu schreiben, erhielt ich Briefe und Artikelsendungen von Herrn Xenopol* [30]*, aus denen nichts von seiner Erkrankung zu ersehen war. Dies machte mich nun zweifelhaft, was ich thun sollte: wäre Herr Xenopol* [31] *doch vielleicht nicht so krank, daß ihn dies am literarischen Arbeiten verhinderte, so hatte ich ja keinen Grund meine Verbindug mit ihm zu unterbrechen, da er ein ganz vorzüglicher Mitarbeiter war.*

[24], [25], [26], [27], [28], [30], [31] scris cu caractere latine.
[29] Suprainterca lat.

prezentat așa ceva încît nici nu vă puteți imagina că a fost doar om. El era de părere că n-ar depinde deloc de el de a se fi născut german sau altceva, dimpotrivă, ești obligat să ieși din găoace chiar acolo unde trebuie să ieși, încît chiar acest trebuie adesea poate fi o mare nenorocire. Desigur, pentru el n-a fost un noroc că a avut o nemțoaică drept mamă. La fel de puțin vă puteți mîndri și dumneavoastră că v-ați născut german — nu sînteți deloc de vină, dragul meu, nici pentru faptul că găsiți o masă de oameni gata pregătită pe care cu onoare o socotiți ca făcînd parte dintre ai Dumneavoastră — anume națiunea germană.

Deci politizați, germanizați, faceți așa cum vă dictează stomacul Dumneavoastră și anexele sale ocazionale, dar lăsați la o parte filosofia și paralelele filosofice.

Un om care a avut nefericirea de a citi foaia dumneavoastră.

Nu merită nicidecum o discuție să te mîndrești că ești ceea ce ești.

Poate fi o nefericire, și pentru Schopenhauer a fost desigur o nefericire; iar marea națiune germană e la fel de puțin vinovată de aceasta. A fost un merit că ea e extrem de mare. E un fapt normal cu care nici un om cu judecată nu s-ar putea mîndri. E o nefericire că dezvoltarea cantitativă are loc în dauna celei calitative. Nu veți mai găsi un Schopenhauer și nici un Goethe dar cu atît mai mulți *[ilizibil]* și o mulțime oarecare de Schellingi, Hegeli, Fichte și cum i-o fi chemînd pe domnii consilieri aulici.

[F. 292 r] [ilizibil] la străbuni are tocmai străbunii ei, că ocupă în spațiu tocmai *acel* loc pe care-l ocupă, și că a devenit ce a devenit. Două motoare pun în mișcare foarte rău scrisa istorie a lumii: stomacul și încă ceva ce e ușor de ghicit, deși valoarea *[ilizibil]* nu *[ilizibil]* capabil. Un rezultat al acestor motoare este fără să vrei și marea națiune germană — aceasta o are comun cu fiecare. E ușor să acoperi rușinat aceste două organe cu fraze, fapt la care contribuie filosofia și arta. Doar nu poți spune: țărane, vreau să fiu ceea ce ești tu; țăranul ți-ar răspunde : da, pentru aceasta sînt și eu potrivit. Deci trebuie să minți că aspiri spre ceva mai înalt, mai nobil și așa mai departe, în timp ce de fapt ești și vrei același lucru ca orice cap îngust.

II

[F. 331 r]

Domnului bibliotecar M. Eminescu la Iași

Leipzig, 12 iulie 1875

Prețioasele Dumneavoastră rînduri din 27 februarie, și mai apoi unele articole pentru cea de a 12-a ediție a *Lexiconului de conversație* mi-au parvenit la timpul respectiv, stimate domn.

Vă referiți la Excelența Sa Domnul Ministru al Cultelor, dr. Maiorescu, care v-a însărcinat cu această lucrare. Este adevărat, Excelența Sa mi-a comunicat și mie la momentul respectiv că avocatul Dumneavoastră, dr. Xenopol, colaboratorul meu de pînă acum, nu ar mai putea colabora datorită unei grave îmbolnăviri și v-a recomandat pe *Dumneavoastră* drept colaborator, lucru acceptat de mine. Înainte de a mă adresa Dumneavoastră am primit de la domnul Xenopol scrisori și articole din care nu reieșea nimic cu privire la îmbolnăvirea dînsului. Acest fapt m-a făcut să ezit cu privire la ceea ce trebuie să fac: dacă totuși domnul Xenopol n-ar fi așa de bolnav încît aceasta să-l împiedice la munca literară n-aș avea nici un motiv să întrerup legătura cu el, deoarece era un excelent colaborator.

[F. 331 v]

Ich beschloß daher ganz in loyaler Weise vorzugehen, und ihm offen mitzutheilen, was mir Se. Excellenz geschrieben hatte, mit der Bitte, er wolle mir eben so offen mittheilen, ob er im Stande sei, [ilizibil] *am* Conversations-Lexikon *mitzuwirken oder nicht.*

Darauf nun habe ich recht ganz vor kurzem eine Antwort erhalten, und zwar zu meinem großen Bedauern eine ablehnende; Herr Xenopol[32] *theilte mir mit, daß ihm seine Krankheit wirklich* [ilizibil] *literarisches Arbeiten unmöglich mache.*

32–36 scris cu caractere latine.

So ist dieses Verhältniß gelöst, und ich acceptire nun mit Dank Ihr Anerbieten, an Stelle des Herrn Xenopol[33] *als Mitarbeiter einzutreten. Die Bedingungen, die Mitwirkung und namentlich die Honorarverhältnisse wollen Sie aus dem anliegenden Circular erfahren. Es geht daraus hervor, daß ich die zu bearbeitenden Artikel unter Angabe der Stichworte und Gewährung eines* [ilizibil] *ausrichtenden Einlieferungstermins bestelle, daher unverlangte Zusendungen in beiderseitigem Interesse besser unterbleiben. Doch sind darin* Vorschläge *von neuen Artikeln nicht inbegriffen, diese* [f. 332 r] *sind mir im Gegentheil immer seht erwünscht, und werden von der Redaction thunlichst, d.h. soweit es Sendung und Raumverhältnisse des Werkes erlauben, berücksichtigt. Von der ersten unverlangten Einsendung werden jedenfalls Aufnahme finden Bukarest*[34] *und Brăila*[35] *und wol auch dies und jenes von dem Übrigen noch, worüber sich die Redaction nach und nach in der Weise entscheiden wird, wie die Artikel zum Satz kommen werden.*

Ferner bitte ich noch herzustellen versch, auf den anliegenden Ausschnitten aus der 11. Auflage zu revidiren die Artikel

Bolintineanu
Botoschan
Bratiano[36]

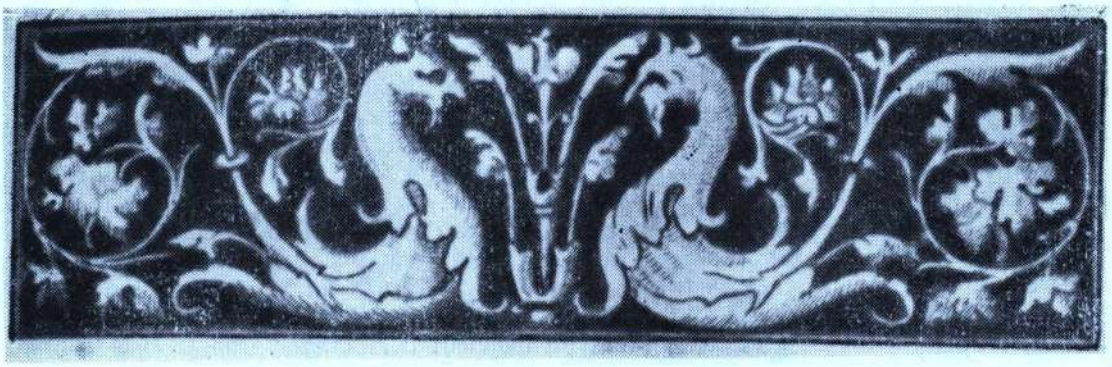
und sie im Laufe der nächsten 6—8 Wochen eventuell auch später einzusenden.

Ich sehe einer kurzen besthätigenden Antwort von Ihrer Seite entgegen und empfehle mich Ihnen, geehrter Herr, mit Hochachtung

ergebenst

F. A. BROCKHAUS

În acest număr am reprodus o serie de vignete din volumul *M. EMINESCU — Poezii*, 1883.

[F. 331 v] M-am hotărît să procedez în mod absolut loial şi să-i comunic deschis ce-mi scrisese Excelenţa Sa, cu rugămintea ca dînsul să-mi scrie la fel de deschis dacă este sau nu în situaţia de a colabora la *Lexiconul de Conversaţie*. De curînd am primit răspunsul şi, spre marele meu regret, este negativ. Domnul Xenopol mi-a comunicat că datorită bolii activitatea literară îi devine cu adevărat imposibilă.

Astfel această colaborare s-a anulat şi accept cu mulţumire oferta Dumneavoastră de a colabora în locul domnului Xenopol. Condiţiile, colaborarea şi relaţiile referitoare la onorar le aflaţi din circulara alăturată. Rezultă de aici că eu solicit articolele ce trebuie prelucrate prin indicarea cuvintelor titlu şi fixarea unui termen de predare; este deci interesul ambelor părţi de a evita trimiteri nesolicitate. Aici nu se încadrează însă *propuneri* de articole noi, *[f. 332 r]* ba, dimpotrivă, acestea sînt foarte bine venite şi operativ luate în considerare de către redacţie, adică în măsura în care o permit expedierea şi spaţiul. Din prima tranşă nesolicitată vor fi fără îndoială preluate Bucureşti şi Brăila şi desigur mai multe lucruri pentru care redacţia se va decide treptat în măsura în care articolele ajung la culegere.

Vă mai rog să revedeţi din ediţia a XI-a articolele:

Bolintineanu
Botoşani
Brătianu

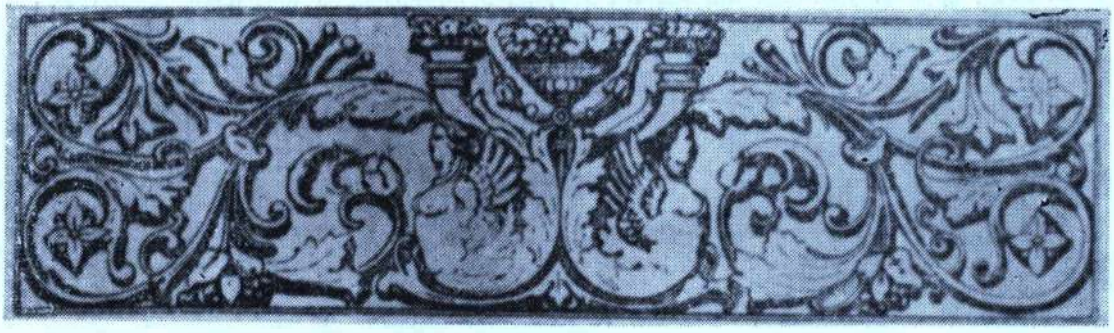
şi să le expediaţi în următoarele 6-8 săptămîni, eventual şi mai tîrziu.

Aştept un scurt răspuns din care să rezulte că treceţi la acţiune şi vă salut respectuos, stimate domn.

Foarte devotat

F. A. BROCKHAUS

(Transliterare şi traducere de Mariana PETRESCU-POPA)

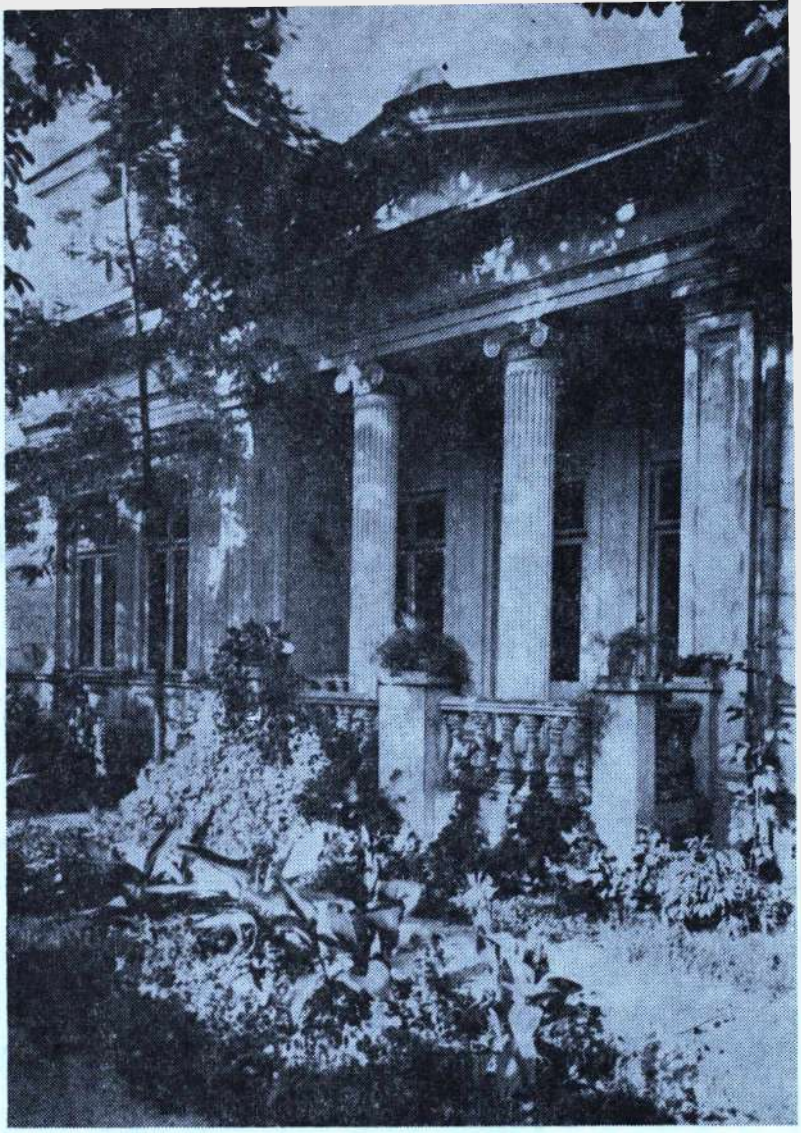
III. ADDENDA ET CORRIGENDA

Titu Maiorescu și traducerea versurilor eminesciene

INTRAT ÎN POSTERITATE CA OM DE cultură cu sistem estetic și filozofic, critic de direcție și mentor spiritual, T. Maiorescu își dezvăluie în unele aspecte ale activității, anumite distincții care par să contravină definiției personalității sale. Numai aparent contradictorii, pentru că, în fond, nu sînt decît componente ale unei individualități ce tinde spre totalitatea culturii.

Criticul olimpian, teoretician prin vocație, își descoperă, cînd este cazul, resurse nebănuite de aplicație pe text și de analiză infinitezimală a versului. O traducere a poeziilor lui Eminescu în limba germană, realizată de Maria Dima, soția compozitorului brașovean Gheorghe Dima, îi dă ocazia lui Maiorescu să practice analiza textuală, prospecțiunea filologică și, în plus, să-și precizeze poziția asupra universului traducerii. În forme protocolare, Maiorescu, fiind vorba de poezia eminesciană, nu se sfiește să corijeze și să facă observații, deși este implicată o doamnă și nu una obișnuită, ci, Maria Dima, interpretă sensibilă a lui Mozart și traducătoare în mai multe limbi.

Maiorescu, implicit, consideră traducerea ca pe o operație științifică și nu operă artistică; explicit, tălmăcitorul nu are reptul la licențe, pe care poetul poate chiar să se supraliciteze. Traducerea este o formă de trecere a unui text dintr-o limbă într-alta, o cizelare continuă (dar care nu se îndepărtează de partitura inițială a textului), *un proces deschis*, avînd darul să conducă la versiunea cea mai echilibrată a operei care este o *structură finită*. Prin cultura, talentul și experiența sa literară, traducătorul poate să năzuiască la o transliterare cît mai potrivită, pentru că sinonimia artistică absolută nu pare cu putință. Formula *Il traduttore — traditore* este inacceptabilă pentru Maiorescu. Cel ce traduce se subordonează complet textului și pretinsul *traducător-artist* rămîne un model de incompetență. Din moment ce opera este *o creație* de forță, ce sens mai poate avea *re-creația* în laborator sub «vestmîntul altei limbi»? Dealtfel, adept al formei colocviale de creație, Maiorescu nu ezita, la „Junimea", să elimine, să îndrepte sau să adauge în textele lecturate, admițînd că se poate o ameliorare (dacă nu o perfecționare), prin intervenții exterioare. (Această formulă cenaclieră de revizuire a textelor va fi dusă la absurd de metoda scientistă a elevului său Mihail Dragomirescu.)

Casa Maiorescu din București strada Mercur.

București 29 noiembrie / 11 decembrie 1898

Mult stimate Domnule Dima,

În mijlocul încordatei mișcări politice, la care am fost dator să iau și eu parte de vre-o cîteva săptămîni încoace, citirea poeziilor lui Eminescu în vestmîntul german, cu care le-a îmbrăcat doamna Dima, mi-a ocupat momentele de răgaz, și eu vă sunt recunoscător pentru această abatere spre o lume mai senină.

Impresia ce mi-a lăsat traducerea și pe care v-o exprim cu toată sinceritatea, este următoarea:

Traducerea e în multe părți mai bună decît alte traduceri ale lui Eminescu, despre care am cunoștință. Dar o traducere în adevăr bună (nu numai relativ mai bună) e mare lucru, mult mai greu și mai important decît cred scriitorii care n-au încercat-o, necum publicul simplilor cetitori.

Lucrarea făcută de Doamna Dima în caetul, pe care vi-l retrimit tot astăzi sub bandă, nu este isprăvită. Este numai 3/4 din lucrul necesar, e scoaterea din greu a materialului, așezarea lui în forme prealabile (« aus dem Rohen herausgearbeitet » [1]) — acum trebuie să vie lucrarea finală și definitivă, cizelarea, poleirea, inexorabila scoatere a incongruităților și a durităților, strofă cu strofă, vers cu vers. Partea cea mai migăloasă, cea mai anevoioasă — este terminată: acum vine lucrarea elegantă « die überaus wichtige letzte Feile [2] » și la mai toate strofele, dar cu toată răbdarea, luni de zile, cu întreaga delicatețe a conștiinței — căci unde ar putea fi vorba de o mai mare conștiință decît în reprezentarea unui poet iubit, care nu mai trăiește și ale cărui idei și simțiri ne luăm noi sarcina de a le reînvia înaintea străinilor. Eu îmi închipui cizelarea așa:

Einsamkeit

Strofa 1.

« Mit geschlossenen Gardinen
Wenn das Feu'r brennt im Kamin,
Geb' *bei'm* Tannentisch sitzend
Den Gedanken ich mich hin. » [3]

[1] În original în limba germană: trecerea de la forma brută, la finisare.
[2] Cu totul cea mai importantă cizelare.
[3] *Singurătate:* «Cu perdelele lăsate/Șed la masa mea de brad./ Focul pîlpîie în sobă/ Iară eu pe gînduri cad»

Dincolo de formulele protocolare, ghicim în textul scrisorii că Maiorescu trebuie să fi fost nemulțumit de calitatea adaptării, din moment ce preia toate inițiativele pentru perfecționarea versiunii germane. La *Pajul Cupidon*, pînă la strofa a V-a, face doar îndreptări de rimă, observații asupra eliziunilor, propuneri asupra selecției cuvintelor; de la strofa a VI-a începe să traducă fragmentar: în strofa a VI-a, două versuri, în strofa a VII-a, trei versuri, ca apoi, strofa a IX-a, finală să o traducă integral. În ceea ce privește opțiunile maioresciene, față de variantele traducătoarei, sînt mai limpezi, mai concise și mai apropiate de textul românesc. Contribuția sa gradată marchează nu numai efortul de a echivala exact pe Eminescu în limba germană, cît sugerează și uriașa responsabilitate ce revine oricărui traducător, ca poetul național să fie tran-scris cît mai fidel artistic în limba lui Goethe, păstrînd specificul spiritualității românești.

Din puținele afirmații explicite de aici (dar și din sugestiile întîlnite *passim* în scrierile sale), putem să admitem că Maiorescu preconiza mai degrabă o *traducere colectivă* a marilor texte literare — ceea ce, dealtfel, este în deplină concordanță cu *spiritul critic de școală*, cultivat și dezvoltat cu autoritate la „Junimea."

Traducerile Mariei Dima nu au fost publicate niciodată, iar manuscrisul s-a pierdut; scrisoarea de față rămîne singura dovadă a acestei încercări de la sfîrșitul veacului trecut, de a tălmăci poezia lui M. Eminescu în limba germană. Originalul se află în arhiva Muzeului literaturii române.

Aureliu GOCI

Asta e prea dur, nu e destul de simplu familiar, eliziunile *Feu'r bei'm* [4], miroasă îndată a traducere siluită. Știu că se găsesc eliziuni în poezii germane și alte asemeni siluiri. Dar traducătorul n-are dreptul la licențe poetice, numai poetul îl are... și încă!

Propui:

«Mit geschlossenen Gardinen,
Vor dem Feuer im Kamin,
Sitze ich am Tannentisch,
Geb' mich den Gedanken hin».

sau așa ceva, mai natural, mai schlicht [5]

Strofa 3,

«Oder fallen schwer ins Herze
Und zerfließen trostvoll mild [6]»

Das geht nicht. *Herze* ist ein gräßlicher Missbrauch, den man aus der Noth nach einem Versfuß eingeführt hat, und Träume wenn die Tränen *schwer* ins Herz fallen, können sie nicht gut *trostvoll* und mild werden.

Eminescu sagt «grele, mângăioase» gleich zusammen und giebt sofort seinen Sinn, aber wenn sie erst schwer fallen und dann trostvoll zerfliessen, ist es für mein Gefühl zu widersprechend im Deutschen. [7]

Propui:

«Oder fallen tief ins Herz mir
Und zerfließen trostvoll mild
Wie das Wachslicht niederträufelt
Vor dem heiligen Christusbild».

(mai bine *das heilige Bild* [8] decît *der heilige Christus* [9] sau așa ceva; va găsi Doamna Dima mai bine îndreptarea decît mine.

Strofa 4 foarte nemerită, dar aș propune «In [10] den leeren zimmerecken» *.

Strofa 5 nu merge, gewend't [11] e inadmisibil, sau gewendet [12] sau gewandt [13] ca și gesendet sau gesandt, dar nu gesend't [14].

Strofa 6: «Meine Leyer hängen weit [15]» nu merge. Weit weg-hängen, da — dar weit hängen n-are sens.

Strofa 7 foarte bine.

Strofa 8. vers 4 drauß' — iar o eliziune, care nu merge draus = daraus, treacă meargă, dar drauß' în loc de draußen [16] nu se poate.

Primește Doamna Dima,

«Höre ich die Klinke drehn [17]?»

Strofa 9 nu-mi place

«...voll und ganz
...voll Licht und Glanz»

Propui pentru ultimele două versuri (și mai exact ca traducere):

* în loc de «oden» [pustiu].. Pentru poet nu o «ode» odaia lui, ci e o «dulce odaie» însuflețită de amintiri și de icoana *Ei (Nota autorului)*.

---

[4] Pentru *Feu[e]r* și *bei [de]m*.
[5] simplu
[6] Traducerea versurilor: «Sau cad grele mîngîioase/ Și se sfarmă-n suflet trist».
[7] Aceasta nu e bine. *Herze* e un abus scîrbos, care a fost adoptat din necesitatea unui picior devers, iar dacă lacrămile cad *greu* în inimă, ele nu prea pot deveni pline de mîngîiere și alinare. Eminescu spune «grele, mângăioase» îmbinîndu-le și le dă numai decît sensul, însă dacă ele cad mai întîi greu, iar apoi pline de mîngăiere, pentru sensația mea[e] prea contradictoriu în germană *[n.a.]*
[8] Chipul sfînt
[9] Sfîntul Christ
[10] «în odaie prin unghere»
[11] îndeminatic
[12] isteț
[13] abil
[14] trimis
[15] ca să spînzur lira-n cui
[16] afară
[17] Versul «Cînd aud că sună cleampa»

București, 29 Noemvrie / 11 Decemvrie 1878

Multe stimate Domnule Dima,

În mijlocul încordatei mișcări politice, la care am fost dator vă tau și eu parte de vr'o câteva săptămâni încoace, cetirea poeziilor lui Eminescu în vestmêntul german,

«Aus des Lebens dunklem schwarzem Rahmen
Strahlt ein Bild in hellem Glanz [18]
Strofa *10 bine*
Page Kupido [19]
Strofa 1:
Propui:
«Ist zwar schlimm, doch wundernett
Spielt mit Kindern und bei Damen» [20]
Strofa 2 bine.
Strofa 3 propui:
«doch giebt nichts, wenn man begehrt» [21]

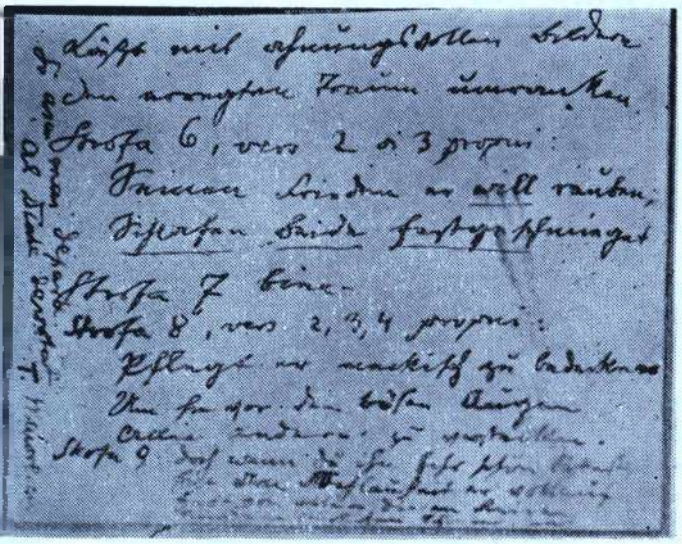
Strofa 4 nu merge Bande, fiindcă fusese mai nainte Bänder în sens de panglice, și acum nu devine îndată înțeles că e vorba de carte.

Propui: Buche
sau

«In dem Buch aus alten Zeiten
sau voll alter Weisheit
sau dem tief gelehrten» [22],

Strofa 5 «mit leisem Schwanken» e o umplutură siluită pentru rimă. Poate:

«Läßt mit ahnungsvollen Bildern
Den erregten Traum umranken [23]»

Strofa 6, vers 2 și 3 propui:
«Seinen Frieden er will rauben,
Schlafen beide festgeschmieget [24]».
Strofa 7, bine
Strofa 8, vers 2, 3, 4 propui:
«Pflegt er neckisch zu bedecken
Um sie vor den bösen Augen
Aller andern' zu verstecken» [25]
Strofa 9:
«Doch wenn du ihn sehr schön bittest,
Hat die Schlauheit er vollauf
Hebt von allen diesen Reizen
Nur ein Stückchen Schleier auf [26]»

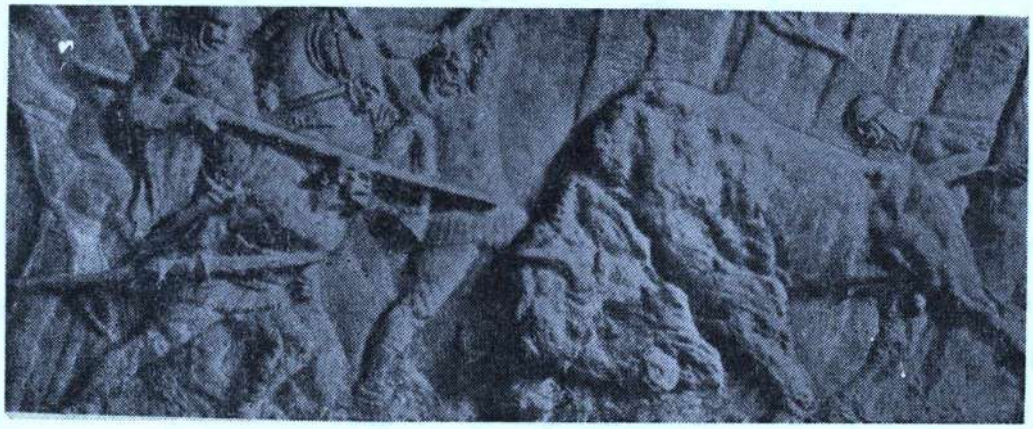
Și așa mai departe,
Al D-tale devotat,

T. MAIORESCU

---

[18] Strofa 9 «Este Ea, Deșarta casă/ Dintr-o dată-mi pare plină,/ În privazul negru-al vieții-mi/ E-o icoană de lumină»
[19] *Pajul Cupidon*
[20] «Cu copii se hîrjonește/ Iar la dame doarme-n pat»
[21] «Cordeluțe și nimicuri/ Iată toate-a lui averi.../ Darnic cînd nu vrei nici una/ și zgîrcit dacă le ceri»
[22] «În volumul ros de molii/ Cauți noaptea adevăr,/ Și-ntîlnești lipită-n file/ Vița galbenă de păr».
[23] «El dă gînduri ne-nțelese/ Vîrstei crude și necoapte/ Cu icoane luminoase/ O îngînă-ntreaga noapte»
[24] «E cuprinsă fata mică —/ A dormit cu ea alături»
[25] «Sînuri albe și rotunde/ El le ține-mbrățișate/ Și cu mîinile le-ascunde»
[26] «De te rogi frumos de dînsul,/ Îndestul e de hain/ Vălul alb de peste toate/ Să-l înlăture puțin»

POETA UTILIS URBI

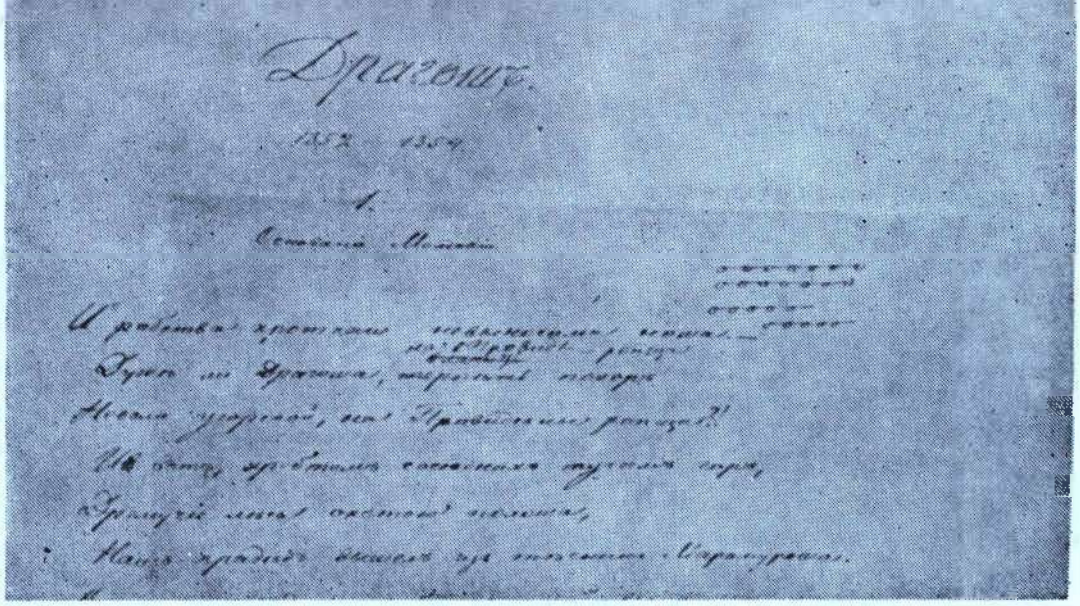
B. P. HASDEU

Versuri închinate voievozilor Moldovei

SONETUL NU ESTE CU DEOSEBIRE cultivat de către Bogdan Petriceicu Hasdeu în poezia antumă, deşi contemporanii i-au recunoscut marea varietate de ritmuri şi de forme din creaţia sa. În perioada începuturilor sale literare, însă, tînărul Hasdeu exersa stăruitor forma fixă a sonetului. Mărturie stau versurile dintr-un caiet al autorului, păstrat azi în arhiva Muzeului literaturii române (ms. nr. 2049). Ca mai toate manuscrisele hasdeene, caietul, de format obişnuit, cu coperţi de carton maroniu, legat la cotor cu o bandă de piele neagră, are un conţinut miscelaneu. Întîlnim aici texte în mai multe limbi: română, franceză, rusă, într-o arie de preocupări surprinzătoare, dacă ţinem seama că autorul se afla încă la o vîrstă destul de fragedă. Avea, aproximativ, 15 ani cînd pe contracoperta caietului însemna bilingv un titlu: Народна Ромынская Дума в историческом политическом и естетическом отношениях князя Богдана Петричейку Гъждьу.

Poésie nationale des Roumains au point de vue de l'histoire, de la politique et de l'esthétique Par le Prince Bogdan Petriceico-Hajdeu. Urmează în ordinea filelor, un eseu în limba franceză, *Loi de l'infini* (cu însemnarea ulterioară că ar fi fost publicat într-o revistă din Belgia), poezii în limba rusă pe teme istorice româneşti, apoi iarăşi o schiţă în franceză a studiului *L'infini*, o pagină cu capitolele unei lucrări de drept, o alta cu o listă de lucrări personale şi, în final, un text românesc cu alfabet chirilic, scris de la sfîrşit spre interior. Caietul a fost numerotat de tînărul elev, dar azi multe file lipsesc. Manuscrisul este numerotat pentru inventariere, la Muzeul literaturii române, de la 1 la 48. La fila 1 (pagina 1 din numerotarea muzeului), o însemnare: «Primele opere ale D-lui B. P. Haşdeu, Iuliu Dragomirescu». Cu creionul e adăugat: «1849—1852».

Poeziile cuprinse în caietul 2049 impresionează prin tematica lor preponderent istorică. Viitorul om de ştiinţă, care avea să scrie *Istoria critică a românilor*, urmărind cu sagacitate documente şi mărturii despre strămoşii noştri şi despre naşterea poporului român în teritoriul carpato-dunărean, dă frîu liber imaginaţiei poetice, compunînd versuri în care glorifică pe domnul legendar Dragoş. Un ciclu de sonete are ca titlu chiar numele eroului şi este datat 1852, cînd în toate provinciile româneşti se sărbătoreau 500 de ani de la întemeierea Moldovei. Poeziile semnalate de Iuliu Dragomirescu şi de Ecaterina Dvoicenco sînt totuşi ale unui începător, unele fiind variante încă nefinisate.

DRAGOŞ

Întemeierea Moldovei

Nu-i sufletul lui Dragoş făcut ca să trăiască
sub sceptrul de-nrobire al unor crai străini.
În faţa infamiei el cum să nu crtească?
Dar iată-n zare creasta acelor munţi vecini.

Urmat de-ntreaga-i ceată, de sus, din Maramureş,
venea străbunul nostru cu-nsufleţit alai
ca să vîneze zimbrul, dar fiara-l duse-n iureş
pe al Moldovei dulce, senin şi verde plai.

Livezi pe dealuri line îşi înfloreau beteala
Miresmele din cîmpuri îl îmbiau mereu —
Şi zise Dragoş: «Vremea-i să-mi ţin făgăduiala

Sfîrşindu-mi, ca şi Moise, cu bine lucrul eu.
Prinos de mulţumire ţi-aduc, o zimbre! Fala
ce-o dobîndii, drept zestre o las în neamul meu.»

Am ales, pentru numărul de faţă al revistei, cele mai expresive sonete din ciclul *Dragoş*, care văd pentru prima oară lumina tiparului în tălmăcire românească.

Desigur, fiind vorba de poezie, o discuţie despre exactitatea unor date şi întîmplări ni se pare superfluă. După cum nu ar fi potrivită nici o discuţie estetică asupra acestor început turi din creaţia sa. Ce putem observa, este că poezii de acest gen, inedite, se găsesc şi în alte file manuscrise, care par chiar mai vechi decît cele din caietul pe care l-am prezentat. Reţinem cîteva titluri: *Bogdan întemeietorul, Şi noi am avut un veac de aur, Neamţ, La graniţa dintre rei puteri..., Ecoul slavei se aude pretutindeni.* Dar forma sonetului a deprins-o tînărul învăţăcel citind volumul tatălui său, Alexandru Hasdeu, *Sonete moldoveneşti*, aflat astăzi, în manuscris, la Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu" din Iaşi. Pe paginile acestui caiet, fiul Bogdan, curios şi studios, înainte de a se încerca el însuşi în arta sonetului, traducea liber în limba franceză poeziile tatălui: *Rempart de Trajan, Moldavie, Mal de pays, Danube, Cotnar* etc.

În poeziile pe care le publicăm[1], tînărul gimnazist, încălzit la flacăra patriotismului tatălui său, Alexandru, şi a bunicului său, Tadeu, îşi aduce prinosul său de recunoştinţă faţă de viteazul întemeietor Dragoş-Vodă, neştiind, poate, că se înscria, încă de la început, pe o coordonată de bază a literaturii române, aceea a îngemănării fericite dintre creaţie şi istorie.

Stancu ILIN

[1] În original, ele au fost publicate de S. Semcinski în *„Limba şi literatura moldovenească"* (Chişinău, nr. 3—4/1969).

Alegerea domnească

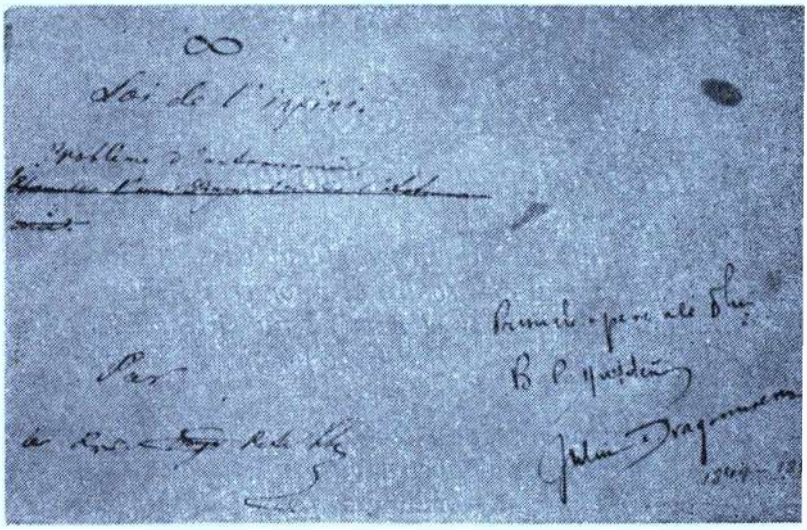

De sărbătoare-i pregătit norodul
ce-abia ieşi de sub un jug amar.
El libertăţii azi îi gustă rodul
şi ca să fie pace la hotar

în scaun înălţîndu-şi Voevodul
i-aduce al Moldovei sceptru-n dar.
Şi cîntă revărsata fericire
în orice suflet şi pe orice ram

cînd împlinit de-a neamului iubire
vorbeşte Dragoş cu întregu-i neam:
«Nicicînd n-ajungă-n scaun de domnie

cel ce coboară doar din os domnesc
ci numai cel pe care îl voiesc
toţi oamenii ce-l ştiu de omenie.»

Întemeierea...

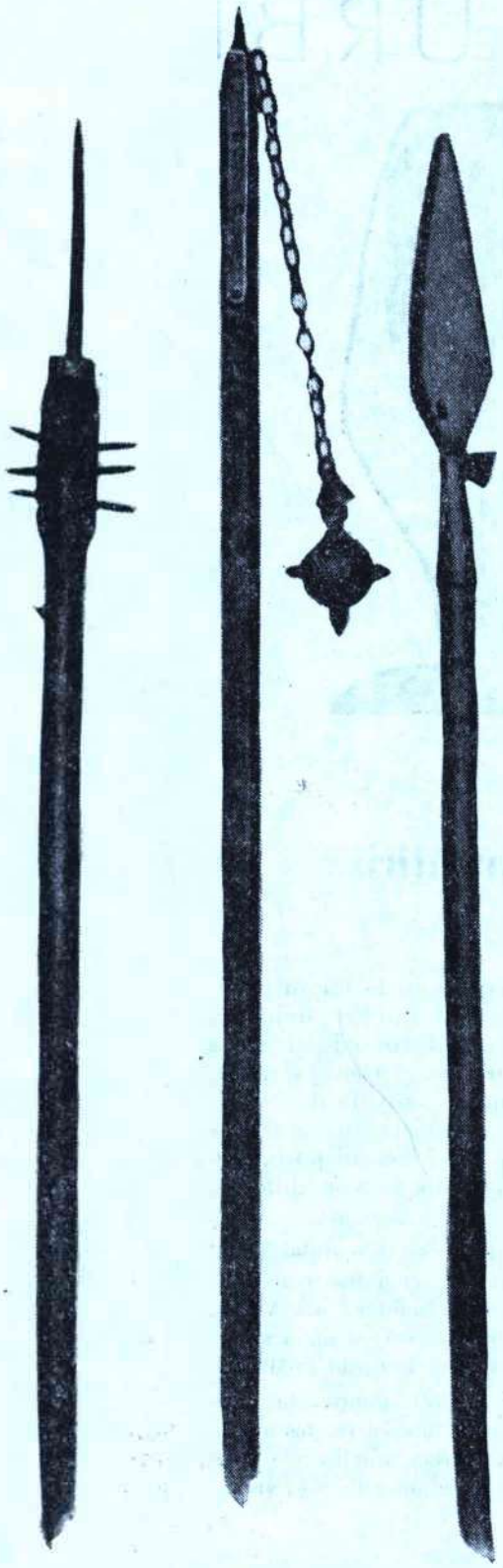
În munte, la Podgorii, de al naturii
faur
lucrat cu dibăcie în stratul mineral,
stă părăsit, acolo, strălucitorul aur,
de-oştenii mîndrei Rome, în ceasul lor fatal.

Şi hoardele barbare, vandalii, goţii, hunii
pe-aici se rătăciră mereu făcîndu-şi drum,
Dar cheia ce descuie comorile minunii
s-o afle prin desişuri nu au putut nicicum.

Ci Dragoş ştie taina adîncurilor toate
şi-n taină scormonite de mîna lui îi sînt.
El neamul şi-l îndeamnă: «A noastră libertate

de-acum să se îmbrace în aurit veşmînt
şi-n ochii providenţei aşa să se arate
iar noi bogaţi şi liberi să fim pe-acest pămînt!»

Armenii

Armenii şi-aveau tronu-n Anion
dar de vecini ei n-aveau loc sub soare
ba daruri scumpe pretinzînd : plocon,
la grele biruri şi umilitoare.

Dar, iată, soarta cum i-a urgisit !
Cutremur crunt distruse Anionul
şi pe armeni în lume i-a gonit
iar regii îşi pierdură şi ei tronul.

Ca negustori pribegi, de vînt mînaţi,
cătară şi-n Moldova să-şi găsească
un adăpost, pe-o vreme, în Carpaţi.

Şi-a fost cu cinste Dragoş să-i primească
spunîndu-le : « Cei care vin ca fraţi,
cu noi pot în frăţie să trăiască ! »

Mormîntul lui Dragoş

Nu-i cunoscut mormîntul lui Riuric al Rusiei
Şi Faramond al Franţei doarme-n pămînt, uitat.
Pe cei ce-au fost odată pe culmile tăriei
sub pulberea uitării nepoţii i-au lăsat.

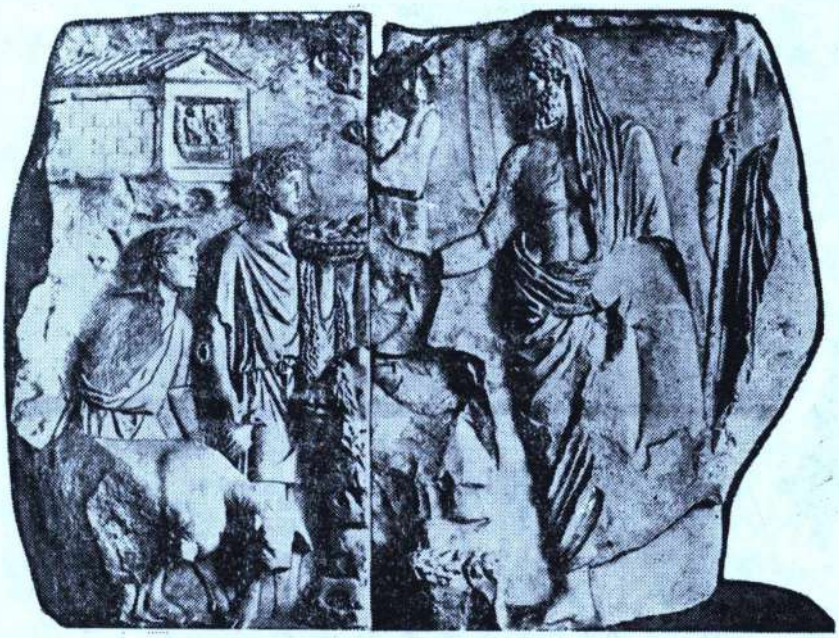
La mine, în Moldova, străbunele-oseminte
îşi au măreţul templu, în veci nepieritor
că-n inimile noastre noi le-am săpat morminte
şi-n sufletele noastre e amintirea lor.

Spre Boureni, poteca urmînd-o, moldoveanul
la un altar din codru se va opri mereu
(ca-n Meca musulmanii, ca-n Benares brahmanul).

Va-ngenunchia, de-a pururi, acolo, neamul meu
în glia ce-l păstreaza în mîini cu buzduganul
pe-ntîiul domn pe care ni-l dete Dumnezeu.

(Versiunea românească : Raluca TULBURE şi Victor TULBURE)

POETA UTILIS URBI

PERPESSICIUS

Cîntecul de alean al păcii și înfrățirii între popoare

Loviturile de gong, ale exploziilor nucleare, ce punctează cu luminele lor intermitente eterul, vestesc oare un spectacol ce nu mai poate fi amînat sau se cuvine să le privim ca pe ecourile înfundate, ale unei vijelii ce numai ne-a dat tîrcoale și acum se îndepărtează la fel cu stihiile deslănțuite din furtuna Regelui Lear? Cenușa radioactivă, despre a cărei nocivitate savanții pămîntului se străduiesc să cadă de acord, va presăra, oare, pe capul bietei omeniri un doliu arheologic ca acela cu care lava Vezuviului a îngropat doar trei cetăți romane sau, dimpotrivă, ca-n ceasul potopului apocaliptic, izvoarele adîncului se vor deschide, stăvilarele cerului se vor ridica și

---

CÎNTECUL DE ALEAN AL PĂCII ȘI ÎNFRĂțirii între popoare, pe care-l publicăm în acest număr, a fost scris pentru un proiectat volum omagial închinat lui Tudor Vianu.

Perpessicius, ca și alți colegi de breaslă, a luptat în primul război mondial, a fost rănit de un glonte «dum-dum» pe dealul Muratan din Dobrogea și a străbătut toate spitalele moldave pînă la Botoșani, unde un medic francez a optat pentru rezecția cotului mîinii drepte. Invalid de război, el a fost mobilizat, în continuare, la cenzura militară din Vaslui. Aici începe să deprindă scrisul cu mîna stîngă și, în orele libere, își reia lecturile predilecte.

Peste puțin timp, tînărul licențiat în litere revine în Capitală; la 9 iulie 1918, fostul său profesor, Ion Bianu scria următoarele președintelui Academiei Române, din acea vreme,

totul va fi inundat de-a pururi și fără nădejdea nici celei mai șubrede Arce a lui Noe? Iată spaime și nădejdi legitime, pe cari omul se sileşte să le conjure și în fața cărora își țese de milenii pînza friabilă, dar incontinuu reînnodată a modestelor lui aspirații pacifice. Imaginea porumbelului migrator, plutind peste nemărginirea oceanelor înroșite, în căutarea ramurei de măslin stăruie, într-o formă sau alta, de-a lungul veacurilor, din preistorie și pînă astăzi. Geneză și pînă la reuniunea din iunie de la Colombo, a Congresului mondial al păcii, mesagiul e totuși unul și același, indiferent de intensitatea cu care a fost transmis, indiferent de tiparul în care a fost turnat și de metaforele ce folosește.

S-ar zice că poemele homerice, și-ndeosebi *Iliada*, nu cunoaște cîntecul acesta de alean al păcii, aspirația după giulgiul acela de tihnă în care se înfășoară războinicul prăbușit de oboseală sau ciuruit de săgeți în abisul somnului sau al morții. Achile e un viteaz și nu mai puțin, cu toate că în cele din urmă răpus, și Hector. Ulise însuși, ce rătăcește atîta timp departe de cămin, cu gîndul la scumpa lui Ithacă, va trebui din nou să încoarde arcul și să alunge, cu prețul unui sîngeros masacru, pretendenții. Epopeile antichității sînt tot atîtea imnuri închinate gestelor de arme. Și *Iliada* și *Eneida* și *Pharsala*. Din cînd în cînd armele amuțesc și cele două tabere își îngroapă morții. Ceremoniile funerare sau concursurile instituite în memoria unui erou, precum acelea pe cari le patronează Achile în cinstea lui Patroclu sînt singurele clipe de destindere și de voie bună, ce mai destramă ceva din pîcla aceasta sonoră de tumulturi războinice. Poezia a mers în pas cu războaiele. A spune că poezia a fost în solda zeului Marte și că rapsozii au ținut pasul cu luptătorii, nu e de fel exagerat. Băutor de rasă, ca și Falstaff, descendentul său de peste veacuri, Alceu și-a scris poeziile, cum atît de bine s-a spus, cu vîrful lăncii și bucuria sălbatecă cu care salută moartea unui dușman e vrednică de canibali. Pindar e sinonim cu oda și cu toate că imnurile lui glorifică pe învingătorii Olimpiadelor, ele nu sînt străine de amintirea victoriilor de la Salamina și Pluteea, pe cari virtuțile atletice ale diverșilor Hieroni din Etna le postfigurează «aste-nfrîngeri a Mezilor cu arcuri strîmbe cîntînd». Ura ce Pindar nutrește împotriva dușmanului e una prin excelență alceică: «pe cel ce mă urăște, vreau să-l urăsc și să-l atac fie cu sălbăticia lupului, fie cu șiretenia piezișă a vulpii». Aceste veacuri de încăierări continue și de poezie pe măsura epocei au limitat

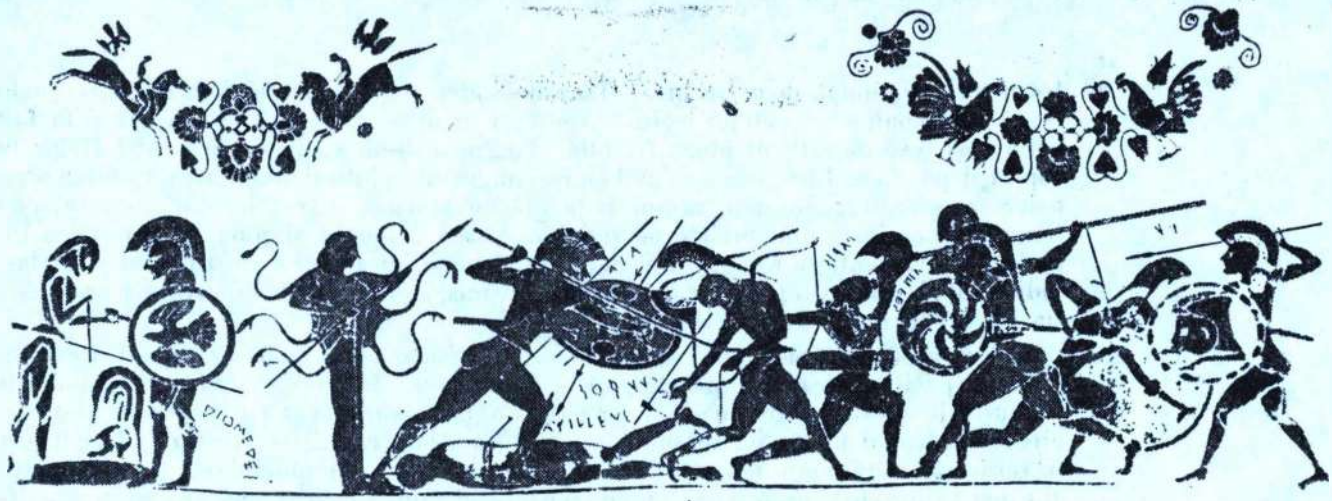

Petru Poni: «Dintre mobilizați ni s-a întors Panaitescu fără brațul drept. Este un tînăr inteligent, muncitor și cult, este licențiat al facultății noastre de filozofie. Și-a refăcut binișor scrisoarea *[sic!]* cu stînga, așa că va fi un excelent element de lucrare în serviciul Bibliotecii, unde și-a reluat îndată lucrul»[1].

Suferise mult de pe urma războiului și avea toată îndreptățirea să sublinieze, într-un interviu, necesitatea unui climat de pace: «Primul război mondial, spunea Perpessicius, a crestat adînc în trupurile noastre, dar el n-a stins, chiar dimpotrivă și poate tocmai de aceea, rîvna noastră de viață și aspirații după o eră de pace creatoare».

Aceste convingeri l-au călăuzit pe critic toată viața. Redactor mai întîi la *„Jertfa neamului"*, organ bilunar al „Asociației generale a invalizilor", în 1925, și apoi la ziarul *„Cuvîntul"* (1927—1933), Perpessicius a publicat nenumărate articole dedicate I.O.V.R.-iștilor, dintre care o mică parte a grupat-o în capitolele: *Victime de război* și *Pacifism* din ultimul volum publicat în timpul vieții: *Memorial de ziaristică*, vol. I, (București, Editura Minerva, 1970). În cîteva rînduri din *În loc de prefață*, criticul nota: «Personal ne-am regăsit în aceste pagini, cu toate dezamăgirile pe cari inepuizabilul cortegiu al saltimbancilor și irozilor, perindîndu-se cu aceeași trucată figurație, pe scena politică dintre cele două războaie, ni le-a trezit la timpul lor..., cu aceeași criminală indiferență a statului pentru victimele de război...; cu aceleași parodii pacifiste strecurate și-n sufletele nevinovate ale copiilor». Fostul combatant

[1] *Din cronica unui veac. Documente inedite* (1850—1950). Ediție îngrijită, note, indice de I. Arhip și D. Vacariu. Iași, Editura „Junimea", 1977, p. 63.

conceptul eroismului şi au zugrăvit pe fresca istorică şi-n jurul frunţilor de eroi un nimb excesiv, pe care viitorul se va strădui să le retuşeze. Ea este, totuşi, atît de înrădăcinată, această unilaterală legendă încît, în 1882, cînd Walt Whitman, marele rapsod al iubirii de oameni, îngenunchia la mormîntul lui Emerson, el simţea trebuinţa să explice natura noului eroism, cu care umanitatea se mîndreşte şi care nu e mai prejos ca cel războinic: «Ne-am obicinuit pînă într-atîta, spunea el, să credem că o moarte eroică n-o poţi afla decît în bătălie sau în furtună, sau într-un mare conflict personal, sau în mijlocul unei primejdii sau înconjurată de împrejurări dramatice (toate poemele şi toate dramele nu ne-au deprins, de-atîtea şi atîtea secole cu asta?) încît foarte mulţi chiar dintre aceia ce plîng şi în chipul cel mai sincer recenta dispariţie a lui Emerson nu vor putea înţelege toată desăvîrşita măreţie a acestui eveniment, cu amestecul lui de calm şi cuviinţă, asemenea unui amurg pe mare».

Şi totuşi am greşi dacă am reduce la atîta numai una din cele mai generoase, sub raportul culturii, dintre epocile umanităţii. Aşa cum piramidele nu sunt numai

---

de pe frontul dobrogean a recenzat, deseori, versurile şi prozele de război ale colegilor săi de literatură; în continuare vom zăbovi la cîteva dintre ele. La începutul carierei sale ziaristice a scris despre *Romanul de război* şi distingea două categorii de scrieri: romanul bazat pe studii de arhivă, precum *La débâcle* al lui Zola şi acela inspirat de propria experienţă a autorului, ca *Le feu* al lui Henri Barbusse.

Altădată, la apariţia cunoscutului roman al lui Cezar Petrescu *Întunecare*, criticul se întreba asupra rolului acestui gen de romane, şi conchidea sceptic: «Că astfel de confesiuni fără de orgoliu şi fără pic de tobă mare, ar putea fi interpretate ca o pledoarie umanitaristă, ca una din acele acţiuni de reprobare şi de punere în afara legii a războiului, nu e de mirare. Dar că astfel de imagini ale zădărniciei, masacrelor şi mai ales ale tragismului elementar al vieţilor omeneşti, ar putea hotărî abolirea războaielor în viitor, iată ce cu greu poate fi imaginat».

Acelaşi mesaj de artă, de umanitate şi de demnitate pe care-l afla în romanul lui John Steinbeck *Nopţi fără lună*, îl afla Perpessicius şi în *Răvaş pentr-un ostatec*, al lui Antoine de Saint-Exupéry, din care reţinea următoarele rînduri: «Dacă respectul omului e împlîntat în inima oamenilor, ei vor izbuti pînă la urmă să întemeieze acel sistem social, politic sau economic, care va consacra acest respect. O civilizaţie se întemeiază întîi. Ea se presimte dintru început, în om, ca o dorinţă oarbă după o-anume căldură. După aceea, din eroare în eroare, omul îşi află drumul care-l duce de-a dreptul la văpaia rîvnită».

Perpessicius conchide că apelul acesta la pacificare şi la bună înţelegere între oameni ar trebui să «constituie cheia de boltă a acestui mic dar solid edificiu de gîndire politică».

Dumitru D. PANAITESCU

simple, cu toate că milenare, morminte de faraoni, ale căror sarcofagii mumifiante vorbesc mai puțin decît granitul acestor construcții ciclopice, durate din greu cu truda milioanelor de sclavi, și poemele omerice — și la aceasta au contribuit generațiile de istorici, filosofi și poeți tragici cîte s-au succedat — s-au dovedit a fi mai mult decît mausoleele fastuoase ale atîtor glorii eroice. La adăpostul pavezelor continuu agitate, un popor întreg, cu credințele, cu tradițiile, cu caznele și bucuriile, cu patriotismul lui chiar, s-a călit, s-a ales și s-a afirmat. El e prezent în cele mari ca și în cele mici, în scena de grandioasă umanitate a bătrînului Priam venit să cerșească leșul fiului său ca și-n cutare imagină, semnificativă, din priveghiul pentru Patroclu, pe care-l jelește nu numai toată casa lui Achile, dar chiar și roabele «Chip că bociau pe Patroclu, nevoia-și plîngeau fiecare», notează rapsodul și ironia aceasta într-un moment atît de sever e notația unui indiscret ochi critic, ce deschide dintr-odată, o largă fereastră în stratificația unei civilizații, la prima vedere, unilaterală. Nicăieri însă această complexitate a civilizației helenice, reflectată din belșug în nenumăratele oglinzi ale rapsodiilor omerice, nu irumpe cu mai multă pregnanță ca-n fragmentul cunoscut sub numele de scutul lui Achile, de la sfîrșitul cîntului XVIII al *Iliadei*. Se cunosc împrejurările cari au dus la făurirea de către Hefest-Vulcan a noilor arme pentru Achile. La rugămintea Thetydei, mama eroului, lucrînd la cele douăzeci de cuptoare și folosind arama, argintul și cositorul, zeul subteran își desfășoară toată priceperea și toată arta în execuția armelor și îndeosebi a scutului, pe care-l împodobește cu imagini proprii feluritelor aspecte ale vieții elenice. Și alături de scene cu litigii de proprietate sau războinice, iată peisagiul bucolic al unui adevărat veac de aur, pe care singură starea de pace îl poate îngădui:

«Zeul închipue apoi un mare ogor cu pămîntul
Moale și gras și de trei ori brăzdat și pe dînsul cum ară
Mulți arători și jugani și-i mînă-ntr-o parte și alta
Iar la întors înapoi, îndată ce-ajung la răzoare,
Vine un om după ei și le-ntinde cu mîna paharul
Și le dă vin desfătos. După asta se-ntoarnă la brazdă
Dînșii din nou și dau zor să-și ducă la capăt aratul.
Glia, măcar că-i de aur, în urmă-i negrește și pare
Ca un pămînt răscolit și-acesta fu mare minune...»

Cît de mare va fi fost prestigiul acestui tablou se poate vedea nu numai din referințele cîte a înregistrat istoria literaturilor despre dînsul, dar, mai cu seamă (o ipoteză desigur însă cu sorți de probabilitate) din imitațiile ce i-au urmat. Cînd corul podgorenilor din comedia lui Aristofan, *Pacea*, încearcă să preamărească binefacerile păcii «pe care desigur nu Trygen, podgoreanul călare pe cărăbușul său năzdrăvan» a smuls-o zeilor din ceruri, și el schițează un tablou pe care unii l-au socotit demn de *Georgicele* lui Virgiliu, dar care, neîndoios de la sugestiile scutului achileian purcede:

«Dacă e vorba de plăceri alese, începe Corypheul, nu-n lupte ne e dat să le gustăm. Cînd semănăturile s-au sfîrșit și zeii au dat o ploaie bună, ce poate fi mai agreabil decît să stai de vorbă c-un vecin care-și face planuri: „Ce-am putea pune la cale astăzi, scumpul meu, decît să dăm de dușcă cîteva pahare, în timp ce ploaia desfundă brazdele. Haide, femeie, prăjește-ne vreo trei măsuri de bob, amestecă-le cu grîu și adu și smochine. Aleargă Syra-n cîmp și cheamă pe Manès: nu-i astăzi chip să poată să plivească vița sau să grăpeze bulgării de pămînt îmbibat de apă. Du-te la mine și cere griva și ăi doi cocoșari; mai era și niște zer pe acolo și cîteva hartane de iepure, de n-o fi dat pisica iama-ntr-însul, că auzii nu știu ce zgomot-n cămară; băiete, adu-ne trei bucăți pentru noi și dă și tatei una. Și să se ducă cineva după mirți cu fructe și să cheme, că-i e în drum, pe Harinade să vie ca să beie, cu noi în timp ce zeii binevoitori se îngrijesc de bunăstarea noastră". Și corul continuă:

„Cînd greerele face să răsune cîmpul de cîntecu-i melodios, mi-e drag să văd cum via mea din Lemnos dă în pîrg, de timpurii ce sunt ciorchinii" iar urmarea: „cum cresc smochinele, iar cînd s-au copt să le savurez pe-ncetul şi îngîn un cîntec: „O, timpuri fericite...". Beau, după-aceea un ceai de cimbru aromat şi-aşa mă-ngraş. Mi-s mult mai dragi acestea decît să văd un taxiarh (centurion) urît de zei, cu capu-mpodobit cu trei egrete şi c-o manta de purpură încinsă, ce-i zice că-i din Sardes... ».

Aşa cum atîtea din episoadele poemului virgilian, didactic, în primul rînd, prin rostul lui oficial, de a consolida, la capătul atîtor cuceriri războinice, şi înlăuntru dominaţia lui August, lauda Italiei pacificate sau, şi mai semnificativ, idila bătrînului din Tarent, acest pitoresc strămoş al optimistului Candide, eroul voltairian, mai fericit ca regii pe petecul lui de pămînt unde făcea cultură intensivă, Deucus e tot de acolo, ca să nu spunem că *Georgicele* însăşi, cu armonioasa lor structură şi cu variata poezie a muncilor agricole reprezintă poate cel mai categoric omagiu pe care geniul politic şi războinic al Romanilor l-a adus pe altarul Păcii. Elogiul vieţii de ţară începuse să devie una din temele favorite ale poeziei şi o găsim nu numai la economiştii sau la poeţii aşa zicînd oficiali, precum un Virgil, un Horaţiu, dar şi la un satiric ca Juvenal şi Martial, ba chiar şi la un elegiac ca Tibul. Agricultura raţională nu se împacă cu incertitudinile stării de război şi cine cîntă fericirea vieţii rustice, cîntă, implicit, pacea şi binefacerile ei. E cazul elegiei lui Tibul. (I, 10, trad. Gh. Frunză), una din cele mai categorice apologii a păcii. « A fost din neam de barbar neîndurat ca fierul / Cel care a strîns în mînă întîia oară spada / Ucigătoarea spadă! / De-atunci fiori de groază s-abat pe faţa lumii / Căci s-a ivit războiul », aşa începe, abrupt ca-ntr-un exordiu oratoric, cîntarea poetului, pentru ca, prin contrast, să schiţeze tabloul farmecelor cîmpeneşti, dator, desigur modelului homeric, dar împrospătat cu noi detalii, proprii unui elegiac de sensibilitatea lui Tibul:

« Ce bucurii se ţese-n coliba de ţăran,
Cînd fiii lui dezmiardă pe blîndul lor părinte
Şi între ei l-adastă tîrzia bătrîneţă!
Moşneagul cînd îşi plimbă domol blajina turmă,
Iar fiii stau de strajă pe lîngă mieii veseli,
Şi obosiţi i-aşteaptă cu masa pusă mama!...
De ce nu-mi ride mie atîta fericire, —
Pe fruntea-mi potolită să port argintul vremii,
Şi să-nviez cu graiu-mi atîtea clipe stinse?...
Iar pacea, sfînta pace să îmi rodească-ogorul...
Căci numai ea îmbie pe veci să-şi dea grumazul
Le nendurate juguri; tot ea-nveşmîntă via
Şi potriveşte sucul în poama purpurie,
Căci fiul o să guste din amfora bătrînă
Şi binecuvînta-va pe harnicu-i părinte
În timp de pace sfîntă îşi drege plugul fierul
Şi numai spada crudă păleşte prin unghere;
Şi-n carele-mplinite cu tot norodul casei
Se-ntorc de la pădure ţăranii cei cheflii
Şi-ncet pe gîndul lumii şi-aşterne Venus vraja... »

Elegia sfîrşeşte cu accente de rugăciune, aşa cum sfîrşesc dealtminteri toate invocările adresate acestei divinităţi protectoare: « Dar tu, divină Pace, ca o blajină mamă / Să vii la noi pe frunte ţinînd cununi de spin / Din sînul tău să plouă tot roade mult dorite ». E aceeaşi Pace, pe care o invoca şi Horaţiu în al său *Cîntec secular*, cînd în anul al 17-lea dinaintea erei noastre, o vedea însoţind gloria împăra-

tului, dimpreună cu Buna-credinţă, cu Cinstea, cu Cuviinţa cu Virtutea strămoşească şi Bună-starea cu cornul ei de abundenţă (Iam Fides, ed Pax, et Honor Pudorque etc.). E Pacea, cu atributele divinităţii ei, aşa cum e înfăţişată la altarele din Atena şi Roma: cu spicele de grîu, cornul abundenţei, ramura de măslin, caduceul, porumbelul, torţa răsturnată şi chiar cu Plutus, simbolul avuţiei, la sîn, aşa cum o va înfăţişa, în imagini din ce în ce mai amplificate, bogata iconografie plastică, de la Rafael la Delacroix şi de la Rubens la Puvis de Chavannes, aşa cum le vom întîlni, cu stricteţă stilizate, într-unul din întîile sonete din poezia noastră, *Pacea*, al marelui nostru logofăt Iancu Văcărescu, cîntăreţul *Primăverii amorului* şi al stemei de pe condica lui Caragea:

«Creşti în sîn pe Plutu, pace mult bogată
Ramură măslinu-ţi dă veselitoare,
Şarpe la picioare ai nevinovată;
D'orice măiestrie, zboară, iubitoare!

Cornu-nbilşugării adu-ne îndată!
D-armaturi, de păvăzi, vino arzătoare,
Glasul roditorul albul piept ne-arată,
Puie caduceu-ţi iar negoţu-n floare.

Scump însărcinată de flori, spicuri, poame
Dăruieşte nouă faceri mii de bine!
Izgoneşte rele, boale, ciumă, foame!

Prea întemeiate fă s-avem cu tine
Sfintele de neamuri prăvili econoame!
Fericirea noastră nezmintită ţine!».

Însă, aşa cum spune într-un moment solemn Victor Hugo, rugăciunile nu ajung, ele nu pot totul. Nu e deajuns să invocăm Pacea, ea trebuie şi cucerită. A lupta împotriva agresiunilor mari şi mici, dinlăuntru şi din afară, pentru libertate şi toleranţă, a condamna egoismul şi propovădui iubirea şi înfrăţirea inşilor şi a popoarelor, iată misiunea veacurilor cîte au urmat marilor cuceriri romane ca şi a individualităţilor cîte s-au înscris în cartea de aur a luptei pentru demnitatea şi eliberarea omului. A trece în revistă aceste eforturi, ce s-au reflectat în literatura lumii, ar fi şi excesiv şi inutil. A ne opri, ici şi colo, la o imagină sau un text dintre cele mai expresive ni se pare cu mult mai sugestiv. Opera aceasta de educare a omului începe de timpuriu. Filosofii, teologii şi laicii i-au închinat tratate dintre cele mai seducătoare, a căror supremă lecţie ar putea fi inclusă în legea de aramă după care totul trebuie zidit pe inima omului, pe capacitatea lui de abnegaţie şi de iubire. Elogiul prieteniei la Cicerone sau scrisorile lui Seneca către Lucilius sunt două numai din pildele acestei bogate literaturi. În a IX-a scrisoare, ce tratează «despre amiciţia înţeleptului», citim: «Hecaton spune: îţi voi arăta un leac miraculos, un adevărat filtru (amatorium) în compunerea căruia însă nu intră nici medicamente, nici ierburi şi nici formula magică: de vrei să fii iubit, iubeşte (si vis amari, ama)», şi mi se pare că formula ar merita să fie gravată pe frontonul oricărei instituţii sau iniţiative pentru apropierea şi înfrăţirea popoarelor. Într-o formă, proprie peisagiului indian, marele poet Rabindranath Tagore spunea în două locuri ale poeziei sale, atît de modest intitulate *Licurici*: «Cel ce face binele, atinge poarta templului, cel ce iubeşte, pătrunde în sanctuar» şi «Îngăduie-mi, zice steaua, să-mi aprind lampa, fără să întreb vreodată, dacă cu asta voi împrăştia întunericul». Eticei acesteia, prin excelenţă generoasă, umanitară şi fecundă, i-au sacrificat, cu răsunetul şi rezultatele ştiute şi Voltaire şi Diderot şi Montesquieu şi Zola şi Gandhi şi Tolstoi şi Anatole France şi Romain Rolland.

Ei i-a închinat şi viaţa şi geniul său liric, marele poet american Walt Whitman ale cărui mesagii umanitare tipărite încă de acum o sută de ani sub simbolicul titlu *Fire de iarbă* s-au impus peste tot globul şi l-au împinzit ca o vastă şi binefăcătoare savană. Unul din cele mai bogate cataloage lirice, în cari sunt inventariate toate noroadele, mari şi mici, libere sau subjugate şi-n care şi noi suntem citaţi pe ordinea de zi a umanităţii (« Voi cei de la Dunăre... Voi Sarzi, bavarezi, suabi, saxoni! Valahi, Bulgari!... »), după ce constată egalitatea de destin a tuturora (« Fiecare din noi e chemat să ia parte la ţelul etern al planetei ») sfîrşeşte cu acest mesagiu de dincolo de Atlantic, cu adevărat impresionant:

« Salut au monde! Trăiască universul nostru!
În orice oraş în care lumina pătrunde, pătrund odată cu ea,
Înspre orice ostrov către care trec păsări, îmi iau şi eu zborul.
Spre voi toţi, către voi, în numele Americii,
Ridic sus, braţul, perpendicular, dau semnalul
Menit să rămînă de-a pururi în lumină
Pentru toate aşezările omeneşti ».

Salut au monde poartă două date — 1856—1881 — ca doi piloni ai unui arc de triumf, menit precesiunii înfrăţirii popoarelor şi dacă întîia dată duce la anii de dinaintea Unirii noastre şi aminteşte, cu mică aproximaţie, titlul unei poezii de Alecsandri, cea de a doua duce la anii în care Parisul, sub direcţiunea lui Bartholdi, pregătea uriaşa statuie a Libertăţii, care avea să fie aşezată în faţa New Yorkului. La 29 noiembrie 1884, aşadar cu şase luni înainte de săvîrşirea lui din viaţă, ilustrul octogenar face o vizită la atelierele lui Bartholdi şi relaţiunea despre întîlnirea dintre, cum bine s-a spus, « cei doi coloşi » Hugo şi statuia Libertăţii e cu adevărat impresionantă. Totul se petrece, în reculegere şi solemnitate, şi fiecare cuvînt pe care bătrînul cetăţean al lumii îl şopteşte e strîns cu pietate. « Da, zice Hugo, această prea frumoasă operă ţinteşte la ceea ce întotdeauna am iubit: pacea. Între America şi Franţa — Franţa, promontoriul Europei — va rămîne de-a pururi acest gaj de pace. Ceea ce s-a făcut e foarte bine. » O inscripţie improvizată pe un fragment din statuie imortalizează memorabila vizită a bardului şi autorului reportagiului, încheind cu aceste rînduri oportune: «Voltaire boteză, într-o zi, pe nepotul lui Franklin; Victor Hugo a făcut mai mult: a salutat statuia care, de-a lungul veacurilor, va lumina drumul navelor ce au să vină în marea cetate a strănepoţilor lui Franklin ». Rînduri oportune, pentru toate sugestiile la care ne invită clipa de faţă şi-n care pomenirea lui Voltaire nu e de fel întîmplătoare. Căci, iată, din cîte pagini minunate s-au scris pentru pace şi împotriva războiului, nu mi se pare alta mai patetică, mai cutremurătoare, mai străbătută de vehemenţă, mai stigmatizantă, ca aceea pe care Victor Hugo, această mare voce a tuturor cauzelor drepte, acest Prometeu, răstignit aproape două decenii pe stînca de la Guernesey, dar receptiv la toate apelurile şi ale cărui profetice cuvinte pribegii noştri dela 1848 le-au cunoscut dimpreună cu ale lui Lamartine, Quinet şi Michelet, includea în marele discurs ţinut la 30 mai 1878, cu prilejul pomenirei a o sută de ani de la moartea lui Voltaire. E anul independenţei noastre politice, anul izbînzii lui Alecsandri la Montpellier, anul expoziţiei internaţionale de la Paris, anul unui război ce lua sfîrşit, pîndit de alte războaie ce se urzeau din umbră şi care aveau să păteze, cu periodicitate de atunci încoace, filele istoriei. Şi recitirea acestor perioade ample, acestor hiperbole şi acestor antiteze tipic hugoliene, pe care numai un liric de amploarea epică a autorului *Legendei Secolelor* le putea deslănţui cu dexteritatea unui adevărat Jupiter Tonans, mi se pare de o actualitate întru totul revelatoare:

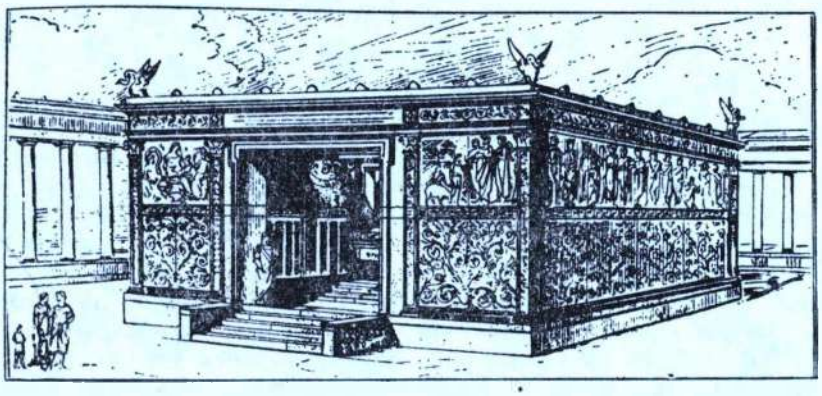
«Astăzi forţa se numeşte violenţă şi începe să fie judecată; războiul stă pe banca acuzării, civilizaţia, la plîngerea neamului uman, intu[i]eşte procesul şi alcătuieşte marele dosar criminal al cuceritorilor şi căpitanilor. E chemată ca martoră, istoria.

Şi realitatea apare. Încintările factice încep să se destrame. În foarte multe cazuri eroul e o varietate a asasinului. Popoarele încep să priceapă că majorarea unei nelegiuiri nu-i scade vinovăţia şi că dacă a ucide e o crimă, a ucide cu toptanul n-ar putea fi o circumstanţă atenuantă; că dacă a fura e o ruşine, a cotropi un popor nu poate fi o glorie; că Te Deum-urile nu slujesc la nimic; că omicidul e omicidiu, că sîngele vărsat e sînge vărsat, că Cezar sau Napoleon e tot un drac şi că-n ochii Dumnezeului etern nu schimbi faţa crimei dacă în locul unei tichii de ocnaş, îi pui pe cap o coroană de împărat.

A! să proclamăm adevărurile absolute. Să dezonorăm războiul. Nu, gloria pătată de sînge nu există. Nu, nu e nici bine, nici util să facem cadavre. Nu, nu e cu putinţă ca viaţa să lucreze pentru moarte. Nu, mame ce vă aflaţi în preajma mea, nu e posibil ca războiul, acest tîlhar de drumul mare, să continue să vă răpească copiii. Nu, nu-i cu putinţă ca femeia să cunoască durerile facerii, ca oamenii să se nască, ca popoarele să are şi să semene, ca ţăranul să fertilizeze ogoarele, muncitorul să îmbogăţească oraşele, gînditorii să mediteze, industria să făurească minuni, geniul să născocească miracole, ca vasta activitate omenească să-şi multiplice, în faţa cerului înstelat, eforturile şi creaţiunile pentru ca să ajungă la această înspăimîntătoare expoziţie internaţională, care se cheamă un cîmp de luptă.

. . . . . .

Vai! nu ne putem minţi, era actuală, oricît de demnă de admiraţie şi de respect, tot mai are laturi funebre, mai sînt încă neguri la orizont; tragedia popoarelor nu a luat sfîrşit; războiul, războiul scelerat e încă aproape de noi şi are îndrăzneala să ridice capul chiar în mijlocul acestei rafinate sărbători a păcii. De doi ani de zile, principii se încăpăţînează într-o funestă neînţelegere, discordia lor pune piedici concordiei noastre şi sînt prost inspiraţi cînd ne obligă numai la atita: să constatăm contrastele. Însă contrastul acesta să ne readucă la Voltaire. În faţa eventualităţilor ameninţătoare să fim mai pacifici ca niciodată. Să ne întoarcem către acest mare rapsod, atît de plin de viaţă, către acest mare spirit. Să ne înclinăm în faţa mormintelor venerabile. Să cerem sfatul aceluia, a cărui viaţă utilă oamenilor s-a stins acum o sută de ani, dar a cărui operă e nemuritoare. Să cerem sfatul şi celorlalţi puternici cugetători, auxiliari ai acestui glorios Voltaire, lui Jean-Jacques Rousseau, lui Diderot, lui Montesquieu. Să dăm cuvîntul acestor mari voci. Să oprim risipa sîngelui uman. Destul! Destul despoţilor! În fine, dacă barbaria continuă, filosofia să protesteze. Dacă spada se înverşunează, civilizaţia să se împotrivească. Vină al optsprezecelea secol în ajutorul celui al nouăsprezecelea; filosofii, înaintaşii noştri, sînt apostolii adevărului, să invocăm aşadar ilustrele lor fantome; în faţa monarhiilor visînd războaie, ele să proclame dreptul omului la viaţă, dreptul conştiinţei la libertate, suveranitatea naturii, sfinţenia muzicii, binefacerile nemărginite ale păcii; şi pentru că noaptea iese din umbra tronurilor, să facem aşa ca din morminte să iasă lumina ».

Ara Pacis — reconstituire.

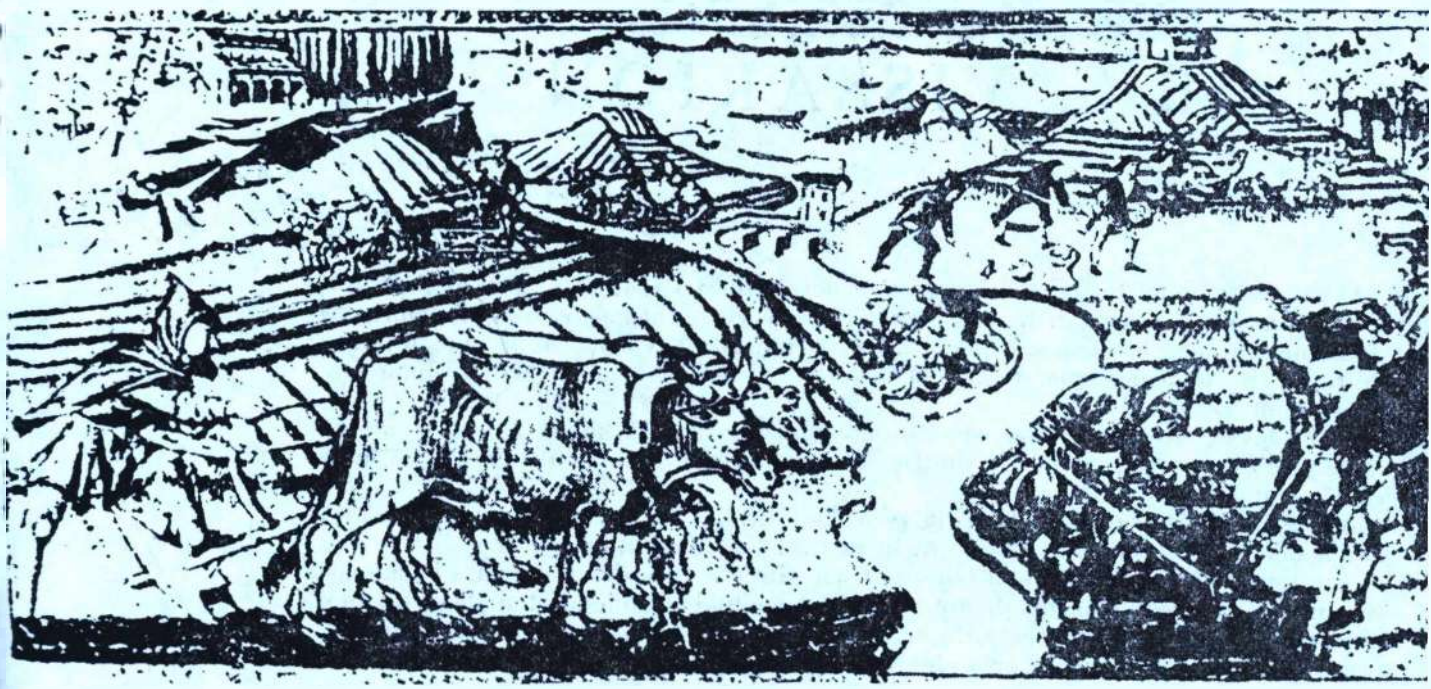
Ce a urmat acestui apel vibrant se ştie îndeajuns. Războaiele au alternat cu perioade, mai mari sau mai mici de relativă linişte, şi dacă pacea perpetuă, la care atiţia utopişti n-au încetat să viseze, iar Kant îi schiţa încă din 1795, proiectul filosofic «raţiunea condamnă fără excepţie războiul ca mijloc legal», întemeiat pe cele 5 principii a căror redacţie pare de astăzi, nu a coborît în mijlocul unei omeniri, hărţuită dinspre toate punctele cardinale, mesagiile de pace, propagandă pacifică, în nobilul sens al cuvîntului, n-a încetat o secundă. S-ar zice chiar că, pe de o parte, ea a crescut în volum, într-un raport invers proporţional cu rezultatele vizibile, iar pe de alta că a îmbrăcat formele cele mai variate ale creaţiunei artistice. Vechilor genuri, poezie, proză, teatru, s-au adaos cuceririle moderne. Radioul şi cinematograful au colaborat cu toată forţa lor de pătrundere şi de convingere. Cele două ultime războaie mondiale au generat o literatură de război, nu numai supraabundentă, dar de un caracter şi de un timbru inedit, justiţiar şi de reprobare. Ajunge să comparăm în ordinea epică, romane ca *Război şi pace* de Tolstoi sau *La débâcle* de Zola, cu *Le feu* de Barbusse sau cu *Nimic nou pe frontul de vest* de Erich Maria Remarque, pentru a înţelege că paralel cu studiul stărilor marţiene îşi face loc, în lucrările din urmă, dogoarea unei lame încinse, unui cauterizator care arde plăgile şi indică o atitudine protestatară, de compromitere şi „dezonorare", cu expresia lui Hugo, a războiului.

E distanţa ce separă, în ordinea liricei, timida condamnare din poezia lui Grigore Alexandrescu «Căci războiul e biciu groaznic... etc.» sau invocarea condiţionată a Păcii din oda lui Cerna, de accentele poeziei noastre populare, şi una şi alta, dealtminteri, situîndu-se cronologiceşte după 1907. «Foaie verde şi-o lalea/Regină, Măria Ta/Mai abate pravila/graţiază osînda/Scurtează-ne armata» sau, şi mai categoric, din laitmotivul folcloric, ce a răsunat, într-o variantă sau alta, pe toate cîmpurile de război, de bună seamă, la toate popoarele:

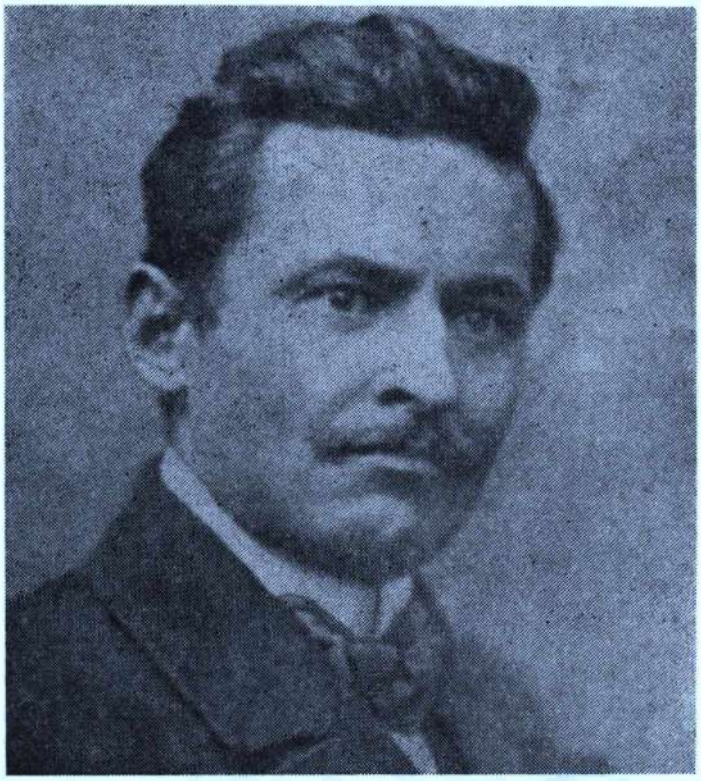
«Înălţate Împărate,
Pune pace, nu te bate
Cu cătane ne-nvăţate;
Nu te-o bate taberele
Ci te-or bate lacrimele,
Lacrimele maicelor
Suspinul mîndruţelor
De dorul feciorilor!».

Desigur, cîntecul acesta de alean al păcii şi al execrării războiului n-a luat întotdeauna forma acestor accente atît de viguroase, acestor imprecaţii neiertătoare. Cînd se împlineau zece ani de la izbucnirea întîiului război mondial, Georges Duhamel, cel ce debutase cu cărţile de umanitate, *Civilisation*, *Les marthyrs*, rod al experienţelor sale de chirurg de campanie, închina cîteva rînduri sceptice dar înţelepte, evenimentului: «Nu am de gînd să pacific lumea, spunea el. Vreau să mă pacific pe mine însumi. De mult am părăsit utopiile. Sunt sigur că vor mai fi noi războaie, şi apropiate şi inexplicabile. Nu mai sunt la vîrsta la care nădăjdueşti să reformezi lumea. Dar înţeleg să mă reformez pe mine însumi, să-mi regulez impresiile pure şi simple, să statornicesc în chip raţional dezaprobarea mea pentru războaie, a oricărui război, fără distincţie, fără sofisme pioase». Cam la aceeaşi vreme, H. G. Wells, gînditorul şi romancierul, naratorul utopic (şi nu prea) al maşinei de explorat timpul şi al călătoriei în lună, îşi prefaţa şi epiloga valoroasa *Schiţă de istorie universală* cu gînduri şi îndemnuri, scoase din grozăvia întîiului război mondial, din care nu e rînd să-şi fi pierdut actualitatea: «Nu e nici o îndoială, scria Wells, că o federaţie a umanităţii întregi, însoţită de un regim de justiţie socială, asigurînd tuturor prunciilor ce stau să vină pe lume, o igienă, o instrucţie şi suficiente semne de izbîndă ar atrage după sine o atare liberare şi o astfel de creştere a energiilor umane, că o nouă fază a istoriei s-ar deschide cu adevărat» şi mai departe: «Anglia singură ar fi putut,

în timpul ultimelor trei secole, da naştere la duzini de Newtoni, ce n-au învăţat niciciud să citească, la sute de Daltoni, de Darwini, de Baconi, de Huxley, cari s-au stins de foame în mizerabilele lor paturi. În ultimul război, mii şi mii de tineri cari ar fi putut deveni mari oameni au murit în tranşeele frontului occidental. Războiul a devenit un lucru aşa de oribil, că dacă nu-i punem sfîrşit, va sfîrşi să ne distrugă societatea... Dacă ţinem să ne descotorosim de militarism e pentru că asemeni unei brute ameţită de vin, face pe fanfaronul şi se propteşte în calea progresului ş.a.m.d. ». Şi astfel de consideraţii, mesagii, într-un cuvînt, cu toatele pentru a grăbi acel ceas al apropierii, dacă nu şi al înfrăţirii popoarelor, s-au scris nenumărate, de la emoţionantele « răvaşe către un ostatec » ale excepţionalului suflet, şi de scriitor, aviatorul Saint-Exupéry, pierdut în azur, dimpreună cu enigmaticul său ultim mesagiu, în timpul celui de al doilea război mondial şi pînă la ultima carte a lui Denis de Rougemont, despre care scria atît de frumos prodigiosul Robert Kemp, deunăzi, din comentariul căruia desprindem aceste cîteva simple şi curagioase adevăruri, pe cari le subscriem cu toată convingerea şi-n optimismul cărora putem şi sfîrşi fugara noastră incursiune: « Privirea, pe care autorul o aruncă, la sfîrşit, asupra viitorului e încărcată de tot atîtea speranţe cît şi de nelinişti. El crede-n posibilitatea unor întîlniri decisive, şi nu războinice, între Occident, al cărui viitor nu e finit şi Orientul, al cărui viitor începe. El gîndeşte că istoria lumii, istoria Globului şi a locuitorilor săi înfrăţiţi debutează sub ochii noştri. Trecutul ce se cunoaşte e scurt. *Aventura omului occidental* constituţie esenţialul, elementul dinamic, a cărui energie nu-i epuizată. Întîia noastră datorie fiind aceea de a ne cunoaşte pe noi înşine şi de a dobîndi peste ce am devenit, peste raţiunile şi mecanismul evoluţiei noastre, vederi nete — altminteri riscăm să ne bălăcim într-o mlaştină de bitum... ».

MEDALION

I. C. VISSARION*

Tudor Arghezi

Morții nu mor de tot. Ei umblă printre noi. Umbra lor, din ce în ce mai difuză, trăiește, n-aș zice numai în aducere aminte. Adeseori, te întîlnești cu ei, în figura lor de odinioară dacă i-ai cunoscut, și-ți zici: păi n-a murit Vasile? după cum întîlnindu-te cu cîte unul în carne și oase, te întrebi cum poate să mai trăiască, după furtuna unui război.

Într-adevăr, cîteodată ți se pare că toată lumea e moartă, mirat că mai poate să învie cîte cineva, și în confuzia dintre *parcă* și *poate* se amestecă dușii de pe lume cu rămașii...

Argeșul lui Vissarion amintește la țară de Gali: față trasă, ochi vineți, mustață lungă fuior de porumb, roșcovană, ca în pictura lui Camil Ressu.

Am apucat în satele județului obiceiul fricii să nu se facă omul strigoi, din aceeași credință că nu mor oamenii de tot. Ființa strigoiului de om blestemat să nu mai putrezească, topindu-se în ceață, înțarcă noaptea vacile de lapte. Se arată în pătul, trece prin coșar, încolăcit în paie, doarme și șarpele casnic, hrănit cu nevăstuica din ugerii copți.

---

* Articol propus spre publicare revistei „*Contemporanul*", în anul 1959.

Uneori, gospodarul găsește șarpele, strecurat să se încălzească, subt perina urechii și-i aude și rumegarea, ca un tic-tac de ceasornic. Atunci, îi spune, ca duhovnicul Grigore, întemeietor al mînăstirii Cernica: «Du-te, tată, că acum am venit noi». Ascultîndu-l, șarpele a plecat, lung de cincizeci de coți și s-a cunoscut multă vreme pîrtia prin grîul, pe unde s-a dus. Ca să nu se facă mortul strigoi, e dezgropat într-o noapte, după înmormîntare, i se smulge inima din piept, și inima străpunsă de un cuțit e înfiptă în tinda casei vecinului.

În primul din ultimele două războaie, șeful Statului major, generalul Cristescu, un mare strateg, și-a luat în tinerețe lumea-n cap, înspăimîntat de inima unui strigoi bătută-n stîlpul tindei unui unchi al lui, îngropat de cîteva zile. Cristescu era țăran argeșan, ca și Ion Vissarion, scriitorul din medalion.

În asemenea văzduh, de spaime și superstiții, a trăit și el, alegîndu-se cu o seamă de credințe, demult risipite, ca, de pildă, credința în vise și în retrăire. E un farmec al Dobrogei, e un farmec al Argeșului, neștiut.

Odată, Vissarion, tîlmaci de tot ce se petrece în somnul omului adormit, mi-a spus: «Mă, frate-miu, într-altă viață eu am fost popă... Să-ți dau dovezi». Și mi-a dat dovezi egiptiene...

UN OASPETE FAMILIAR ÎN MĂRȚIȘOR

I. C. VISSARION, PRIETEN DIN TINEREțe cu Tudor Arghezi, a fost un oaspete familiar în Mărțișor. Cînd venea în capitală ne telefona din oraș și întreba: «Frate Arghezi, mă primești să înnoptez la dumneata?» Răspunsul venea imediat: «Vino, Vissarioane!» sau «Frate Vissarion, ești binevenit!». I. C. Vissarion locuia la Costeștii din Vale, un sat la o depărtare de 5 km de Gara Titu și la vreo 70 km de București.

Cu o servietă ca un burduf, plină de cărți și cu de-ale gurii, venea la noi cu felurite proiecte și planuri, și literare și inginerești. După cină ne strîngeam în jurul lui să-i ascultăm povestirile în care se îmbinau fantasticul, realitatea și visările. Ne prindea miezul nopții ascultîndu-i, rînd pe rînd, pe mama, pe tata și pe Vissarion... Acestea se întîmplau în anii de dinainte și de după al doilea război mondial. Pe atunci distanța dintre centru și Mărțișor părea mai mare, deoarece mijloacele de locomoție erau practic inexistente. Mărțișorul, izolat virtual de lume, primea bucuros vizita lui Vissarion.

În timpul războiului am fost cu fratele meu la Costeștii din Vale. Am plecat cu bicicletele dis-de-dimineață și spre seară am ajuns frînți de oboseală. L-am găsit pe prietenul nostru de snoave în mijlocul familiei lui numeroase. Pe unii dintre cei 10 copii ai lui, care se răspîndiseră pe la școli și slujbe, i-am cunoscut la Costești și ne-am legat cu prietenie trainică. Băieții purtau nume neobișnuite: Voltaire, Garibaldi, Benedict. Însă fetelor le-a dat nume obișnuite: Lenuța, Florența, Cornelia.

Îmbrăcat într-o cămașă țărănească lungă și albă, scriitorul Vissarion avea, în cea mai mare încăpere a casei, o masă lungă pe care erau cărți, multe cărți, puse unele peste altele și tot soiul de planuri și mașinării la care lucra. Sticle, eprubete, măsuri, ierburi, rădăcini și fiare. Un amestec de atelier și laborator de alchimist. Suluri de manuscrise peste tot. Și nimeni nu avea voie să miște nimic de la locul lui.

Se închidea în cameră și lucra ore în șir. Cînd venea ora mesei, apărea cu părul vîlvoi în pragul casei și striga: «Gheorghițo!». Într-o clipă toți ai casei, ca la un semn, se adunau la masă în jurul lui. Masa era așezată sub un stejar umbros. Coana Gheorghița, gospodină și mamă, retrasă între cămară și bucătărie, se străduia din puținul agonisit de Vissarion cu scrierile și cu mașinăriile lui, să vegheze ca să nu-i lipsească nimănui nimic și toate să fie la locul lor. Probabil după un obicei oriental (moșul și părinții lui Vissarion erau veniți din Pind), Coana Gheorghița nu ședea la masă împreună cu bărbatul ei.

În zilele pe care le-am petrecut la Costești, deși știam de la tata, am fost impresionată de țăranii care veneau la «domnul Vissarion» să le dea leacuri de boală. Ierburile și prafurile

— « Fugi de-acilea, vere », i-am răspuns pe argeşeneşte.

Ciudat e Argeşul, ca şi Gorjul de care se apropie cumva, pe undeva în ciudăţeniile lui de pămînt sărac dar cutreerat de umbre.

Te întîlneşti cu diavolul, cînd la puţ în făptură de ţap, venit să se adape cu strigoiul din ciutura cumpenii, apăsată-n jos cu copita, cînd arătîndu-se prin livada de pruni, cînd cerşind la uşa bisericii colivă...

Vissarion a scris ţărăneşte. Dacă Ion Creangă înfăţişează din bojdeuca de la Humuleşti, în literatură, Moldova dinspre Agapia, Putna şi Bucovina, Vissarion strînge în scriptura lui, glumele, sperieturile, tristeţile şi întunecimile satelor de şes din Argeş, ca în pictură, învăţătorul Vîlsan din Micesti, zugravul amărăciunilor de după ploaie din cătunele argeşene.

Nu trebuie uitat Vissarion, autorul *Privighetorii Negre* şi o inteligenţă frămîntată de probleme. El era şi un scriitor original dar şi un om de ştiinţă. A fost medicul de todeauna, cu sfatul, rădăcina şi buruiana. Ar trebui bine cercetate manuscrisele lui, rămase încă, poate, la Costeşti, în acei Costeşti blestemaţi în care preotul, arzîndu-i odăjdiile îmbrăcate odată cu biserica plină şi altarul care luase foc, şi-a adus pînă la capăt slujba, cu flacările în spinare, mistuit în ele, dimpreună cu credincioşii. Se vor găsi cîteva născociri inginereşti şi cercetări de chimie în hîrţoagele lui şi poate că statul va păstra bordeiul lui Vissarion ca o casă memorială. Vizitînd la Moscova casele Gorki, Cehov şi Tolstoi, am găsit colţul de cismărie în care lucra cu sula şi ciocanul marele gînditor al Rusiei Mari şi al Europei. Ultima pereche de cisme, cu talpa moale, la care muncise, am pipăit-o cu o tresărire. I-am simţit pipăitul în cusătură.

În 1907 răscoalele ţărăneşti au început, se ştie, în două extremităţi ale ţării, în Hodivoaia din Vlaşca şi în Flămînzii moldoveni. Dar în Argeş, încă din mai vechi, mocnea în cuptoare mici, văpaia revoltei.

Pe lîngă demagogia de mai tîrziu, a unui ţărănism tîrgoveţ, cu cămaşa pe dinafară din nădragii croiţi la « FAIN », în Argeş trăise un Dobrescu-Argeş, întors din Belgia cu o diplomă de chimist şi o *„Gazeta ţăranilor"*, tipărită la o maşină, ca vai de lume, schiloadă, şi scrisă de alt ţăran, Văleanu, şi de Vissarion, care în răscoale a şi fost arestat instigator.

Nu trebuie uitate, cu nepăsarea noastră îndătinată, oamenii aleşi fie şi din mătrăgună, şi faptele de viaţă şi de cinstit şi simplu adevăr.

Tudor ARGHEZI

---

pe care le prepara în ulcele smălţuite, erau ştiute de toate satele din jur. Vorba lui blajină şi bunele îndemnuri ajutau şi boala şi bolnavii. Atunci cînd copiii lui se îmbolnăveau nu chema niciodată doctorul. El singur îi îngrijea şi-i tămăduia, după reţetele binecunoscute în medicina populară.

Aceeaşi prietenie şi casă primitoare ca la «fratele» Arghezi, o găsea «fratele» Vissarion şi la Gala Galaction, ori de cîte ori venea în Bucureşti, cu nevoile lui, dar şi cu dorul de prietenii de care nu s-a despărţit toată viaţa.

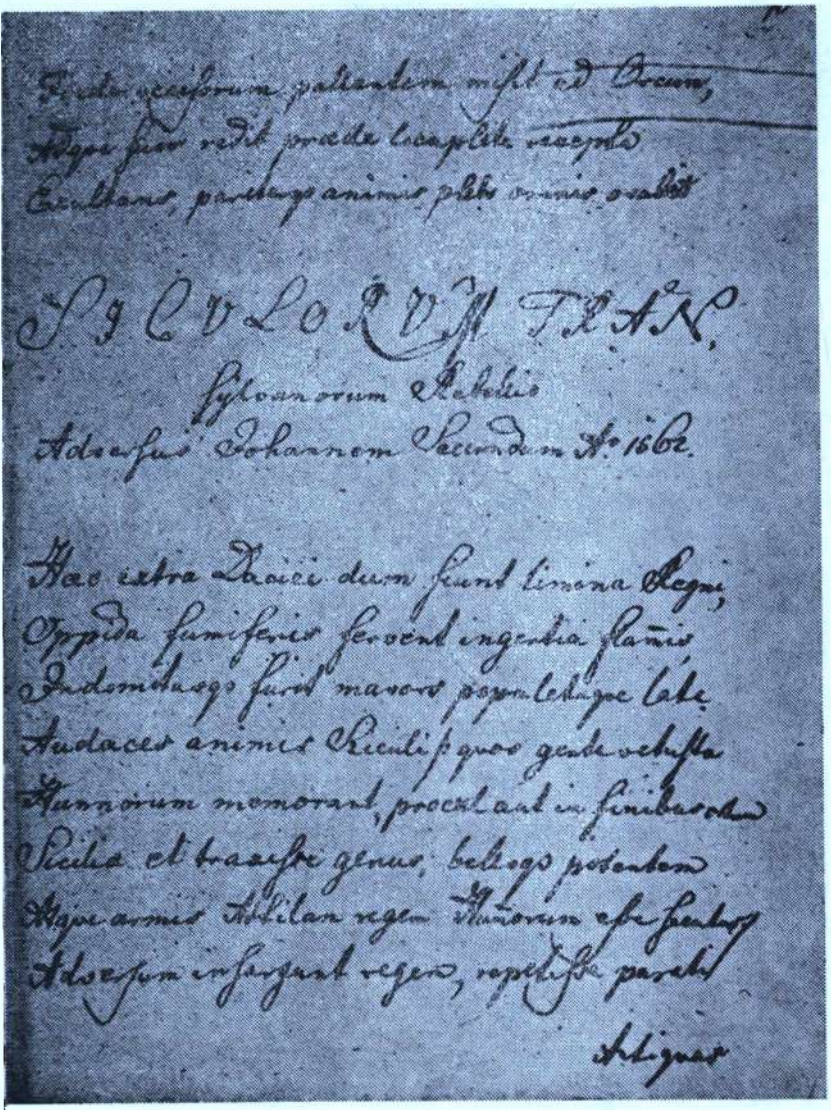
În biblioteca noastră se află cîteva dintre cărţile scriitorului I. C. Vissarion: *Privighetoarea neagră*, *Cîntecele lui Iancu*, *Nevestele lui Moş Dorogan*. Poate se ştie mai puţin că I. C. Vissarion este şi autorul unui volum intitulat: *Energie mecanică din mediul în care ne găsim* (Bucureşti, 1944), cuprinzînd 63 de desene şi scheme ale maşinăriilor închipuite de el. Ele reprezintă truda multor ani, dar şi rezultatele închinate unei idei care a preocupat şi preocupă şi azi atît pe oamenii de ştiinţă, cît şi pe cei pasionaţi de tot ce este nou şi ce este menit progresului. Pe această carte, la care scriitorul ţinea foarte mult, a notat următoarea dedicaţie: « *Fratelui Th. Arghezi — înaltă preţuire. I. C. Vissarion, 21/III/1944* ». Vissarion cel de toate zilele era cu adevărat un « vrăjitor », însă inventatorul autodidact dorea, în modestia lui, « ...să se ştie că eu n-am pretenţii de om învăţat şi nici prin cap nu mi-a trecut că eu aş vrea să învăţ pe cei învăţaţi. Dimpotrivă: eu vreau să învăţ încă ».

Mitzura T. ARGHEZI

REVELAȚIA DOCUMENTULUI

Christian SCHESAEUS

despre răscoala din 1562

UMANISTUL CHRISTIAN SCHESAEUS [1] se înscrie printre cele mai reprezentative personalități ale secolului al XVI-lea, amintit ca atare de *Istoria României*, volumul al II-lea, 1966.

Este autorul unei vaste opere, cuprinzînd mai ales lucrări cu caracter istoric: *Ruinae Pannonicae*, *Historia de Bello Pannonico Solimani ultimo; Chronologia Historica Pannoniae ad Rudolphum II*, *Elegia de Phalsis Prophetis* și diferite alte lucrări *(Elegiae in obitum Honterii, Vagnerii et Mallembergeri, Imago seu typus de lapsu et restitutione humani generis, Epigrammata)*.

Între acestea, un loc aparte, datorită valorii literare, documentare și datorită răspîndirii în epocă, îl ocupă epopeea *Ruinele Pannonice (Ruinae Pannonicae)*, care a fost scrisă în două etape. Astfel, primele patru cărți sînt publicate în 1571 la Wittemberg, celelalte 6 cărți sînt scrise în 1584, după ce a fost ales membru al Societății Filologilor din Polonia, cărți pe care le trimite în dar regelui acestei țări. Așa se și explică faptul că originalul se află într-o arhivă poloneză, și că această parte a textului a rămas în manuscris pînă în zilele noastre.

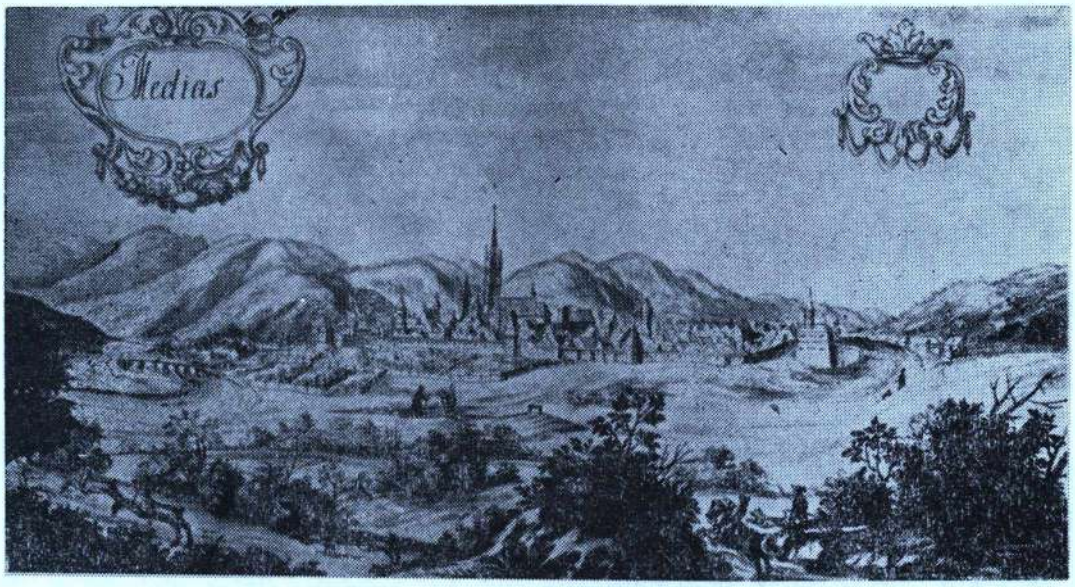
Epopeea a cunoscut o largă circulație în întreaga Transilvanie, dovadă numărul mare de copii integrale sau fragmentare, pe care le-am descoperit de curînd în arhivele sau fondurile de carte veche.

Manuscrisul pe care l-am folosit se află în Biblioteca Baloy-Teleky din Tg. Mureș [2] și, după datele pe care le deținem pînă în prezent, se apropie cel mai mult de manuscrisul original aflat în Polonia, datorită împărțirii în cărți a materiei epice și datorită faptului că textul conține fragmente în plus față de alte copii.

---

[1] Christian Schesaeus s-a născut în orașul Mediaș, unde tatăl său, *Stephanus*, a fost *pater* al orașului și al regiunii. S-a bucurat de o educație aleasă, desăvîrșindu-și studiile la celebra universitate de la Wittemberg.

[2] Este vorba de mss. nr. 179.

RUINAE PANNONICAE

(Liber IX)

Siculorum trans sylvanorum Rebellio Adversus Iohannem Secundum 1562

Hoc extra Dacici dum fiunt limina Regni,
Oppida fumiferis fervent ingentia flammis,
Indomitusque furit Mavors populatoque late
Audaces animis Siculi/: quos gente vetusta
Hunnorum memorant, procul aut in finibus ortum
Siculiae et traxisse genus, belloque potentem
At[que] armis Attilam regem Hunnorum esse secutus :/

Capitolul ales pentru a fi publicat narează un aspect din răscoala secuilor din 1562.

Această parte atrage atenţia prin cîteva aspecte deosebite. Mai întîi referirea care se face la Transilvania în primele versuri: « Hoc extra Dacici dum fiunt limina Regni » (şi astfel de referiri sînt extrem de numeroase în întreaga epopee), Dacia nefiind altceva decît ţinutul Transilvaniei. În al doilea rînd, menţionarea lui Despot, amestecat şi el în evenimentele din Ardeal (« Promissis Maylato, uti fert non incita pasim/ Fama, et Despota, nuper provincia regni/ Moldavi fato cui asserat ampla secunda,/ Auxilium miseris essent... »).

Un alt aspect din finalul capitolului aminteşte sfîrşitul conducătorului răscoalei, sfîrşit similar cu al lui Gh. Doja. Nu se cunoaşte nici un document din care să rezulte deznodămîntul identic al celor doi conducători de răscoală: ficţiune poetică sau realitate istorică? Greu de precizat.

Autorul porneşte în expunerea faptelor de la prezentarea situaţiei din afara Transilvaniei — calmă, liniştită — amintită fugar în primul vers şi care este pusă în antiteză cu atmosfera ce domneşte în Ardeal, aşa cum este ea surprinsă în tot restul capitolului, sugerată şi prin cîteva imagini privitoare la starea cetăţilor, la agitaţia apelor învolburate ale Mureşului, la focurile fumegînde, care anticipează, parcă, focul răscoalei ce izbucneşte în curînd.

El prezintă apoi motivele răscoalei, pregătirea ei, ajutorul cerut celorlalte populaţii şi lui Despot. Un spaţiu deosebit îl ocupă desfăşu-

Adversum insurgunt [1] *regem, repetisse parati*
Antiquas leges libertatemque sepultam
Vi armataque manu. Namque hos graviore tributi
Censuque immodico dira. Indementia Regis
Quorundam et rabies inhians oppresserat aulo
Implacata ducum, et plus quam servile coegit
Ferre [2] *jugum miseram, sine respiramine, plebem,*
Ergo rati tempus dum sese occasio justa
Obtulit, hoste foris granante, movere tumultum
Nec mora. Praecipiunt, ut ad arma volentibus omnes
Concurrant animis juvenesque senesque viretim
Ardentumque animas onerante ingentibus acres.
Promissis Maylato, uti fert non incita pasim
Fama, et Despota, nuper provincia regni
Moldavi fato cui cesserat ampla secunda,
Auxilium miseris essent quod ferro parati
Et si quem coepis trepidus dimoverit horror,
In torto pereat suspensus ab arbore fune
Non illi domus, aut conjux aut vita supersit,
Undique divulgant expressa lege Dynastae [3]
Saxonicas etiam crebros [4] *misere per urbes*
Legatos, rudis ut nutantia pectora vulgi
Impellant, bellum pro libertate gerentes
Marte juvens socio: Vicinae injuria genti
Facta monere alios, simile ut sibi quisque gravamen
Imponi metuat, nisi mox crudelibus ausis
Unanimi assensu violento Marte resistant.
Se dignos, quorum sortem deploret acerbam
Saxona gens, agunt, rigidis quaenon [5] *minus Hunnis*
Invisa imperium cogatur ferre superbum,
Hanc penes esse urbes omnem bellique paratum.
Tantum acuant vires, successus fata datura
Bellum moturis patriae [6] *pro lege secundos.*
Cumque rogarentur, coeptum pro praeside bellum
Urgerent, quibus auspiciis aut castra moverunt?

[1] În manuscris: insargunt
[2] Terre
[3] Dynasta
[4] Erebros
[5] Quanon
[6] Patria

rarea răscoalei, care cuprinde repede o bună parte din Ardeal, de la Sighișoara la Tg. Mureș și la Turda.

În final acțiunea revine la Sighișoara unde s-a întrunit sfatul și unde se pregătește pedepsirea răsculaților. Dramatismul întregului capitol este concentrat în partea finală, prin prezentarea modului barbar în care capul răscoalei a fost pedepsit.

Epopeea este scrisă în limba latină, în hexametru dactilic, influența lui Vergilius fiind simțită permanent. Importanța textului este indiscutabilă, atît datorită valorii literare, cît și din punct de vedere istoric prin referirile pe care Schesaeus le face la evenimentele contemporane lui, la faptele petrecute în țările vecine, la latinitatea limbii și a poporului român.

Elena SOCACIU

GLOSAR

SAXONA, AE — sași
SCITULUS, I — secui
MAVORS, MARUSI — Mureș
CIBINIO, ENSIS — Sibiu
SEGESBURGA, AE — Sighișoara
KYSDENIA, AE — Saskiz
EBESTALVA, AE — Dumbrăveni
THORDA, AE — Turda
BONYHAN — (Bachnea) — localitate între cele două Tîrnave
VASSARHELYO — Tg. Mureș
REGHEN — Reghin
TAMADUM — cetate construită după răscoală
GREGOR APAFFI — grof, proprietarul castelului de la Dumbrăveni
MAYLATHUS — fiul lui Ștefan Maylathus, comandantul oștilor lui Ioan Sigismund
BOYER BALASSIUS — partizan al reginei Isabella, soția lui Ioan Zápolya.
GEORGIUS — cardinalul Martinuzzi
VENETIUS STEPHANUS — partizan al răscoalei
SZEKELI — partizan al răscoalei

Respondere: Deo id fieri duce, numine cujus
Propitis leges libertatemque priorem
Instaurare velint, pulchrae[7] *aut sucumbere morti.*
Saxona gens, qua non est pacis amantior ulla,
Talia respondit: Nostro decernere voto
Possumus haud quicquam: communia quippe pericla
Consilium commune petunt. Referamus oportes
Rem totam ad socias, primumque ea serere[8] *Senatum*
Urbe Cibiniensi par est: perdamus ab ejus
Imperio reliquae latis et legibus urbes:
Hinc ubi responsum concordi mente probatum
Nuntius attulerit, ducentquo fata, sequemur[9]
Consulto blanda suspensas voce tenebant,
Progressum ultimum et usque rei finemque viderunt.[10]
Interea populus nihilo rem segnius urgens
Confluit armatus. Manibus gestare bacillum
Qui poterat puer, aut gressu tardatus[11] *anhaelo*
Sponte senex veteri pro more in bella ruebat.
Iamque Segesuarum[12] *rura et kysdensia post se*
Linquere, avecti Cocalumque propinquius omnem
Attigerant Ebesfalvam, et castra locarunt,
Dives ubi et pulchris[13] *domus exornata figuris*
Gregorii Apaffi[14] *cura inpensisque videtur.*
Hinc adeunt Bonyhan, Vasarhelyoque propinquant,
Ut se cum sociis jungant quos ampla Marusi
Littora servabant[15] *ubi Reghen*[16] *abundat opimus*
Vitibus oppidulum, purusque et aer
Corpora non patitur crebris tabescere morbis.
At prius unirent quam castra avulsa repente
Nuntia fama venit, Maylatum hostilibus armis
Ipsorum invasisse solum, rapere omnia et igni.
Frumenta atque domos exurere, cumque tenebris
Indigna pueris matres tractare, supremum et
Ipsis ac dirum exitium intentare putetur.
Nec mora: Pro praepropere[17]*, pars fraena retorquet equestris*
Cursu, grassantem patriis in finibus hostem
Pellere prompta animis, terrore metumque[18] *trementem*
Eripuisse male turbam, praedamque referre[19]
Raptorum extortam manibus victeicibus armis,
Adventum manibus metuens Maylatius ira
Gentis acerbatae[20]*, vestigia flectere vetris*
Contendit: cui fit celeri mox obvia cursu.
Delassata falanx[21]*. Series non ulla, nec ordo*
Servatus: quemvis vehemens velut ardor agebat,
Anxiaque ognatam gentem et pia cura juvandi.
Sic ruit indomitus, pugnamqui intendere gaudet,
Cum subito longis concurrunt agmina contis
Utrinque, ac circum capita it seges undique[22] *ferri*
Sylvaque Telorum, gladiis solida aera fatiscunt[23]
Tinnitu[24] *et galeae*[25] *resonant, ferit aethera*[26] *clamor*
Bellantum juvenum et duro sub Marte cadentum.
Inde superveniunt pedites horrentibus hostis,
Quos juvat optare et curvas praefigere[27] *falces.*
Hos dolor ultricem stimulavit ut arcis in iram

[7] Pulchra
[8] Serire
[9] Sequemum
[10] Vederunt
[11] Tordatus
[12] Seges Narum
[13] Pulchres
[14] Apax
[15] Fervabant
[16] Rephen
[17] Propere
[18] Metuque
[19] Reperre
[20] Acerbata
[21] Phalux
[22] Undiquo
[23] Feliscunt
[24] Tinitu
[25] Galeae
[26] Athera
[27] Prasigere

[28] Pecadumque

[29] Sangvinem
[30] Campam

[31] Famule

[32] Atro

[33] Nolli

[34] Fidesns

[35] As
[36] Pulenbumque
[37] Bethum

[38] Sid

[39] Pugna

[40] Scythulus

[41] Hoc
[42] Statium
[43] Helyum

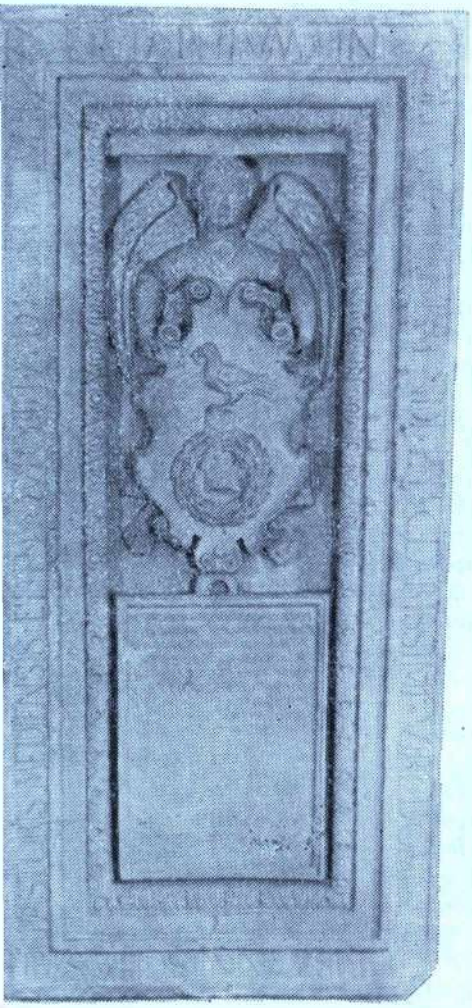
[44] As
[45] Praetio

[46] Effugire
[47] Domnabant

[48] Tumultis

[49] Poenates
[50] Imminuat
[51] Perictum

Acti ceu furiis pecudumque [28] hominumque secabant
Corpora per medium. Penetrabile ahenea ferrum
Tegmina dissolvit, polapsaque viscere coecis
Ex uteri latebris spumantem sanguinem [29] campum [30]
Foedabant. Alios inter fortissimus unus
Maylati trajecit equum, quoque auris operta
Dextra fuit, domini tegmen dissolvit ahenum.
Ille ope porrectum famuli [31] auxilioque fidelis
Vix conscendit equum, et retro vestigia flexit,
Illi alacres animis, sa vique ardentibus iris
Instant a tergo, fugientesque acrius Samita fervet,
Luxuriatque solum fuso propinque cruore.
Et nisi successus bello nox atra [32] secundos.
Lassatae et vires cursu Syculum impediessent,
Aut nulli [33] aut pauci Maylati signa secuti
Diram quivissent et atrocem evadere cladem,
Ante alios periit Boyer Balassius, audax
Atque animi fidens [34] milesque interritus armis,
Et servi famam nomenque fidelis adeptus,
Perpetuo dominum quod tristi a [35] morte redemit
Morte sua, pulchrumque [36] obiit per vulnera lethum [37]
Excussa cum subdit hero tela inter et hostes,
Quo fuit usus; equum, terra errexitque jacentem:
Et Veneti Stephanus, juvenum pulcherimus, illi
Agmine quo toto similis non exssitit ullus
Maylatios: inter, validi nec corporis artus
Majores habuit quisquam neque pectore robus.
Parte sed [38] ex alia prostratus vulnere acerbo
Occubuit ferri quidam faber, ante recurso
Falce decem dederat qui fortia corpora letho
Post cladem exactam quoties meminisse solebat
Siculiae pugnae [39], Maylath dixisse putatur.
Non tantos animos, tantasque in corpore vires
Armorumque usum Scythulus [40] habuisse putaram.
Iure equidem, nec vana fides, Patris esse Gradini
Reliquias, merito et decus immortale mereri
Ex iis quemque Ducum, seu militis acta probati
Aestimet, et libra censor perpenderit aequa.
Haec [41] ita dum fiunt, socii in statione [42] relicti.
Ad Vasarhelyum [43] posita formidine et omni
Cura, plus nimium madida indulsere Lyaes,
Ceu lapita infrenes, convellere tecta parati
Nobiliumque domos non aes [44], non aurea vasa
Nec rerum ingenti pretio [45] quasita supellex
Infanam rabiem furiosi et militis ausus
Effugere [46] immanes potuit, quia bella vetabant,
Duroque agrestes damnabant [47] voce rumoris.
Protinus ex tota populo regione coacto
Princeps aedebat gentis domuisse rebellis
Infandos ausus; incompositosque tumultus [48]
Erga ubi distractas nondum coivisse catervos
Edidicit, quosdam et patrias repetisse Penates [49]
Secureque alios luxu indulgere praetereo,
Ceu nulla immineat [50] metuendum ex parte periclum [51]

Piatra tombală a lui Christian Schesaeus de la Mediaş.

Quingentos equites, quibus addita turba pedestris,
Praemit tebat[52] *erat, vires qui exactius*[53] *hostis*
Atque animos omne explorent bellique paratum
Interea reliquis rex cum legionibus haesit
Expectans Thordae dum ocassio[54] *justa sequendi*
Obtingat, missoque ex milite resciat omnem
Rei seriem, pugnaeque modos aditusque patentes.
Tempus erat summum[55] *coeli rapidissimus axem*
Quo sol attigerat cursu, radiisque per orbem
Ingentem spaesis duros urgebat agrestes[56]
Cum subito incantam[57] *Regalis turma catervam*
Aggreditur, magnoque instans clamore libantes
Huc illuc acies caedit strenitque fugatque.
Fit via vi, trepidumque in partes scinditur agmen.
Evasere fuga pauci, belloque ruere[58]
Complures; flexis aliqui post terga lacertis
Ad Regem summo non absque pudore remissi
Maxima pars ultro patrias dimissa Poenates
Attigit, accedente fide, quod bella movere,
Aut similes nunquam velit attentare tumultus.
Rex de captivis statuit, radantur ut alto
Vertice de capitis Monachorum more capilli,
Atque vates vestis cingensque tegemque padendas
Decurtata siet[59]*, miseranda infamia genti.*
Tres habuere manus populatoque tempora raptis
Auribus et truncas inhonesto valvere nares.
His actis[60]*, princeps magna comitante caterva,*
Quanta vix alias unquam vel pace armis
Stipatus fuerat, sublimen tendit ad arcem
Schassburgi, Scythulis urbs qua vicinior oris
Adjacet, estque forum locuples, unde empta reportant
Omnia communi qua sunt accommoda vitae[61]
Artifices ipsis adsint dum sitque colendis
Dedita plebs agris, trabibusque addicta parandis,
Exornata quibus domus et suffulta nitescit.
Huc quoque conducto salvo venere priores
Prae medioque viri sycula de Gente vocati.
Ventum est ad templum spatiosae[62] *Augustius arces,*
Concilio in medis procerum tum se arduas infert
Ksakius arcano cui fas signare sigillo
Regia jussa fuit tacita contenta papyro,
Ex charta recitans titulos et nota virorum[63]
Nomina, qui fuerant capita autoresque tumultus
Luctifici: moxque apprensos in carcere claudi
Imperat atque arcte rigido custode tueri.
Quotidie[64] *interea variis cruciatibus intus*
Atque exquisitis[65] *tormentis pene necati,*
Cum causis facimus coguntur turpe fateri.
Corporis ante alios praepolens[66] *robore et ampla*
Membrorum mole insignis, animosus et audax
Forte Georgius erat, cui Magno corpus obessum[67]
Cognomen dederat, dux seditionis et author[68]
Hunc prius ignito laviatum forcipe saevi
Cornificis rabies candentem ferre coronam

[52] Sebat
[53] Exactias
[54] Occasis
[55] Fummum
[56] Agresses
[57] Incautam
[58] Rare
[59] Fiet
[60] Odis
[61] Vita
[62] Spatiosu
[63] Vironim
[64] Quod didit
[65] Ex quisitis
[66] Propollens
[67] Obesum
[68] Autor

In capite, ac manibus sceptrum gestare coepit
Demum cum sociis tribus extra ducitur urbem
Montis[69] *in aerei clinum*[70] *pro crimine dignas*
Quo consueverunt scelerati expendere poenas.
Hic resupinus humum[71] *terga languente*[72] *premebat:*
Anstat[73] *tortores*[74] *longumque per ampla terutum*
Terga urgent, dorso propius qua spina cohaeret[75],
Consultoque canent[76], *vitalia membra subiret*
Ne trabs[77] *lethalis, dolor ut diuturnus et atrox*
Torqueat et miseris angoribus urgeat aegrum.
Ille fere triduum sublimis ab arbore pendens,
Hornandos inter gemitus saevosque dolores
Difficile attraxit vitalem faucibus auram,
Usque globo moritur per ventrem e pixide misso.
Supplicium pariter socii subiere rebelles[78]
Mors quibus ingratam abrupit[79] *subitanea vitam*
Rex reliquum vulgus validam imperiosius[80] *arcem*
Extruere a fundo propria in regione coegit
Praesidioque intus posito domuisse subactam[81]
Praecepit plebem graviore tyrannide posset
Ne similes domita unquam gens renovare tumultus.
Quove gravis luctus memores tristisque ruina
Essent perpetuo, Syculana[82] *rebellio nomen*
Arx tenet: Ungarica Szekely dixere Thamadum.
Spe tamen afflicti pascuntur et ubere pato,
Quod divina manus finemve modumve laborum
Allatura siet miseris. Deus omnia vindex
Aspicit, injusti sua[83] *stat quoque meta tyrannis,*
Multum etiam mutat longum et variabile tempus,
Inque statum primum vi aut fraude amissa[84] *reducit.*

[69] Hortis
[70] Etionum
[71] Hunium
[72] Larguente
[73] Astant
[74] Tartores
[75] Conoret
[76] Cavent
[77] trabo
[78] Rebellis
[79] Abrapit
[80] Imperis siu
[81] Sub actam
[82] Sycalanae
[83] Suu
[84] ammissa

«... LEGI PENTRU CEI LIBERI ... SAU SĂ MURIM FRUMOS»

În timp ce aveau loc aceste evenimente în afara Daciei, la hotarele regiunii cetățile puternice se agitau cu focurile fumegînde și Mureșul învolburat era furios și ținuturile erau prădate pînă departe.

Secuii erau îndrăzneți în intenții; ei își amintesc că sînt după strămoșii cei mai îndepărtați ai neamului, huni, sau din ținutul de răsărit al Siciliei și că neamul s-a risipit și l-a urmat în război și în armată pe puternicul Atila, regele hunilor.

S-au ridicat împotriva regelui, au cerut să fie respectate legile cele vechi, căci pe aceștia îi apăsau tributuri copleșitoare, un cens nemăsurat, nebunia și asprimea regelui. Cei neînduplecați au fost atrași cu ajutorul aurului și secuii nenorociți mai mult decît sclavii au fost siliți să suporte fără încetare jugul mizeriei.

Astfel, cînd s-a ivit momentul potrivit, drepturile lor fiind pierdute, răscoala a început cînd se înfățișau dușmanului, care ataca din afară.

Nici o întîrziere; pornesc cu toți să se adune de bună voie în armată: tinerii de o parte, iar bătrînii de cealaltă parte.

Și dintre cei înflăcărați, cu sufletele încărcate de asprime, îi sînt promise cele mai mari răsplăți lui Maylathus ca să răspîndească zvonurile pretutindeni, nu numai în interiorul cetății, ci și la Despot, de curînd conducător al ținutului Moldovei, după cum se spune, pe care îl ajutaseră într-un moment anterior.

Dintre cei nevoiași sînt de ajutor cei pregătiți să sufere; dacă începeți să fiți agitați, alungați teama; în învălmășeală, piere spînzurat cel neliniștit. Acestora nu le

rămîne nici casa, nici soţia, nici viaţa. Pretutindeni dezvăluie din tainele ascunse ale conducătorului.

Însă solii saşilor au fost împrăştiaţi în cetate cu brutalitate; astfel soldaţii îl izbesc pe cel neştiutor cu inima temătoare. Cei care poartă războiul pentru libertate, îi servesc pe aliaţii lui Marte. După ce nedreptatea a fost făcută faţă de neamul învecinat, îi sfătuieşte pe alţii ca fiecare în acelaşi fel să se ferească pe sine de neplăceri, dar nu chiar atunci cînd cei de bună credinţă luptă cu consimţămîntul aprigului Marte împotriva celor cruzi.

Sînt numiţi cei drepţi dintre care neamul saşilor îi deplînge pe cei cu o soartă nemiloasă, care împiedicaţi nu numai de hunii neînduplecaţi, s-ar impune să conducă acest imperiu puternic.

Bărbaţii îndeamnă atît de mult să fie pregătite toate cele necesare cetăţilor pentru război, iar în al doilea rînd reuşita războiului purtat pentru legea patriei va fi dată şi de soartă.

Şi în timp ce erau rugaţi să grăbească planul de apărare sau să mute tabăra, răspunde: Dumnezeule, al cărui nume este binecuvîntat, ajută să se facă acest lucru — am vrea să dăm legi pentru cei liberi şi cei mai de seamă cetăţeni sau să murim frumos.

Neamul saşilor decît care nu este vreun altul mai iubitor de pace, a spus: nu putem să hotărîm prin votul nostru nimica; de fapt, cerem în comun un consiliu; pericolele comune presupun o hotărîre comună proprie majorităţii aliaţilor — mai întîi pe aceasta este drept să o ştie sfatul oraşului Sibiu, deoarece depindem de puterea acestuia şi de vechile lui legi. Cînd solul a anunţat că acest răspuns a fost încuviinţat datorită înţelepciunii, ei pornesc încotro ne duce vestea. După ce sfatul a fost ţinut şi au cîştigat datorită tonului potrivit, li se părea că ultima hotărîre este un mare cîştig şi în acelaşi timp rezolvarea problemei.

În acest timp, poporul făcînd faţă cu tărie porneşte înarmat; neţinînd seama de nici o hotărîre se îmbulzeşte să trimită coada de lance cu mîna înspre orice copil nimerea sau în bătrînul rămas dintre veterani, pe care îl doboară din mers pentru a muri în război.

Şi acum au ajuns în ţinuturile Sighişoarei, în timp ce în spatele lor au lăsat Saskiz; sînt duşi la Dumbrăveni şi opriţi pe rînd în locul cel mai apropiat, unde îi se pare că este împodobită cu grijă casa lui Gregorius Apaffus, bogată şi cu figuri frumoase şi puternice.

De acolo atacă Bachnea şi se apropie de Mureş ca să se unească cu aliaţii, pe care îi lăsase pe malul întins al Mureşului, unde oraşul Reghin abundă în vii roditoare, cerul curat şi limpede îi fereşte pe locuitori de boli dese.

Dar pînă să meargă la tabăra distrusă, pe neaşteptate a venit zvonul vestitor că: s-ar crede că Maylathus a răpit totul şi foc şi cereale din armatele duşmanilor acestora invadînd ţinutul şi că şi-au părăsit casele, că le tîrăsc după ei cu cruzime pe mame cu copiii morţi şi că cel mai puternic şi cel care distruge cu sălbăticie totul îi ameninţă prin ei înşişi.

Nici o aminare; direcţia de înaintare a cavaleriei, promptă în decizie este schimbată cu foarte multă grabă, împingîndu-l pe duşman în ţinuturile sale, să-l îzbească, să-l înspăimînte puţin prin teroare şi teamă şi să ia cu ei prada rămasă din cele jefuite de la armatele învingătoare. Maylathus încurajează invazia, ferindu-se de mînia dezlănţuită.

Fiind neliniştit din cauza mîniei neamului înverşunat, avertizat, Maylathus, la sosire, a cerut să se întoarcă într-o clipă înapoi; epuizîndu-l drumul făcut în fugă, lucrul acesta să fie făcut cu viclenie, astfel nu numai o singură serie şi nu doar un singur rînd este salvat; ca şi cum dorinţa fierbinte, neliniştea şi adevărata grijă faţă de oricare din neamul său i-a împins spre a-l ajuta.

După ce armatele s-au ciocnit în mers pe neașteptate, avînd de amîndouă părțile niște bețe lungi, care să fie purtate în jurul capului, de pe acest cîmp, de pretutindeni și din pădure să apară săgeți; din negură săbiile să facă zgomot prin zăngănit de arme și coif — sunetul să se audă tot timpul de la tînărul care luptă și care moare sub arme.

De aici pedestrașii vin prin surprindere cu lănci în ajutorul celor care se tem, ajutîndu-i să se pregătească și să-i întărească pe acei care ar dori să se predea.

Durerea l-a chinuit pe cel care se răzbună, cînd cu săbiile scoase au spintecat corpurile pe din două din cauza mîniei și a furiei animalelor și a oamenilor; a distrus platoșa de aramă cu ajutorul unui fier, care poate străbate dincolo de ea și au mînjit cîmpul, care spumega de sînge.

Unul foarte puternic dintre ceilalți i-a străpuns lui Maylathus calul și dreapta i-a fost umplută cu aur, apoi a distrus platoșa de aramă a stăpînului.

Acela abia s-a ridicat pe calul primit ca ajutor de la un servitor și cu ajutorul unui om credincios s-a tras înapoi.

Cei înflăcărați și înfuriați îi amenință pe la spate din cauza mîniei care clocotește în ei iar pe fugari îi urmăresc mai înverșunat. Cei ce fug sînt prinși, totul clocotește pe drum din cauza măcelului și pămîntul este din belșug plin de sînge.

Unii au putut să scape de nenorocire. Groful Balassius a pierit înaintea altora, îndrăzneț și cu credință în suflet; soldatul cel devotat, care a murit în luptă a obținut pentru totdeauna faima și cognomenul stăpînului, fiindcă a răscumpărat prin moartea sa soarta jalnică a stăpînului, care a pierit printr-o moarte rapidă din cauza rănii primite; cînd a aruncat de la stăpîn săgeți spre dușmani fiindcă avea nevoie de cal, căci pămîntul îl atrăgea pe cel care zăcea, Stephanus Veretus, băiatul lecthorului, despre care se spune că nici unul asemănător cu Maylathus nu i s-a arătat aceluia în întreaga armată și nici nu a mai fost vătămat sau omorît cineva.

Dar din altă parte meșterul, care a ținut piept la zece cu sabia încovoiată, căzut la pămînt din cauza unei răni dureroase, a murit și este într-adevăr purtat de tovarăși.

După înfrîngerea definitivă, Maylathus obișnuia să-și amintească de multe ori despre lupta sașilor; se crede că nu a lăudat atît de mult sufletele tuturor bărbaților și socotea că secuii au știut să folosească armele.

Pe bună dreptate nu socotește că credința față de patrie este deșartă la cei rămași; că elogiul este cîștigat pe bună dreptate de cei care au supraviețuit, că fiecare dintre aceștia este apreciat în funcție de fapta sa — cenzorul îl judecă și pe conducător și pe soldat printr-o unitate de măsură egală.

Astfel, în timp ce acestea se săvîrșesc, aliații rămași în așteptare la Tg. Mureș, așezați de frică și din grija tuturor, încearcă să fie îngăduitori peste măsură, deoarece lapythii, după ce au fost înfrînți, distrug adăposturile pregătite și casa nobilului; cei furioși și militarii nu căutau nici bani, nici vase de aur și nici obiecte de cult în tulburarea creată; a putut să-i scape pe cei înfricoșați fiindcă s-au împotrivit războiului și țipetele țăranilor i-au condamnat cu voce tare.

Îndată din întreaga populație adunată a regiunii i s-a dat voie conducătorului să-i îmblînzească pe rebelii cruzi ai neamului.

Cînd a aflat de la cei care au venit că unitățile de cavalerie nu erau încă împrăștiate, îi invocă pe zeii penați ai patriei și pe oricine altcineva ca timpul să le fie favorabil, astfel ca nimic să nu-i amenințe pentru a evita pericolul din această parte.

Erau cincizeci de călăreți, dintre care a așezat în față bărbați, care să-i observe mai bine pe dușmani, și astfel totul este pregătit pentru război.

Între cei rămași conducătorul s-a oprit cu legiunile așezîndu-se la Turda și în timp ce reveneau, dintre soldații trimiși unii au descoperit toate lucrurile și modalitățile de luptă și sînt atacați cei care sînt văzuți.

Timpul a trecut repede, ajungînd la amiază; soarele urmîndu-și drumul își risipea razele puternice asupra țării, cînd, pe neașteptate, batalionul întîmpină armata nepre-

gătită a regelui şi printr-un ţipăt puternic cel de faţă anunţă că a ajuns acolo, în linia de bătaie, şi singur şi-a croit drum şi a fugit.

Drumul este croit prin forţă şi armata este scindată în cîteva părţi ca să-i scape prin fugă pe cei săraci şi să-i împingă în luptă pe cei mai mulţi, alţii să fie aduşi la rege pe la spate scăzîndu-le puterile nu fără cea mai mare ruşine.

Cea mai mare parte trimisă i-a atins dincolo pe apărătorii patriei, cu care se asemănau prin credinţă fiindcă niciodată nu ar fi vrut să pornească război sau să-i provoace la răscoală pe cei asemenea lui.

Conducătorul s-a oprit lîngă prizonieri; sînt loviţi ca să fie răniţi şi în alte locuri ale corpului. Cînd aceştia sînt adunaţi conducătorul este surprins de marea mulţime care este adunată; cu greu să fie prin alţii, cu ajutorul armatei l-a prins pe trufaşul cap al răscoalei în cetatea Sighişoarei, oraşul saşilor, care este aşezat mai aproape de gura rîului.

Cei bogaţi sînt în piaţă, unde se află adunate toate cele necesare vieţii, în timp ce meseriaşii înşişi sînt de faţă, plebeul este trimis spre a cultiva ogoarele. Şi în acest loc sînt chemaţi cei mai de seamă cetăţeni de către mercenari, înaintea bărbaţilor de stare mijlocie din neamul saşilor.

Cel mai de seamă om al vestitei cetăţi este în zona templului, se îndreaptă atunci Lsakius, semeţ în adunarea fruntaşilor, căruia în secret i-a fost poruncit ca hotărîrea luată să fie întărită prin sigiliul regesc, după ce papirusul a fost întins în tăcere.

După ce au fost citite din scrisoare condiţiile şi după ce au fost notate numele bărbaţilor care au fost capii nenorociţi ai răscoalei, îndată a poruncit ca cei prinşi să fie închişi în carceră şi să fie daţi în grija unui paznic sever.

În fiecare zi să fie încuiaţi înăuntru unii răsculaţi şi cercetaţi de aproape prin tortură pînă cînd vor fi convinşi să mărturisească motivele faptei lor ruşinoase.

Înaintea celor foarte puternici se află Georgius, robust la corp, cu braţe puternice, însufleţit şi îndrăzneţ, căruia din cauza înfăţişării i s-a dat numele de *Magnus*, conducătorul şi autorul răscoalei.

Mai întîi, plin de furie, călăul duşmănos l-a împins pe acesta, care era ars, să fie sfîşiat cu un cleşte fierbinte, în cap să poarte o coroană şi în mîini un sceptru; în sfîrşit, împreună cu trei tovarăşi să fie dus afară din oraş, pe muntele cel înalt pe cărare, însoţit de tovarăşii săi, socotiţi vinovaţi din cauza acuzaţiilor aduse, după care cei nelegiuiţi s-au obişnuit să cîntărească pedepsele.

Acesta, trufaş, l-a împins la pămînt fiind lipsit de putere; călăii s-au oprit şi l-au întors cu o suliţă lungă din nou pe spate, mai aproape de coasta muntelui, care era plină de mărăcinişi.

Şi într-adins cîntau; atîrnat de copac părea în letargie, încît durerea adîncă şi atrocitatea să chinuie şi să-l chinuie prin neliniştea celor nenorociţi. Acesta fiind atîrnat aproape trei zile în copac, durerea i-a copleşit ca să mai fie înspăimîntaţi de frică.

Dimpotrivă, răsculaţii au asistat la torturarea tovarăşilor, cărora moartea le-a curmat o viaţă plină de nemulţumiri.

Regele mîndru i-a adunat pe cei rămaşi să pregătească o puternică linie de apărare pe moşia proprie, în regiune şi înăuntru fiind aşezată garnizoana, s-a grăbit să îmblînzească plebea mîniată din cauza grelei tiranii. Oricît ar fi amintirile faptelor trecute de mari şi de triste, tot timpul muntele păstrează numele răsculaţilor; ungurul Szekeli i-a spus Thamadum.

Totuşi cei răsculaţi se hrănesc cu speranţa şi dorinţa fierbinte de răzbunare, fiindcă ştiu că mîna divină îi va pedepsi sau la sfîrşitul vieţii sau prin cei săraci. Dumnezeu este răzbunătorul tuturor lucrurilor şi se teme de el.

Aşadar s-au schimbat multe lucruri, timpul este schimbător şi în primul rînd prin putere sau înşelătorie cei prigoniţi sînt puşi în drepturi.

SCRIITORUL ŞI EPOCA

M. SADOVEANU, M. SEVASTOS
în apărarea lui
V. G. MORŢUN

LA NUMAI CÎŢIVA ANI DE LA MOARTEA lui Vasile G. Morţun, din 1919 pînă în 1923, în „*Adevărul literar şi artistic*“ [1] apar o serie de articole memorialistice semnate de membrii de frunte ai mişcării socialiste de la Iaşi, printre care citäm pe Sofia Nădejde şi Izabela Sadoveanu.

Totodată, ca un fel de replică la articolele encomiastice din „*Adevărul literar şi artistic*“, Artur Gorovei publică în 1923, în revista „*Viaţa Românească*“ (anul XV, nr. 5, pp. 208–217) un material intitulat: *Din alte vremuri. V. G. Morţun* acuzîndu-l de lipsă de fermitate ca deputat socialist. Conţinutul articolului provoacă indignarea fiicei sale, Cornelia Morţun Sassu, care adresează un răspuns revistei în termeni probabil prea duri, fiindcă are ca urmare cîteva rînduri ale lui M. Sevastos solicitînd atenuarea tonului:

Mult stimată doamnă,

Întîmpinarea dumneavoastră se poate tipări în „*V[iaţa] R[omânească]*“. Sînteţi rugată însă să modificaţi sfîrşitul, — întrucît şi expresiile şi tonul sînt cam jigni-

[1] Tot în aceeaşi revistă sînt publicate şi evocările lui Artur Gorovei privind istoria familiei lui Vasile G. Morţun, al cărui nepot era: *Căminarul Ioniţă* (schiţă), „*Adevărul literar şi artistic*“, seria a III-a, an IV, nr. 137 din 8 iulie 1923, p. 1; *Mama cucoană*, idem, nr. 152 din 9 noiembrie 1923, p. 1.

toare pentru d. Gorovei, colaboratorul nostru. Ne-ar fi greu să publicăm aidoma scrisoarea d[umnea]voastră.

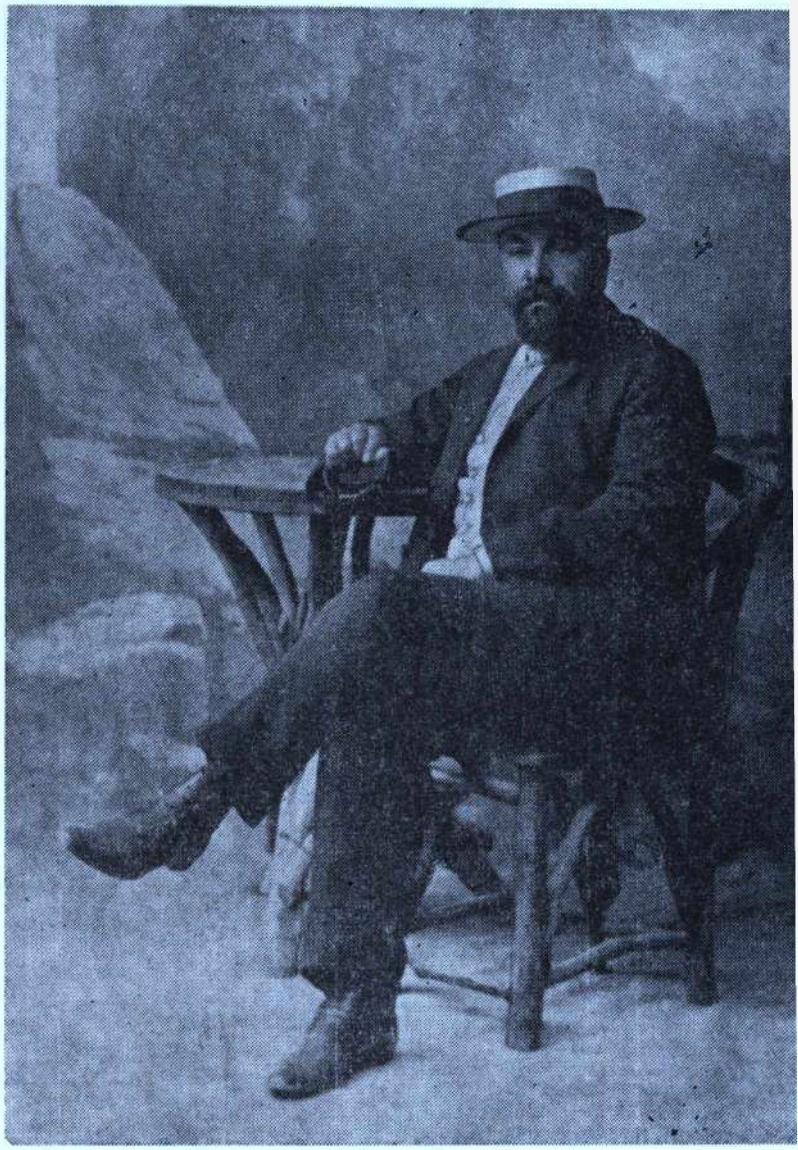
Ne permitem să vă restituim manuscrisul rugîndu-vă să ni-l înapoiaţi cu modificările rîndurilor însemnate cu creion roşu.

Primiţi asigurarea stimei mele,

M. SEVASTOS

Nu mai sîntem din păcate în posesia replicei fiicei lui V. G. Morţun, dar articolele lui Artur Gorovei, apărute în amintita revistă, justifică indignarea Corneliei Sassu. Probabil că autoarea n-a vrut să facă modificările cerute şi s-a adresat lui M. Sadoveanu pentru publicarea răspunsului în „*Adevărul literar şi artistic*". Scrisoarea lui M. Sadoveanu, destul de dură pentru Artur Gorovei, ar fi constituit satisfacţia aşteptată dacă ar fi apărut.

Vasile G. Morţun

Prea stimată doamnă,

Vă mulţămesc pentru scrisoarea D[umnea]v[oastră]; în ea se găseşte şi răspunsul la întrebările pe care mi le puneţi. Articolul din „*Adevărul literar*" a izbutit să creeze pe lîngă nedumerire şi sentimentul din care au pornit rîndurile D[umnea]v[oastră]. E adevărat că acum, ar urma, în chip logic, să se răspundă d-lui G. de către cei autorizaţi. Nu ştiu cînd şi cum se va face aceasta. E uşor de înţeles, că eu sînt cel din urmă care aş avea un rol aici; nu pot să-mi iau eu singur apărarea. Cred totuşi că se găsesc în însuşi articolul în chestiune elementele lui distructive. Pasiunea a întunecat judecata d-lui G. Compară pe P. Istrati, scriitor modern francez, cu scriitori români. Cere pe de altă parte acelor scriitori să intre în anume formule de artă ale domniei sale; e o absurditate. Eu am de oferit pere, şi d[umnea]ta pretinzi că strugurii mei nu sînt buni. Dar tot tonul acelui articol, toată suficienţa, toată grandomania lui, spiritul de comis-voiajor, chiar şi lipsa de dibăcie şi de inteligenţă (deşi pînă acum d. G. n-a dovedit lipsa acestui ultim element) toate cred că clasează aşa cum se cuvine acest articol. Dealtminteri, în ce mă priveşte pe mine, atitudinea d-lui G. nu e nouă. A început să mă desfiinţeze acum douăzeci de ani, şi a continuat cu multă vigoare în articole şi volume, — şi vedeţi că rezultatul n-a fost din cele mai triste pentru mine. Literatura e poate singurul domeniu la noi, unde cineva nu poate uzurpa locul ce nu i se cuvine.

Răspunzînd altei întrebări a D[umnea]v[oastră] vă voi spune că, după război, s-a făcut ceva şi la noi pentru traduceri în limbi străine. Din lucrările mele s-a tradus

chiar foarte mult. Și presa engleză, germană, italiană, — mai ales ultima cu privire la volumul *Novelle romane* [2], volum unitar de traduceri din opera mea — au avut aprecieri mai mult decît măgulitoare. D[umnea]v[oastră] știți însă că numai Parisul crează celebrități. Operile Rușilor — traduse de mult în nemțește — n-au avut răsunet mare mondial decît după ce au devenit franceze. Acolo, la Paris, însă trebuiește să facă o autoritate ce a făcut Romain Rolland pentru d. Istrati. Trebuie găsit mijlocul ca să se intereseze o autoritate de ceea ce-i foarte bun și caracteristic în literatura noastră. Cred că se va face lucrul acesta, însă cu timpul, pentru că trebuie să devenim interesanți și simpatici întîi străinătății și în alte domenii. Curiozitatea de a ne cunoaște se va răsfrînge în primul rînd asupra artei și literaturii noastre. Deși noi, scriitorii, avem cei dintîi interesul să se grăbească sosirea acestei epoci, — datoria de a *realiza* o au alții. Cel puțin în ce mă privește, cred că singura-mi datorie este să scriu. Încolo, a lucra pentru a fi tradus, a răspunde d-lui G., a reacționa personal — cred că nu e datoria mea. Mă bucură însă o scrisoare ca a D[umnea]v[oastră], care-mi dovedește că în lumea cetitorilor este o conștiință serioasă.

Vă rog, prea stimată Doamnă, să primiți din parte-mi cele mai respectuoase salutări. Al D[umnea]v[oastră],

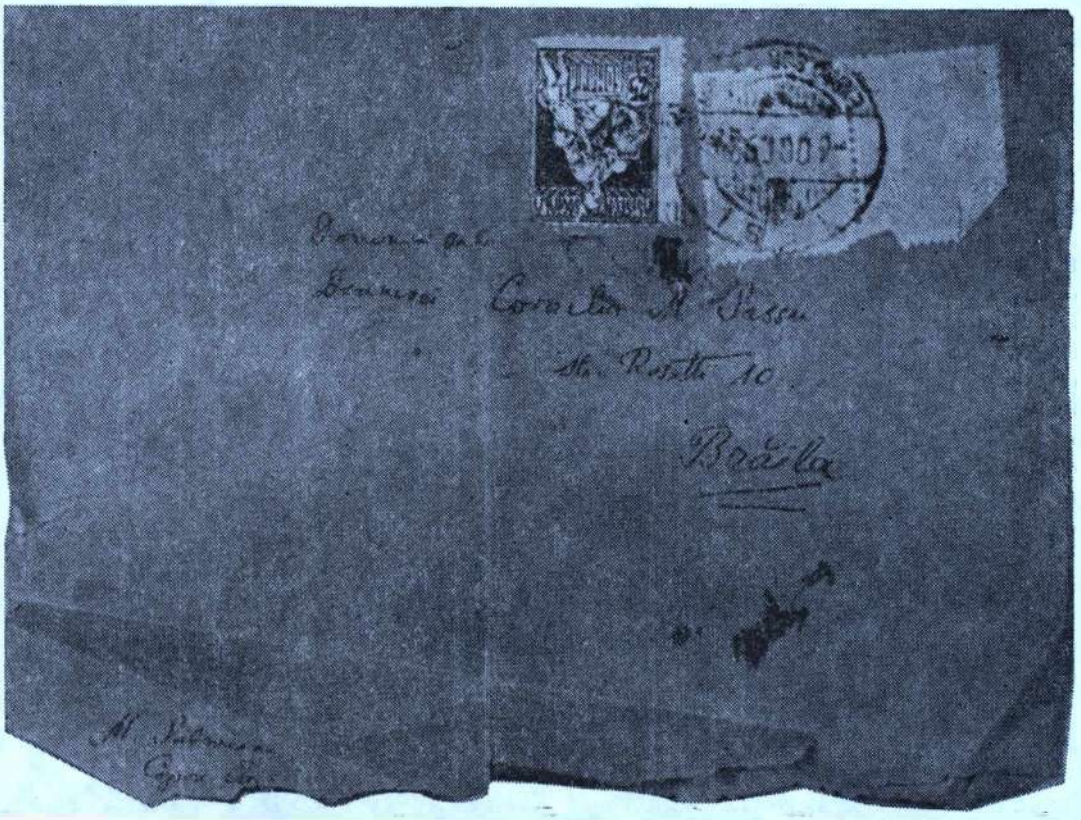
Mihail SADOVEANU

Implicațiile acestei scrisori depășesc cadrul unui simplu răspuns protocolar, dezvăluind mărturii semnificative pentru conștiința artistică a lui Mihail Sadoveanu și condiția socială a scriitorului. Autorul lui *Nicoară Potcoavă* ignorase opiniile negative emise la adresa lui de către același Artur Gorovei, incident căruia nu-i dă nici un fel de curs socotind cu superioară demnitate — dată de conștiința menirii și valorii sale — că singura lui îndatorire este să scrie fără să țină seama de conflictele minore din viața literară.

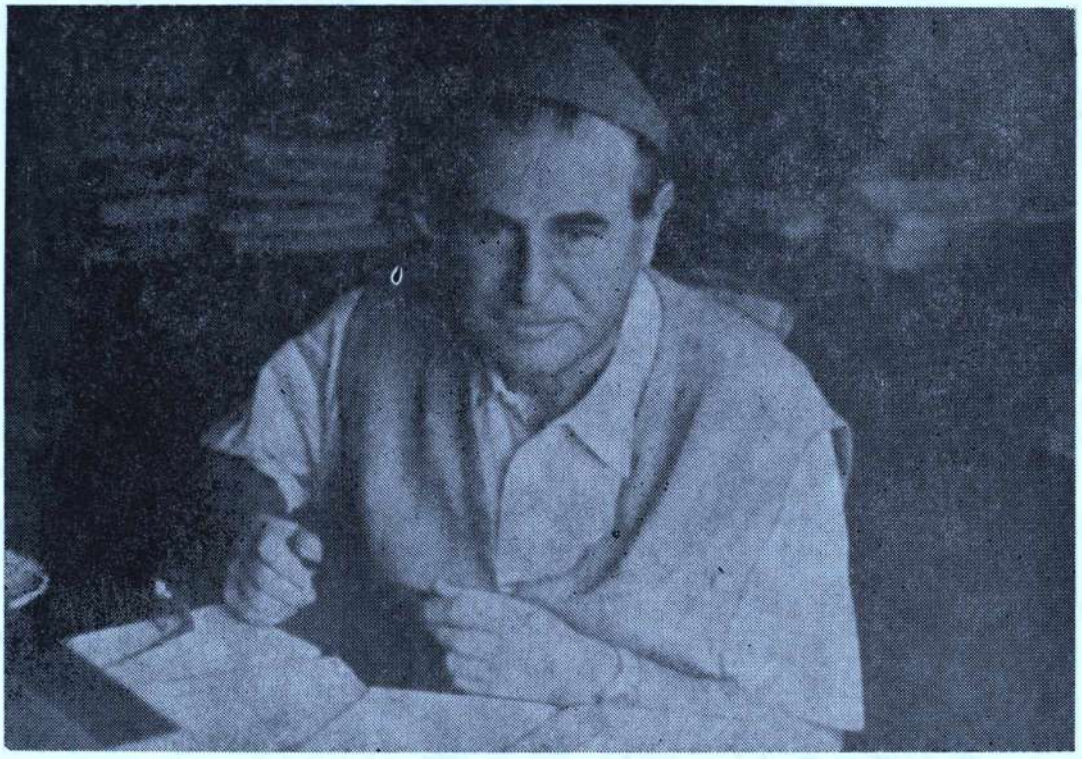
Vasile M. SASSU

---

[2] Sadoveanu, Mihail, *Novelle romene*, volte in italiano da Al. Dem. Marcu e Giov. Ceccini, Foligno, F. Campitelli, 1922, 187 p. + 1 f. portret.

SCRIITORUL ŞI EPOCA

Camil PETRESCU

Condiția scriitorului și munca intelectuală

AM ŞOVĂIT ÎNDELUNG ÎNAINTE DE ABORdarea acestei teme și aducerea la lumină a cîtorva pagini mai puțin cunoscute din scrisul lui Camil Petrescu, pentru că munca intelectuală, cu implicațiile ei individuale și sociale, constituie pentru această minte luminată a culturii noastre mai mult decît o preocupare, făcînd dificilă surprinderea sa în toate conexiunile. Mereu și mereu se întoarce la ea, mereu completează datele propunerilor și mereu rămîne uluit de lipsa de înțelegere cu care este întîmpinată atitudinea sa. Și în legătură cu «munca intelectuală», ca de atîtea ori în existența-i de combatant intelectual, s-a trezit singur. «*Am pornit vijelios*, spune scriitorul la un moment dat, *cu condeiul în vînt, dar m-am trezit o clipă, eram singur... Singur, înțelegi? delirînd de unul singur... N-am văzut pe nimeni alături de mine...*». Îl blochează astfel, după un sfert de veac de la primele sale propuneri, incapacitatea confraților de a deosebi măcar condițiile muncii intelectuale de restul activităților. Scriind, de pildă, în 1947, în „*Contemporanul*“ (nr. 39, din 20 iunie), *Despre condiția scriitorului*, exclamă: «*și azi, după atîtea milenii de producție intelectuală și artistică, procesul muncii corespunzătoare este cu desăvîrșire necunoscut*». Mai departe: «*Un moment am fost uimit, citind într-un ziar de amiază articolul unui conferențiar al Facultății de Științe și Filozofie, care încearcă să calmeze spiritele îngrijorate de starea materială disperată în care se găsesc astăzi păturile intelectuale ale poporului român, prin declarația că nimeni nu trebuie să se alarmeze, deoarece intelectualii pot compensa lipsurile materiale prin satisfacția pe care le-o dă exercițiul activității lor (!). O clipă, numai, am fost uimit, fiindcă numaidecît apoi mi-am adus aminte că toza crea-*

[PENTRU UN STATUT AL MUNCII INTELECTUALE]

O acțiune socială ca să aibă sorți de reușită trebuie să-și găsească, prin definiție chiar, un rost în angrenajul acțiunilor precedente și, mai ales, trebuie pregătită așa, încît momentul proclamării ei în public să coincidă cu momentul culminant al pregătirii ei subterane. De aceea socot că un «apel către intelectualii țării» n-ar duce acum la nimic. Singurului avantaj, că ar colora intențiile de guvernare ale celui ce-l lansează, i-ar urma însă faptul că acest apel, vag și forțat platonic, n-ar putea chema la viața publică mai mulți intelectuali decît oricare alt partid și decît ar atrage creditul personal al celui care-l face. Adică tot numărul de pînă acum. Ca să se unească forțe noi, adeziuni noi, trebuiesc create condiții noi, mobile inedite. Aceste condiții noi trebuie să fie o realitate. Aceste mobile inedite trebuiesc chiar formulate, temeinic studiate și solid încadrate în sistemul social. Condițiile noi s-ar crea organizîndu-se solidaritatea profesională și chemîndu-se la activitate publică elementele noi, ivite în mijlocul profesiunilor. Dar un angrenaj precis face ca acești termeni să fie în funcție de noi mobile sociale și aceste mobile nu se pot realiza decît presupunînd solidaritatea socială. Pregătirea ambilor factori trebuie să fie deci simultană și coordonată. Această acțiune prealabilă presupune, firește, nu numai încrederea într-o realizare viitoare, ci și — mai ales — convingerea că invocarea termenilor etici nu mai are nici un efect asupra maselor noastre. Că deci a vesti aceste mase că «tu ești mai bun», mai «iubitor de ordine», «mai dornic de progres» și «de dreptate», «cultură», «frumos» etc. decît proprietarul tarabei vecine, e de prisos. Se înțelege de la sine, că la noi, lumea și mai ales partidele vor ca «țara să prospere și tot românul să fie bine». Gîndirea politică începe de aci înainte. Metoda e cea care face pe omul politic. Literatura trebuie să dispară în fața concepției practice. Scoatem de asemenea din calcul ideea că la noi s-ar putea obține guvernul, altfel decît prin voința regelui. Suntem o țară monarhică și e un cîștig că monarhia ne

---

ției exclusiv în lipsuri și mizerie este marea teză burgheză a creației artistice. Numai scoicile bolnave produc perle. Deci se impune ca scriitorul să fie în mod savant inoculat cu germenii mizeriei fiziologice într-un superfilistinic Dachau sau Buchenwald pentru producerea experimentală a operei de artă».

«Ceea ce este mai dezgustător, este că din cabotinaj, o seamă de poeți și actori mai mult sau mai puțin puri, mai mult sau mai puțin „cu mesaj", au căutat să întrețină în mod stupid acest echivoc al inspirației, variantă a epilepsiei, a naturii demoniace a scriitorului, a gratuității incoerente».

«Este necesară o reexaminare lucidă și o înregistrare științifică a condițiilor muncii intelectuale și artistice, trebuie să vie recunoașterea că o ucenicie specială și un climat excepțional sînt neapărat necesare muncii intelectuale. Numai atunci vor afla și beoțienii că există muncă silită și în afară de condica de prezență și de orele de birou, că muncitorul intelectual nu se odihnește, propriu-zis — în statele mici — aproape niciodată. Este de asemeni necesar să se arate că munca intelectuală și artistică nu e un epifenomen social, un lux de zile bune, ci este motivul generator al întregii vieți sociale. Numai așa se va ajunge la crearea unui regim juridic adecvat, care va pune capăt exercițiilor filistine ale tuturor amatorilor de cîntece de lebădă și se va împuțina numărul creatorilor de artă eșuați, în mod obligatoriu, în spitale și ospicii».

Așadar, cu experiența sa de o viață, scriitorul matur, ce depășise 50 de ani, apără cu aceeași suferință acută drepturile mereu nerecunoscute ale creatorului de artă, drepturile contestate ale celui ce prestează munca intelectuală. Tonul are amărăciune, dar speranța este reînnoită de noile condiții sociale. Lupta era pornită din anii '20, cînd tînărul gazetar, poet și dramaturg edita

apără de democrație.[1] Deci scoatem din atributele omului politic și pe acela de a veni la guvern, căci cu aceasta intrăm într-altă sferă de preocupări. Cele ce vor urma presupun numai că prin organizarea tuturor muncitorilor intelectuali, se pune la îndemîna regelui un formidabil instrument de guvernare. Se va putea întîmpla ca suveranul — avînd nevoie să lase în repaos celălalt instrument de guvernare care e partidul liberal (produsul organizațiilor bancare) — să prefere, în locul unui singur partid, un partid care ar cuprinde pe toți intelectualii organizați, activi și angrenați în sistemul social. Și nu e imposibil. Căci regele e într-o situație foarte delicată cînd e nevoit să cheme un partid *popular* împotriva unui partid *democratic* și mai ales într-o situație delicată cînd vede că în duelul dintre popularitate și democrație se produc vărsări de sînge cu justificare platonică.

Deci încă o dată, realizarea organizării muncitorilor intelectuali e necesară, dar cere și mult timp, multă pregătire. Principiul ei psihologic e că «doi muncitori intelectuali *nu* pot sta alături, dar o sută sînt capabili de orice acțiune solidară». «Adică doi actori se mănîncă între ei, dar o sută, constituiți în sindicat — au realizat o mulțime de lucruri frumoase între care minimul de salar, și contractul pe tot anul». Adică doi autori dramatici sunt între ei doi dușmani înverșunați și roși de invidie, dar douăzeci la un loc fac S.A.D.R., care a realizat într-un singur an lucruri temeinice. La fel cu doi medici, cu doi ingineri etc.

Pregătirea acestei organizări comportă după părerea noastră două acțiuni: una de studiu, menită să pregătească literatura problemei și să-i creeze atmosfera psihologică, iar alta de propagandă, menită să pregătească terenul sortit să primească sămînța adevărului. Propunem deci înființarea unui „Oficiu de studii al muncii intelectuale" pe lîngă Ministerul Muncii sau pe lîngă alt minister și înființarea unui „Consiliu al muncii intelectuale" [care] s-ar crea după modelul „Oficiului de studii financiare", creat zilele acestea prin Consiliul de Miniștri, pe lîngă Ministerul de Finanțe. Iar «consilii» se găsesc mai pe lîngă toate ministerele. Iată cum ar funcționa aceste două creații:

I. OFICIU DE STUDII AL MUNCII INTELECTUALE

a) ar aduna materialul de studii al psihologiei și fiziologiei muncii intelectuale, furnizîndu-l apoi serviciilor de pedagogie și celor menite să reguleze problemele vieții universitare. Cum însă munca intelectuală, în afară de caracterul ei de creație ideologică are și funcție socială, acest oficiu

b) ar mai avea menirea să studieze mecanismul muncii intelectuale și felul în care el se angrenează în sistemul social. Va pune deci la îndemîna legiuitorului un cît mai

---

[1] Una dintre confuziile politice ale lui Camil Petrescu, Referitor la termenul de democrație, e limpede că scriitorul subînțelege democrația burgheză. Cum se poate observa imediat mai jos, unde partidului «democratic» îi opune partidul «popular».

revista *„Săptămîna muncii intelectuale și artistice"*. La 5 ianuarie 1924 apărea, deci, o revistă care avea ca esențială preocupare stabilirea caracteristicilor muncitorului intelectual, delimitarea operei sale, o revistă care cerea organizarea lor într-o „Confederație a muncii intelectuale", capabilă să cuprindă toate asociațiile profesioniștilor intelectuali. Cum o caracteriza editorul ei la 10 ani de la apariție și dispariție? «...O foaie cu înfățișare și accent orgolios», care pornea de la ideea că «popoarele numite cu eufemism tinere, au nevoie să fie conduse de organizații cu osatură puternică, bine închegată» și dezbătea situația tuturor acelora care sufereau de pe urma nedreptăților de clasă. *Învățămîntul românesc în complectă descompuncre; Funcționarii statului vor munci 7 ore, dar vor primi tot salarii de foame!; Funcționarilor li se confiscă 2 treimi din leafă. Țărănimii, jumătate din prețul grîului; București, iadul intelectualității — un oraș în care sărăcia e mai grea ca oriunde pentru un muncitor intelectual — Capitală de parveniți; Pensii sau pomeni lunare?* sînt doar cîteva titluri ce grăiesc despre sunetul revendicativ al revistei.

În articolele semnate de conducătorul revistei, acesta încearcă să răspundă la întrebările pe care el însuși le ridică spre lămurirea noțiunilor: *Cine sunt „muncitorii intelectuali"?, E munca intelectuală producătoare de bunuri materiale, comerciale, de folos obștesc?* Și în numele acestora își exprimă convingerea că *«ideea de stat burgheză trebuie să facă loc unei concepții de progres și de cultură»*. Drastic, el imprimă în chenar: *«Dacă ar exista o curte marțială și pentru cei care dezertează de la obligațiile impuse de solidaritatea socială, cum e*

bogat material, în care activitatea intelectualilor va fi studiată din propriul ei punct de vedere. Pentru înțelegerea acestui punct să luăm două exemple dintre atîtea altele, nenumărate: Cînd un medic pentru o consultație ia azi 300 de lei, imediat vulgul răspunde: 300 lei pentru o consultație de 5 minute, cînd un cismar ia 300 lei pentru 8 ore de lucru? El uită astfel că e cu totul altul ciclul de formație al muncii intelectuale decît al celei manuale. Că medicul pînă la 27 ani, nu numai că nu a cîștigat nimic dar a cheltuit o adevărată avere cu studiul în cărți și materiale; pe cînd lucrătorul cîștigă de la vîrsta de 16 ani. Iar în ceea ce privește ciclul de producție, vulgul nu știe că numai stabilirea unui diagnostic cere, în afară de pregătirea profesională, un efort intelectual adevărat, care însă precedă și depășește momentul fizic al enunțării acestui diagnostic. Că dacă un lucrător lasă lucrul la ora 6 seara, dacă are deci un ciclu de producție de 8 ore cotidian, medicul gîndește și după ora șase seara. Deci ciclurile lor sunt diferite.

Acesta ar fi un caz cînd ciclul e determinat de condițiunile psihologice. Al doilea, pe care îl dăm mai jos, e determinat de condițiile sociale. Cînd actorii au cerut să li se plătească și pe vară s-a angajat următorul dialog:

— D[umnea]v[oa]s[tră] pe vară jucați?

— Noi am vrea să jucăm, dar închideți D[umnea]v[oa]s[tră] teatrele...

— Noi închidem teatrele pentru că vara publicul nu le frecventează.

— Și noi să murim de foame în timpul acestor trei luni?

— Dar noi cum o să vă plătim dacă nu jucați? Cum puteți pretinde salariu pe o muncă pe care nu o depuneți?

Timp de 50 de ani a triumfat punctul de vedere cuprins în acest răspuns. De o

---

pentru dezertorii solidarității naționale ar fi mai puțină nedreptate pe lume » sau apostrofează: « *Domnul Vintilă Brătianu are încă speranță în ridicarea leului fără aur la bază și promite sinistru ieftinirea traiului. E nebun, e naiv, sau numai de rea credință?* » ș.a.m.d.

Să vedem acum ce-l preocupa pe editor și pe cei care, alături de el, și-au înscris numele printre colaboratorii acestei publicații care era « *numai o publicație de alarmă socială și politică* » ori « *menită să sporească numărul celor ce se vaită, atît de numeroși în țara românească* ».

O problemă dintre cele mai importante era socotită « *stabilirea condițiilor psihologice și fiziologice ale muncii intelectuale (în legătură cu reglementarea ei). Azi se știe vag că pentru un efort manual îți trebuiesc atîtea calorii, iar pentru unul intelectual ceva mai multe. Dar sînt și alte condiții care diferă enorm: distribuția în timp, deosebirea profundă între calitate și cantitate (cai de curse, spune un principiu hipologic, nu trebuie puși să tragă la camion), necesitatea mediată, dar tot* reală *a produsului intelectual etc.* ». Apoi: « *Necesitatea organizării capitaliste a răsturnat scara valorilor intelectuale favorizînd, nu pe cei merituoși, ci pe cei utili clasei burgheze. Vom pleda pentru o verificare a acestei false distribuiri de roluri care dăunează progresului intelectual* ».

Pentru a se ajunge la toate aceste deziderate și multe altele, muncitorii intelectuali aveau nevoie, după opinia lui Camil Petrescu, de « *o armă politică, de un instrument de acțiune* », iar acesta nu putea fi decît *Confederația generală a muncii intelectuale*, care nu trebuia confundată cu Uniunea intelectualilor, ce era o adunare de individualități din cîmpul culturii, fiecare reprezentîndu-se pe sine. Camil Petrescu visa și propunea altceva. Aproape fiecare număr din revista sa de

lună încoace, a triumfat însă cel logic și de acum înainte actorii vor fi plătiți și pe vară, căci sindicatul lor a cîștigat lupta.

Și exemple din acestea s-ar putea aduce nenumărate. În privința aceasta o întreagă revoluție se va produce în concepția muncii intelectuale. Căci cînd i se va cunoaște psihologia și condițiunile sociale, nu va mai fi măsurată cu ceasornicul de perete, cu calendarul, sau cu decimetrul. Iată deci de cît folos ar putea fi ministrului de resort acest Oficiu, punîndu-i la îndemînă un material bine pregătit.

c) Tot „Oficiul muncii intelectuale" ar studia cele mai bune mijloace pentru educația profesională a intelectualilor, așa cum de pe acum numeroase instituții funcționează în străinătate și dintre care citäm de pildă „Institutul pentru orientarea profesională".

d) Ar căuta cele mai bune mijloace pentru răspîndirea culturei, pentru *ridicarea prestigiului intelectualității* (atît de desconsiderată azi în fața banului sau a numărului democratic.

e) Și în același timp ar fi o instituție menită să se angreneze Comisiei de cooperație internațională de pe lîngă „Liga Națiunilor" (acum cu sediul la Paris).

E destul o expunere sumară a resorturilor acestui „Oficiu" ca să ne dăm seama că el este o instituție absolut necesară, imediat necesară, într-o țară unde există un Minister al *„muncii și asigurărilor muncitorești"* și că indiferent de o acțiune politică înființarea lui e o obligație socială pentru orice partid care vrea să guverneze un stat modern în întregime.

CONSILIUL MUNCII INTELECTUALE

Analog delegației economice, consiliilor tehnice, consiliului literelor, instituții cari au același scop cu toată structura lor diferită, „Consiliul Muncii Intelectuale" s-ar compune din fruntași ai tuturor categoriilor intelectuale:

a) Personalități marcante: Prof. Dr. Gh. Marinescu, Rădulescu-Motru etc.

b) Reprezentanți ai diverselor instituții: rectorul Universității, un delegat al Academiei, al bisericii, al studențimii, al diverselor societăți etc.

c) Din reprezentanți oficiali, secretari generali ai ministerelor cu raporturi imediate cu problema: al ministerului de instrucție, al muncii, al sănătății, al lucrărilor publice, al comunicațiilor, al internelor.

d) Din delegați ai tuturor „Asociațiunilor Profesionale".

Toți acești membri ar fi pentru un moment numiți de guvern și selecționați de către fondatori.

Biblioteca lui Camil Petrescu.

---

scurtă durată (doar trei luni de apariție) conținea cîte un cartuș în care citim: «Dacă s-ar uni: Asociația generală a medicilor, Asociația generală a inginerilor, Sindicatul presei, Asociația generală a presei, Asociația corpului didactic, Uniunea generală a advocaților, Liga farmaciștilor și droghiștilor, Sindicatul artelor frumoase, Sindicatul artelor dramatice, Societatea scriitorilor români, Societatea autorilor dramatici, Asociația P.T.T. Asociația C.F.R., Uniunea funcționarilor publici, Asociația contabililor și funcționarilor comerciali etc. etc., într-o puternică și vastă *Confederație generală a muncii intelectuale*, multe probleme ar găsi dezlegarea imediată spre binele țării românești».

Autorul acestor apeluri preconiza, chiar dacă în formulări uneori confuze, înființarea unui *Oficiu de studii al muncii intelectuale* și a unui *Consiliu al muncii intelectuale*. Cum memoriul explicativ este inedit, îl publicăm integral acum.

În numărul 3 (sîmbătă 28 ianuarie 1924) al *Săptămînii muncii intelectuale* apare și traducerea unui articol din *„Le Quotidiene"*, semnat de Emil Borel, care vorbește despre constituirea Confederației internaționale a muncitorilor intelectuali inițiativă a Confederației franceze, care, după 4 ani de activitate sub prezidența lui Romain Coolus, reușise să adune în jurul aceloraș deziderate 120 de societăți, adică 150.000 de membri.

În arhiva lui Camil Petrescu s-au păstrat o serie de însemnări ce arată interesul său pentru solidarizarea intelectualilor europeni, străduința de a găsi soluții pentru realizarea acesteia și chiar încercări efective de a lua legătura cu forurile internaționale. Printre alte documente se numără și o amplă analiză, așezată în schemă, al cărei

Rostul acestui consiliu ar fi:

1) Să avizeze la *măsurile* de natură să înlăture nemulțumirile muncitorilor intelectuali. Să avizeze la *măsurile* necesare pentru protejarea ucenicilor muncii intelectuale. I-ar incumba deci găsirea de soluții pentru problema internatelor, burselor, a căminurilor *[sic!]* și în genere viața studențească. Ar proteja pe salariații intelectuali, subalterni: secretari de avocați, de arhitecți, studenți etc. În sfîrșit, acestui consiliu i-ar incumba studiul deprimantei probleme a *proletariatului intelectual*. Nu e ciudat că inspectori ai Ministerului Muncii controlează condițiile de muncă și higienă ale lucrătorilor și ucenicilor în ateliere, dar nimeni nu controlează halul de infecție al cabinelor artiștilor, al redactorilor, al birourilor, al atîtor săli etc.

2) Ar contribui la progresul intelectual al țării, depășind într-o activitate specială resortul prea administrativ al diverselor ministere (instrucției, artelor etc.) și în orice caz coordonîndu-le acțiunea. Ar fi deci un instrument pentru răspîndirea culturii (cartea, arta, școala, ziarul, festivitatea, ateneul, spitalul etc.).

3) Ar contribui la intelectualizarea lucrărilor parlamentului.

La început — vag de tot acest consiliu ar avea rostul pe care Mussolini îl dorea pentru Consiliul tehnic al Italiei, un timid pendant al parlamentului. Atît cît un dictator are nevoie să se consulte[2].

[2] Articolul a fost scris aproximativ între anii 1924—1926. A se reține și ironia la adresa «dictatorului».

titlu sună astfel: *Comment établir la sécurité et la prosperité en France et en Europe par la cooperation internationale?*

Pentru a ajunge la răspuns, se cere găsirea unei soluții pentru *«criza actuală pe care Europa o traversează după război»* [primul război mondial, n.n.] și este necesară în primul rînd fixarea caracterului, întinderii și cauzelor acestor situații de criză. Și cel care nutrea convingerea că *«neutralitatea este o iluzie»* și că *«a nu adera este o imposibilitate»*, cu care identifica *«competința în științele abstracte și competința în descifrarea concretului»*, pornește cu meticulozitatea-i cunoscută la descifrarea cauzelor și găsirea soluțiilor.

Între cauzele principale, Camil Petrescu numără: a) echilibrul progresiv către care se tindea înainte de război între clasele burgheză, muncitoare și țărănească de o parte, și clasa proletariatului intelectual de alta a fost rupt de război, ori aceasta semnifică un recul de civilizație; b) dezechilibrul bugetelor; c) noile bariere stabilite; c) sărăcirea diverselor categorii sociale.

În rîndul cauzelor secundare sînt enumerate: a) distrugerea materială produsă de război; b) diminuarea producției în timpul războiului și imediat după; c) consumarea stocurilor; d) dereglarea mijloacelor de transport și comunicație; e) afluxul (normal după fiecare război) spre orașe; f) noua și nedreapta repartiție a bunurilor; g) politica economică a statelor și avalanșa „economiștilor"; h) lipsa de siguranță, care devine în multe țări o adevărată panică, în altele doar o panică a infamiei (speculații, trafic de influență, corupție, amoralitate); i) existența mutilaților de război ș.a.

Se vede dar din această sumară expunere că „Oficiul de studii al Muncii Intelectuale" şi „Consiliul Muncii Intelectuale" sunt o reală necesitate socială într-un stat modern.

După cum am mai spus, ele se impun oricărui partid fie el liberal, fie ţărănist, cu atît mai mult unui partid care ar pretinde că guvernează în numele intelectualităţii.

Din punct de vedere strict politic şi încă importanţa lor e de subliniat. E sigur că numai simpla lor enunţare e de natură să coloreze un partid şi un guvern.

Nu e greu de presupus că elementele care vor forma acest „Oficiu" şi mai ales „Consiliul" vor constitui adevăraţii germeni ai viitoarei organizări. Cum în acest „Consiliu" vor figura şi tineri profesionişti inimoşi, activi, în imediat contact cu iniţiatorii, aceştia vor propaga ideea în sînul grupului profesional, vor face aderenţi şi vor candida [pe] liste pentru cîştigarea comitetelor conducătoare. E probabil că după primele congrese aceste elemente se vor găsi în fruntea mai tuturor asociaţiilor, constituind celulele viitoarei mari organizaţii.

Abia după acestea vine rîndul Apelului. Oportunitatea lui poate fi determinată de orice circumstanţă apropiată, de pildă un moment dificil parlamentar, cînd intelectualitatea s-ar găsi în conflict cu democraţia.

Atunci, la apel, vor răspunde rînd pe rînd organizaţiile muncitorilor intelectuali, a medicilor, a inginerilor, a profesorilor, a avocaţilor, a funcţionarilor, a scriitorilor a artiştilor etc.

Şi va fi o manifestaţie de care va trebui să se ţină seama.

« *Soluţia imediată de o întindere normală* » ar cuprinde trei elemente: în primul rînd rezolvarea locală a cauzelor a, b, c, d, e, dintre cele secundare, apoi „stabilizarea" (mai degrabă decît „revalorificarea", pentru că viaţa nu devine niciodată mai scumpă) monedei şi ridicarea salariilor muncitorilor intelectuali tinzînd spre indicele aur (la care nu se va ajunge fără o luptă disperată).

« *Marea soluţie valabilă pentru viitor* » este, după opinia lui Camil Petrescu, cooperarea internaţională a intelectualilor « *pentru realizarea păcii* ». Această cooperare în cadrul unei confederaţii generale nu trebuie să arate ca o « *ligă platonică şi ridicolă* », ci să federalizeze asociaţii, sindicate, societăţi deja existente şi complet independente de celelalte federaţii de muncitori.

La data amintită la începutul acestui material, cărturarul cincuagenar nu mai militează pentru federalizări europene şi se străduieşte ca măcar să facă înţeles specificul muncii scriitoriceşti, care să ducă la un « *Statut al condiţiei materiale a scriitorului* ». Dar acesta poate fi subiectul unei alte investigaţii.

Florica ICHIM

CARAGIALIANA

O CARTE DIN BIBLIOTECA LUI CARAGIALE

DESPRE CĂRȚILE EXISTENTE ÎN BIBLIOteca lui I. L. Caragiale nu se știe aproape nimic. Biografii au relevat în comentariile lor lecturile preferate ale dramaturgului. Caragiale citea curent în franceză și germană. Este neîndoios că în biblioteca sa se găseau lucrări în aceste limbi. Ce vor fi devenit acele volume nu putem ști încă. În cele ce urmează descriem o carte care a aparținut în chip cert lui I. L. Caragiale. Este vorba de un coligat[1] ce cuprinde următoarele titluri: I. L. Caragiale. *3 nuvele — Păcat..., O făclie de Paște, Om cu noroc*, București, Tip. „Gutemberg", J. Göbl, 1892, 112 p.; I. L. Caragiale, *Schițe ușoare*, București, Editura librăriei Carol Müler, 1896, 96 p. *(Biblioteca pentru toți — Din literatura română)*; I. L. Caragiale, *Notițe și fragmente literare*, București, Editura librăriei Carol Müller, 1897, 180 p. *(Biblioteca pentru toți — Din literatura română)* și Alexandru Parodi, *Roma învinsă. Tragedie în cinci acte. Traducere de I. L. Caragiale*, Sibiu, Editura și tiparul Institutului tipografic, 1887, 108 p. (Biblioteca populară a „Tribunei", nr. 45). Toate au formatul de 9,5 × 14 cm și sînt legate în carton pînzat, iar pe cotor e încrustat simplu numele lui Caragiale. Răsfoind cartea, mi-a reținut atenția volumașul *Notițe și fragmente literare*, deoarece, în două din textele incluse aici, întîlnim prețioase intervenții autografe ale marelui scriitor. Astfel, în articolul *Cîteva păreri* autorul face următoarele modificări sau, mai exact spus, corijări: după «ființei» (p. 9 jos) nu mai acceptă virgula ci *două puncte;* sintagma «deosebirea cea mai adîncă?» (p. 10, sus) i se pare improprie și subliniază, în creion negru, *cea mai adîncă?* probabil pentru a reveni; «insecta e vie, iar piramida nu» (p. 10, sus); de asemenea subliniază cuvintele *e vie* și *nu* întrucît sînt cu totul nepotrivite în context; «a apuca din haos inform» (p. 23, jos) — propune *haosul;* «le citește un lung discurs moral, în care face lista» (p. 26, jos) — corijează prin *le debitează un discurs istorico-moral, făcîndu-le lista;* «Victor Hugo e un mare poet liric, un cugetător și mai mare» (p. 27, mijloc) — rectifică astfel partea a doua: *un cugetător și mai îndrăzneț;* «iar din *Hernani* poți tăia» (p. 27, mijloc) — modifică cu *ai putea tăia;* «și *Hernani* tot *Hernani* rămîne» (p. 27, jos) — schimbă cu *ar rămîne;* «Maurul acesta nu e gelos ca un maur ce se respectă, e numai un lăudăros oriental!» (p. 29, sus) — în loc de *ce* apare *care;* «Umbra aceea stingace și sfioasă este un dibaci și îndrăzneț vînător» (p. 34, sus) — anulează *și îndrăzneț;* «Nenorocire aceluia ce va greși haina» (p. 41, jos) — *ce* este înlocuit cu *care;* paragraful de la

[1] Acest volum se află în biblioteca mea și mi-a fost dăruit de către Sonia Zarifopol, fiica criticului Paul Zarifopol.

Păcat...

O făclie de Paște, Om cu noroc,

3 Novele

de

I. L. CARAGIALE

EDITURA
TIP. „GUTENBERG", J. GÖBL
BUCUREȘTI
1892

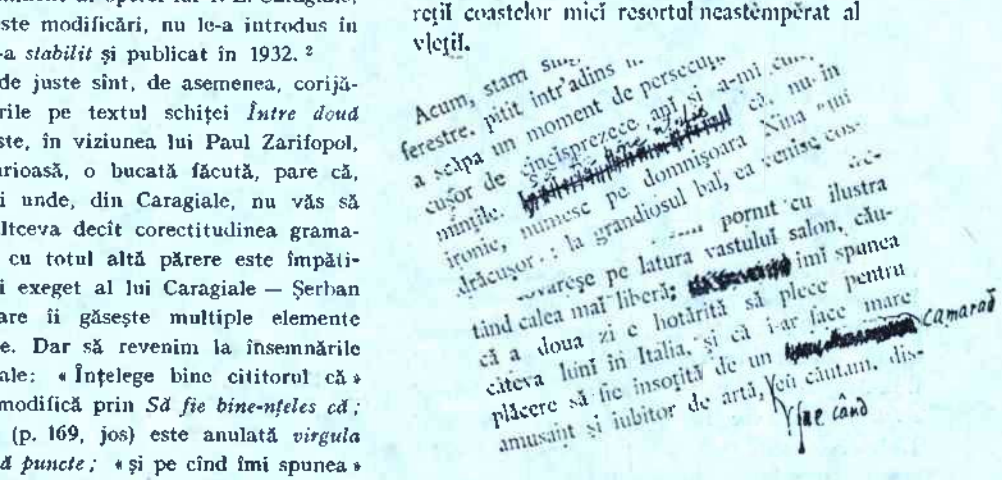
Intre două poveţe...

— SCHIŢĂ —

«Pentru aceasta, — ...pînă la lumina vieţii» (p. 45, jos — 46, sus) — se anulează: «teribila poftă de mîncare» (p. 60, jos) — preferă *de păscut;* «condiţia esenţială a operei de artă este insuflarea pe care nu i-o poate da decît talentul» (p. 75, jos — 76, sus) — între *decît* şi *talent* se adaugă cuvintele *puterea efectiv creatoare.* Este surprinzător că Paul Zarifopol, cunoscător profund şi editor eminent al operei lui I. L. Caragiale, deşi ştia de aceste modificări, nu le-a introdus în textul pe care l-a *stabilit* şi publicat în 1932.[2]

Cît se poate de juste sînt, de asemenea, corijările şi amendările pe textul schiţei *Între două poveţe...*, care este, în viziunea lui Paul Zarifopol, o «excepţie curioasă, o bucată făcută, pare că, pe prinsoare, şi unde, din Caragiale, nu văs să mai fi rămas altceva decît corectitudinea gramaticală.»[3] De o cu totul altă părere este împătimitul biograf şi exeget al lui Caragiale — Şerban Cioculescu —, care îi găseşte multiple elemente de autobiografie. Dar să revenim la însemnările lui I. L. Caragiale: «Înţelege bine cititorul că» (p. 167, jos) — modifică prin *Să fie bine-înţeles că;* după «liberă» (p. 169, jos) este anulată *virgula* şi sînt puse *două puncte;* «şi pe cînd îmi spunea» (p. 169, jos) — este omis *şi pe cînd;* «însoţită de un om de spirit» (p. 169, jos) — se elimină un *om de spirit*, înlocuindu-se cu *un camarad;* înainte de «eu căutam» (p. 169, jos) — se introduce *pe cînd;* în sintagma «să mă scutească de atîta onoare» (p. 171, mijloc) este înlocuit *onoare* cu *atenţiune;* fraza «Braţul îi tremura aşa, încît al meu, contagiat, începu să tremure asemenea» (p. 172, mijloc) este modificată astfel: *Braţul îi tremura aşa, încît începu şi al meu să tremure;* «ca flacăra cea mai vie» (p. 175, mijloc) — *vie* este înlocuită cu *grozavă (intensă);* «pe dinaintea caselor unde locuia Nina» (p. 176, mijloc) — *Nina* este omisă; «Dar, precum am zis mai sus» (p. 176 jos — 177, sus) — apare *...Dar — precum am zis mai sus.* Precizăm că nici aceste corijări nu au fost operate în textul[4] ediţiei lui Paul Zarifopol.

Dragă inimă, împins de o putere irezistibilă, drept la ea, fără nici o sfială de cine ştie ce ochi bănuitori. Îşi scoase mănuşile roşii, şi mîna-i mică, cu care-şi apăsa partea stîngă a pieptului, strălucea într'un mod uimitor pe pieptarul ei de atlas negru. Figura ei avea un aer straniu, — un amestec de rătăcire inspirată şi de profundă imputare. Sprîncenele-i fine erau încruntate, buzele strînse, şi fruntea, atît de tinără încă, întunecată. Mi-a luat braţul fără să-mi zică o vorbă, şi, fără să-i zic o vorbă, am urmat-o machinal. Braţul îi tremura aşa, încît [illegible] începu (să tremure [illegible]. Eu mi-l strînse cu putere, şi simţii distinct cum, sub corsajul de mătase, svîcnea precipitat de pereţii coastelor mici resortul neastîmpărat al vieţii.

Acum, stam sus
ferestre, pitit într'adins
a scăpa un moment de persecuţi
cuşor de cincisprezece ani şi a-mi
mînile. [illegible]
ironie, numesc pe domnişoara Nina
drăcuşor [illegible] la grandiosul bal, ea venise cos-
[illegible] pornit cu ilustra
tînd calea mai liberă; [illegible] îmi spunea
că a doua zi e hotărîtă să plece pentru
cîteva luni în Italia, şi că i-ar face mare camarad
plăcere să fie însoţită de un [illegible]
amuzant şi iubitor de artă, [illegible] căutam, dis-
[illegible] cînd

Rectificările şi adăugirile făcute în cuprinsul celor două schiţe — modele de acribie filologică şi de acută conştiinţă artistică — dovedesc preocuparea statornică pe care o avea Caragiale pentru şlefuirea şi cizelarea cuvîntului imprimat. Intervenţiile autorului pe propriul său text tipărit sînt şi ele o demonstraţie a muncii extrem de serioase pe manuscris şi a exigenţei artistice a lui I. L. Caragiale. Însemnările sînt făcute în creion şi cerneală neagră.

Cea de a patra carte a coligatului a aparţinut lui Horia Petra-Petrescu, deoarece pe foaia de titlu se găseşte, în cerneală roşie, semnătura sa. Cum a ajuns în biblioteca lui I. L. Caragiale nu putem şti.

Biblioteca lui Caragiale constituie încă o enigmă nedescifrată a istoriei noastre literare. Pe cînd o sistematică investigaţie?

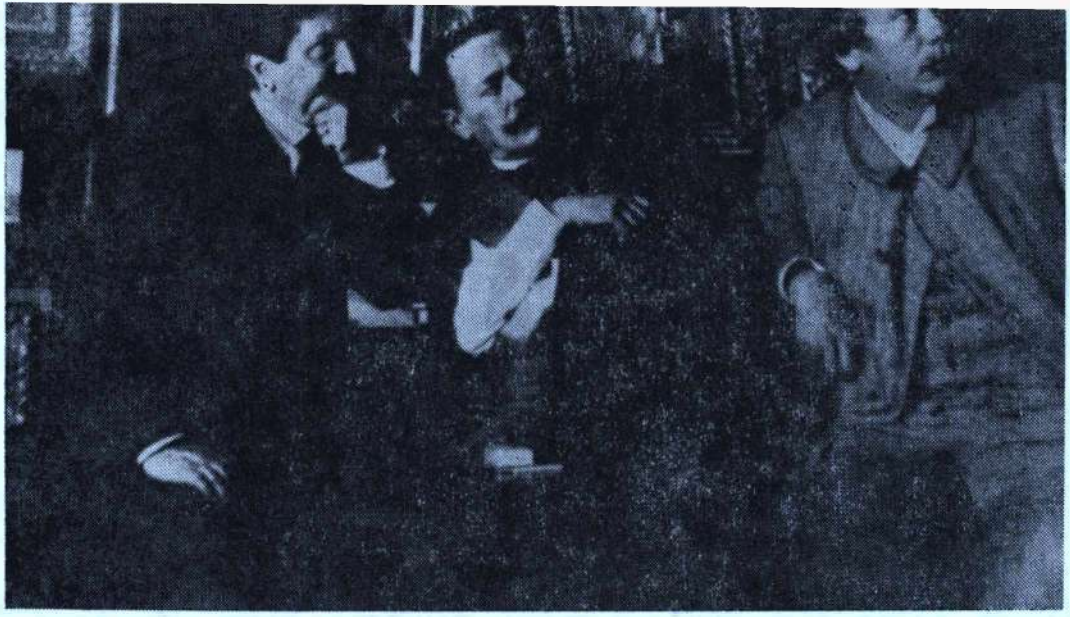
Nicolae SCURTU

---

[2] I. L. Caragiale. *Opere, volumul 3. Reminiscenţe şi notiţe critice*, ediţie îngrijită de Paul Zarifopol, Bucureşti, Editura „Cultura naţională", 1932, pp. 49—83.

[3] I. L. Caragiale. *Opere, volumul 1, Nuvele şi schiţe.* Ediţie îngrijită de Paul Zarifopol, Editura „Cultura naţională", 1930, p. 31 *(Introducere).*

[4] I. L. Caragiale, *Opere, volumul 1, Nuvele şi schiţe*, Ediţie îngrijită de Paul Zarifopol, Bucureşti, Editura „Cultura Naţională", 1930, pp. 124—129.

Vlahuță, I. L. Caragiale, Delavrancea, admirînd tablourile lui Nicolae Grigorescu

I. L. Caragiale

UN PORTRET INEDIT

ÎN FONDUL SAINT-GEORGES, DE LA Biblioteca Centrală de Stat se află o bogată arhivă Margareta Miller-Verghi, cuprinzînd în principal corespondența pe mai multe decenii a distinsei profesoare și femeie de litere cu mama sa, Elena Miller-Verghi, dar și numeroase corespondențe, primite de-a lungul unei vieți, de la personalități de frunte ale culturii noastre. După obiceiul epocii, multe din aceste scrisori au fost scrise în limbi străine — franceză, germană, engleză. Cele două scrisori pe care le înfățișăm au fost scrise în limba franceză de către Cella Delavrancea — cu acordul binevoitor al căreia le înaintăm tiparului.

Prima scrisoare, purtînd antetul unui hotel din Berlin, este datată 11 noiembrie 1910, dar din conținut rezultă că a fost scrisă în tren și sub imperiul unei vii emoții. Tînăra pianistă avea 22 de ani, foarte apreciată, călătorea prin Germania în cadrul unui turneu, desfășurat cu un succes care, desigur, o punea într-o oarecare stare euforică, dar și de tensiune. Conținutul scrisorii se referă la impactul întîlnirii cu ilustrul dramaturg, cunoscut, din copilărie, din casa tatălui ei (în scrisoare Ticu), dar nu direct, fiindcă pe atunci rolul copilei era de a sta la pian, pe cînd bărbații discutau între ei. Încîntarea tinerei, care nu mai este o adolescentă la reîntîlnirea cu I. L. Caragiale, într-o împrejurare cînd acesta îi acordă ei atenția, stă în miezul scrisorii. Aceasta este un document de prim ordin asupra personalității lui I. L. Caragiale, asupra multiplelor lui talente, asupra impresiei copleșitoare pe care o făcea celor din jur, și bineînțeles, nu în chip superficial, înșelător. Cele, de pildă, povestite de autoarea scrisorii despre instinctul și cunoștințele muzicale ale lui I. L. Caragiale vin din partea unui mare muzicant. Ideea de om complet — înzestrat în toate domeniile — la adresa lui I. L. Caragiale, merită să fie reținută cu precădere, de oricare biograf viitor.

Cea de-a doua scrisoare se datează în anul 1913, prin trimiterea la moartea nababului, cunoscutul latifundiar și șef conservator.

Ea demonstrează continuitatea unor legături cu familia Caragiale, revederea, doi ani mai tîrziu, plimbările Cellei cu tinerii Tușchi și Ky (Luky) Caragiale prin Berlin, diverse puncte din program, ca de exemplu vizita soților Zarifopol ș.a.m.d. « Grand Moc » este Virgil Arion, pe care Margareta Miller-Verghi îl prețuia foarte mult, iar în epocă și Cella Delavrancea. În arhivă, am găsit însă și scrisori ale

I

GRAND HÔTEL BELLENNE
und
THIERGARTEN-HÔTEL (HÔTEL DU PARC)
— EMIL METZGER —
Mein-Groshandlung
Fernfpr: Amt 6,69.783. n. 3485
Telegramm-Adresse: Bellenhôtel

Berlin W II. November 1910
Postdamer Platz

Margot chérie, en Eilzug nous sommes et je ne veux pas retarder davantage — quitte à ecrire illisiblement — le plaisir de te donner de nos nouvelles — Well, nous joudmes avec succès à Leipzig Mardi — et maintenant imagine-toi lire un grand ecrivain qui te conterait les deux jours passées avec Caragiale, chez lui! Je n'ai pas de mots pour t'exprimer le ravissement, la stupéfaction, la gravité de mon admiration devant une intelligence comme la sienne — je ne l'avais vu qu'à la maison où pour la plupart du temps il discutait avec Ticu, je ne devenais active que à la piano — mais ces deux journées passées chez lui dans un appartement délicieux rempli, noyé dans des tapis turcs j'ai pu le connaître et bénir la Destinée qui me la fait connaître. C'est un être colossal — Il aborde tout avec la même perfection — philosophie, musique, art dramatique —, pour nous faire plaisir il imite les juifs, Conu Leonida Condeescu, Const. Dissescu, etc. etc. il est le plus grand comique de cette époque. Je ne veux pas t'entretenir longuement de sa façon de juger la musique. Il m'a stupéfaite, absolument. *Imagine que je lui ai joué les Thème et variations de Fauré et immédiatement il m'a disséqué le morceau qu'il entandait pour la première fois; en faisant ressortir les beautés et les défauts, me montrant ses trucs de modulation à effet — enfin ce n'est que par un bavardage sans fin que je te raconterai toutes mes fortes impressions — A mon concert hier il a été enchanté et m'a dit: « Cellico, cîntat de tine, am înghiţut şi pe Chopin » — Cet après-midi à ⟨Plauen⟩ 4.50 nous sommes partis avec lui à Plauen car il veut m'entendre jouer le Concerto de St. Saëns qui lui plait beaucoup surtout le Scherzo et la Tarantella finale — Puis Dimanche nous repartons ensamble pour... Berlin! Oui, au lieu d'aller comme deux malheureuses nous morfondre à Hanovre 5 jours car je n'y joue que Vendredi prochain, nous retournerons chez eux les passer avec Mme Caragiale qui est étonamment jolie et gracieuse, avec son fils « Lucki », jeune americain qui cause de tout comme un savant malgré ses 17 ans, avec sa fille « Touscki » qui est la créature la plus jolie, la plus troublante que j'ai jamais vue — un type de reine Egyptienne — c'est ainsi que je crois que Cléopatre a été, enfin je jouirai encore pendant cinq jours de l'intelligence extraordinaire, du sens d'observations formidable, de la musicalité touchante de cet original qui est à mon avis le type le plus parfait d'une civilisation —*

---

emitentei datînd din perioada de după război, cu reproşuri amare faţă de linia politică adoptată atunci de V. Arion. Cred că ar fi de prisos să insist aici asupra frumuseţii în sine a celor două scrisori care vădesc un talent literar înnăscut, un dar de descriere plastic şi succint, cu amănunte revelatoare. Cît priveşte vasta arhivă, de mii de piese, rămasă de la Margareta Miller-Verghi, am început să o cercetez în speranţa de a descoperi date referitoare la Mateiu I. Caragiale, despre care se ştie că era în bune relaţii cu această nobilă persoană. Pînă acum, am găsit numai cîteva date despre Marica Sion ceea ce, totuşi, reprezintă un element încurajator spre a continua.

Barbu CIOCULESCU

j'oublie de te dire que j'ai eu grand, grand *succès, que les gens criaient et qu'on m'a attendu à la porte pour me voir passer.*

Caragiale a dit que tu était une méchante oublieuse car depuis Stockholm tu ne lui avais plus jamais ecrit ! ! !

Juste la place pour t'embrasser fort,

Ta vieille Cioc
En route pour Plauen

I

Margot dragă, în tren suntem şi nu vreau să întîrziu mai mult — fie şi scriind ilizibil — plăcerea de a-ţi da noutăţi despre noi — Well, am concertat cu succes la Leipzig marţi — şi acum imaginează-ţi un mare scriitor care ţi-ar povesti cele două zile petrecute cu Caragiale, la el acasă! N-am cuvinte să-ţi exprim încîntarea, stupefacţia, gravitatea admiraţiei mele în faţa unei inteligenţe ca a sa — nu-l văzusem decît acasă unde cea mai mare parte a timpului / discuta cu Ticu, iar eu nu deveneam activă decît la pian — dar în aceste două zile petrecute la el într-un apartament delicios umplut, înecat în covoare turceşti, am putut să-l cunosc şi să binecuvîntez Destinul care m-a făcut să-l cunosc. Este un ins colosal — abordează totul cu aceeaşi perfecţiune — filozofie, muzică, artă dramatică; ca să ne facă plăcere îi imită pe evrei, pe Conu Leonida Condeescu, pe Const. Dissescu etc. etc., este cel mai mare comic al acestei epoci. Nu vreau să-ţi vorbesc prea mult despre felul în care judecă el muzica. M-a uluit în chip *absolut.* Închipuie-ţi că i-am cîntat Temele şi variaţiunile lui Fauré şi numaidecît mi-a disecat bucata pe care o auzea pentru întîia oară, dîndu-i la iveală frumuseţile şi cusururile, arătîndu-mi trucurile de efect ale modulaţiei — în fine, n-aş mai termina vorbind despre toate puternicele impresii pe care le-am resimţit. — La concertul meu de ieri a fost încîntat şi mi-a zis: « Cellico, cîntat de tine, am înghiţit şi pe Chopin » — Azi după amiază la 4.50′ am plecat cu el la Plauen, căci vrea să mă audă cum execut Concertul lui St. Saëns care-i place mult, mai ales Scherzo-ul şi Tarantela finală. — Pe urmă, duminică plecăm împreună la... Berlin. Da, în loc să ne înfundăm ca două nenorocite cinci zile la Hanovra, căci nu concertez acolo decît vinerea viitoare, ne reîntoarcem la ei, ca să petrecem acele zile cu D-na Caragiale, care este uimitor de frumoasă şi graţioasă, cu fiul lui, « Lucki » cu un aspect de tînăr american, care le ştie pe toate ca un savant, în ciuda celor 17 ani ai săi, cu fiica sa « Tuşchi » care este creatura cea mai frumoasă, cea mai turburătoare pe care am văzut-o vreodată — un tip de regină egipteancă — aşa cred că era Cleopatra — în fine, mă voi bucura încă cinci zile de inteligenţa extraordinară, de formidabilul simţ de observaţie, de muzicalitatea impresionantă a acestui original care este, după părerea mea, tipul cel mai desăvîrşit al unei civilizaţii — uit să-ţi spun că am avut *mare, mare* succes, că oamenii ovaţionau şi că mă aşteptau la uşă, ca să mă vadă trecînd.

Caragiale a spus că eşti o uitucă răutăcioasă, fiindcă după Stockholm nu i-ai mai scris deloc ! ! !

Atîta loc mi-a mai rămas cît să te îmbrăţişez cu foc,

Bătrîna ta Cioc
În drum către Plauen

II

Margo, chère aimée, tu es avec nous si intensement qu'il me paraît ridicule de t'ecrire. Pourtant lorsque je m'y mets, il me semble que je devrais le faire tous les jours tant l'acte me semble nécessaire mais le temps fuit comme s'il avait un grand but à réaliser

et que rien ne lui soit assez doux pour qu'il diminue la vitesse avec laquelle il court et le soir monte des pavés de Berlin, sans que j'aie pu remplir les heures comme je le désirais — voilà pourquoi j'écris si tard — Le matin je travaille; après 2h lorsque nous avons bien mangé, nous sortons tous les trois, Ky et moi marchant du même pas, Touchky trainant la patte un peu en arrière — Régulièrement nous arpentons en ligne droite ou courbe, selon le caprice, les rues propres de notre quartier — Puis nous revenons à la maison pour le thé-Après ce sont des lectures, de la musique, parfois une visite — Et le soir nous nous couchons tôt — Il est arrivé que notre programme de vie soit changé par la visite des Zarifopol, mari ou femme qui sont venus alternativement, nous tenir compagnie pendant 3 jours — La dernière fois ce fut Herr Doktor qui nous distraya — Baron of Z tu disais, Margo chérie, et nous avons bien ri du titre de Don Juan déplumé que tu lui donnais — Il est plus deplumé que Don Juan et nous avons bavardé ensamble avec autant de rage que les gîndaci de mătase mangent les feuilles du mûrier. Je l'aime parce qu'il me rappele le grand Moc, et par son esprit et par sa douceur — A propos du Grand Moc je doie te dire que je l'ai trouvé admirable ces temps-ci. En lisant son interpéllation à la Chambre, en suivant ses luttes et ses débats je l'ai vénéré car il a été le seul humain noble et grand. Les autres paraissent de mesquines imitations de ce que nous devrions être — lui seul s'est revelé fier et vibrant. — J'ai voulu lui écrire à ce propos; puis j'y ai renoncé car j'aurais dit trop faiblement ce que je sentais —.

Le nabab est mort, je vois, et je souviens de la promesse de Marouka « il n'y aura plus de malheureux autour de moi ». Il y a plusieurs façons de comprendre cette maxime et je crains fort qu'elle n'éloigne encore davantage les malheureux d'elle, ce qui serait aussi une manière de ne pas manquer à sont voeu. Lorsque je pense à tout l'argent qui lui tombe sur la tête, j'ai envie de grincer les dents. N'y-a-t-il donc pas, une force Divine qui m'amène aussi l'or que je désire tant?

Je rétablirais tant de justice autour de moi que l'on deviendrait aussi meilleur — Mais peut-être n'est pas le désir de Dieu qui prefère envoyer la pauvre Humanité à l'Enfer!! Je te serre contre moi et bénis Dieu, quand même, puisqu'il m'a donné la plus chère et la plus aimée des Argotoon.

[fără dată]

Margo chère, je suis cinor

CELLICA

II

Margo, iubită scumpă, ești atît de intens cu noi, că-mi pare ridicol să-ți scriu. — Totuși, cînd mă apuc să o fac, îmi pare că ar trebui să-ți scriu în fiecare zi, într-atît actul se vădește necesar — însă timpul fuge de parcă ar avea cine știe ce mare țintă de realizat și nimic nu l-ar îndulci să-și domolească viteza cu care trece, iar seara urcă din pavelele Berlinului, fără să-mi fi putut umple orele cum îmi dorisem — iată de ce îți scriu atît de tîrziu —. Dimineața lucrez; după orele două, atunci cînd am mîncat bine, ieșim tustrei, Ky și cu mine ținînd pasul, Tușchi trăgîndu-și piciorul ceva mai în urmă. Străbatem regulat, în linie dreaptă sau curbă, după capriciu, străzile curate ale cartierului nostru — Apoi revenim acasă pentru ceai. — Pe urmă vin lecturile, muzica, o vizită cîteodată — Iar seara ne culcăm devreme. S-a întîmplat ca programul nostru de viață să fie schimbat prin vizita Zarifopolilor, soț sau soție, care au venit pe rînd să ne țină companie timp de trei zile. Ultima dată ne-a distrat Herr Doktor — Baronul de Z, cum ziceai, Margo dragă, și am rîs strașnic de porecla de Don Juan jumulit pe care i-o dădeai. — E mai jumulit ca Don Juan și am trăncănit împreună cu asemenea turbare ca niște gîndaci de mătase mîncînd frunze de dud. Îmi place fiindcă mi-l reamintește pe Marele Moc, și prin spiritul

Imagine din **Berlin**

şi prin blîndeţea lui. — A propos de Marele Moc, trebuie să-ţi spun că l-am găsit admirabil zilele astea. Citindu-i interpelarea la Cameră, urmărindu-i luptele şi dezbaterile l-am venerat, căci a fost singurul om nobil şi mare. Ceilalţi păreau meschine imitaţii a ceea ce ar trebui să fim — numai el s-a arătat mîndru şi vibrant. — Am vrut să-i scriu despre acestea; mai pe urmă am renunţat, căci aş fi spus prea palid ceea ce simţeam.

Nababul a murit, văd, şi-mi amintesc de făgăduiala Marucăi: « nu vor mai fi nenorociţi în jurul meu ». Sunt mai multe feluri de interpretare a acestei maxime şi tare mă tem ca ea să nu-i îndepărteze şi mai mult de ea pe nefericiţi, ceea ce ar fi de asemenea o manieră de a-şi ţine cuvîntul. Cînd mă gîndesc la tot bănetul care-i cade pe cap, îmi vine să scrîşnesc din dinţi. Nu există, oare, o putere divină să-mi aducă şi mie aurul pe care atîta mi-l doresc?

Aş împrăştia atîta dreptate în jurul meu încît şi oamenii ar deveni buni. — Poate însă că nu asta este dorinţa lui Dumnezeu, care preferă să trimită biata omenire în infern!! Te strîng la pieptul meu şi-l binecuvînt, totuşi, pe Dumnezeu, fiindcă mi-a dat-o pe cea mai scumpă şi cea mai iubită dintre Argotoon-i.

[fără dată]

Scumpă Margo, sunt a ta

CELLICA

Dragoș VRÂNCEANU

sau «dorul de poezie»

Autoportret și desen de Dragoș Vrânceanu.

CREAȚIA POETICĂ A LUI DRAGOȘ VRÂNceanu, al cărui volum de debut, *Cloșca cu puii de aur* (publicat în 1934, la Fundația pentru literatură și artă), a fost distins cu Premiul tinerilor scriitori români, a cunoscut, ulterior, la o distanță de aproape trei decenii de devoțiune autentică pe tărîmul vieții literare, apariții editoriale remarcabile: *Columne* — 1965, *Poemele transhumanței* — 1968, *Poezii* — 1970, *Migdalul înflorit a doua oară* — 1972, *Cîntecele casei de sub pădure* — 1973, *Cîntecul vremilor* — 1975, *Privește spre oraș* — 1976.

Cu ocazia editării volumului de *Poezii* din 1968, Șerban Cioculescu remarca în prefața pe care o semna: «În poeziile din toate culegerile prezente în acest volum, elementul de unitate este vizibil, constituind, poate, și un act de voință al scriitorului, stăpîn pe selecție. Lăsînd la o parte ce atîrna de o latură sau alta, drumul apare mai conturat, dar și puțin mai simplificat decît în realitate. Operația de pierdere voită efectuată de autor, constituie, în punctul ei de zenit, o lecție pentru poeții care își iubesc atît de mult opera, în devălmășia ei cîteodată, încît nu se mai pot decanta. Este poate la mijloc, însă, și gestul creatorului, tainic, prin care își vestește încă, și alte anotimpuri».

Același spirit de selecție al autorului, decizînd în primul rînd soarta manuscriselor de a fi încredințate tiparului, ne rezervă bucuria depistării ineditelor.

Grupajul de poezii publicate acum, fără a ne releva noi zone lirice, îl definesc pe autor în cele două constante ale preocupărilor sale, România și Italia, în limbajul unor structuri artistice concise și calme, lipsite de biciuirea metaforei, proprii lui Dragoș Vrânceanu.

Un loc aparte îl ocupă versurile închinate travaliului poetic, acea chemare a creației, un permanent și mistuitor «dor de poezie», care reprezintă pentru scriitor însuși echilibrul și siguranța vieții. Întoarcerea ciclică spre poezie a celui ce se afirmase, deopotrivă, și în domeniul criticii literare, însemna nu o profesiune, ci un mod de existență în căutarea absolutului, în încercarea autorului de a trăi mai complet omenește.

Apreciind cele două coordonate ale operei lui Dragoș Vrânceanu, Șerban Cioculescu scria în aceeași prefață citată: «A urmat drumul spre poezie al firilor lucide, puțin înclinate către gestul patetic și mișcarea de prisos. Dacă criticul literar își îngăduie în cronică meandra, metafora și luxul frazei ample, elegantă și totdeauna lipsită de răutate, — asprimea nu poate fi cîteodată ocolită, — poetul își atacă tema fără nici o pedală amplificatoare, cu decența emoției adevărate: secretul, aș zice, al tinereții

Datinile

Aceste taine care s-au pierdut
Sunt niște ochi de ape neguroase
Printre copaci, pe dîmburile joase,
Pe unde fiecare ne-am născut.

Ce-or fi spunînd așa de luminoase,
Ne este pe vecie neștiut!
Din fundul ceții lor un soare mut
Lucește inimilor noastre roase.

E cald în casa noastră și cît stăm,
De ce va fi nu ne mai întrebăm
Și de nimic nu-i zor să ne dăm seama.

De pe o zi pe alta piere teama
Și cruda îndoială c-am scăpat
Din mînă firul nostru fermecat.

Băbeni, 1953

omului ce te întîmpină cu aceleași luciri mucalite în metalul unor ochi care nu îmbătrînesc.»

La rîndul său, Dragoș Vrânceanu, apreciindu-și propria-i creație, spunea:

«În structura strictă a versului caut să prind emoții și viziuni intime, amîndouă particularitățile găsindu-se de obicei pe aceeași curbă. Sper a fi evitat în acest mod și alunecările intelectualiste (specific mediului spiritual modern îmbibat de cultură) și a mă fi menținut pe o linie spontană, deși nu primară, tinzînd spre un orizont personal tipic uman, uneori eliptic, alteori explicit, care cuprinde „senzații existențiale" de țară, de dragoste, de contemplație cosmică și de natură.»

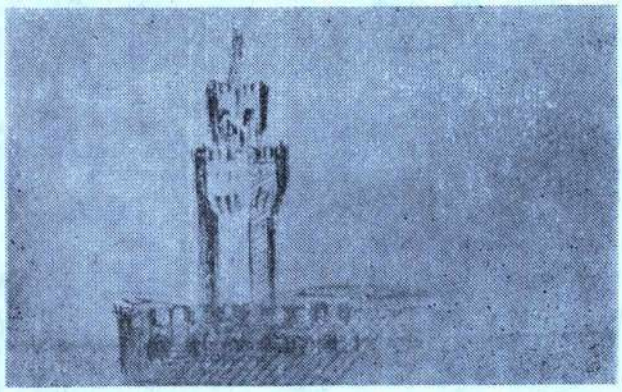
Este de menționat faptul că, deși printre manuscrisele scriitorului există numeroase poezii de dragoste, datînd, mai cu seamă, din prima perioadă de creație, puține au fost publicate, parte din ele apărînd în ultimul său volum, *Privește spre oraș.*

Rodica MARIAN

[Dor de poezie]

Aș vrea să fac acum acest sonet
Să-mi potolesc un dor de poezie
Chemînd-o, chiar de n-o putea să vie,
Așa cum spui un nume drag încet.

Prea multe, doamne, mi se-ntîmplă mie!
De n-am pe nimeni și de sînt poet,
Cînd viața mea acum e un regret,
Cine-ar putea de vorbă să mă ție?

Să deschid din nou cartea poeziei

Să deschid din nou cartea poeziei
pe care am lăsat-o din mînă.
Acolo sunt semnele
după care mă iau.
Voi căuta ca prin pădure niște flori
după care să ghicesc vîntul cel frumos
și ascuns
care bate încă pe undeva
pe lîngă mine,
și ca tot ce-mi este mai scump
nu se îndreaptă spre moarte.
Să găsesc acele semne-flori
care sunt busolele lui
și-mi spun
cu mireasma lor
dacă mă aflu pe drumul cel bun
al inimii mele.

LUI ERIK S. SONES

Iubire, pasăre multicoloră,
Ce laşi fulgii roşii să cadă
În somnul acestui om,
Legănîndu-ţi evantaiul greoi
Peste ochii lui închişi?

Fata neliniştită a nopţii
S-a întors cu faţa la el.
Cu buzele aprinse.
Dimineaţa soseşte de departe
Înaintînd pe cine ştie unde
Către limanul acestei odăi exaltate,

Ea vine cu floarea-n gură, în somn,
El saltă, abia ațipit, pe undele acestei plimbări.
Cucul nopţii din creangă-n creangă
Caută un cuib străin
Să-şi aşeze inima-n el.

Ne-am certat, ne-am lăsat,
Ne-am renegat,
Doar o floare a rămas în somn
Culege-o!
E ultima rămăşiţă a secretului care s-a risipit
Pe străzile unde picioarele noastre surori
Au călcat mîngîind cu talpa lor pămîntul,
Şi pe unde au crescut
Vorbele noastre frumoase de alergători,
O' sweetest girl!

Piaţa Navona

Se încalecă anii ca nişte cai
strănutînd havuzuri.
Secole vuiesc
ca pînze metalice-n auzuri

Cade-al mulţimilor rod
precum mana cerească,
să crească mereu, să crească.

Scoţîndu-şi ciorapii,
haimanalele se iau la întrecere cu papii.

Tălpile lor plebee
singeră azalee.

După un somn

După un somn
de-un sfert de veac,
m-am trezit iarăşi la Florenţa.
Trecuseră furtuni
buimace, după care
lucea Florenţa ca un diamant.
Vedeam prin el oraşul pînă-n fund
clădit pe prundul risipit de mine
din mii de pietre aruncate
la întîmplare-n lungul Arnolui.
Erau şi cărămizi cu monograma mea,
cum făceau legiunile otomane.
Şi un nisip pe care am început să-l cern
în mîini crezînd că era numai aur.
Cine-ar putea să-l scoată,.
în lăzi strîngîndu-l?
De-ar fi fost cu putinţă
Nici n-aş fi vrut. Sub Ponte Vecchio
l-am lăsat în grămezi,
Ca aurarii, aşa cum fac de mult,
să-l schimbe în brăţări pentru mulţime.

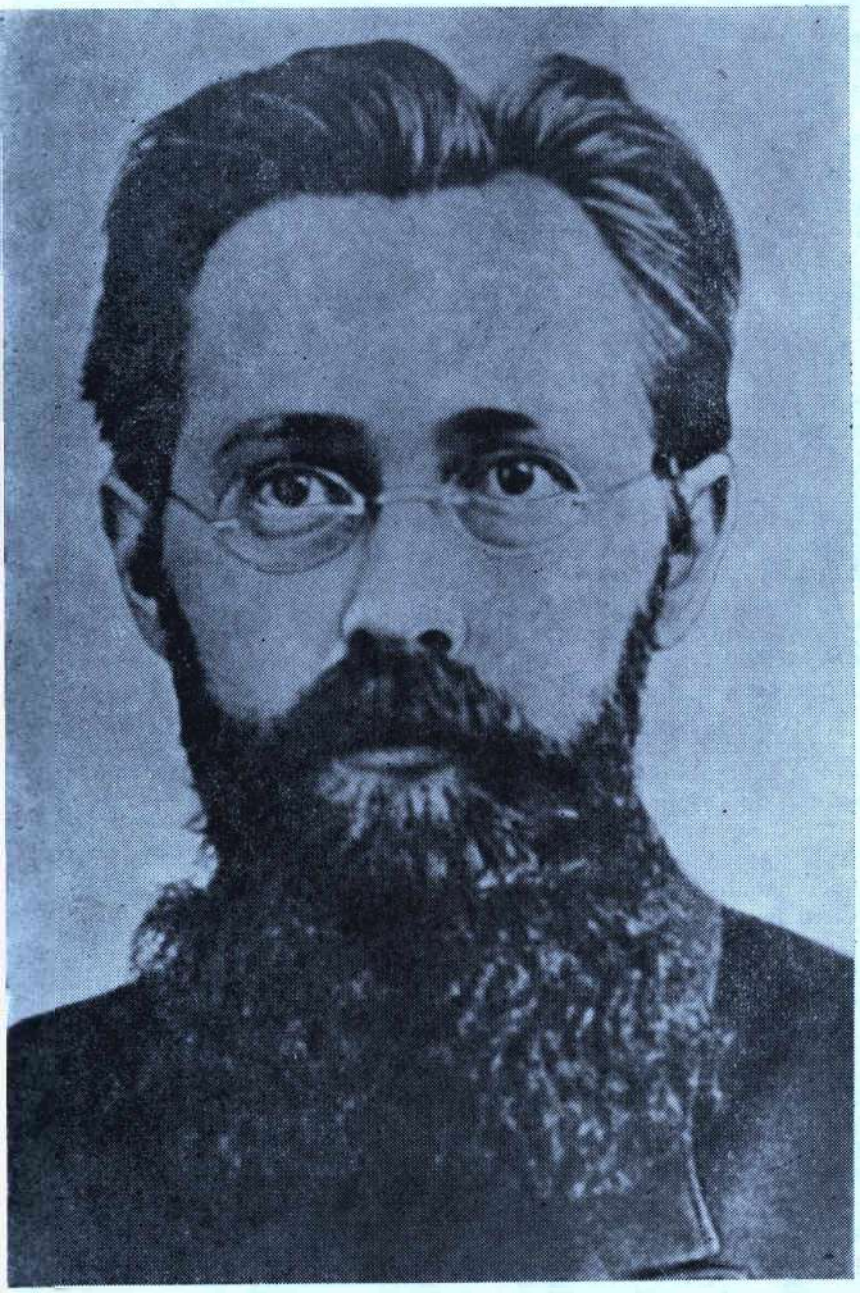
26 august 1970

PROZĂ

Ion AGÂRBICEANU

Prietenie

NUVELĂ [II]

III

În anii ce urmară între cei doi veri se legase o prietenie tot mai strînsă. Dumitru învăța bine, era silitor, iar Vasile se făcu harnic foc. La început meșterul îl folosea mai mult la treburi care nu țineau de meșteșug: mătura atelierul, scutura și punea în rînduială pieptarele, cojoacele, căciulile; mergea la piață după zarzavat, după carne, cu stăpîna, ieșea cu șatra în piață în toate zilele de joi, cînd era tîrg în oraș; se urca în vîrful căruții cu marfă, alături de stăpîn, cînd mergeau într-un oraș vecin la zilele de tîrg.

Tot ce-i era dat să isprăvească făcea cu tragere de inimă și cu o îndemînare uimitoare, încît după vreo două luni meșterul Ilie îi zise nevestei:

— Mă ajut cu el ca și cu un om mare. La tîrguri e cu ochii în patru. Nu mai port frică să-mi fure cineva vr-un lucru din cele grămădite pe masă.

— Da, e un copil isteț. Dar cînd îi vei pune și acul în mînă?

— Vine ea și vremea aceea! Dealtfel cît ce are oleacă de vreme e între ucenici și se uită de aproape cum lucrează. Ba se oprește și lîngă calfe cînd desemnează flori și chindesături pe care apoi le coasă cu mătasă de diferite culori. Mi se pare că munca asta îl uimește și-i place mai mult. Și l-am prins cum încerca și el să scrie flori pe-un petec de hîrtie.

Vasile, cum lucra repede, își isprăvea devreme treburile prin ateliere, prin curte, și priveghea cu ceasurile între ucenici și calfe.

Cel dintîi lucru de meserie i s-a dat să pună niște petice pe-un pieptar bărbătesc, spart în mai multe locuri. Îi arătă chiar meșterul Ilie cum se pune frumos un petec, cum se coasă și apoi îl dădu în grija unui ucenic mai mare.

Lucrul ieși binișor, dar lui Vasile nu-i plăcu.

— N-aș putea să-l desfac și să-l cos a doua oară? întrebă el pe ucenic.

— Pentru ce?

— Nu-mi place cum l-am cusut. Cred că a doua oară l-aș coase mai mărunt, mai frumos.

— Știu eu? Să întrebăm pe meșter. Maistorul Ilie se uită la petic, apoi la copil, clătină din cap și zise:

— Se poate, numai să grijești cînd tai ața să nu tai și pielea.

Cusut a doua oară petecul se potrivea și veni bine în spărtură și era cu mult mai frumos, mai mărunt cusut.

Meșterul Ilie îl lăudă.

— Dacă poți coase așa, vezi să fie de la început bine, să nu trebuiască să descoși.

Cu toată silința ce-și dădea, tot se întîmpla adeseori să facă un lucru de două ori. Altceva să coși o piele nouă, cum vedea el pe calfe, și alta să coși un petec nou pe piele veche. Nu-i plăcea nici deosebirea prea mare între albimea petecului nou și pielea lustruită de purtat a pieptarului. Prea sărea în ochi petecul oricît era de frumos cusut.

Într-o zi îl întrebă pe meșter:

— Nu sunt pe-aici rupturi de pieptar sau cojocițe care nu se mai pot repara?

— Sunt, cum să nu fie? Într-un atelier ca al nostru se adună tot felul de material. Dar pentru ce întrebi?

— M-am gîndit că dacă aș pune petece din pieptare vechi s-ar potrivi mai bine, ar sta mai frumos. E alta potriveala.

— Hm! Vrei să cruți bucățile de piele nouă? Las că nu se face gaură în cer pentru cîteva petece.

— Nu pentru asta. Cred că iasă mai frumos. Dacă se potrivește pielea și sunt cusute petecele cu grije, nici nu se mai cunoaște că pieptarul sau cojocița sunt petecite.

Meșterul se uită la el mirat.

— Bine! Încearcă să vedem cum iasă.

Ucenicul se puse pe lucru și cîrpeala reușea din zi în zi mai bine, așa că nu se mai cunoștea decît dacă priveai mai de aproape.

Mușteriilor le mai plăcea peticitul așa. Cînd îmbrăcau haina nu se mai lumina de departe petecul, să sară în ochii lumii, abia se cunoștea văzut de aproape.

Nu peste mult inovația lui Vasile fu primită și de ceilalți ucenici și calfele se bucurau că nu mai trebuie să le taie petece din piele nouă.

Maistorul Ilie îi spuse tatălui copilului cînd acesta se abătu pe la oraș după cîteva luni, prin postul Crăciunului.

— Ai un copil deștept și dezghețat. Să știi că o să iese meșter bun din el.

Omul se bucură din toată inima nu numai pentru vorba bună ci pentru că își văzu copilul voinic, sănătos, bine hrănit, puțin și mai albineț decît era acasă. Îi păru că mai și crescuse.

S-a bucurat și nevastă-sa cînd i-a spus cît de bine era copilul.

Badea Vasile îl întrebă și între patru ochi de toate: ce lucra, ce mînca, cum dormea cu Dumitru într-un pat, cum se poartă maistorul Ilie cu el. Și copilul, bucuros la vorbă, îi dădu fără sfială toate deslușirile cerute, și-i arătă că e mulțumit cu toate.

Fusese, mai înainte cu o lună, și tatăl lui Dumitru, adusese și el vești bune de acei doi copii, dar mama lui Vasile abia se liniști acum după ce i se întorsese bărbatul de la oraș, și-i povesti de-a firu-n păr.

Dar nici bărbatul nu putu să-i povestească toate, unele lucruri le cunoșteau ucenicii, calfele, uneori însuși maistorul Ilie. De cîte ori Dumitru era acasă și isprăvea cu învățatul îi ajuta lui Vasile la curățit, la măturat prin atelier, prin curte, la poartă, la adusul apei de la o fîntînă cu pompă care nu era prea departe în stradă. Iarna cărau împreună lemnele de la tăietor și le clădeau frumos lîngă cuptoare.

La masă verii ședeau lîngă olaltă, se îndemnau unul pe altul cînd se nimereau mîncări necunoscute. Erau cuviincioși la masă, așteptau în liniște să li se pună, chiar la sfîrșit mîncarea în farfurie. Se uitau întins la început, cum mînîncă ceilalți ucenici și calfele.

În fruntea mesei ședea totdeauna maistorul Ilie, și el începea ori ce fel de mîncare. Veneau apoi calfele care se serveau singure din bucate. Numai în farfuriile ucenicilor punea mîncarea o jupînească — naltă și slabă. Maistorița mînca numai dumineca și în sărbători la masa comună. Încolo, mînca în bucătărie unde ea pregătea mîncările. Jupîneasa ducea la masă și spăla vasele.

Dar între cei doi veri se petreceau lucruri pe care numai peste vr-un an le descoperi maistorul Ilie.

Dumitru îl învăța carte și pe Vasile, în toate serile și uneori și dimineții, după ce trecu cam o lună de la începerea școlii.

Lucrul se întîmplă așa că Vasile se minună întîi de cărțile multe ale lui Dumitru, apoi începu să frunzărească prin ele. Văzu cu mirare că erau aceleași litere ca și în cărțile de la școala din sat, și cum era un citeț și povestitor de istorioare, lua mereu cărțile vărului său și citea.

Dumitru nu se miră și-l îmbia:

— Hai citește și învață și tu. Nu-i mare deosebirea între cărțile din școala din sat și cele de aici.

De la o vreme Dumitru îi arătă în fiecare zi ce li s-a dat de învățat — de-aici pîn-aici! — și Vasile citea cu lăcomie.

Dar erau și cărți în care, citind, multe nu le înțelegea. La început îi fu rușine să-l întrebe pe Dumitru, dar apoi trecu peste sfială și-l întreba adeseori cînd nu înțelegea ce citește.

Vărul său îi explica cît putea: ce este substantivul, adjectivul, numeralul, declinarea și conjugarea, — mai mult cu pilde decît în teorie. Abia acum își dădea Dumitru seama că erau lucruri pe care le învăța și le știa pe de rost, dar pe care nu le prea înțelegea și nu prea i le putea explica tovarășului său.

O să-l întreb mîne pe domnul profesor, zicea elevul și se ținea de cuvînt așa că din zi în zi îl lămurea mai bine pe tovarăș.

Ce s-au gîndit ei într-o zi? Să nu mai învețe deosebit ci împreună, așa cum făcură de cele mai multe ori și pînă au fost acasă.

Cît ce scăpau de lucru, de la prînz sau de la cină, verii se retrăgeau într-o cămăruță în care abia încăpea patul, și se apucau de învățat. Cămăruța era dosită, avea un singur geam mic, care lumina într-o înfundătură, așa că nimeni nu știa ce fac ei acolo serile, uneori pînă tîrziu. De la o vreme se sculau mai de dimineață și repetau ce-au învățat seara, uneori înțelegînd lucruri cu care seara în zadar își băturâ capul.

Dumitru își însemna tot ce nu înțelegea bine și nu-i putea explica lui Vasile și-l întreba pe profesor să-l deslușească, încît profesorul de la o vreme începu să se intereseze mai de aproape de elevul lui căruia îi plăcea să înțeleagă limpede orice lucru.

Într-o zi profesorul îl întrebă:

— Văd că ție îți place să înțelegi tot. Asta-i lucru bun, dar de ce nu-mi pui întrebări cînd explic eu în clasă?

— Atunci mi se pare că înțeleg tot.

— Și cum afli că un lucru nu l-ai priceput bine?

— Cînd îi explic eu lui Vasile.

— Cui?

— Vărului meu, Vasile.

— Și cine e ăsta? Umblă la altă școală?

— Am umblat împreună la școala din sat. Aici el nu mai e școlar, ci ucenic la maistorul Ilie cojocarul, unde locuiesc și eu.

Toți elevii ascultau cu încordare.

Mirat la culme profesorul zise:

— Și poate învăța de la tine?

— Învață din cărțile mele. Învățăm împreună ca și acasă, și cînd nu pricepe ceva îmi cere să-i explic. De-aceea trebuie să înțeleg bine fiecare lucru, altfel cum să-i explic?

— Adică, ai ajuns profesorul lui, zîmbi cu bunătate omul. Frumos lucru! Numai de ceva mă mir eu cînd mai are vreme tovarășul tău să învețe dacă-i ucenic la Ilie cojocarul? Acolo e lucru mult, știu eu.

— Îi ajut și eu la trebile ce face, la măturat, la adusul apei și al lemnelor, și unde pot. Așa că după prînz, dar mai cu samă după cină, avem vreme să învățăm. Apoi ne sculăm și mai de dimineață și învățăm.

— Ați auzit, măi copii? Eu sînt bătrîn dar încă așa ceva n-am auzit. Și unde învățați voi?

— În cămăruța în care durmim și în care abia încape patul.

— Și meșterul Ilie ce spune la comedia asta?

— Nu spune nimic, că nu știe ce facem noi. Nu știu nici ceilalți ucenici, nici calfele, că pe la cămăruța noastră nu trece nimeni.

— Bravo, măi băieți! Să știi că-mi place. Voi veni odată să văd și eu cămăruța voastră.

— Dar să nu-i spui maistorului!

— De ce să nu-i spui?

— Îi ardem petrolul. Ne-a și întrebat odată de ce trece în lampa noastră așa de mult petrol. Vezi că noi uneori o aprindem și dimineața.

— N-o să-i spui, nu vă fie frică. Vreau numai să văd odată cum îl înveți tu pe vărul tău Vasile.

Profesorul se ținu de cuvînt, dar pe cînd veni el maistorul Ilie află taina celor doi băieți.

Într-o seară se duse la o adunare a cojocarilor și se înapoie destul de tîrziu.

Cînd se întîmpla să vină mai tîrziu acasă îi plăcea să controleze toate încăperile, să vadă dacă totul era în ordine. Cînd se apropie de cămăruța copiilor se opri mirat: prin crăpătura ușii ce nu se închidea bine, pătrundea o fîșie de lumină.

— Vai, bată-i de copii să-i bată! Au adormit cu lampa aprinsă, își zise el. Se vede că se-ntîmplă de multe ori așa, de-aceea ard așa de mult petrol, zise el.

Se apropie tiptil, în vîrful degetelor și crăpă ușa încet să nu-i trezească.

Băieții îmbrăcați, erau în mijlocul patului larg, aplecați asupra unei cărți. Vasile citea cu glas tare și Dumitru asculta.

Maistorul înlemni la ușe.

Chiar atunci Vasile isprăvi de citit și Dumitru îi zise:

— Acum, spune pe scurt ce ai citit. Era o istorioară cu un moș și o babă care avea o găină și un cocoș.

Vasile începu îndată. Era tare în citit și rezumat încă de la școala satului. Dumitru învăța povestirile mai mult din rezumatele lui Vasile decît din carte.

Maistorul asculta întins, pînă ce nu-l apucă o tuse, căci era cam astmatic.

Copiii amuțiră și încremeniră în mijlocul patului.

După ce-i trecu tusea, meșterul Ilie, fără să se miște din ușe, zise:

— Am văzut lumină prin deschizătura ușii, și am crezut că ați adormit cu lampa aprinsă. Dar ce faceți voi, măi copii, de nu v-ați culcat încă? E tîrziu!

— Învățăm, baciule Ilie, zise ucenicul curajos.

— Eu știu că școlar e numai Dumitru. Tu ce ai de învățat?

— Am, că eu sînt acum școlarul lui și învățăm împreună.

Omul se cruci.

— Vreai să te faci și tu domn?

— Nu! Eu cojocar vreau să mă fac, dar vreau să mai învăț ce pot, și Dumitru îmi mai arată ce învață el.

— Și așa faceți în toate serile?

— Nu chiar în toate. Cînd avem mai mult de învățat.

Maistorul Ilie n-a mai suflat o vorbă, ci a căzut pe gînduri, s-a dus, închizînd încet ușa.

A doua zi știură toți ucenicii și calfele și priveau tot mai mirați la cei doi veri.

Stăpînul începu să urmărească mai de-aproape lucrul lui Vasile de peste zi. Își zicea: copilul poate rămîne pînă tîrziu la învățat și nu doarme destul. Nu va putea să-și facă trebile la vreme și nici așa de bine. Și poate va trebui să-l despart de Dumitru.

Dar ucenicul era ca o sfîrlează la treburi ca și pîn-acum, și le isprăvea la vreme și tot așa de bine. Iar la cusut, la peticit avea o mînă spornică și un ochi sigur: rar să nu nimerească petecul dintr-o singură tăietură.

Nu trecu mult și Vasile, cosînd alături de ceilalți ucenici începu să le povestească istorioare pe care le învăța cu vărul său din cărțile acestuia. Acul nu i se oprea nici o clipă, se părea că-i mai sprinten și tovarășii lui, — după ce la început ascultau uitîndu-și de lucru — se obișnuiră să coase ascultînd.

Lucrul mergea strună și vremea trecea repede.

Ucenicul cel nou începu să învețe și istorie și geografie și tot ce știa le spunea, în decursul muncii, și celorlalți ucenici.

Dumitru rămase de la început neputincios să-i explice gramatica, geometria, limba latină și catehismul, așa că cei doi nu-și pierdeau vremea cu aceste materii. Le învăța singur Dumitru, dar și el mai mult le memoriza din carte decît le înțelegea.

Vasile, singur, cînd avea vreme și manualele erau libere, se încumeta și citea singur, silindu-se să priceapă.

Din istorie învăță ușor. Prindea și unele lucruri din geografie și le spunea ucenicilor, mai ales după ce-și cumpără o hartă și o atîrnă pe perete în camera în care lucrau ei. Mai tîrziu înțelese și unele adevăruri din fizică și tot ce pricepea spunea și ucenicilor. Era un povestitor minunat, pe care uneori, cînd trecea pe lîngă camera ucenicilor, se oprea și vreo calfă să-l asculte.

Mai mult se mirară ucenicii de puterea magnetului, de a vaporilor din fierbere și de lumina electrică despre care Vasile spunea că arde în orașele mari. În orășelul lor se lumina cu petrol și acum și străzile și casele.

Ucenicul nu se încumeta niciodată să vină cu lucruri pe care nu le pricepea și Dumitru nu i le putea explica. Uneori necăjit că nu-i poate tălmăci, acesta îi zicea:

— Învață și tu pe de rost, ca și mine.

— De ce?

— Ca să știi!

— Păi, tot nu știu! Dacă nu înțeleg se cheamă că nu știu.

— Ai învăța tu dacă ar fi să răspunzi la școală ca mine.

— Și tu ce nu pricepi înveți pe de rost și așa îi răspunzi profesorului?

— Păi cum?

— Și el nu te întreabă să-i explici?

— De cele mai multe ori nu mă întreabă. Se mulțumește să-i știu răspunde.

Vasile se gîndi și îi zise: Poate că sînt lucruri în cărți care nu pot fi înțelese și totuși trebuie să le știi dacă umbli la școală! Și el era mulțumit că nu-i elev și putea învăța din cărțile lui Dumitru numai cele ce pricepea.

Profesorul se ținu de cuvînt și veni într-o seară să vadă cum învață elevul său pe ucenic. Dar în fața lui copilul se intimidă și situația o salvă numai Vasile, care începu să-i arate profesorului tot ce-a învățat.

— Destul, dragul meu, destul. Văd că învățați bine împreună. Nu ai vrea să umbli și tu la școală, la liceu?

— D-apoi treaba la jupînul?

— Să nu mai fii ucenic, să fii numai școlar.

— Păi, cum să mai ajung cojocar dacă nu învăț cojocăritul?

— Vei fi un dascăl, un profesor sau un preot.

— Vezi că tata nu-i poate plăti jupînului cortelul și mîncarea, cum face tata lui Dumitru.

— Poate am afla noi un mijloc să ne înțelegem cu maistorul Ilie.

Copilul se gîndi un răstimp și zise:

— Eu cojocar vreau să mă fac, ca jupînul. Să am atelierul meu, să-mi port şatra cu mărfuri prin tîrguri!

— Da-i păcat de tine că ai minte bună şi atragere la carte.

— Nu! Mulţumesc, domnule profesor, dar eu mi-am ales un drum şi vreau să merg pe el pînă la capăt.

— Nici asta nu e rău. O meserie bună e plug de aur. Bine, măi băiete, să-ţi ajute Dumnezeu să mergi pe drumul tău pînă la capăt.

Profesorul vorbi şi cu maistorul Ilie. Cojocarul s-ar fi învoit dacă de la şcoală i s-ar fi plătit cortelul şi hrana băiatului. Părinţii lui nu aveau de unde plăti, erau săraci şi aveau copii mulţi.

— Ţi-am spus nu pentru a-ţi lua ucenicul şi să ştii şi dumneata că i-am propus băiatului. Dar el nu vrea să primească şi poate-i pagubă, că învaţă foarte bine. El ar vrea să ajungă un meşter cojocar fruntaş, cum eşti dumneata.

— Şi va ajunge, domnule profesor, poate şi mai bun ca mine.

Ucenicul avu însă o luptă mai grea cu Dumitru. El îl înfruntă mînios pentru ce n-a primit propunerea profesorului. Mai erau băieţi cărora liceul le dădea ajutorul, să-şi poată plăti cortelul şi hrana. Lui de ce i-a fost ruşine?

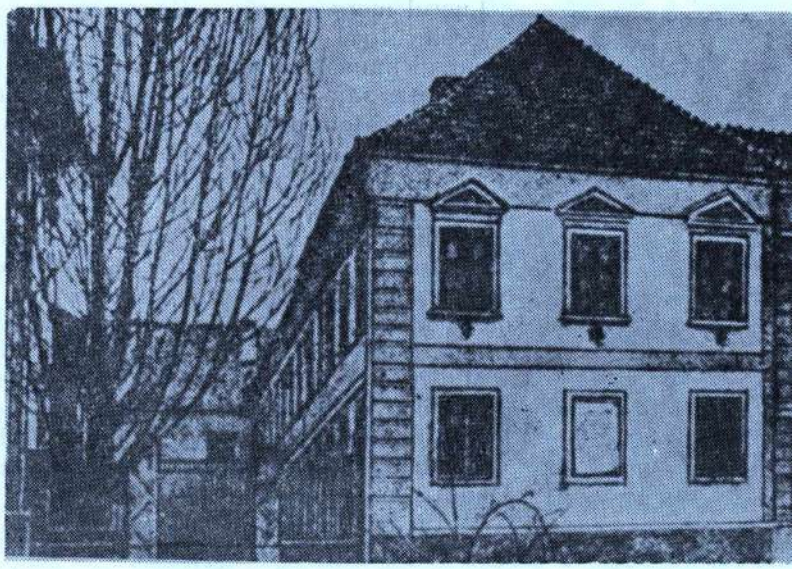
— Nu mi-a fost ruşine!

— Ei, nu-mi spune mie! Ţi-a fost!

— Nu înţeleg, de ce? N-am cerut eu, a venit domnul profesor cu vorba asta!

— Şi tu trebuia să-i mulţumeşti şi să primeşti.

— Da, măi vere, tu ştii că eu vreau să mă fac cojocar.

Gimnaziul din Blaj.

— Acum vreai, dar cînd vei fi mare şi vei vedea că eu sînt un domn şi tu un meşteşugar, îţi va părea rău.

— De ce să-mi pară?

— Îţi va părea, ascultă la mine. Dar atunci va fi prea tîrziu.

— Nu-mi va părea!

Era întîia lor neînţelegere mai mare.

— Un domn e totdeauna mai mare decît un meşteşugar. Şi în biserică domnii stau înainte în scaune şi meşteşugarii după ei la coadă.

— Mie mi-e totuna unde voi sta în biserică. Acolo orice loc e sfinţit şi nu este frunte sau coadă.

— Vei vedea tu cînd vei fi mare, eu atîta-ţi spun: rău ai făcut că nu ai ascultat de profesor. El numai binele tău l-a voit.

— Cred şi eu, dar cum să mă întorc să mă apuc de altceva? Cred că ar fi şi păcat!

O vreme cei doi veri se purtară cam îmbufnaţi, vorbiră puţin împreună. Într-o zi Dumitru aduse prima carte din biblioteca liceului, pe care, începînd seara să o citească ucenicul, îl apucară zorile cu lampa aprinsă. Erau basmele lui Ispirescu.

Cît ce avură, după amiază, vreme slobodă Vasile începu să i le povestească şi lui Dumitru. Ghiaţa se rupse între ei şi se împăcară.

Basmele umplură apoi camera în care lucrau ucenicii. Şi de atunci Dumitru aducea mereu cărţi de la bibliotecă, pe care el — cu cît urca în etate — avea tot mai puţină vreme să le citească, dar le citea Vasile şi-i povestea şi lui rezumatele ca şi ucenicilor în vreme ce lucrau harnici în atelierul lor.

Erau istorioare cu haiduci, cu pieile roşii din America, descrieri de călătorii în Africa, în Sahara, prin ţinuturile înghețate de la miazănoapte; vînători de lei şi tigri, descrieri şi povestiri despre paseri rare, despre animale îmblînzite de la circari şi din grădinile zoologice, şi alte cărţi cu minunăţii din lumea asta.

Vasile ajunse să nu-i mai tacă gura, uneori asculta şi meşterul Ilie, se minuna în sinea sa şi zicea:

— Poate tot e pagubă că băiatul ăsta n-o să ajungă decît cojocar!

Aşa trecură cu repeziciune anii. Dumitru urca din clasă în clasă pînă ajunse la examenul de maturitate; Vasile din ucenic ajunse calfă tot la meşterul Ilie.

Şi în anii ce trecură o singură întristare grea se cuibărea în inima celor doi veri: în vacanţele de vară Dumitru mergea acasă pentru două luni; Vasile nu era învoit de stăpîn mai mult de două săptămîni.

Dar despărţirile acestea şi-au avut şi ele folosul lor; pregătiră pe cei doi veri pentru despărţirea cea mare. Dumitru intră la Universitate într-un oraş depărtat, iar Vasile rămase calfă la meşterul Ilie o vreme, apoi începu să cutreiere şi el oraşele după obiceiul calfelor de la meşteşugar la meşteşugar, cum era obiceiul pe atunci.

Drumurile lui nu ţineau mult şi se întoarse iar la cojocarul Ilie. Într-alte părţi era altă modă de pieptare şi de cojoace, de căciuli care lui nu-i plăcură. Nu mai erau albe şi înfloriturile erau urîte.

Meşterul Ilie nu se supără cînd Dumitru *[de fapt Vasile,* n.n.*]* porni la drum prin alte oraşe, pe la ceilalţi meşteri.

— Du-te cu Dumnezeu, să mai înveţi şi de la alţii, să vezi şi alte ateliere. Aşa ajunge cineva meşter bun.

Dar calfa cea nouă pleca cu părere de rău şi mereu se întorcea aici. După un drum zise:

— De-acum rămîn la Dumneata, am văzut destul şi am învăţat să fac şi pieptare care nu mi-au plăcut. Aşa frumoase ca pe la noi nu am văzut într-alte părţi. Mi se pare că numai aici în «mărginime» se fac pieptare şi cojoceţe curat româneşti. De-acum am isprăvit cu călătoriile.

— Cum vreai şi cum socoteşti că e bine.

— La dumneata pot lucra *mereu,* mai mulţi ani?

— Vezi bine că poţi şi te voi plăti tot mai bine.

— Îmi şi trebuie bani, cred că mulţi bani!

— Banii sînt începutul oricărui negoţ şi tu de bună seamă vreai să ai atelierul tău.

— Cu timpul, cînd îmi voi aduna o sumă. Vreau să mă şi însor cînd îmi voi putea avea atelierul meu.

— Da, va veni şi vremea aceea. Dar ai pus ochii pe vreo fată?

— Încă nu, dar fete sînt destule.

— Sînt, nu-i vorbă.

După ce rămase definitiv la cojocarul Ilie, meşterul făcu din el întîia calfă şi lui i se încredinţa[u] croiurile cele mai grele şi mai gingaşe. Pieptare de mire şi mireasă nu se făceau fără croiala lui şi fără desemnele de căpetenie de pe pielea albă făcută de el.

Îi plătea acum şi o leafă mai mare şi-l ducea şi la adunările breslei. După jumătate de an Dumitru [*Vasile,* n.n.] se trezi că în familia cojocarului veni o tînără şi frumoasă fată bălaie, o nepoată a jupînului Ilie. Credea că a venit la rude pentru o vreme, dar fata rămase în familie şi-i dădea maistoriţei ajutor în toate.

Avea ce ajutor să-i dea, căci la masa lor mîncau acum cinci calfe şi trei ucenici. Era multă alergătură la piaţă şi multă zoală la spălatul atîtor vase.

Pe fată o chema Dochiţa. Era harnică foc şi îndrăzneaţă cu calfele. În scurtă vreme toţi hăpăii ceia de feciori mari se îndrăgostiseră de ea, şi nici Vasile nu scăpă de farmecele ei.

Maistorul Ilie nu avea copii. Asta a fost durerea lui o viaţă întreagă. Ce mare lucru să fi avut un fecior, să-l înveţe meseria şi să-l lase stăpîn într-un atelier aşa

de bine așezat cum era al lui! N-ar mai fi trebuit să lupte cu greutățile începutului, și ar fi putut să dea o și mai mare dezvoltare negoțului său.

Dar, din păcate, maistorița, — o femeie și frumoasă și harnică foc, — și cuviincioasă — nu avu copii.

Cînd știură că nu mai pot aștepta de-acum încolo se înțeleseseră să facă moștenitoare pe nepoata lor Dochița, s-o mărite cu una din calfele sale, care va fi mai cu cap și mai harnic, și după moartea lui să aibă cine conduce negoțul mai departe.

Rămînerea stabilă a lui Vasile la el grăbi aducerea nepoatei Dochița pentru că meșterul, de vreo douăzeci de ani, nu mai avea o calfă așa de pricepută ca pe Vasile.

Cine știe — își zicea el — poate se vor plăcea, îi va cununa și-i va lăsa moștenitori cînd îi va suna ceasul.

Nici Dochița nici Vasile nu cunoșteau însă gîndurile și planurile maistorului Ilie.

Bătrînul era un om de omenie și nu se gîndea să-i însoțească fără să se iubească. Oricît ținea la Vasile, era hotărît că dacă Dochiței i-ar fi plăcut pe altă calfă s-o mărite după acela.

Dar deși toate calfele se îndrăgostiră de fată, cum se strecura mereu printre ei, cum mînca la masa pe care acum ea o servea, tot cu ei, fata nu se legă de nici unul de toamna pînă primăvara. Vorbea bucuroasă cu toți, rîdea și glumea cu toți, arătîndu-le gropițele din obrajii albi și dulci, nu se sfia de nici unul.

În primăvară, odată cu sosirea rîndunelelor, începu de-o dată să-l încunjure pe Vasile, să ajungă sfioasă și gînditoare, și să se bîlbîie oleacă dacă trebuia să vorbească cu el.

Maistorița luă cea dintîi în seamă schimbarea și-i zise jupînului:

— Mi se pare că Dochița și-a pus ochii pe Vasile.

— Auzi vorbă! Eu văd că de-o vreme se ferește de el mai tare decît de toți.

— Păi, chiar ăsta e semnul!

— Sfiala ei de-acum, semn?

— Ce știți voi, bărbații! Îți spun eu că ți se va împlini gîndul și planul. Dealtfel e și al meu. Tînărul cel mai vrednic și mai cuviincios între toți.

— Este! Și e și un flăcău frumos. Ar putea să-i tot placă Dochiței de el.

— Da-l place de pe acum!

— Să dea Dumnezeu să-i vedem subt cununii!

— Așa să fie! Părinții lui cred că nu se vor amesteca.

— Ce să se amestece? Se vor bucura de-o căsătorie așa de bună. Își vor vedea feciorul săltat dintr-una din sărăcie.

* * *

Cei doi veri nu încetară să-și scrie mereu. Șanse mai mari se iveau numai cînd Vasile, în peregrinările lui de calfă nu rămînea prea mult într-un oraș și-i trimitea lui Dumitru tot alte adrese.

A lui Dumitru era stabilă în toată scurgerea anului. Universitatea din Capitală, Facultatea de drept. Iar în vacanțe, în satul lor.

În scrisori se interesau de aproape unul de viața celuilalt, de munca și necazurile lor, de bucuriile lor, de greutățile ce le întîmpinau.

Așa ajunse Vasile să cunoască lipsele bănești ale lui Dumitru: tatăl său nu-i mai putea acoperi toate cheltuielile și studentul trebui să intre într-o cancelarie advocațială să lucreze cu ceasul. Era slab plătit, iar cînd se apropiau examenele nu mai putea lucra în cancelarie, trebuind să se pregătească bine, — și așa rămînea și mai strîmtorat. De multe ori Dumitru regreta că nu a intrat și el ucenic la cojocarul Ilie. Iară Vasile îi scria că cîștigă bine!

Nu-i scria numai, ci de vreo doi ani de cînd înțelesese că vărului său îi merge foarte greu, îi trimitea în toată luna un sfert din leafa sa.

Dumitru cînd primi întîii bani se ruşină şi îi trimise înapoi cu o scrisoare în care arăta că nu se aştepta la un asemenea ajutor, că nu-l poate primi şi că, deşi o duce greu, se va descurca el şi singur.

Vasile îi răspunse că-i va trimite regulat în toată luna, nu ca un ajutor, ci ca un împrumut, pe care i-l va replăti cînd va ajunge avocat. Acum el, Vasile, are casă şi masă şi leafă bună, cu care deocamdată nu are ce face. Pune banii bine şi-i adună pentru a-şi putea înjgheba un atelier al lui cînd va veni vremea. Ceea ce-i trimite lui se vor aduna într-o sumă frumuşică şi Dumitru îi va înapoia chiar cînd îşi va vedea de atelier, să ajungă singur stăpîn. Dealtfel asta, după toate semnele, nu se va putea face decît peste trei-patru ani, cînd şi Dumitru va fi avocat.

În formă de împrumut vărul său primi banii, care îl ajutară să nu mai lucreze în cancelarii advocăţeşti, ci să-şi vadă numai de carte. În curînd Dumitru ajunse în rînduială cu examenele întîrziate, despre ce-l vesti cu mare bucurie pe Vasile.

Într-o zi maistorul Ilie dădu cu ochii de mandatul poştal prin care calfa sa trimitea bani, pe care-l uitase pe fereastra atelierului, înainte de a-l duce la poştă.

Citi cu uimire adresa: Dumitru Diacu, student în drept. Îşi duse mîna la frunte.

«Dar ista e liceanul care a stat în cortel şi cost la mine» — îşi zise el mirat. Cum? Vasile îi trimite bani?

De cînd îşi făcuse planul de căsătorie a Dochiţei cu Vasile, el urmărea de aproape paşii calfei. Ştia la ce berării merge uneori, cît cheltuieşte, cîţi bani depune în fiecare lună la banca din oraş.

Nu era om zgîrcit, ci cruţător şi se bucura că-şi puse ochii tot pe un om cruţător, şi nu era chiar bucuros de trimiterea banilor.

— E prietenul tău, care a stat la noi căruia îi trimiţi bani? îl întrebă pe Vasile. Acesta se feri pînă acum să nu ştie nimeni de ce făcea el.

Cît era de mare se înroşi ca un copil pe care-l certi.

— Da, e vărul meu Dumitru. Trăieşte tare greu în capitală.

— Păi, tatăl său parcă e un om avut, şi nu mai are alt copil la şcoală?

— E scumpă viaţa acolo şi a Diacului nu mai răzbeşte cu cheltuielile.

Maistorul se gîndi puţin.

— Dar tu parcă-ţi aduni bani să-ţi vezi de-un atelier al tău.

— Şi cei care îi trimit lui Dumitru îi adun. Îi dau numai împrumut. Cînd va fi avocat şi voi ajunge şi eu să-mi văd de atelier mi-i va vărsa deodată pe toţi. Altfel, fără învoiala asta, nici n-a voit să primească banii mei.

— Hei! Cînd va fi avocat!

— Destul de curînd, peste trei ani. Pînă atunci nu mă gîndesc nici eu să ajung meşter de capul meu.

Jupînul Ilie tăcu un răstimp.

— Dar ce asigurare ai tu că-ţi va replăti împrumutul?

Calfa îl privi contrariat şi mirat.

— Cum să nu mi-l plătească? Doar sîntem veri!

— Şi dacă nu va avea bani? La început mulţi avocaţi cîştigă foarte puţin.

— Dumitru va cîştiga fiindcă va fi un avocat foarte bun şi om de omenie.

— Aşadar, nu te temi că vei rămînea de pagubă?

— Nu mă tem! Dealtfel, drept să spun, eu am voit să-i trimit cîţiva bani lunar nu pentru ca să mi-i dea înapoi, dar el n-a voit să-i primească decît cu împrumut. Ţi-ai uitat dumneata cîţi ani s-a necăjit el să mă înveţe şi pe mine din cărţile lui?

— Nu mi-am uitat. Aţi fost mereu prieteni buni.

— Mai mult decît prieteni ori fraţi. M-am gîndit adeseori că semănăm ca şi cînd am avea un singur suflet.

— Asta-i adevărat. Nici n-am văzut doi copii, apoi doi oameni mari, care să ţină aşa de mult unul la altul.

Dar oricît erau de buni prieteni, Vasile nu-l încunoştinţă cu nimic cum intrase Dochiţa în viaţa lui. Îi părea că i-ar face o nedreptate, o neplăcere fetei. Şi apoi nu era sigur dacă Dochiţei îi plăcea de el sau de altul.

Pînă se convinse că şi fata ţinea la el mai mult decît la alte calfe, mai trecu un an.

În vremea asta meşterul Ilie se înţelese cu nevastă-sa şi pregătiră logodna. Acum Vasile nu mai putu ascunde nimic vărului său: trebuia să-l invite la logodnă. Adresa lui Dumitru era acum într-un oraş din Ardeal, unde lucra într-o cancelarie avocaţială, făcînd practică pentru ultimul examen — toate celelalte le dăduse cu bine.

Lui Dumitru la început nu-i veni să creadă. Îşi spunea că de bună seamă prietenul său glumeşte. Dacă ar fi în preajmă o logodnă a lui Vasile, el ar fi fost avizat de mult pe ce drum umblă vărul său.

La întrebarea lui, calfa întări ştirea şi cu iscălitura lui jupîn Ilie. Numai după ce sosi la data fixată înţelese ce noroc dăduse peste tovarăşul său. Era vorba ca tot ce are maistorul Ilie să treacă moştenire nepoatei sale şi după moartea cojocarului, Vasile să conducă mai departe atelierul şi meşteşugul.

Se bucură din toată inima văzînd cît de frumoasă şi harnică era Dochiţa şi cît ţinea[u] la ea cei doi bătrîni.

Praznicul fu de mari proporţii, cu preot, dascăl, cu invitaţi dintre cojocari, cu toate calfele şi ucenicii.

Petrecerea ţinu pînă în zori.

În ziua următoare se sună mobilizarea generală şi cei doi veri plecară împreună într-un oraş din apropiere. Erau recrutaţi la acelaşi regiment şi fură împărţiţi la aceeaşi companie. Începea întîiul război mondial.

IV

Întîiul război mondial aduse peste ţări o răsturnare cumplită. O vreme oamenii crezură că războiul va fi numai cu sîrbii şi că armata austro-ungară va isprăvi cu ei în cîteva săptămîni. Unii ziceau că nu poate fi decît o pedeapsă pentru o ţară şi un neam din sînul căreia răsărise asasinul moştenitorului tronului austro-ungar şi al soţiei sale.

Cei care plecară la întîia chemare de mobilizare nu erau prea îngrijoraţi. Cei mai mulţi credeau că pînă vor ajunge ei pe front se va isprăvi războiul.

Cu asemenea credinţă plecară şi cei doi veri. Maistorul Ilie glumi cu ei la plecare:

— Nici nu veţi ajunge bine şi vă vor trimite acasă, le zicea el. E o prostie că au făcut mobilizarea generală. Era prea de ajuns şi una parţială. Împărăţia geme de armată şi fără mobilizare.

Singură Dochiţa nu-şi putea opri lacrimile. Viaţa ei se tulbură adînc şi simţea că neliniştea ce a început acum nu o va mai părăsi curînd. În inima ei se încuibase frica.

Cei doi veri erau recrutaţi numai din primăvară, aşa că numai la toamnă aveau să intre în armată. Nu aveau nici o cunoştinţă militară şi fură împărţiţi la o companie de instrucţie.

În puţină vreme se înfiripară cele două tabere ostile, care înjumătăţiră Europa şi lumea rămase năucită cînd se porni cel mai mare război cunoscut în istorie.

Cei doi veri rămaseră trei luni în compania de instrucţie în care vreme scriseră de mai multe ori acasă. Vasile-i scria regulat şi maistorului Ilie şi Dochiţei.

Cînd compania lor fu trimisă pe front, Vasile căzu întîia oară pe gînduri grele: cine ştie ce se poate întîmpla! Dumitru îl asigura că se vor întoarce sănătoşi de pe front.

— Dar cînd? întrebă vărul său.

— Asta numai Dumnezeu o ştie. De bună seamă nu înainte de a se termina războiul.

— Am auzit că unii răniți sînt trimiși și mai devreme la vatră.

— Asta nu mi-aș dori-o! Nu-i lasă acasă decît pe cei ce-s răniți greu și nu mai sînt buni de armată.

Tovarășul îi răspunse după o vreme:

— Parcă și rănit, numai să mă întorc mai curînd acasă.

— Adică la maistorul Ilie și la Dochița. Ți-e dor tare de ea?

— Măi vere, nu te gîndești că războiul ăsta poate ține și un an?

— Ba, după cum s-a pornit, și mai mulți.

— Mi-e frică să nu se mărite fata cu altul.

— Doar sînteți logodiți!

— S-au mai văzut logodne stricate. Jupînul Ilie în vremea din urmă era cam betegos și se grăbea să-și aibă om în loc cînd nu va mai putea conduce meseria. Poate chiar el ar putea sili pe Dochița să strice logodna.

— Nu te mai gîndi la prostii! Cu cine să se mărite? Toți feciorii și calfele de însurat au fost luați în armată.

— Bine ar fi cum zici tu, dar îți spun că încep să mă tem de rău.

— Nu e bine să te temi chiar acum cînd vom intra și noi în foc. Nu te mai gîndi la Dochița și vei vedea că n-o să te mai temi de nimic.

Cei doi fură trimiși pe frontul rusesc prin Galiția și multe luni cei de acasă nu mai știură de ei nimic. Erau mișcări și deplasări mari de trupe, se porniră lupte grele, înaintări și retrageri, dar mai mult retrageri, și poșta de campanie nu mai funcționa.

Intrară adînc în iarnă cînd frontul nordic-răsăritean se stabili și cei doi veri se treziră într-un sat din sudul Carpaților, într-un spital de campanie. La trecerea unui rîu erau să se înece, căci podul pe care erau se prăbuși de obuze sub picioarele lor. S-au ales numai cu spaima și cu o aprindere de plămîni, din care abia acum ieșeau convalescenți.

Începu să funcționeze poșta de campanie și ei se grăbiră să arate celor de-acasă că pînă acum au scăpat cu bine. Primiră și ei vești bune. Acasă toți erau sănătoși și chiar jupînul Ilie se mai îndrăvenise.

Odată cu topitul zăpezilor fronturile se mișcară din nou, cu învălmășiri și mai mari, cu lupte grele. Un an și jumătate nu mai sosi nici o știre de la ei, încît maistorul Ilie începu să urmărească lista oficială a celor căzuți sau dispăruți care se trimitea și primăriei din oraș. Dar nu dădu de numele lor.

Un greu rănit, rămas invalid, sosi în oraș și jupînul Ilie se duse la el să vadă nu știe ceva despre Vasile? Invalidul fusese în același regiment cu el.

Dar omul nu-și aducea aminte de cei doi veri, nu le știa nici numele, așa că nu-i putu da nici o lămurire.

— Nu l-am găsit pe Vasile Nan nici în listele de căzuți, răniți sau prizonieri de la primărie.

— Păi, crezi dumneata că listele acelea aduc toate numele celor scoși din luptă? Nici pe departe. Unii se pierd din rînduri așa că nu mai știe nimeni nimic de ei. Poate a avut noroc omul despre care întrebi să fi ajuns prizonier!

— Și ăsta zici că e noroc?

— Și încă mare noroc. Înseamnă că din lupte a scăpat cu viață.

— A scăpat, să se prăpădească în prinsoare!

— Nici poveste! În prinsoare la ruși nu se prăpădește nimeni de foame. Toți spun că-s oameni buni de inimă, milostivi iar pîne este acolo pentru toată lumea. Uneori și caii pe front și-i hrănesc cu pîne...

Cînd, după doi ani au primit întîiele știri de la ei, erau mutați cu regimentul pe frontul din Italia. Scriau că aici sunt locuri tari, munți în toate părțile și că luptele sînt cu mult mai înverșunate decît pe frontul de nord. Scriau că aici bat foarte multe tunuri și mitralierele latră ziua și noaptea.

Părinții, acasă, meșterul Ilie cu ai lui se mai liniștiră, aflînd în sfîrșit că erau încă în viață.

Pretutindeni în țară erau schimbări mari. Crescuse aproape înzecit prețul vitelor și cei mai mulți țărani, datori pe la bănci își plătiră împrumuturile simțindu-se nespus de ușurați. Crescu și prețul mărfii jupînului Ilie, dar necazul era că nu mai avea în atelier decît două calfe și nu răzbătea să ia toate comenzile ce i se făceau. Lucra și el ca în vremea tinereții, căci nu putea arunca banul din mînă.

De logodnă, de viitoarea căsătorie, nu se mai vorbea acum în casa lui Ilie cojocarul și el bătu în palme de bucurie cînd o văzu pe Dochița că începu și ea să coase la pieptare. Și cosea frumos și repede, bătea pe cele două calfe.

Meșterul Ilie îi punea acum și pe ucenicii mai mari să coase în rîndul calfelor. Se ajuta omul cum putea, marfa se scumpise foc și nu putea să arunce cîștigul din mînă.

Cei doi veri n-au venit în concediu cît ținu războiul. Se mirau destui văzînd cît de mulți veneau acasă pe două-trei săptămîni, iar ei deloc.

Cei ce se interesau de ei se împărțiră în două tabere. Unii ziceau că nu le dau concediu pentru că au ajuns gradați, plutonieri, și de gradați era totdeauna lipsă pe front. Alții spuneau că trebuie să fie pedeapsă pentru cine știe ce fapte săvîrșite pe front.

Dealtfel nu erau numai cei doi veri în categoria celor ce de aproape patru ani nu părăsiră frontul. Ei făceau parte din majoritatea covîrșitoare.

Cum în timpul din urmă postul de campanie iar nu funcționa se lățiră diferite zvonuri aduse de unii care veneau în concediu.

După unele vești cei doi veri ar fi căzut prizonieri; după altele ar fi greu răniți în spitale, departe, prin Austria. Se știa că pe cei care au rămas mari invalizi nu-i lăsau la vatră pentru a nu înspăimînta lumea cu grozăviile războiului...

[*Text tăiat în mss.*]. Cu o jumătate de an înainte de sfîrșitul marelui măcel, cei doi veri, plutonieri amîndoi acum — ajunseră într-o patrulă, tot pe frontul nordic care trebuia să se apropie și să nimicească un cuib de mitralieră, care ținea în loc orice înaintare de cîteva săptămîni.

Colonelul încercă întîi să formeze patrula din voluntari, chiar pentru a avea o misiune așa de primejdioasă. Dar nu se anunță nimeni, așa că trebui să aleagă el cei doisprezece soldați din patrulă sub comanda unui locotenent.

Cei doi veri nu fură bucuroși că au fost aleși și ei, dar cel puțin se liniștiră că mergeau amîndoi.

V

Pe frontul italian erau mereu lupte grele de artilerie. Armata italiană avea cu mult mai multe tunuri decît cea austriacă. Frontul se stabilise prin munți, prin locuri tari;

tranşeele trebuiau zdrobite cu tunurile, cu bombe aruncate cu mîna, ori cu maşinării anume. Cuiburi de mitraliere împănau toate crestele şi făceau prăpăd în armata austro-ungară, ori de cîte ori se încerca o înaintare la aripi.

Compania în care erau cei doi veri era potolită mai cu seamă de un cuib de mitraliere, ori de cîte ori încerca cea mai mică mişcare de înaintare.

Comandantul înţelese că nu se mai putea înainta nici un pas pînă nu va fi nimicit cuibul de mitraliere. Cunoscînd marea primejdie împreună cu desfiinţarea acelui cuib, încercă să afle soldaţi care de bună voie să facă încercarea.

Dar nu se prezenta nici un voluntar. Soldaţii care luptau de aproape patru ani nu se mai însufleţeau pentru nici o faptă de vitejie, nu le mai păsa oricum s-ar fi isprăvit războiul, numai să se mai vadă odată acasă.

În detaşamentul pe care-l formă la poruncă se nimeriră şi cei doi veri. Dumitru Diacu ajunsese pe front sublocotenent iar Vasile Nan, caporal.

Cuibul de mitralieră nu putea fi luat. Căzură cinci din detaşament, iar alţii fuseseră răniţi. În puterea nopţii Dumitru Diacu rănit la un picior se tîra cu mare greutate prin tufişuri cînd deodată se opri şi ascultă. Era întuneric beznă şi el se tîrî spre locul de unde se auzea un geamăt greu. Ajunse lîngă un soldat rănit greu şi rămase îngheţat de spaimă cînd îl recunoscu pe vărul său Vasile Nan, într-o băltoacă de sînge.

Îşi uită de durerea lui din picior, simţi o mare putere încordîndu-i trupul şi el luă în spate pe prietenul său şi porni spre întîiul post de ajutor care nu putea fi departe....

După două săptămîni Vasile putu fi transportat la un mare spital, departe, în spatele frontului, undeva în Austria, însoţit de Dumitru evacuat şi el de pe front ca invalid, cu rana de la picior încă nevindecată.

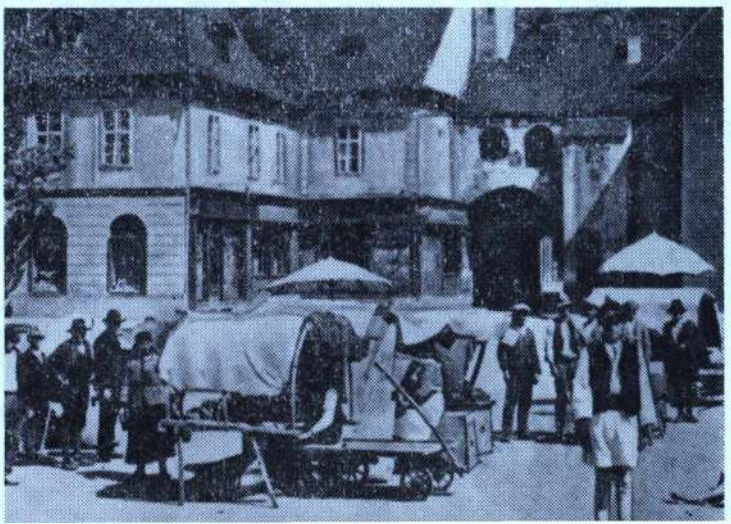
După vreo trei luni urmă căderea puterilor centrale şi dezmembrarea Austro-Ungariei. Cei doi veri nu răzbiră acasă pînă în primăvară. Erau socotiţi amîndoi căzuţi pe frontul italian. În lunile din urmă nu se mai publicară listele oficiale a celor căzuţi.

Rana lui Dumitru Diacu se vindecase de tot, dar şchiopăta uşor de un picior. Vasile Nan încă nu se vindecase, dar ieşi din spital numai o umbră...

Cununia cu nepoata cojocarului Ilie se făcu numai peste un an, cînd Vasile ajunsese deplin sănătos şi voinic. Meşterul, prevăzător, tot amîna căsătoria, nu cumva să-şi mărite nepoata şi să-şi lase o avere unui om care nu mai putea înfrunta viaţa. După un an, Vasile era iarăşi calfa harnică şi pricepută cum fusese înainte de război şi maistorul Ilie nu mai avu pentru ce se teme.

La nuntă veni şi Dumitru Diacu. El îşi deschisese de-o jumătate de an cancelarie de avocat şi-i mergeau binişor treburile. Totuşi nu putu să-i restituie acum lui Vasile banii împrumutaţi cît a fost la universitate.

Îi plăti însă toată datoria peste un an cînd fu invitat la botezul întîiului copil al lui Vasile, un băieţaş, căruia îi puseră numele de Ilie, pentru cinstirea cojocarului.

DIN DOSARUL UNEI EXISTENȚE

Ion BARBU

Începuturile creației poetice

NICI ÎN ARHIVA FAMILIEI LUI ION Barbu, nici altundeva nu s-au păstrat versurile de dinaintea celor găzduite în paginile „*Literatorului*“ postbelic, ale „*Sburătorului*“, ale altor publicații literare contemporane. Dealtfel, producția poetică a începuturilor literare ale lui Ion Barbu a fost datată de el însuși la mai bine de un sfert de veac de la realizarea ei și, în consecință, există doza de risc a aproximării care, în ceea ce privește stabilirea valorii artistice, nu schimbă datele problemei. Se cade să facem precizarea că manuscrisele poeziilor tipărite de autor s-au pierdut în redacțiile publicațiilor în care au apărut. Aceeași soartă vitregă au avut-o atît caietele prezentate lui E. Lovinescu, la întîia lor întîlnire, cît și cele după care Al. Rosetti a editat volumul *Joc secund*, în anul 1930. Dar, cum istoria literară are nevoie de date certe, într-o asemenea situație, adnotările lui Ion Barbu făcute personal pe textul dactilografiat al poeziilor culese de Louis Willmann [1] pot fi apreciate ca foarte prețioase, iar orice scrupul în preluarea lor, neîntemeiat și exagerat.

*

Dacă ne referim numai la primele douăzeci și cinci de poezii, publicate între 28 septembrie 1918 și 5 septembrie 1920, ca să luăm un număr rotund, dintre acestea numai două nu au menționate locul și data cînd au fost scrise, respectiv, *Cucerire* și *Driada*. Cele mai multe au fost create în București, între ianuarie 1919 și februarie 1920, iar una singură la Giurgiu *(Dezrobire*, aprilie 1920*)*, și aceasta ca variantă a poeziei *Umanizare*. Celelalte zece au fost scrise în Moldova, între lunile martie 1917 — mai 1918, la Iași, Huși sau Fălciu, în plin război de apărare a ființei naționale și de întregire a patriei.

[1] Louis Willmann este autorul culegerii dactilografiate «*Caietul-copier VERSURI DE ION BARBU — NEPUBLICATE ÎN VOLUM*», prezentată sumar de noi în revista „*Manuscriptum*“, nr. 1(30)/1978, p. 119, numită de Romulus Vulpescu «dactilograma definitivă», care a stat la baza întocmirii edițiilor îngrijite de Dinu Pillat și Romulus Vulpescu din 1970, în editurile „Minerva“, colecția *Biblioteca pentru toți*, și, respectiv, „Albatros“.

Poeziile *Lava*, *Ființa* și *Arca* au același loc de creație — casa bătrînului Ivașcu — și aceeași perioadă de elaborare — martie-aprilie 1917, cînd s-a aflat la Iași. Din vara aceluiași an datează *Munții* și *Înfringere*, pe cînd Ion Barbu se găsea la Huși, iar spre sfîrșitul anului scrie *Copacul* și *Fulgii*, în Tîrgul Cucului, un cartier ieșean, ultima poezie desăvîrșind-o la Rusca și Huși, unde plecase imediat după sărbătorile de iarnă ale anului 1917. Tot din aceeași perioadă datează *Umanizare*, scrisă tot în Tîrgul Cucului. Poeziile *Umbra* și *Rîul* au fost scrise la Fălciu în luna mai 1918, cu puțin timp înainte de a fi demobilizat și de a sosi în București. *Rîul* este prelucrată în Capitală, în luna august 1918.

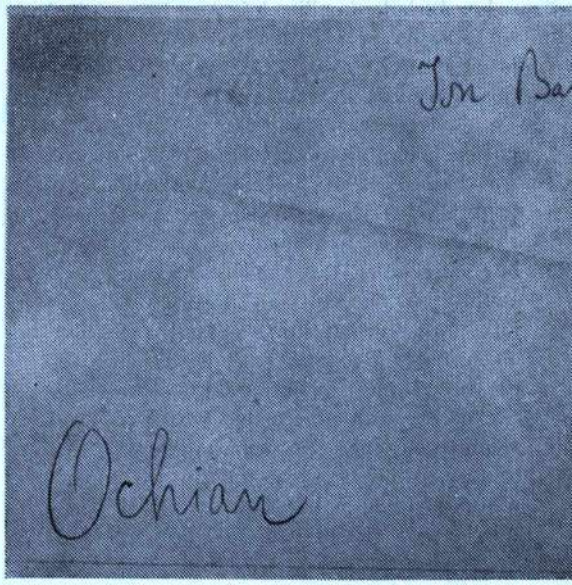
Ordinea apariției lor în presa literară este, însă, cu totul alta: 1. *Ființa* (în „*Literatorul*", anul I, nr. 14, simbătă 28 septembrie 1918, p. 3 și în „*Sburătorul*", anul I, nr. 34, 6 decembrie 1919, p. 170); 2. *Lava* (în același număr din „*Sburătorul*" cu *Ființa*); 3. *Munții* (idem); 4. *Copacul* (ibidem); 8. *Arca* (în „*Sburătorul*", anul I, nr. 36, 20 decembrie 1919, p. 219); 10. *Umbra* (în „*Sburătorul*", anul I, nr. 36, 20 decembrie 1919, p. 220); 15. *Fulgii* (în „*Sburătorul*", anul I, nr. 40, 17 ianuarie 1920, p. 316—317); 20. *Rîul* (în „*Sburătorul*", anul II, nr. 3, 29 mai 1920, p. 35); 21. *Umanizare* (în „*Sburătorul*", anul II, 12 iunie 1920, nr. 5, p. 70).

Dar atunci cînd vor fi caracterizate de exegeții creației barbiene, nu se va avea în vedere, pentru aceste zece poezii, nici unitatea lor de conținut, cu totul alta decît a celorlalte producții parnasiene repudiate ulterior de către autorul lor, nici faptul că preced, sub aspect ideatic și al laboratorului literar, întreaga lui operă poetică. De aceea vom insista mai mult, cît e cu putință ferindu-ne de biografism excesiv, asupra momentelor cardinale care l-au inspirat pe viitorul Ion Barbu să compună întîiele sale versuri.

*

Ion Barbu se afla, în perioada în care au fost scrise aceste poezii, sub arme, în Moldova, în împrejurări dureroase pentru patria noastră.

Alăturarea României de Franța, Italia, Marea Britanie și Rusia, prin semnarea Tratatului de Alianță, la 4 august 1916, însemna ieșirea ei din starea de neutralitate. La 14 august 1916 România declara război Austro-Ungariei, după care Germania (17 august 1916), Bulgaria și Turcia (19 august 1916) intră în război împotriva țării noastre. Ostașii români dau

tribut de sînge pentru fiecare palmă de pămînt din trupul vetrei strămoșești, retrăgîndu-se spre Moldova.

Parcă știind că bătălia pentru Capitală, de pe Neajlov și Argeș, condusă de unul dintre înzestrații noștri generali, Constantin Prezan, va fi pierdută de armata română, copleșită numeric și tehnic de cea dușmană (16 noiembrie 1916), autoritățile statului părăsesc orașul întemeiat de Vlad Țepeș, mutîndu-se la Iași (12 noiembrie 1916). Le urmează guvernul (20 noiembrie 1916), iar trei zile mai tîrziu Bucureștii și Ploieștii sînt ocupați de trupele invadatoare.

În acele zile de precipitare și elan patriotic, Ion Barbu fusese încorporat împreună cu tinerii din Giurgiu și, apoi, trimis spre Botoșani. Mai tîrziu în nici un caz nu mai puteau pleca, întrucît, la 25 noiembrie 1916, începuse lupta de pe Cricov (Urlați), iar la 9 decembrie 1916, se dădeau lupte la Rîmnicu-Sărat și Cașin. Cîteva zile după aceea, frontul se stabilea pentru mult timp pe linia Mărășești—Mărăști—Oituz.

Așadar, în decembrie 1916, Ion Barbu era mobilizat în Botoșani, de unde, după căutări insistente, colonelul Anastase Șoiculescu, unchiul său matern, îl descoperă și-l transferă prin intervenții înalte, la Bîrlad, folosindu-se de funcția sa de pretor al Marelui Cartier General [2].

---

[2] Această informație, precum și celelalte referitoare la periplul lui Ion Barbu au fost comunicate de surorile Victoria Berea și Maria-Avida Nanu, fiicele lui Anastase

La Bîrlad, familia lui Anastase Șoiculescu s-a stabilit în casele doamnei Cepescu, mică proprietară funciară, arătoase și destul de spațioase, situate în cartierul Munteni, pe strada Vornicul Sturdza, în nordul orașului, lîngă curtea boierului Lupu Costache, filantrop local. Pe aceeași stradă locuia și familia poetului tradiționalist George Tutoveanu. Soția lui, Zoe Frasin — poetă intimistă —, era verișoară în linie directă cu Constantin Barbilian, tatăl lui Ion Barbu. Dar nu s-au știut și n-au avut relații, atît Ion Barbu cu familia Tutoveanu, cît și Tutovenii cu Șoiculeștii. Mai locuiau «la Cepeasca» încă două familii evacuate.

Pînă la prezentarea la Școala Militară de Geniu (pontonieri), în iarna anului 1917, care-și mutase sediul la Huși, lîngă Prut, Ion Barbu a stat aici. Soția lui Anastase, Haritina, și fetele lor — Victoria (Bela) și Maria-Avida (Bebe) —, i-au arătat o mare afecțiune. Ion Barbu se simțea ca la el acasă. Singurul inconvenient era faptul că, datorită lipsei de spațiu, dormea în aceeași cameră cu unchiul Sache și ața Haritina. În rest, toată libertatea. Recita cu voce tare din Poe și Shakespeare. Mergea zgomotos prin casă, chiar cînd se spăla cu periuța pe dinți. Fiind apostrofat de Haritina că scrie pe cearceafuri, el motivează că nu ar găsi hîrtie din pricina războiului. Năzbîtiile se țineau lanț.

Iarna era grea. Zăpada căzuse cu dărnicie. Într-o zi de duminică, după ce se mai potolise crivățul, iar gheața strălucea sub razele anemice ale soarelui, Ion Barbu a ridicat, în mijlocul curții lui M-me Cepescu, un om de zăpadă, imitîndu-l pe unchiul Sache. Tocmai cînd «sculptura» era admirată de obișnuiții curții, vărul său Alexandru (Bibi), fiul lui Gheorghe Poinăreanu — fratele mai mare al Haritinei, i-a dărîmat-o. Cearta care era cît pe ce să izbucnească a fost întreruptă de un curier trimis de unchiu-său Sache ca să-i dea de veste că a doua zi, cu mult înainte de răsăritul soarelui, avea să plece un convoi militar special cu destinația Huși, din care va face parte și el. Trebuia, deci, să se pregătească de drum! Omul de zăpadă năruit în curte îi turnase mai multă deznădejde în suflet decît vestea de plecare. Oricum, nu se putea prelungi *sine die* vacanța de la Bîrlad.

Călătoria peste dealurile molcome ale Moldovei i s-a părut o contopire cu natura însăși. Se închisese în sine, devenise tăcut și foarte ușor irascibil. Se despărțise și de ultimul cămin familial. Părinții erau departe de dînsul, dincolo de linia frontului. Nu primise, că nu avea cum, nici o veste de la ei. Singurătatea deveni o obsesie. Nu-și găsea liniștea sufletească. Cu *The Raven* în gînd, se trezea rostind cu voce tare *nevermore*.

În contact cu austeritatea regulamentului cazon, cu alt mod de a trăi și de a vedea viața, el, cel urmărit în familie pentru a nu greși, era acum cel urmărit pentru că a greșit... Părăsește unitatea militară, garnizoana, datoria de elev militar și ajunge la Iași, către mijlocul lunii martie 1917, nu mult după ce părăsise Bîrladul, la unchiul Sache, care s-a mutat în supraaglomerata capitală a Moldovei. Își luase, într-o bocceluță, ceva merinde și îndrăgitele și nelipsitele cărți ale lui Poe și Shakespeare.

Anastase Șoiculescu — militar de carieră, om integru și deținînd o funcție cu înalte atribuții la Marele Cartier General al Armatei Române, conștient de situație — a întrevăzut în fapta nesăbuită a nepotului său, cunoscîndu-i temperamentul nonconformist, o simplă gafă și nu actul de dezertare, cum s-ar fi numit acesta.

În așteptarea deznodămîntului infracțiunii săvîrșite, a cărei gravitate Ion Barbu de abia aici a realizat-o, cele cîteva zile furtunoase, cît a stat la Iași, l-au pus pe gînduri. Din nou i-au dispărut aerul de nonșalanță și spontaneitatea răspunsului. Dintre multele șoapte din juru-i, se deslușeau clar două cuvinte fatidice: curtea marțială... Mai știi? Prea erau duioase și îi intrau în voie verișoarele lui, Bela și Bebe. Nici Bibi nu-i mai căuta pricină, ca în alte dăți, să se hîrjonească, cînd îi punea praf de scărpinat după gît sau îl îngîna. Nici bătrînul Ivașcu, în casele căruia se adăpostise familia unchiului Sache, nu mai cînta, cu vocea lui guturală de bariton, *Steluța* lui Vasile Alecsandri, șlagărul generației antebelice. Răsfoia posac doar jurnalele, mai mult ca să se afle în treabă. Lui Ion Barbu îi plăcea această figură de boem patriarhal, septuagenar celibatar, ce își agonisise averea pic cu pic și trăise în rînd cu lumea conacelor, fără a fi cheltuitor peste poate ori zgîrcit cît nu trebuie, ajungînd să fie tipul boiernașului deopotrivă de cumpătat și curtat de moștenitori. În casa cu etaj din strada Sfîntul Teodor nr. 43, din apropierea bisericii Trei Ierarhi, trăia solitar, ca un om de viță veche, plin de

---

și Haritina Șoiculescu, cărora le mulțumim și pe această cale pentru bunăvoință. De asemenea, îi sîntem recunoscători ziaristului Alexandru Tutoveanu, fiul lui George și Zoe Tutoveanu, pentru informațiile prețioase oferite dezinteresat.

tact și înțelepciune, un crai de curtea veche din ținutul plin de taine al Moldovei. Iar, în mahalaua Tîrgul Cucului, unde Ion Barbu se retrăgea în ceasurile tîrzii ale nopților, împreună cu Iosif Poinăreanu — fratele mai mic al Haritinei — acesta căuta să-i dea curaj. «Uită-te la copacul ăsta, i-a spus odată. Ai crede că în pustia de iarnă este singur și părăsit. De unde! În orice anotimp sprijină în coroana lui cerul, altfel n-ar avea-o așa de sferică... Iarna pentru el este pacostea de război pentru noi!» Iosif Poinăreanu intrase demult în casă. Ion Barbu rămăsese sprijinit de trunchiul copacului din fața locuinței lor, urmărit îndeaproape de ordonanța docilă, pusă la dispoziția lui de grijuliul unchiul Sache.

Șocul propice revelației poetice se produsese nestăvilit.

Venea de undeva din sine, din străfunduri necunoscute pînă atunci. Tîmplele îi zvîcneau. Cerul gurii era uscat. Se agita cuprins de febre. «Nu fulgerase încă, în noaptea ta, cuvîntul...»

Lava proteică începu să-și facă loc cu «un dor fără de sațiu». Lava — creativitatea poetică a lui Ion Barbu —, descoperită în ceasuri de cumplită judecată cu sine însuși într-un nobil proces de conștiință, își făcea loc pentru un etern drum de glorii.

Poezia *Lava* reprezintă astfel începutul creației poetice barbiene și, totodată, descătușarea unor nebănuite izvoare dătătoare de valori spirituale inegalabile. Ea ilustrează nu atît nașterea telurică a Terrei, ci descoperirea *terrei incognita* — filonul de aur al creativității barbiene, al doilea în ordinea evidențierii lui.

Din această lavă fierbinte și informă, au luat contur apoi *Ființa*, *Arca* și atîtea altele. Se descătușase o nouă forță, neașteptată, neistovită.

Între timp, Anastase Șoiculescu a reușit să găsească soluția favorabilă. A apelat la generalul Constantin Prezan, Șeful Marelui Stat Major, care i-a înmînat un bilet pentru colonelul Barbu Alinescu — comandantul Școlii Militare de Geniu din Huși, în urma căruia dezertarea lui Ion Barbu a fost trecută cu vederea și uitată, dar nu și de viitorul poet.

Rezolvarea pozitivă a ieșirii necontrolate din normele militare i-a dat echilibrul sufletesc. Astfel, la preocupările sale strict matematice de pînă atunci, intersectate cu lecturi din Poe și Shakespeare, s-a adăugat pe neașteptate una nouă. Masca de indiferență și plictis pe care o arborase la începutul perioadei de elev-militar o înlătură pentru destulă vreme. Începe să urmărească cu înfrigurare veștile de pe fronturile marelui măcel mondial. În orele libere, meditația matematică se succede plăcutelor clipe de reverie poetică, iar acestea (foarte în secret ținute!), discuțiilor inerente despre doritele zile de pace... Marile evenimente nu se lasă așteptate.

Bătăliile sîngeroase de la Mărăști (11 iulie 1917), Mărășești (24 iulie 1917) și Oituz (26 iulie 1917) l-au inspirat să scrie sonetul *Munții*, poezie a cărei ultimă terțină ne sugerează starea de spirit în care se afla tînărul înnobilat de arta cuvîntului. Învingătorul din *Înfrîngere*, poezie compusă în același timp cu *Munții*, pare să fie întruchiparea generalului prusac August von Mackensen, supranumit «spărgătorul de fronturi», cel înfrînt, totuși, de elanul și dragostea față de patrie cu care au luptat ostașii români în clipe de jertfă memorabile. Sonetul *Copacul* și poema *Fulgii* au fost realizate în răstimpuri de reverberație potolită de așteptarea Anului Nou 1918. Poemul *Umanizare* este inspirat de speranța rezolvării conflictelor prin tratative. România cerea pace Puterilor centrale, la 28 ianuarie 1918. Tratatul de Pace încheiat la București, la data de 24 aprilie 1918, îi inspiră alte poezii: *Și în curînd nu va mai fi*, *Apus*, *Umbră*, *Rîul* și alte poezii, ultimele din perioada moldavă. În *Rîul*, poate fi văzut Prutul, poate Dunărea, poate curgerea eternă a timpului. Poezia aceasta a fost începută, la Fălciu, în luna mai 1918, și finisată în august același an, la București, făcînd legătura dintre creația poetică inspirată de evenimente concrete și reale, din care a păstrat numai miezul clocotitor al sentimentelor ori ideilor, și cea căreia îi va da strălucirii de pietre prețioase ermetizînd sentimente netrecute prin purgatoriul războiului.

*

Peste ani, Ion Barbu și-a adus aminte de unchiul său Sache, dedicîndu-i poema ingenuității, *După melci*, iar pe «bătrînul» Ivașcu l-a menționat în referințele sale privind locul și momentul cînd au fost create întîiele sale poezii. Pe țața Haritina, care le-a supraviețuit acestora, a frecventat-o și a corespondat cu ea pînă la moarte.

Așadar, adnotările lui Ion Barbu făcute pe textul dactilogramelor poeziilor antologate de Louis Willmann pot fi socotite importante în aprecierea fazei de început a creației barbiene.

Reproducem o variantă inedită a sonetului *Copacul*, extrasă din manuscrisul autograf al lui Ion Barbu, cercetat de noi în colecția familiei poetului, cu concursul binevoitor al soției sale, Gerda Barbilian. Este vorba de manuscrisul *Caietul alb-maro (Ochian II)*, propus de Ion Barbu spre publicare Editurii „Casa Școalelor" prin intermediul lui E. Lovinescu, în anul 1927.

Copacul

Hipnotizat de-adînca și limpedea lumină
*A bolții adunate** deasupra lui, ar vrea
Să sfarâme zenitul și-nnebunit să bea
Prin mii de crengi *mirate o apă* opalină.

Nici vălurile nopții, nici umeda perdea
De nouri nu-i *astupă*, imagina senină:
De strălucit albastru viziunea *îi e* plină,
Oricît de multe neguri în juru-i ar cădea...

Cînd anul dat spre toamnă din nou îl înfășoară
În tonuri de crepuscul; *cînd anul toarnă* iară
Sub casca lui de frunze un rod îmbelșugat,

Atunci *intrat* în simpla, obștească armonie
Cu tot ce-l *îngrădește și* leagă, împăcat,
În toamna lui, copacul se-nclină către glie.

Copacul

Hipnotizat de-adânca și limpedea lumină
A bolților destinse deasupra lui, ar vrea
Să sfarâme zenitul și 'nebunit, să bea,
Prin mii de crengi crispate, licoarea opalină

Nici vălurile nopții, nici umeda perdea
De nouri, nu-i gonește imagina senină:
De-un strălucit albastru viziunea lui e plină
Oricât de multe neguri în juru-i vor cădea...

Dar, când augusta toamnă din nou îi înfășoară
În tonuri de crepuscul, când toamna așează iară
Sub casca lui de frunze, un rod îmbelșugat,

Atunci, intrând în simpla, obștească armonie
Cu tot ce-l limitează și l leagă, împăcat,
În toamna lui, copacul se 'nclină către glie.

Un fapt oarecare sau o trăire trecătoare capătă, în expresia barbiană, magica formulare poetică. Chiar atunci cînd gestul pare să fie luat sub aspect grotesc ori fals adolescentin. Uneori, printre rînduri, transpare un fin și inegalabil joc de-a v-ați ascunselea, anume inventat de poet, între el și lectorul textului propus. Cînd nu este «descifrat» în sensul gîndit și rostit de el, «jocul» devine obscur sau învăluit de mister. Șansa de a decripta sofisticatul aranjament al cuvintelor, așezate într-o topică construită savant, după toate normele gramaticale românești, constă în a-i cunoaște direct izvorul de inspirație. Speculațiile figurative și nonfigurative trebuie să vină după aceea.

Poezia sa ermetică nu este un joc de rebus, ci esența existențială a unui mod personal de a transpune artistic în vers întregul evantai de sentimente și dorințe ori renunțări trăite la un moment dat.

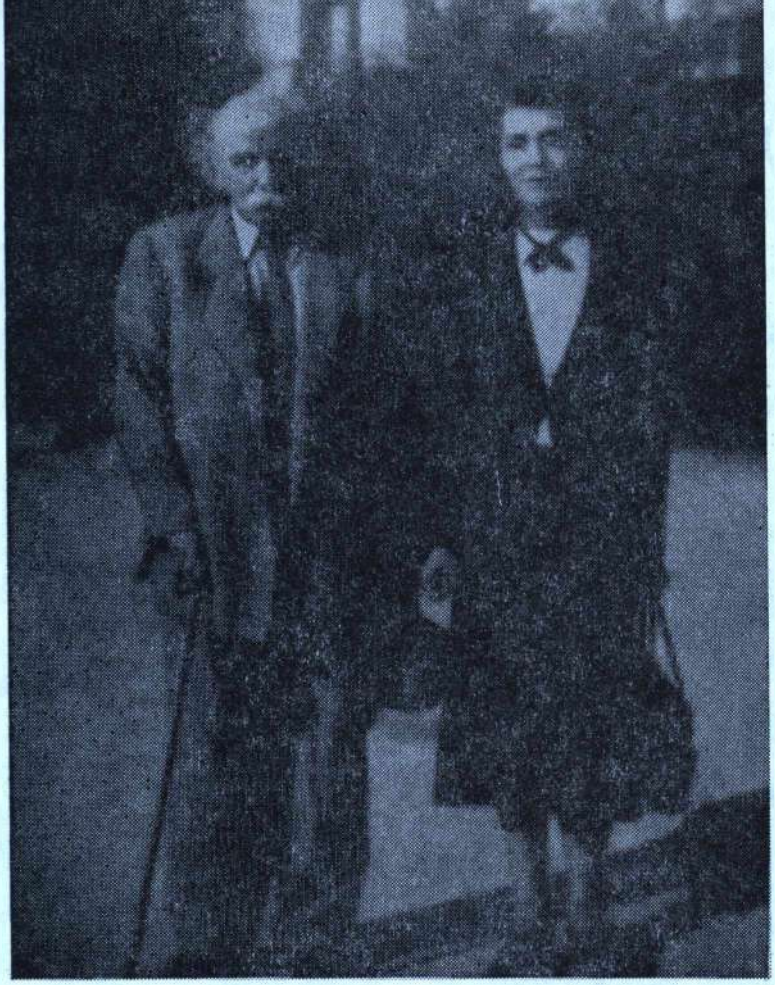
Poezia sa de circumstanță (goliardică) păstrează regula «jocului» poeziei ermetice, cititorul-adresant al acelor rînduri fiind implicat direct în acțiunea prezentată voalat cu mijloacele specifice artei poetice. De unde ușurința de a dezlega «enigma» faptului în sine. Pentru cititorul celălalt, neavizat, lucrurile se complică, iar poezia devine ermetică.

Iată «cheia» dedicației în versurile de mai jos.

Împărăteasa Maria Tereza este supranumele ce i l-a dat Ion Barbu, în intimitatea familiei, Haritinei Șoiculescu — soția unchiului matern Sache Șoiculescu, pentru a o dezmierda. Văzuse în ea, fiică de moșnean muscelean, o asemănare cu chipul inimoasei și tenacei împărătese austriece, așa cum a admirat-o poetul în dăltuirea unei statui de marmură vieneză, dar și pentru tendința de dominare, în accepția unui monarh absolutist.

Invocînd un moment al copilăriei, de dinaintea împlinirii vîrstei de cinci ani și a rostirii cursive a cuvintelor, cînd Ion Barbu a fost surprins de Haritina, jucîndu-se în lada cu făină de porumb, iar el, pentru că mătușa îi administrase atunci o corecție, o umpluse cu

* Cuvintele subliniate sînt cele modificate de poet.

Ion Barbu şi traducătoarea versurilor lui în limba franceză, Yvonne Strat, în Cişmigiu. (Fotografie comunicată de poetul Ion Larian Postolache.)

mălai, poetul ştie că îi va face plăcere amintirea clipelor de demult. Pe vremea aceea feerică i se spunea Gălică, diminutiv datorat pronunţiei infantile a numelui pe care îl purta Gheorghe Şoiculescu, fratele cel mare al Smarandei, un tip cunoscut pentru cozerii şi ghiduşii inimitabile. Era poreclit de elevi Şoşo. Ion Barbu îşi datora, deci, porecla de Gălică năzdrăvăniilor ce le făcea. Pentru Haritina, tot ce scria Gălică-cel-Mic, fie literatură, fie matematică, era de domeniul cabalisticii. Iar pe Ion Barbu, acest fel de a-i judeca opera îl amuza şi vitaliza.

Textul dedicaţiei a fost scris de poet pe pagina interioară de titlu a unui exemplar al tratatului *Grupuri cu operatori* (Teoremele de descompunere ale algebrei), Editura Academiei Române, Bucureşti, 1960, aflat în colecţia Victoriei Berea şi a Mariei-Avida Nanu, fiicele Haritinei şi ale lui Anastase Şoiculescu. Volumul intrase în librării la începutul anului 1961, întrucît «bunul de tipar» îi fusese dat de abia la 7 decembrie 1960.

Dedicaţia este adresată «*Doamnei Haritina colonel Anastase Şoiculescu (Împărăteasa Maria Tereza)*» şi datată de poet «aprilie 1961». Sub semnătura autorului de lucrări ştiinţifice, Dan Barbilian, numele lui de stare civilă, el a făcut un adaos semnificativ: «*nepotul zidarului Ion Barbu (self-made-man) şi al colonelului Sache Şoiculescu. Cu dragoste, pentru fetiţe şi tot neamul ei*».

«Împărăteasa Maria Tereza»

Împărătească, ce doar în tiară <fire de> argint ai,
Muiat <e> odată în aur, din lada de mălai,
De către un sperios, niţel cam mut, Gălică
— Care-şi primea pedeapsa pe loc (ce zău nu strică); —
Aceste mîini, aceleaşi, cu dragoste-ţi dedică
O carte încuiată, pe scurt: — cabalistică,
Nedemnă, vai! de firea şi hazul lui Gălică.

Dan BARBILIAN

Dedicaţia de faţă este, probabil, ultima creaţie poetică de dinaintea confruntării lui Ion Barbu cu neantul.

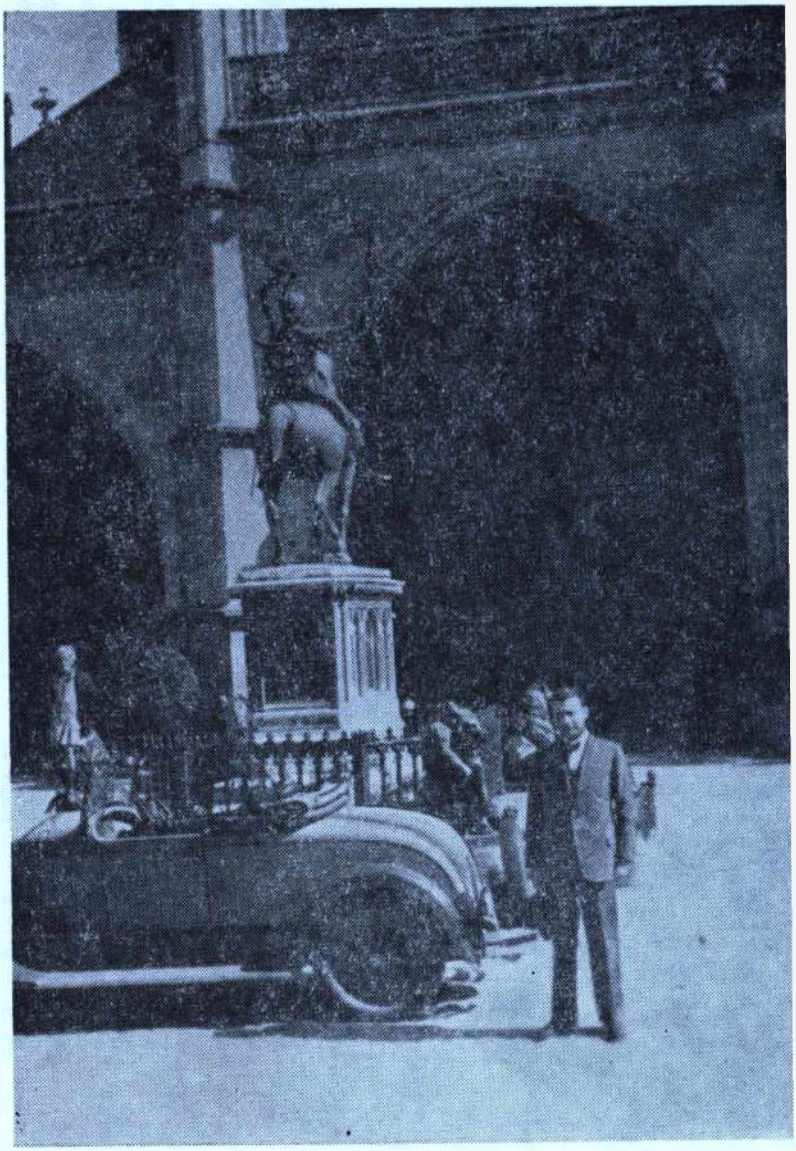
Mircea COLOŞENCO

Lucian BLAGA

și prietenii din Elveția

ÎN PUBLICAȚIILE NOASTRE LITERARE ȘI în diferite volume dedicate memoriei lui Lucian Blaga, personalitatea scriitorului este evocată de prieteni și rude. În aceste scrieri sînt exprimate, de obicei, prețuirea și sentimentele de prietenie ale autorilor lor față de Blaga, dar, cum este firesc, apare mai puțin atitudinea acestuia față de ei. El a avut însă numeroși prieteni și despre aceste relații s-a scris mai puțin. Între acestea se semnalează legăturile amicale dintre Lucian Blaga și scriitorul elvețian Hugo Marti. Reîntîlnirea, după foarte mulți ani, în Elveția, cu familia scriitorului Hugo Marti mă îndeamnă să înfățișez, prin intermediul documentelor aflate în arhiva Muzeului literaturii române și în arhiva familiei Blaga, această prietenie caldă și profundă care s-a legat între cei doi scriitori.

Lucian Blaga își începe cariera diplomatică la 1 noiembrie 1926, cînd este numit atașat de presă la Varșovia. După un an de activitate este transferat, la 1 noiembrie 1927, la Praga și, numai două luni mai tîrziu, la Belgrad (la 10 ianuarie 1928). Nemulțumit de această repetată schimbare a locului de muncă, solicită Ministerului de Externe (la 17 ianuarie 1928) revenirea asupra deciziei și numirea sa la Berna. Perioada februarie-martie 1928 Blaga o petrece în concediu medical, la sanatoriul din Graefenberg. La sfîrșitul lui martie face o călătorie de cîteva zile la Paris. Între timp, i se aprobă cererea și, la 14 martie, Ministerul de Externe îi comunică transferarea sa, începînd cu 1 aprilie 1928, la Berna. La aceeași dată, Lucian Blaga comunică în țară că și-a luat postul în primire. Începea, astfel, o perioadă mai statornică de activitate rodnică.

Lucian Blaga (Berna, 1928).

În scurt timp, Lucian Blaga reușește să-și creeze relații de colaborare și de prietenie cu intelectualii elvețieni între care, desigur, locul cel mai important îl ocupă scriitorul Hugo Marti [1].

[1] Hugo Marti, scriitor și publicist elvețian de limbă germană. Născut în 1893, decedat la 20 aprilie 1937. A studiat în Elveția și în Prusia orientală. Ca tînăr licențiat, a venit în România la sfîrșitul anului 1915 și a stat în țară aproape doi ani. În 1917, și-a continuat

În tinereţe, Hugo Marti a petrecut aproape doi ani în România (1915—1917), ca profesor în casa prinţului Cantacuzino. Anii petrecuţi aici au lăsat impresii neşterse în conştiinţa tînărului scriitor, care şi-au găsit, mai tîrziu, expresia literară în două volume de nuvele, inspirate de peisajul natural şi social al României din perioada frămîntată a neutralităţii şi a primului an de război. În 1928, cînd Blaga îşi începe activitatea de ataşat de presă la Berna, Hugo Marti era şeful secţiei culturale a marelui cotidian elveţian *„Der Bund"*, cu sediul redacţiei la Berna. În paginile acestui ziar, Hugo Marti, care cunoştea puţin şi limba română, desfăşura o remarcabilă propagandă culturală pentru ţara noastră. Era firesc ca cei doi scriitori să se cunoască încă din prima lună a şederii lui Blaga la Berna.

Faptul este atestat de prima scrisoare păstrată:

„DER BUND"
Redacţia

Berna, 4 mai '28

Mult stimate domnule,

Vă sînt foarte recunoscător pentru revista *„Klingsor"* pe care mi-aţi trimis-o; nota respectivă n-o citisem încă.

Traducerea nu s-a făcut încă! Un capitol s-a tradus parţial şi, cum mi s-a părut, nu tocmai bine. Din păcate, nu am legături cu case de editură româneşti şi cu traducători de calitate. Oare puteţi să-mi daţi un sfat bun? Dumneavoastră nu aţi fi dispus şi, probabil, nici nu aveţi timp? Cred că nu trebuie să vă spun cît sînt de fericit pentru cuvintele d[umnea]v[oastră] de apreciere. Este prima apreciere competentă românească pe care o primesc.

Cu cele mai bune salutări, rămîn
al d[umnea]v[oastră]

H. MARTI

P.S. Aş vrea să discut o dată cu d[umnea]v[oastră] despre un număr românesc al suplimentului nostru literar [2], dacă puteţi să-mi acordaţi timpul necesar. După cum aţi putut constata, numărul a fost deja anunţat.

Hugo Marti se referă, fără îndoială, la traducerea nuvelelor sale *Rumänisches Intermezzo*, apărute în nemţeşte, în 1926. Aprecierile lui Blaga, cum se va vedea, aveau temei. Însă tonul scrisorii este încă numai de bună colaborare profesională.

A doua scrisoare păstrată datează din septembrie 1928. În traducerea românească apare pronumele «dumneavoastră» pentru germanul *Sie*, care nu este atît de convenţional şi se foloseşte între prieteni.

Pura, 5 septembrie '28

Dragă domnule Blaga,

Rîndurile d[umnea]v[oastră] prietenoase m-au bucurat deosebit de mult. Aici, eu savurez liniştea unei vacanţe la ţară, departe de viaţa tumultuoasă de la Lugano. Lucrul la nuvela mea înaintează încet. Totuşi, sper că o voi putea lua cu mine la Berna, terminată.

M-am bucurat nespus de mult, aflînd că speraţi să terminaţi în curînd selecţia materialului pentru numărul dedicat României al revistei *„Der kleine Bund"*. Sînt curios să văd ce propuneţi. Îmi trimiteţi şi poezii de d[umnea]v[oastră] sau, poate, o schiţă scurtă?

---

călătoria în Norvegia, unde a stat într-o localitate din provincie, pînă la sfîrşitul primului război mondial şi a cunoscut-o pe viitoarea lui soţie, Elsa, fiica unor intelectuali norvegieni. S-au căsătorit în 1922 şi s-au stabilit în Elveţia, la Berna. Într-un fel, se poate spune că şederea în România l-a înfrumuseţat tot cursul existenţei şi viaţa de familie. A avut un singur copil, Rolf Marti, născut în 1927. Doamna Elsa Marti trăieşte şi astăzi în Elveţia, ca şi fiul ei, arhitectul Rolf Marti.

Hugo Marti a fost redactor-şef al suplimentului cultural al marelui cotidian *„Der Bund"*, care apare la Berna. El a avut legături de colaborare şi prietenie cu un număr mare de intelectuali din perioada interbelică. Şederea în România l-a inspirat două volume de nuvele: *Rumänisches Intermezzo* (1926) şi *Rumänische Mädchen* (1928).

[2] *„Der kleine Bund"*, suplimentul literar al cotidianului *„Der Bund"*. Apare săptămînal.

Ce şanse sînt pentru traducerea nuvelei mele *Intermezzo?* Credeţi că o veţi putea realiza în săptămînile următoare? Traducerea dramei d[umnea]v[oastră] este aici, la mine, dar pînă în prezent n-am mai lucrat la ea, pentru că nuvela mă preocupă tot timpul. Sper să fiu din nou la Berna, la 24 septembrie, dar în primele zile voi fi foarte ocupat; începe stagiunea teatrală!

Cu prietenie sinceră, vă salută
al d[umnea]v[oastră] devotat

Hugo MARTI

Tonul scrisorii este acum mult mai cald şi mai afectuos. În lunile care au trecut de la stabilirea lui Blaga la Berna, între cei doi scriitori s-a înfiripat o adevărată prietenie. Colaborarea lor este intensă. Lucian Blaga traduce în româneşte nuvele din *Rumänisches Intermezzo*. Hugo Marti desăvîrşeşte cel de al doilea volum de nuvele, *Rumänische Mädchen*, inspirat, de asemenea, din anii petrecuţi în România şi, în acelaşi timp, lucrează la traducerea piesei *Meşterul Manole* în limba germană. Manuscrisul acestei traduceri se află încă în arhiva familiei Blaga.

Manuscrisul cuprinde file scrise de Hugo Marti şi file — multe — scrise de Lucian Blaga, cu intervenţiile — substanţiale — ale lui Hugo Marti. În cursul şederii mele la familia Marti, în vara anului 1982, am discutat cu Elsa Marti, soţia scriitorului, despre modul în care s-a lucrat la această traducere. Doamna Marti, de o cultură şi distincţie deosebite, mi-a răspuns scurt şi spiritual: «Also wirklich vierhändig!» (Într-adevăr, la patru mîini!), aşa cum a şi fost de fapt, deoarece cei doi scriitori au lucrat împreună în cursul verii 1928. Este posibil ca Blaga, care cunoştea cultura germană şi stăpînea foarte bine limba germană să fi făcut traducerea brută a textului, pe care, apoi, a lucrat Hugo Marti. Din relatările Elsei Marti rezultă că, de multe ori, au stat împreună la masa de lucru, redactînd frază cu frază. Din scrisoare rezultă, de asemenea, că Marti a luat cu el în vacanţa de la Pura acest prim text, spre a-l desăvîrşi.

Altă scrisoare scoate în evidenţă relaţiile de prietenie ce s-au statornicit nu numai între cei doi scriitori, ci şi între familiile lor:

Saanen, 8 februarie '29

Stimată doamnă Blaga, dragă prietene,

În măsura în care ne permite bucuria noastră «pofticioasă» sîntem muţi de uimire în faţa conţinutului a trei (scrie 3) pachete. Sînt lucruri la care imaginaţia noastră adormită de simplitatea Saanei renunţase de mult, lucruri pe care le scuturasem din faldurile interioare ale inimilor noastre, lucruri de a căror realitate, *eu* cel puţin, n-aş mai fi jurat — şi acum sînt în faţa noastră! Într-o bogăţie care aproape dăunează temperaturii mele; privelişte e prea neobişnuită! Micul Mussolini[3] radia de bucurie, de parcă tocmai ar fi dăruit papei un stat papal şi ar fi primit în schimb una din cutiile de curmale.

Vă mulţumim din inimă, dragi prieteni! Considerăm că aţi trimis, drept depozit de provizii, pe care vizitatorii prudenţi ai Saanei l-au depus aici înaintea expediţiei lor în soare şi gheaţă. O să-l... păstrăm, cît rezistăm.

Cu salutări entuziaste,

Elsa şi Hugo MARTI

Se vede din această scrisoare cît de strînsă a devenit, în mai puţin de un an, prietenia dintre cele două familii. În 1929, anul de început al marei crize economice, viaţa nu era tocmai uşoară pentru un scriitor şi ziarist în Elveţia, care era şi bolnav, cum rezultă din aluzia la «temperatură». Desigur, ca diplomat şi ziarist, Blaga avea asigurată o existenţă mai comodă. Nu trebuie să ne deruteze porecla dată din ironie micului Rolf, atunci de doi ani; Hugo Marti avea o orientare profund democratică şi, în publicistica sa, luase poziţie faţă de mişcările fasciste, în ascensiune în acea epocă. Drept urmare, după 1933,

[3] Poreclă dată micului Rolf, atunci de doi ani.

el a figurat pe «lista neagră» în Germania hitleristă, ca ziarist elveţian care respinge hitlerismul. De-altfel, şi relaţiile sale cu scriitorii germani, ca Erich-Maria Remarque, Thomas Mann, Erika şi Klaus Mann, Hermann Hesse ş.a., confirmă poziţia sa antifascistă.

Alte scrisori relevă, de asemenea, prietenia şi strînsa colaborare dintre cei doi scriitori:

„DER BUND"
Redacţia

Saanen, 22.2.29

Dragă domnule Blaga,

Aţi ajuns cu bine la Berna? Vizita voastră ne va fi prilej de bucurie încă multă vreme; a fost foarte drăguţ din partea voastră că nu v-aţi speriat de drumul lung şi ne-aţi adus puţină variaţie în singurătatea noastră.

Şi astăzi este vreme frumoasă ca ieri. Dar ne lipsiţi!

Vă trimit scrisoarea către «fratele meu de sînge», Elvezio Simen (el este din Tessien, dar vorbeşte bine germana) şi cartea poştală către Cisek, a cărui adresă n-o am la mine. Pot să vă rog să le expediaţi pe ambele?

Multe salutări, bineînţeles, şi pentru stimata d[umnea]voastră soţie şi de la soţia mea.

Al d[umnea]voastră

Hugo MARTI

Nu am date privind relaţiile dintre Marti şi Cisek, dacă s-au cunoscut prin Blaga sau se cunoşteau dinainte.

Saanen 26.2.29

Dragă domnule Blaga,

Astăzi trimit manuscrisele româneşti la tipografie; nu versurile, ci toată proza; articolul d[umnea]v[oastră] este extrem de edificator şi scris foarte captivant; şi acela al lui Neniţescu despre poezia populară este încîntător, fiind scurt şi substanţial. Iar cele două nuvele îşi vor atinge scopul. Dar situaţia «pieţii» este destul de riscantă; încă n-am ajuns cu cititorii la acel nivel, încît să le putem oferi fără rezerve astfel de texte! Dar de data aceasta îndrăznesc totuşi — într-un număr special. Sincer vorbind, de traduceri sînt puţin decepţionat; sper că nu i-o veţi spune prietenului nostru Cisek! Am încercat pe ici, pe colo, să schimb cîte ceva, dar multe sînt ireparabile. Cel mai puţin a trebuit schimbat articolul d[umnea]v[oastră].

Astăzi plouă; în ultimele zile a fost cald şi primăvăratic.

Calde salutări vă trimit, împreună cu soţia mea, d[umnea]v[oastră] şi stimatei d[umnea]v[oastră] soţii,

Al d[umnea]v[oastră]

H. MARTI

Saanen, 15 aprilie '29

Dragă prietene,

Aplauzele de la Bucureşti s-au repetat ieri, la primirea scrisorii d[umnea]v[oastră] la Saanen — la dimensiuni mai mici, dar cu o sinceritate fără rezerve. Sîntem foarte fericiţi să vă avem pe d[umnea]v[oastră] şi pe soţia d[umnea]v[oastră] iarăşi la Berna — măcar la Berna — sănătoşi şi încununaţi de succes. Citisem în ziare despre veşnicile amînări ale premierei, aflasem printr-o cartă poştală a soţiei de îmbolnăvirea d[umnea]v[oastră], participarea noastră a fost intensă, gîndurile mele au fost adesea în România. Cînd am primit prin Ambasada română frumosul prospect de la congresul agricol din Bucureşti — pentru care mulţumesc în mod deosebit — sufletul meu a fost cuprins de imaginile amintirilor din Bucureşti. Sper să pot discuta cu d[umnea]v[oastră] despre multe din patria d[umnea]v[oastră].

Mai ales despre experienţa pe care aţi avut-o la premieră, care va fi foarte valoroasă pentru noi, la toamnă. Sînt curios de fotografii. Deci, nu uitaţi — în nici un caz un Manole prea tînăr! Un actor tînăr pur şi simplu nu face faţă acestui rol greu. Dar Mira — acum sînteţi răsfăţat — asta este fatal. Trebuie să-mi povestiţi!

Pentru eforturile d[umnea]v[oastră] care m-au mişcat şi care au dus la *Biblioteca Dimineaţa* la rezultate atît de îmbucurătoare, o să vă mulţumesc oral; astăzi, doar atît: sînt fericit! Mai ales că acceptaţi să-mi scrieţi o prefaţă. Nimeni altul nu m-ar putea prezenta mai bine concetăţenilor d[umnea]v[oastră]. Mii de mulţumiri. Eu ştiu cît valorează aceasta.

Numărul românesc al suplimentului *„Der kleine Bund"* l-am programat pentru 11 mai. Schiţa lui Donici va încăpea foarte bine; din punctul de vedere al conţinutului nu este cine ştie ce; în numărul acesta se va vorbi prea mult de popi şi de călugări. Acum vă rog însă insistent să-mi trimiteţi două traduceri din poeziile d[umnea]v[oastră], vă rog, repede! Dacă nu, atunci public o «notă de absenţă», care vă va face, în modestia dv., şi mai puţină plăcere ca poeziile. Ar fi frumos, dacă am mai putea discuta înainte de a preda la tipografie poeziile alese. Nu există nici o speranţă?

Cum îi merge soţiei? Sperăm s-o vedem curînd şi pe ea. Nouă ne merge bine. Junghans, cred că v-a povestit, că ne-a ţinut de urît de paşti. Amîndoi am intonat bocetul: De-ar fi cei doi Blaga cu noi! Dar m-am gîndit ce frumoase sînt paştile româneşti (chiar şi la o dată falsă!) şi m-am bucurat că aţi avut din nou parte de ele. Sau aţi fost tocmai atunci bolnav?

Salutări călduroase de la noi trei d[umnea]v[oastră] şi soţiei.

Al dumneavoastră

H. MARTI

Scrisoarea se referă la premiera piesei *Meşterul Manole*, care a avut loc la Bucureşti, în ziua de 5 aprilie 1929. În continuare, scriitorul elveţian îşi manifestă gratitudinea pentru traducerea, pentru străduinţile lui Blaga în vederea tipăririi şi, mai ales, pentru prefaţarea volumului *Intermezzo*. Volumul a apărut în 1930, la Editura „Adevărul", *Biblioteca Dimineaţa*.

Prefaţa, deosebit de caldă, prin care Blaga prezintă succint proza şi poezia scriitorului elveţian şi mai pe larg volumul tradus pentru publicul român, constată că «scrisul lui Hugo Marti a apărut de la început uimitor de matur», apreciind totodată, «darul neegalat de a se transpune în sufletul şi atmosfera, în viaţa şi peisajul altor ţări» (Norvegia, Marea Baltică, România, unde se petrece acţiunea scrierilor sale). Scriitorul priveşte cu simpatie şi înţelegere nu lipsită de umor îmbinarea inedită dintre Orient şi Occident, dintre tradiţional şi modern pe care o întîlneşte la sosirea sa în ţara noastră, în 1915. El retrăieşte, împreună cu întregul popor român, sfîrşitul neutralităţii şi intrarea în război a României, aflată «la o răscruce istorică». Descriind tragedia retragerii, «arta lui devine... limpede cleştar, chiar atunci cînd încheagă mocniri haotice şi viziuni de sfîrşit de veac» — scrie Lucian Blaga, adăugînd: «Aceste aspre, expresive, plastice pagini, în afară de arta

Hugo Marti în faţa afişului la conferinţa Rumänisches Intermezzo.

Berner Stadtth
Direktion Dr. HANS KAUFMANN
Montag 18. November Von 20 bis 22½ Uhr
Zum ersten Male
Der Geister
Dienstag 19. November Von 20 bis nach 22. Uhr
Deutsche Uraufführung
Meister Mai

de rare calități rotunjite în sine, mai au, — pentru noi îndeosebi — și o incontestabilă valoare documentară, deși cartea nu conține numai adevăruri, ci „adevăruri și — poezie" ».

Lucian Blaga mai scrisese despre Hugo Marti în *„Gîndirea"*, decembrie 1928, și în *„Vitrina literară"*, nr. 5, noiembrie 1929. În martie 1930 publica, tot în *„Gîndirea"*, traducerea nuvelei *Sonia*. În acest răstimp, corespondența continuă:

Davos, Hotel Bellavista
3 iulie 29

Dragă prietene Blaga,

Scrisoarea dumneavoastră mă face fericit, dîndu-mi de veste că vă aflați din nou în apropierea mea. Sînt aproape de două săptămîni aici sus, iar soția mea și Rolf sînt de luneа trecută la Oslo. La început mi-a fost greu aici. Acum, cînd țări și mări mă despart de rudele mele, e mai suportabil pentru mine. Din punct de vedere fizic mă simt foarte bine; aerul este minunat. Sper că și dumneavoastră și soției vă prieste Zernatt-ul la fel de bine. Anul trecut, vara, am fost acolo și am fost impresionat de giganticul circ în care stau munții ca niște elefanți de gheață, în cerc.

De febra mea nu mai vorbește nimeni. De la Lindenhof încoace n-a mai atins acele fatale 37 de grade; aici, sus, se mulțumește și cu 36,5. Cum îi merge stimatei doamne Blaga?

Mi-a scris dr. Wölterlin. Nu e nimic de făcut, decît de așteptat. Dar i-am scris că-mi pare rău de decizia lui.

Îmbucurător mi se pare faptul că S. Fischer se interesează de *Manole*. Da, o oarecare « doamnă Chatenay » a dat o mînă de ajutor? Poate, dr. Kaufmann?

Deocamdată, Fischer se interesează de versiunea pentru scenă și de difuzarea la teatre a piesei. Pentru că nu am la mine nici un exemplar și consider că este mai bine să răspundeți dumneavoastră la cererea lor, vă propun să trimiteți din ambele variante cîte un exemplar, însoțit de o scrisoare, cam în felul următor:

Stimați domni,

Cum v-am scris, am luat cunoștință cu plăcere, că vă interesați de traducerea germană a piesei *Meșterul Manole*. Îmi permit să vă trimit un exemplar al versiunii pentru scenă. Ea s-a făcut ținîndu-se seamă de experiența premierei românești [aprilie 1929] și va fi baza pentru premiera germană [Berna, oct.-nov.]. Traducerea s-a efectuat în colaborare cu dr. H.M., scriitor și redactor literar la *„Der Bund"*, de mine.

Mă interesează foarte mult să aflu cît se poate de curînd, dacă este posibilă difuzarea piesei și apariția ei în volum la editura dumneavoastră.

Cu salutări călduroase dumneavoastră și soției,

H. MARTI

Davos, 22.8.29

Dragă prietene, trimit mulțumiri curajosului cățărător pe munți, tulburătorului apelor, cavalerul cruciadei copiilor și mărinimosului expeditor al tutunului turcesc, pentru daruri și vești. Mulțumiri îi trimit și stimatei sale soții pentru portretele grăitoare din munți — unul dintre ele (grup) îl vom publica în *„Bund"* cu ocazia premierei *Meșterului Manole*. Țigările sînt minunate, din păcate, nu pentru mine, ci pentru musafirii mei, care le laudă; eu urmez o școală a abstinenței. Merită. Mă simt foarte bine. Sînt sigur că vom fi peste o lună, deci, la 23 sept[embrie], cu soția mea

şi cu Mussolini [4], la Berna. Din Oslo au dat tot timpul veşti bune şi, din cînd în cînd, fotografii minunate, care mi-l prezintă pe fiul meu în evoluţia lui plină de speranţe. Şi el fraternizează cu vaca şi viţelul şi va fi nemulţumit, cînd va trebui să se limiteze din nou la tata şi la mama.

Îmi este greu să-i schimb numele lui Alexandru, dar cred că este necesar. Vă puteţi imagina, cît sînt de fericit că am terminat traducerile. Faptul că soţia dumneavoastră le-a dat textelor forma finală m-a impresionat. Pot să văd şi eu o copie? Aici, am timp...

Astăzi îi scriu, stimată doamnă Blaga, prietenului meu Dr. Victor Wissler, medic pediatru, Buhlstrasse 51 (vezi cartea de telefon!) şi-i anunţ vizita dumneavoastră; probabil, vă poate sfătui. Căutaţi-l cît mai repede, pentru că pleacă în curînd în vacanţă.

Calde salutări de la al dumneavoastră

H. MARTI

Davos, 30.8.29

Dragă prietene, vă mulţumesc pentru aceste ştiri îmbucurătoare. Deci, la mijlocul lui noiembrie; tocmai bine. Pentru că peste 3 săptămîni voi fi la Berna. Voi participa, probabil, la consfătuirea uniunii de teatru (sînt vicepreşedinte!). Dar şi fără mine totul va merge bine. — Însă nu prea multe pregătiri!

Salutări călduroase de la al dumneavoastră

H. MARTI

Aici, Hugo Marti se referă la pregătirea premierei piesei *Meşterul Manole*, la Teatrul orăşenesc din Berna.

„DER BUND"
Redacţia

Berna, 25 sept. 29

Dragă prietene,

Unde l-ai găsit aşa de repede pe Beza? Mulţumesc pentru tot ce aţi trimis; mulţumesc mai ales, pentru volumul de poezie; sînt fericit că îl deţin. Dacă vrei să mă ajuţi, aş dori să traduc ocazional cîte una din poezii, de exemplu: *Cap plecat*, p. 48. Să-mi cedaţi mie materialul; cred că aş nimeri foarte bine tonul. — Traducerea lui Zillich este foarte frumoasă. Şi cele cîteva cuvinte de Cisek pot să le folosesc foarte bine. Numărul va fi foarte cuprinzător (variat).

Sperăm să vă vedem în curînd. Ne face plăcere să primim prieteni. Sper că şi prietenii ne suportă pe noi, cei care tînjim atît de mult după prietenie.

Salutări călduroase de la casă la casă,

al dumneavoastră,

H. MARTI

Volumul la care se referă Marti este *Lauda somnului*, din care se oferă să traducă. Se pare că intenţionează din nou să dedice un spaţiu, în *„Der Bund"*, unor traduceri din literatura română.

În perioada octombrie-noiembrie 1929 atît Blaga, cît şi Hugo Marti se aflau la Berna. Este perioada în care s-a lucrat la punerea în scenă a piesei *Meşterul Manole* de Lucian Blaga. Premiera a fost pregătită prin articole în presa elveţiană şi prin serate literare, în cadrul cărora au fost prezentaţi de către Hugo Marti piesa şi autorul ei şi s-au citit fragmente din traducerea în limba germană. Documente asupra acestor manifestări se găsesc în arhiva familiei Blaga [5].

[4] Elsa Marti şi micul Rolf Marti.

[5] a) *O seară la Berna, închinată unei opere româneşti*, „Cuvîntul", 4 nov. 1928.
b) *PEN-clubul elveţian şi literatura română*, „Adevărul", nov. 1928.
c) *P.E.N.-clubul elveţian şi literatura românească*, „Curentul", 4 nov. 1928.
d) „Dreptatea", nov. 1928.
e) Meşterul Manole *se va prezenta la Berna*, „Cuvîntul", 8 dec. 1928.
f) *Autor român jucat la Berna*, „Adevărul", 8 dec. 1928.
g) Oskar Walter Cisek, *Jüngste rumänische Dichtung* „Deutsche Rundschau", Berlin, Juni 1929.
h) *Spielzeit 1929—1930. Wer ist* Meister Manole? von Lucian Blaga. „Berner Theater-Zeitung", 15, nr. 8 şi 9.
i) *Anzeiger für die Stadt Bern*, Dienstag den 19 november.
j) *Volkslied und Drama vom* Meister Manole. „Der kleine Bund", *Literarische Beilage des Bund*, 10, nr. 46, 17 nov. 1929 (Sonntag).
k) Meister Manole, „Neue Berner Zeitung", 18 November 1929. Toate aceste materiale se află în arhiva Blaga.

Premiera piesei a avut loc la 19 noiembrie 1929.

Evenimentul teatral a fost comentat în presa elveţiană şi din ţară în numeroase articole[6]. Deosebit de interesant în acest sens este articolul semnat de Felix Aderca[7].

Corespondenţa continuă pe alte teme:

„DER BUND"

Piaţa Davos, 20.2.30
Casa Marosani

Dragă prietene, mulţumesc pentru veştile bune. Mă bucur de vizita dumneavoastră. Puteţi să-mi spuneţi cînd vine prof. Iorga la Berna? Aş putea să public articolul lui Vianu cu puţin timp înainte, ceea ce ar fi cea mai bună recomandare. Ar fi o ocazie bună. Nu credeţi şi dumneavoastră?

Eu citesc la 3 sau 5 martie, aici, din *Rumänisches Intermezzo*. Aceasta ar fi, de fapt, un motiv oficial pentru o reprezentanţă a guvernului român la Davos.

Am început să citesc *Cruciada copiilor*. Este ceva mişcător în discuţia celor doi copii, ceva naiv-înţelept. Ce sarcină grea pentru un teatru. Oare se pot încredinţa aceste roluri actorilor?

Calde salutări stimatei dumneavoastră soţii şi dumneavoastră.

H. MARTI

(P.S.) Remarque este aici, aici se află jucători de hockey, filosofi bolnavi.

---

[6] Cronici şi recenzii la spectacol au apărut în următoarele ziare şi reviste, păstrate în arhiva Blaga:

— *„Neue Berner Nachrichten"*, 22 nov. 1929; — *„Berner Tagblatt"*, 20 nov. 1929; — *„Neue Berner Zeitung"*, 20 nov. 1929; — *„Der Bund"*, 20 nov. 1929; — *„Basler Nachrichten"*, 20 nov. 1929; — *„National Zeitung Basel"*, 20 nov. 1929; *„Appenzeller Zeitung"*, Herisau, 20 nov. 1929; — *„Neue Zürcher Zeitung"*, 22 nov. 1929; — *„Journal de Genève"*, 22 nov. 1929; — *„Oberländisches Volksblatt"* (Interlaken), 22 nov. 1929; — *„Neue Bündner Zeitung"*, 21 nov. 1921; — *„Cuvîntul"*, 22 nov. 1929; — *„Berner Tagwacht"*, 25 nov. 1929; — *„Hamburger Fremdenblatt"*, 25 nov. 1929; *„Curentul"*, 25 nov. 1929; — *„Dimineaţa"*, 26 nov.1929; — *„Lupta"*, 26 nov. 1929; — *„Ultima oră"*, 26 nov. 1929; — *„Ultima oră"*, 27 nov. 1929; — *„Rampa"*, 29 nov. 1929; — *„Il Messagero"*, 1 dec. 1929; — *„Ultima oră"*, 4 dec. 1929; — *„Curentul"*, 7 dec. 1929; — *„Ultima oră"*, 14 dec. 1929; — *„Patria"*, 14 dec. 1929; — *„Rampa"*, nr. 3567, 1929; — *„Berliner Börsen-Courier"*, 28 dec. 1929; — *„Az Est"* (Budapest), 1 ian. 1930; — *„Epoca"*, 9 ian. 1930; — *„Frankfurter Zeitung"*, 16 ian. 1930.

[7] În articolul lui Felix Aderca, intitulat: *Propagandă? Nu! Creaţie!...*, apărut în *„Adevărul"* din 7 decembrie 1929, după ce critică lipsa de propagandă (eficientă) şi excesul de propagandă (care costă milioane, dar este la fel de ineficientă), autorul exemplifică cu reprezentarea la Berna a piesei lui Lucian Blaga *Meşterul Manole*, calea cea mai potrivită pentru a fi cunoscute valorile culturii noastre naţionale, scrînd: «La legaţia română din Elveţia slujeşte ataşatul de presă Lucian Blaga, un tînăr poet şi filosof... Domnia-sa n-a cerut prin referate urgente, nici o sumă excepţională „pentru propagandă" ci, din îndemnul firesc al propriei personalităţi creatoare, a stăruit ca a 5-a din lucrările sale dramatice să fie reprezentată în vre-una din cele trei limbi elveţiene. Întîmplarea face ca dramaturgul să cunoască în Elveţia pe d. *Hugo Marti*, redactorul ziarului *„Der Bund"* din Berna, autor a două cărţi cu subiect din ţara noastră, văzută de aproape în timpul războiului. În traducerea germană a d-lui Hugo Marti, piesa *Meşterul Manole* de Lucian Blaga a fost reprezentată luna trecută la Teatrul Comunal din Berna, în prezenţa tuturor personalităţilor oraşului.

Ziarele cele mai de seamă din Elveţia, *„National Zeitung"*, *„Berner Tagblatt"*, *„Basler Nachrichten"*, *„Neue Berner Zeitung"*, *„Der Bund"* şi *„Journal de Genève"* înregistrează succesul autorului român. Am păstrat colecţia întreagă: documentele sînt de primul rang.

S-ar părea că stăruinţa d-lui Blaga are o valoare strict personală şi nu priveşte decît talentul şi norocul scriitorului.

Şi aici intervine fenomenul de care pomeneam mai sus. Nicăeri nu se vorbeşte, în cronicele dramatice ale ziarelor, de biografia autorului şi niciodată chipul nu i-a fost reprodus din faţă sau din profil, la masa de lucru sau pe stradă cu baston meditativ.

Scriitorii străini s-au ocupat aproape numai de legenda Meşterului de la Curtea-de-Argeş, de legătura ei cu balada sîrbească şi de puternica impresie a lui Goethe, Herder şi Grimm în faţa poeziilor populare şi a baladelor din sud-estul Europei. Ziarele elveţiene s-au ocupat de existenţa României în această Europă care nu se justifică şi nu vrea să se justifice niciodată altfel decît prin creaţiile de artă şi ştiinţă, de europenizarea României şi de caracterul universal al creaţiei unui poet, român prin limbă şi inspiraţie.

Dar ceea ce a făcut d. Blaga pentru cunoaşterea şi preţuirea României în străinătate n-a costat un leu şi nu s-ar putea plăti cu milioane — economisite în Elveţia pentru „propagandă" violentă aiurea — şi îl pune pe acelaşi nivel cu bobul de grîu: bob de aur prin propria-i calitate!

Şi îl felicită de-aici, dintr-un foileton literar, tot un simplu scriitor — în afară de orice propagandă.

F. Aderca.»

Bern · Sonntag 17. November 1929

Der kleine Bund

Literarische Beilage des „Bund"

Jahrgang 10 Nummer 46

309a

Volkslied und Drama vom

Meister Manole

309 b

Ein rumänisches Drama und sein Hintergrund

Piața Davos, 19.3.30

Dragă prietene,

Prelegerea mea a fost amînată pe luna viitoare, spre regretul meu. Singurul avantaj: ultimele zile ale sejurului meu la Davos vor trece și mai repede, pentru că marți am tratament, iar după aceea îmi voi lua rămas bun și-mi voi face bagajul.

Ieri a fost zăpadă mare — astăzi, iarăși este vreme de dezgheț; chiar și Davos a devenit capricios, de cînd au plecat sportivii de aici. În aceste condiții nu vă mai pot sfătui cu conștiința curată să veniți aici. Davos poate fi mult mai frumos, decît este astăzi! Și așa vă voi vedea la sfîrșitul săptămînii viitoare și vom vorbi despre multe (Kantorowicz a fost aici și m-a vizitat) și, mai ales, despre *Cruciada copiilor!*

Multe salutări alese și pentru soția dumneavoastră și pe curînd,

al dumneavoastră,

H. MARTI

Davos, 20.3.30

Dragă prietene,

Sînt foarte fericit de ceea ce mi-ați trimis. Rar m-am bucurat de o problemă literară care mă privește, atît de mult ca de apariția traducerii dumneavoastră a nuvelei mele. Știți *cît de mult* vă mulțumesc!

Am citit-o și am recitit-o. Pur și simplu sînt mîndru că m-ați prezentat publicului românesc. Mă gîndesc puțin și la *Sonja*...

Calde salutări și soției dumneavoastră. În curînd vă revăd. *Il me tarde à vous voir.* Multe sînt de discutat, de la dervișul care dansează, pînă la copiii din cruciadă care cîntă.

Cu căldură, al dumneavoastră

H. MARTI

Cititorul acestor rînduri, dedicate cu precădere scriitorului Hugo Marti, poate fi surprins că, între documentele reproduse pînă aici, nu se află nici o scrisoare de a lui Lucian Blaga către prietenul său elvețian. Însă, așa cum se întîmplă uneori în cazul unei morți subite (Hugo Marti a murit la 20 aprilie 1937), copleșită de durere, familia nu a fost în situația de a se ocupa de toată arhiva scriitorului. Astfel, o parte din corespondență, conținînd scrisori ale unor personalități remarcabile ale culturii europene interbelice, nu a mai putut fi găsită. Probabil, aceasta a fost și soarta scrisorilor lui Blaga. Singura care s-a păstrat la doamna Elsa Marti se referă la drepturile de autor ce ar rezulta din reprezentarea piesei *Meșterul Manole* în limba germană:

Berna, 10 nov. 1928

Mult stimate domnule Marti,

Mă oblig prin prezenta de a vă ceda jumătate din tantiemele (50%) ce le-aș primi din toate reprezentările dramei mele *Meșterul Manole*, în traducerea d[omniei] voastre în limba germană.

Lucian BLAGA

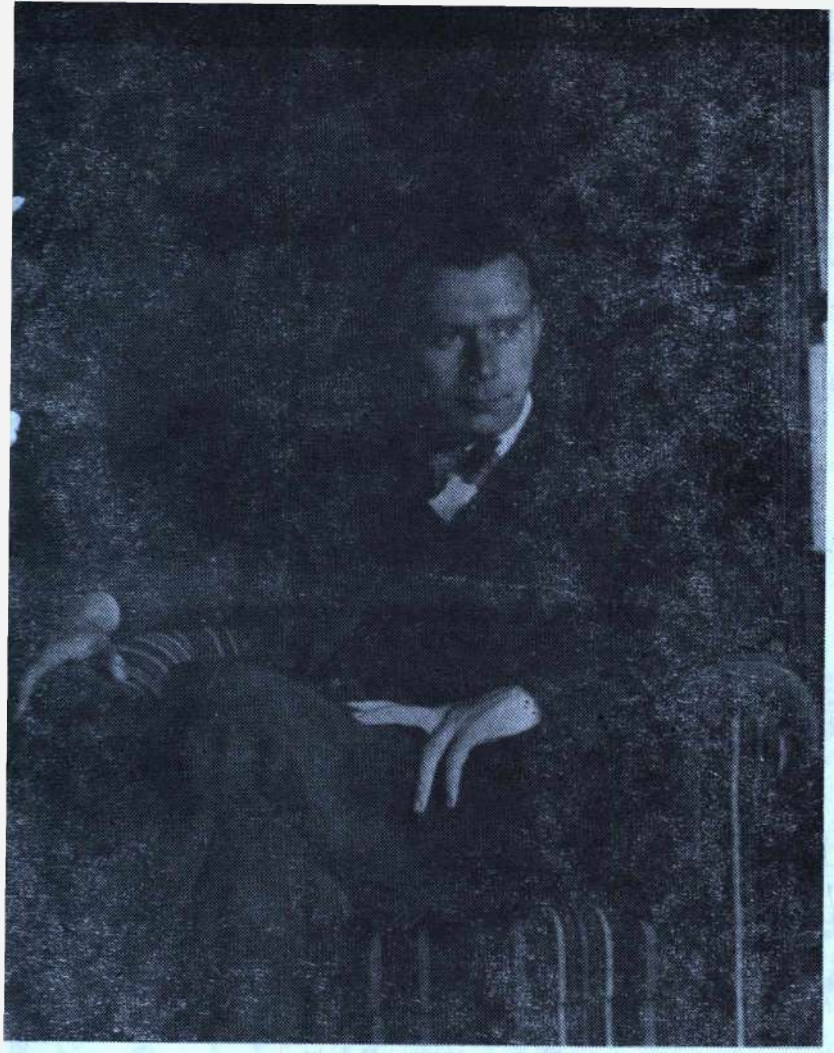
În primăvara anului 1930 apare în grupul de prieteni elvețieni ai lui Lucian Blaga tînărul scriitor Hermann Hauswirth. În evocarea făcută de acesta, cu cincizeci și doi de ani mai tîrziu (și pe care o publicăm în încheierea acestui documentar), el povestește cum s-au cunoscut și cum s-a desfășurat colaborarea dintre ei:

Saanen, C[an]t[on] Berna

$19\ \frac{17}{IV}\ 30$

Mult stimate domnule Blaga,

Nu pot rezista dorinței de a vă trimite urările mele de paști. În același timp, vă rog să primiți această traducere *Booz endormi* de V. Hugo. Pentru toate poeziile pe

Lucian Blaga (Berna, 1928).

care mi le-aţi trimis spre traducere în ultimul sfert de an am făcut o versiune în limba germană. Săptămîna viitoare vă voi citi aceste variante şi le vom putea discuta.

Cînd voi avea o adresă certă la Berna, am să vi-o comunic. Pînă marţi mai rămîn aici.

Şi acum, mult stimate domnule Blaga, primiţi urările şi salutările mele cele mai călduroase.

Al dumneavoastră devotat,

Hermann HAUSWIRTH

Saanen, 4 august 30

Dragă domnule Blaga,

Mai întîi, vă mulţumesc pentru bani. Apoi, vreau să vă pun cîteva întrebări în legătură cu unele din poeziile româneşti moderne, pe care le-am tradus împreună «în formă brută».

1. Referitor la poezia *Erinnerung (Amintire)* de Ion Vinea. Ultimul vers l-am tradus în felul următor: «Auf den Gedanken in den Augen von der Farbe der Zeit». Ce înţeles are aici cuvîntul *Zeit?* Înseamnă ceasul, deci, în acest caz seara; sau înseamnă timp, în sens de *lumesc, temporal, trecător;* sau înseamnă altceva? Ar trebui să ştiu aceasta foarte exact, pentru că de traducerea acestui cuvînt depinde în mare măsură frumuseţea întregii strofe.

2. Referitor la poezia *Es steigen hernieder die Worte (Coboară cuvîntul)*. Aici tradusesem ultima strofă:

«Seele, du böser Hirte, Schlächter mit grausamen Händen,
Seelenverkäufer, aus dem alten Gezäune
Hat sich die Gedankenherde in die Berge verloren
Und es ist verwelkt im Gehirn die goldene Weide.»

Aici, îmi este neclar cuvîntul «Seelenverkäufer» (vînzător de suflete). Cred că este neclar şi la Voiculescu. Din următorul motiv: sufletul duce gîndurile la măcelărie şi nu alte suflete! Deci, vinde gînduri şi nu suflete! — Cît de periculos este să scrii alegoric! Pe de o parte, n-ai voie să devii prea concret — pe de altă parte, trebuie să procedezi cu orice preţ logic. Poate am notat greşit paragraful respectiv. Sînteţi atît de amabil să-mi transcrieţi încă o dată, cuvînt cu cuvînt şi cu punctuaţie ultima strofă?

3. Referitor la poezia *Seidenflöten (Fluiere de mătasă)* de Camil Baltazar. Dacă, într-adevăr, poezia nu are rimă?

4. Referitor la poezia *Elegie (Lui Ovidiu)* de A. Maniu. Aici, am cîteva îndoieli cu privire la corectitudinea punctuaţiei date de mine în ultima parte a poeziei. Aşa cum am notat-o, poezia are 28 de versuri. Sînteţi amabil să-mi mai notaţi încă

o dată toate semnele de punctuație, începînd cu versul 21 pînă la sfîrșit? Așadar, de la «Immer mehr hat sich dein Bart verwirrt», pînă la «Es war spät». Să-mi spuneți doar la sfîrșitul căror versuri este punct; atîta îmi ajunge.

Cu aceasta am terminat cu întrebările mele supărătoare. Dar a fost neapărat nevoie să vi le pun în interesul unei traduceri bune.

Dealtfel, pot să vă spun de pe acum, că munca la aceste poezii moderne, ca și la poeziile populare a avansat mult. Singurul obstacol care mai trebuie înlăturat din drum sînt baladele, de care încă nu m-am atins pînă astăzi.

Viața în sine curge aici în mod uniform. Din fericire, vremea a fost mai bună în ultimul timp decît înainte; și totuși, foarte rar este cald și plăcut.

Lucrez de dimineață și pînă tîrziu și sînt foarte fericit.

Dragă domnule Blaga, primiți cele mai calde salutări din partea părinților mei, dar mai ales din partea mea,

al dumneavoastră

Hermann HAUSWIRTH

[P.S.] Salutări și familiei dumneavoastră.

Saanen, 14 octombrie 1930
dimineața, orele 11,15

Dragă domnule Blaga,

Acum trei sferturi de oră am primit pentru tradus textele și amabila dumneavoastră scrisoare. Vă mulțumesc. M-am și apucat de tradus. Vă trimit textele cu prima ocazie.

Aici o duc extraordinar. Muncesc mult; pînă acum numai jurisprudență. Mîine la prînz voi termina cu materia pe care mi-am propus-o pentru această vacanță de toamnă la Saanen. După aceea, îi vine rîndul *Voichiței*, la care m-am uitat doar așa, pe furiș, pînă acum. Sper să duc traducerea ei pînă la capăt. De asemenea, vreau să progresez și cu *Meșterul Manole*.

Vremea este nemaipomenită acum. Ieri, toată ziua am fost la vînătoare cu un domn de aici, de la hotelul Parc. Am vînat o vulpe și un iepure.

Ați citit poezia mea, *Booz dormind*, din „*Der kleine Bund*" de sîmbătă? Mi-a făcut mare plăcere să lucrez la traducerea ei.

La începutul săptămînii viitoare voi veni la Berna, luni, marți sau miercuri. De îndată ce voi ști în ce zi vin, vă voi comunica. Cînd sosesc, vă voi telefona. Mă bucur foarte mult să vă revăd!

Deci, la revedere! Transmiteți salutări stimatei dumneavoastră soții și sorei eon-ului [8].

Salutări călduroase și de la părinții mei și, în special, de la al dumneavoastră veșnic recunoscător,

Hermann HAUSWIRTH

Berna, 22 decembrie 1930
Imkergasse 43

Dragă domnule Blaga,

În sfîrșit primiți chitanța pe care o doriți. (Dealtfel, voi fi aici pînă miercuri la prînz).

Pentru că sînt foarte ocupat, nu este sigur dacă vă mai pot vedea înaintea plecării mele. Din această cauză vă urez în scris dumneavoastră și familiei sărbători fericite.

---

[8] Lucian Blaga a scris primul volum al sistemului său filosofic, *Eonul dogmatic*, în 1930. El discuta cu prieteni săi elvețieni lucrările pe care le elabora. H. Hauswirth o consideră pe fiica scriitorului, Dorli, o soră a «Eonului».

Mai ales crăciunul va fi pentru dumneavoastră anul acesta plin de bucurii, pentru că este primul crăciun al micuței (și totuși atît de mari) Ana Dorica, cu ochii ei atît de mari, frumoși și inteligenți.

Mi se pare că dumneavoastră și doamnei Blaga nu trebuie să vă urez în mod special și expres sărbători fericite, pentru că două luminițe vii strălucesc pentru dumneavoastră și vă cuceresc cu strălucirea și bucuria lor.

Totuși, îmi permit să vă adresez urările cele mai calde ale inimii mele. În casa voastră am avut parte de atîtea bucurii frumoase. Este o bucurie deosebită pentru mine, de fiecare dată, să pot veni la dumneavoastră. Dacă mă gîndesc la toate aceste clipe fericite de colaborare frumoasă și fructuoasă, mă înduioșează gîndul că toate acestea se vor termina cîndva (cine știe dacă nu prea repede?). Sper în schimb — și cît de mult sper — să mai pot întreprinde împreună cu dumneavoastră multe și cred că, oricît de mare ar fi distanța dintre noi în viitor, nu poate știrbi cu nimic prietenia și relația profundă care s-au stabilit între noi.

Dorli Blaga și Rolf Marti (Berna, 1937, în locuința lui Hugo Marti).

Urîndu-vă încă o dată dumneavoastră și întregii familii sărbători fericite, considerați-mă, dragă domnule Blaga, mereu al dumneavoastră

Hermann HAUSWIRTH

Documentele din cele două arhive amintite vorbesc și de alte personalități elvețiene, care au făcut parte din cercul de colaboratori și prieteni ai lui Lucian Blaga, în această perioadă. Citeva scrisori atestă relațiile de prietenie cu talentatul pictor R. R. Junghans*. Rodnice contacte culturale și științifice a avut scriitorul român și cu profesorul Singer, cum rezultă din scrisoarea pe care o reproducem:

Berna, 8/3 '31

Mult stimate domnule Doctor,

Vă mulțumesc pentru cele două colete. *Daimonion*-ul nu pot să-l citesc încă, pentru că știu prea puțină română. Dar voi elimina această lipsă, cînd voi avea timp. Astăzi mă întîlnesc cu Jaberg și voi primi o gramatică română și un mic dicționar. Antologia dumneavoastră o mai păstrez; poate se mai ivește ocazia să discutăm unele aspecte. Poate mă onorați cîndva, împreună cu soția, cu vizita dumneavoastră într-o seară. Unele amănunte vi le pot pune la dispoziție chiar acum, după lectura care mi-a făcut plăcere, pentru prefață.

* R. R. Junghans, cunoscut pictor și grafician, căsătorit cu dansatoarea Emmy Sauerbeck. Ambii fac parte din cercul de prieteni ai lui Marti și Blaga.

Soarele și luna: Frobenius a alcătuit paralele din miturile popoarelor primitive, era zeului soare.

Miorița: balada este, desigur, un fragment. Lipsește sfîrșitul. Un cioban a cîștigat mîna fiicei regelui și este omorît de frații invidioși. Din trupul lui crește o tufă, din lemnul căreia se face un flaut, care vestește prin cîntecul lui crima. Aceste motive ale fraților invidioși și al harpei care cîntă sînt larg răspîndite și au fost tratate monografic de Reinhold Köhler.

Toma Alimoș: Legarea intestinelor în eposul francez vechi, de Vivians, și în legenda elvețiană, de Fontana. Tăierea dușmanului în două, în balada lui Uhland Schwabenstreiche și, adesea, în eposul vechi francez.

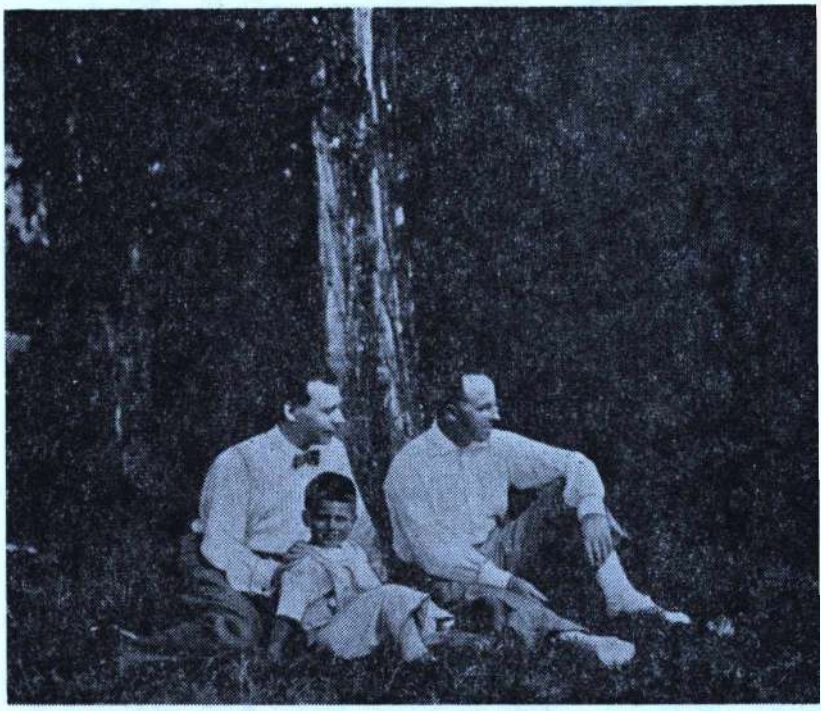
Voichița: paralele slave și cu numele Constantin, la Erich Schmidt, în articolul despre *Lenore* de Bürger, în caracteristicile sale.

Meșterul Manole: Despre jertfa în domeniul construcției există o literatură vastă. În poezie, motivul păsării, «Wenn ich ein Vöglein wär», și «iubitul în diferite ipostaze», cum l-a tratat Goethe după o poezie a antologiei grecești, cred că de Athenaios. Despre cuc, ca pasăre a morții, vezi mitologia lui Grimm. La fel, despre Herodias [...] La poezia de la p. 109, unde spicul și vița se folosesc la comuniune și judecă celelalte plante lîngă lemnul crucii, este nevoie de o notă explicativă. Dar ce înseamnă «der Weinstock fern»: Mă tem că acel *fern* neexplicabil își datorează existența doar nevoii de rimă. Eu propun: «Nur die Rebe stolz. Nur des Kreuzes Holz». Dealtfel, mai sînt pasaje neclare și într-o germană livrescă, ca de exemplu, la p. 99, «Zur Reife geführt», mai bine ar fi: «dicht an der Erde gereift und von keinem Tropfen Wind gestreift». Dacă aduceți vreodată și originalele am putea discuta una și alta.

Cu salutări cordiale și mulțumiri,
al dumneavoastră devotat

SINGER[10]

Lucian Blaga. Hugo Marti și Rolf Marti, 1930.

În articolul *Miorița în Elveția*, publicat în țară [11], Lucian Blaga consemnează numele prietenilor și cunoscuților elvețieni care l-au sprijinit în misiunea sa de a face cunoscute valorile culturii românești, apreciindu-le, totodată, activitatea entuziastă. În afară de Hugo Marti, a cărui caldă prețuire a reieșit din cele menționate înainte, Lucian Blaga elogiază activitatea lui Hermann Hauswirth, «un tînăr și talentat poet elvețian», care a tălmăcit *Miorița* în limba germană, «cu sonorități de plai valah, împreună cu alte caracteristice balade, legende și cîntece populare românești. [...] Minunatele traduceri au fost citite în curs de cîteva luni cu prilejul mai multor serate literare, închinate literaturii noastre», precum și la Radio, de însuși traducătorul lor și de artista recitatoare Thea-Maria Lenz. Subliniind necesitatea unor traduceri de calitate, ca acelea ale lui Hermann Hauswirth, el menționează în mod deosebit conferința acestuia despre poezia populară româ-

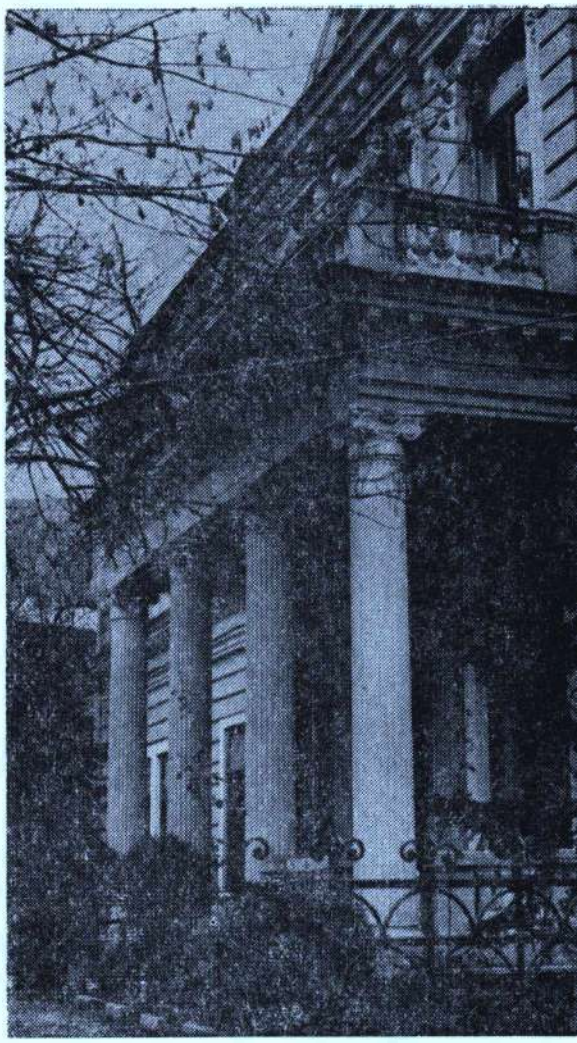
[10] Singer Samuel, născut la Viena în 1860, decedat la Berna, în 1946. Profesor de germanistică la Berna, 1896—1930.

[11] Miorița în *Elveția*, „*Drumul nou*", 1, nr. 13, 27 mai 1931, p. 1—2.

nească și recitarea poeziilor în limba germană, la Societatea etnografică elveţiană, unde «efectul conferinţei și al lecturilor d-lui Hauswirth a fost copleșitor». Blaga relatează, în continuare, aprecierile care s-au făcut. G. Bundi[12], președintele societăţii și redactor literar-artistic la „*Der Bund*", «a deschis discuţia cu cuvinte din cele mai elogioase cu privire la naivitatea și prospeţimea, care „nu miroase deloc a hîrtie de tipar" a poeziei românești. Adîncimea orfică a concepţiei despre moarte ca „a lumii mireasă" a impresionat îndeosebi auditoriul. Bătrînul etnograf, d. Dübi, a mărturisit cu glas tremurat de emoţie că exemplele citite de dl. Hauswirth constituiesc pentru dînsul, cunoscător al celor mai multe literaturi populare europene, o adevărată revelaţie. Ceea ce l-a mișcat mai presus de orice a fost profunzimea și rezonanţele sentimentului cosmic, cu totul aparte, ce se desprinde din această poezie „mult superioară tuturor literaturilor populare europene pe care a avut prilejul să le cunoască în lunga sa viaţă". » Se menţionează, apoi, intervenţia lui Hugo Marti, și aceea a cunoscutului romanist, profesorul Jaberg, care, cunoscînd România, a constatat că, în ţara noastră, «poezia populară e încă un izvor viu și că simţul artistic al ţăranului român are un nivel atît de înalt, cum în apus și mai ales în Elveţia nu se mai găsește».

Totodată, el a subliniat și «calitatea cu totul superioară a traducerilor».

Lărgirea continuă a cercului de prieteni ai ţării noastre în Elveţia nu a slăbit legăturile de prietenie dintre Blaga și Hugo Marti, ceea ce confirmă și corespondenţa lor din anii 1930—1932:

Casa N. G. Cantacuzino (București, str. General Budișteanu nr. 11 bis), unde a locuit Hugo Marti, între 1915—1917.

„DER BUND"
Redacţia

Berna, 7 aprilie 1931

Dragă prietene,

Aţi cunoscut la Davos pe bolnavul Kessler. De aceea, îndrăznesc să vă arăt scrisoarea lui către mine. O să vă intereseze să știţi continuarea discuţiei pe care am început-o în acea dimineaţă gri și cu zăpadă, acolo sus, deasupra orașului vrăjit. În scrisoare se pomenește și de dumneavoastră. Am impresia că, potrivit obiceiului bolnavilor, Kessler își ia de la vizitatorii lui ceea ce lui îi este necesar.

Ce va reuși Titulescu? mă scuzaţi, cerneala mă părăsește. Stau lungit în aer liber. Salutările mele sînt, cu cerneală sau creion, la fel de sincere.

Scrisoarea lui Kessler mi-o înapoiaţi, da?

Al dumneavoastră

H. MARTI

[12] Bundi Giani, născut la Berlin, în 1872, decedat la Berna, în 1936. Colaborator la „*Der Bund*" pentru muzică și teatru, începînd din 1901. Elveţian din cantonul Graubünden.

Berna, Liebegg 5, 14 iulie '31

Dragă prietene,

Am fost fericit cînd am găsit surpriza la redacție: traducerea cărții destinului meu, de dv., cea mai frumoasă apreciere de care am avut parte vreodată și pentru care vă mulțumesc foarte mult. Mi se pare foarte ciudat să țin cărticica în mînă și s-o citesc în limba, care pentru mine a fost expresia unei trăiri atît de adînci și de durabile.

Eu, care nu mai credeam în forța bucuriei, am avut parte astăzi de o bucurie atît de mare!

Cum o duceți acasă? Ce mai face soția și fiica dumneavoastră strengăriță? Eu continui să vegetez pînă la sfîrșitul lunii. Este trist fără prieteni!

Calde salutări dumneavoastră și familiei,
al dumneavoastră
H. MARTI

„DER BUND"
Redacția

Berna, 3 novembre '31

Dragă prietene,

Deci a sosit «era dogmatică»![13] Și eu sînt unul dintre primii care o poate saluta, — după ce văzusem primele raze de soare ale ei, încă la Davos. Vă amintiți de ceasul acela bun și frumos, cînd mi-ați ținut, în plin viscol, o prelegere de filosofie? După aceea am băut ceai, împreună cu o dolofană suedeză. Nu vă este dor cîteodată de aerul de la Davos, de filosofie și de formația de jazz de acolo? Ah, o afurisită eră vrăjită, vrăjitoare... să fim dogmatici!

Vă mulțumesc pentru carte. Mîine, în drum spre Zürich, voi avea timp să citesc. Numai în timpul călătoriei îmi mai aparțin mie... Diseară, radio. Sîmbăta viitoare, premiera Welti, la teatrul din Berna. Veniți, nu-i așa? După aceea, cu dramaturgii elvețieni la „Bristol". Veniți și dumneavoastră

Toate cele bune, cu drag,
al dumneavoastră
H. MARTI

Veneția, 30.4.'32

Dragi prieteni,

Caii de pe catedrală sînt din Bizanț și multe alte lucruri frumoase din acest oraș sînt din răsărit. Străzile înguste se numesc Calle. Nu putem să nu ne gîndim la tot pasul la voi și vă trimitem vouă și lui Dorica cele mai călduroase salutări.

Elsa și H. MARTI

Berna, 24.7.'32

După legile eternelor reîntoarceri care sînt înscrise în calendarul de o sută de ani, o să vină o dată și vremuri mai bune, cu un Montblanc vizibil și cu sentimente senine. Dorim aceasta din suflet pentru prietenii noștri. Aici, acasă nu mai luăm vremea așa de serios. Omul se obișnuiește cu toate.

Salutări,
3 M.

Bad Schauenburg, 21.8.32

Dragi prieteni, Cred că v-ați întors din munți. Și noi ne-am mutat în vale, într-o pădure umbroasă, unde așteptăm în liniște ca zilele toride să treacă. Cînd facem împreună o vizită la Dornach? Multe salutări călduroase de la trinitatea noastră, la trinitatea voastră,

al dumneavoastră
H.M.

[13] Probabil, Blaga i-a trimis lui Hugo Marti un volum din prima ediție a *Eonului dogmatic*, Editura „Cartea Românească", 1931.

Davos P. Bellavista
5.2.'33

Dragă prietene,

În numele Sf. Davos, vă salut. Bineînțeles, că stau pe blana mea. Este duminică dimineața și m-am întors acum de la Schatzalp. Soarele arde ca în mai, zăpada se simte nelalocul ei. Înfățișarea vechiului oraș de căutători de aur nu s-a schimbat deloc, de cînd ați fost aici și l-ați cunoscut. Cîteva magazine au murit și, de asemenea cîțiva oameni, deși viața a devenit chiar și aici ceva mai ieftină. Dar Davosul nu renunță la încercatele sale obiceiuri și unul dintre acestea este și moartea în feluri chipuri.

Aici, la Bellavista există oameni care stau culcați și oameni care fac schi, iar cei ce nu se satură niciodată fac și una și alta. Diavolul Curții nu pune în pericol atmosfera din sala de mese cu demonia anilor uitați, iar omul cu gura de broască se subordonează regulamentului și stă acasă; între timp, s-a căsătorit cu doamna cu un singur ochi; probabil că ea îl închide, îngăduitor, și pe celălalt, cînd e vorba de el.

Aseară a fost bal de binefacere la pavilionul central, la care am cîștigat hîrtia frumoasă pe care încerc să vă fac această cronică palidă și fragmentară. A fost foarte multă lume și balul s-a desfășurat în condiții igienice îndoielnice. Fiecare părea mulțumit, în măsura în care poți fi mulțumit la Davos.

Am venit aici cu un cosciug de lemn, potrivit de mare; conține 76 de drame vii, în tiposcript, una mai proastă ca cealaltă, iar eu trebuie să aflu acuma care dintre ele este cea mai demnă de a primi premiul concursului elvețian de dramaturgie. Aș privi cu alți ochi această procedură pe care o îndur pentru a patra oară, dacă în loc de 76 drame s-ar afla tot atîtea dame; dar pentru asta, după cum se știe, în Elveția nu se acordă premii.

Știu că aveți mult de lucru; succesorul dumneavoastră la Berna o spune foarte sincer. Din cînd în cînd, apare în locul dumneavoastră bunul nenea Stătesco la masa noastră de seară; de aceea, îl numim uneori domnul Erstattesco. Și noi îl iubim foarte mult. Soția mea și Rolf sînt la Sigrisvil, într-o clădire nouă de la „Schurli", la Dr. Schaers.

Salutări alese dumneavoastră, soției și lui Dorli și toate cele bune,

Cu căldură, al dumneavoastră

H. MARTI

Două lucruri reține atenția în această scrisoare. Mai întîi, tonul pesimist al scriitorului elvețian, în pofida referirilor glumețe la atmosfera de la Davos; în al doilea rînd, faptul că se sugerează încetarea misiunii lui Blaga la Berna. Într-adevăr, la 1 noiembrie 1932, Lucian Blaga este numit la Viena și, o dată cu noul an își ia în primire noua funcție. Dar, cu toate că nu posedăm corespondența din anii următori dintre Blaga și Hugo Marti, prietenia dintre ei nu a încetat și, revenit la Berna în martie 1937, Blaga continuă să manifeste aceleași sentimente față de Hugo Marti, ca și înainte, cum rezultă din jurnalul Corneliei Blaga [14]:

« 21 februarie 1937 [...] tot ieri, după masă, am fost la familia Marti. Ei locuiesc acum într-una din vechile case patriciene din Junkerngasse [...] deasupra intrării stă scris anul clădirii: 1695. Niște scări de lemn în spirală, vechi și ele de cîteva sute de ani — dar lustruite la perfecție, — duc pînă la apartamentul lui Marti. Cum deschizi ușa, intri pe niște coridoare destul de înguste, dar luminoase, proaspăt vopsite într-o culoare deschisă, gălbuie. Începînd de la cuierul pentru haine, cu umerii îmbrăcați într-un roșu ruginiu, bine asortat cu culoarea pereților — și pînă la șervetele de ceai, brodate în nuanțe pe ales, totul e pătruns de gustul și îngrijirea stăpînei, fine și cultivate, care e doamna Marti. Mobila e în cea mai mare parte din epoca Biedermeyer, dar au și un dulap baroc, moștenire din familia Marti, deosebit de

[14] Jurnalul Corneliei Blaga, referitor la perioada februarie 1937-decembrie 1937, a fost publicat în „*Manuscriptum*" nr. 3/1981, pp. 154—160. Am reprodus fragmentul de mai sus, pentru a da unitate întregului material

frumos. Aranjamentul, ceaiul, priveliștea spre Aare, toate mi-au plăcut, — dar și mai bine mi-a plăcut băiețelul lor Rolf, care s-a făcut mare — de nouă ani acum — și foarte frumușel. Are capul fin și îngust al doamnei Marti, părul cu un vîrtej nostim pe frunte și ochii inteligenți ai tatălui său. Pe Marti nu l-am găsit așa de bolnav cum ne temeam. A stat cu noi la ceai, și-a făcut, ca de obicei, glumele și observațiile pline de umor. [...] După vreun ceas Marti s-a retras și noi am rămas cu doamna. Ea ne-a istorisit peripețiile boalei soțului ei și ale gravului accident de intoxicare cu oxid de carbon, pe urma căruia era cît pe-aci să se prăpădească amîndoi [...]

8 martie [...] Sîmbăta trecută (la 6 martie) am fost cu toții la familia Marti. Dorli și Rolf s-au jucat „de-a războiul"..., apoi cu automobilul electric pe care i l-am adus noi acum patru ani și care face și azi încă „figură bună" printre jucăriile lui Rolf. Marti se simte mai bine și pleacă peste cîteva zile la Davos [...]

4 aprilie. Doamna Marti cu Rolf au dejunat la noi și au stat pînă seara, — a fost o zi foarte plăcută. Mi-a părut bine să-i putem distrage nițel de grijile mari ce le au cu Marti. Mîine e vorba să i se facă la Davos un pneumotorax. Dar se pare că inima e cam slabă.

18 aprilie. Știri rele de la Davos, despre Hugo Marti. În cursul aplicării unui pneumotorax s-a întîmplat un accident: o ruptură a pleurei; s-a produs un așa-zis „pseudo-ventil". Doamna Marti e plecată deja de la 7 aprilie la el. După cîteva zile, ventilul s-a închis, pe urmă iar s-a deschis și inima slăbea mereu. Azi a fost o zi critică. Doctorii au pierdut orice speranță. Totuși ultima știre telefonică din Davos îngăduie o licărire de nădejde: pulsul e mai bun.

19 aprilie. Înainte de masă am avut știri mai bune de la Davos, după-masă însă ne-a telefonat d-na Rüfenacht (prietena Elsei) că e rău de tot cu bietul Hugo.

20 aprilie. Dimineața la ora $8^1/_2$ a murit prietenul nostru scump Hugo Marti, în vîrstă de 43 ani.

23 aprilie. Ieri după-masă am fost la Elsa Marti. Ne-a primit lîngă sicriul lui Hugo, în camera lor de dormit, aceeași în care am stat cu el de vorbă acum vreo două luni. Cine-ar fi crezut atunci că se va prăpădi așa de repede... Era bine dispus, glumea, dar avea ceva trist în privire. Cînd ne-am luat rămas bun, înainte de a pleca el la Davos, s-a uitat la Lucian cu niște ochi, parc-ar fi zis că ne despărțim pentru totdeauna. Acum zace în sicriu, în locuința care i-a fost atît de dragă și-n care a dorit să mai fie adus o dată. Sicriul și întreaga cameră sînt acoperite de coroanele de flori. Draperiile negre de doliu, obișnuite la noi, lipsesc cu desăvîrșire. Lumina pătrunde din plin pe ferestre. Pe pereți atîrnă două portrete frumoase în ulei, al lui și al neveste-si, parcă privesc din cadre la sicriu și la coroanele de flori. Elsa, cu firea și educația ei norvegiană, își păstrează stăpînirea, deși poartă pe față urmele celor două săptămîni de chinuri și durere petrecute la patul lui Hugo. Ne spune că în ultimele zile Hugo n-a mai suferit, dar și-a dat seama că se stinge. În plină conștiință și-a luat rămas bun de-ai lui, de viață și de prieteni. Elsa n-are decît cuvinte de recunoștință pentru el și pentru soarta care i-a dăruit 15 ani de căsătorie fericită.

Azi la $10^1/_2$ a fost înmormîntarea. Totul după ceremonialul extrem de sobru al protestanților. Lumea adunată era însă foarte mișcată, a avut mulți prieteni care l-au iubit sincer. S-a cîntat, conform dorinței lui Hugo, o cantată de Bach cu textul: „Es war genug...". Elsa a păstrat și de data asta o stăpînire de sine și o ținută care a uimit pe toată lumea. Eine Wickingerfrau!»

Și pe Lucian Blaga moartea lui Hugo Marti l-a zguduit profund și l-a preocupat într-atîta, încît a deplîns-o într-o scrisoare trimisă lui Ion Breazu, în țară: «...A fost o nespusă tragedie și a murit cum n-am mai văzut al doilea. Era la Davos și ultimele lui cuvinte către soția sa au fost: „salutări lui Blaga" ».[15]

De atunci, au trecut peste patru decenii. Cu prilejul primei mele călătorii după război în Elveția, am reîntîlnit pe doamna Elsa Marti și pe fiul ei, arhitectul Rolf Marti. I-am căutat, după atîția ani, cu justificată emoție, dar și cu sfială și am regăsit aceeași prietenie și afecțiune. Emoția a fost, de ambele părți, puternică. Am aflat că în casa Marti se continua să se vorbească de familia Blaga. Actuala locuință a doamnei Marti este aranjată cu același gust ales, cum o descrie Cornelia Blaga. Am găsit obiecte românești dăruite de părinții mei și păstrate atît timp.

---

publicat și pentru a face legătura dintre trecut și prezent, spre a oferi cititorilor care nu au urmărit *Jurnalul* amintit din paginile revistei o imagine completă a acestei calde prietenii, nu numai documentar, ci și afectiv.

[15] Mircea Vaida, *Pe urmele lui Lucian Blaga*, București, Editura „Sport — Turism", 1982, p. 236.

În vara anului 1982, am petrecut împreună cu copiii mei cîteva săptămîni în casa Marti. Am stat multe ceasuri de vorbă cu doamna Marti, care s-a dovedit a fi o interlocutoare afectuoasă, fină și spirituală. Am avut astfel plăcerea să cunosc amănunte din viața scriitorului Hugo Marti, a intelectualilor din perioada interbelică pe care i-a cunoscut acesta și climatul cultural-artistic al perioadei în care tatăl meu a lucrat în Elveția.

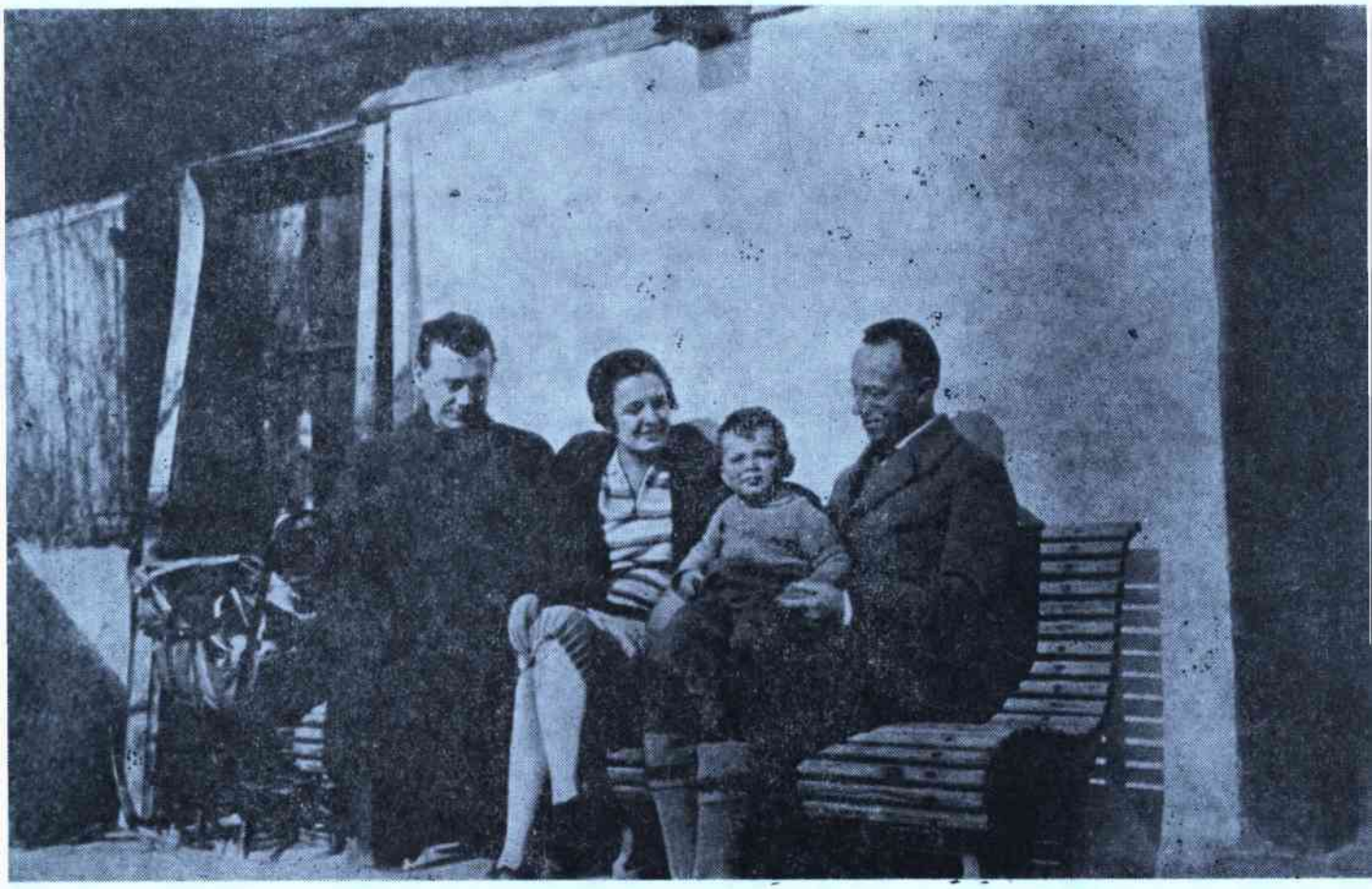
Rolf Marti a moștenit multe din însușirile și aptitudinile ambilor părinți și în casa lor, a lui și a soției sale, Helga, domnește aceeași ambianță intelectuală și artistică, armonioasă și discretă, ca și în casa lui Hugo Marti.

În săptămînile cît am stat în Elveția l-am întîlnit și pe Hermann Hauswirth, care și-a amintit cu multă emoție de Lucian Blaga, de colaborarea lor rodnică și de frumusețea frapantă a Corneliei Blaga.

În seara zilei de 27 august 1982, la Ambasada R. S. România de la Berna a avut loc o seară comemorativă Lucian Blaga. Cu acest prilej, Hermann Hauswirth a prezentat evocarea ce urmează, pe care o reproduc ca încheiere a acestui documentar:

« Într-o după-amiază a anului 1930, una din bătrînele mele gazde din casa din Kramgasse nr. 6 a intrat în camera mea de studiu și, puțin mirată, mi-a spus că un domn din străinătate vrea să mă vadă. M-a întrebat dacă poate să-l lase să intre. Am spus: da și ea l-a condus pe respectivul domn în cameră. El s-a prezentat: Numele meu este Blaga, Lucian Blaga.

A privit cu curiozitate la manuscrisul de pe masa mea. Era o traducere destul de avansată a poate celui mai frumos poem de Victor Hugo: Booz endormi. Blaga părea foarte interesat. Căuta pe cineva care să-l ajute la stilizarea unor texte de serviciu în limba germană. M-a întrebat, de asemenea, dacă

Lucian Blaga, Cornelia Blaga, Hugo Marti și Rolf Marti (Saanen, 1929).

aș fi dispus să traduc, cu ajutorul lui, poezii populare românești în limba germană. La amîndouă întrebările am răspuns afirmativ.

A doua zi dimineața am și fost la el la birou, unde am pus repede la punct o notă către Departamentul de Interne al Elveției. După aceea, Blaga arătă spre un teanc de cărți de pe masa lui. Erau culegeri de poezii populare. Blaga selectase deja o duzină de poezii, pe care mi le citi. De la bun început, am fost captivat de frumusețea lor sonoră. După aceea, l-am rugat să-mi spună cuvînt de cuvînt ce înseamnă și mi-am notat tot. Alături mi-am notat metrul, în dreapta timbrul sunetelor, iar la urmă, rimele. Blaga m-a întrebat dacă-i pot aduce traducerile în trei săptămîni și i-am răspuns afirmativ. Cînd m-am dus după o săptămînă cu probleme de serviciu la el, prima întrebare pe care mi-a pus-o a fost, dacă i-am tradus cîteva poezii. Am răspuns: toate cele 12 poezii sînt traduse. Le-a citit, a fost foarte mulțumit de munca mea și am continuat. Dacă la început alesesem poezii scurte, acum am început să trecem la unele mai lungi, după metoda propusă de mine. Pe lîngă „doine", au fost și „colinde" și balade. Și așa, lucrul a continuat. N-am să uit niciodată ziua cînd a venit rîndul Mioriței. Aceasta a fost în vara anului 30, la Saanen, unde îl invitasem pe Blaga la părinții mei. Blaga a petrecut acolo cîteva zile frumoase. În casa părintească am făcut cea mai însemnată parte a traducerilor, amîndoi cu entuziasm tot mai mare. El a iubit acest ținut al Saanei unde, cîțiva ani mai tîrziu, Béla Bártok a stat timp de cîteva luni, ca oaspe al doctorului Paul Sacher, într-o frumoasă casă veche, și unde a compus minunatul Divertismento. În timpul drumețiilor pe care le-am făcut în acest ținut frumos al Saanei am aflat multe despre ființa poeziei populare și muzicii populare românești (cu a căror culegere s-a ocupat și Béla Bártok și cumnatul lui Blaga, Tiberiu Brediceanu).

Am cunoscut, astfel, o lume nouă. Blaga mi-a povestit multe și despre patria lui, Transilvania.

Întorși la Berna, am început să organizăm cîteva seri culturale. Prima la Berna, la sediul Societății de etnografie. La 21 martie 1931 am prezentat o introducere în creația populară românească. Sub președinția lui Giani Bundi, referentul muzical al ziarului „Der Bund" din Berna, au vorbit, în primul rînd, Hugo Marti care a tradus piesa Meșterul Manole, care a fost jucată în premieră la Teatrul orășenesc din Berna, apoi, domnul profesor Jaberg. [...], Hans Georg Wrieg și, bineînțeles, Lucian Blaga. Eu am recitat Miorița, cîteva balade, colinde și doine.

După aceea a avut loc o altă întîlnire, la Basel, în decembrie 1931, tot în cadrul Societății de etnografie, sub conducerea domnului profesor Hoffmann Krayer și cu participarea activă la discuții a domnului prof. Edgar Salin și a domnișoarei dr. Mablo (filolog în limbi slave), M. Geiger și Blaga. A treia întîlnire a avut loc la Zürich, în februarie 1932, în cadrul clubului literar [...].

Pentru toate trei întîlnirile s-a manifestat un viu interes. Ecoul în presă a fost foarte favorabil.

Toate acestea s-au întîmplat cu 50 de ani în urmă. Și cît de vie este încă amintirea lor în gîndurile și inima mea.

Hugo Marti a publicat în „Der kleine Bund" cîteva din traducerile mele din poezia populară și din poezia lui Blaga, în limba germană și semnate de mine. Pentru mine a fost un mare cîștig să cunosc prin Lucian Blaga poezia populară românească. Pentru aceasta, îi voi rămîne recunoscător cît voi trăi; nu pot să mă gîndesc la prietenia noastră profundă, decît cu o emoție deosebită».

Dorli BLAGA

PRECIZĂRI ȘI CONTROVERSE

AU EXISTAT DOI EMIL REBREANU!

1. DINCOLO DE LUMINILE PE CARE ÎMPREJURĂRILE vieții prototipului lui Apostol Bologa le proiectează asupra genezei romanului *Pădurea spînzuraților*, biografia fratelui scriitorului, Emil, — frecvent invocată (uneori chiar supralicitată) în ultimele două decenii — are o valoare de sine stătătoare.

Perpessicius a intuit cu clarviziune semnificația reală a tragicului destin al eroului: «Emil Rebreanu, am impresia, are dreptul la o biografie a sa personală, iar fragmentele epistolare din amintitul studiu [1] sugerează ideea unui volum în care scrisorile lui, tipărite în ordine cronologică și în integritatea lor, așa cum s-a procedat în alte literaturi cu mărturiile celor căzuți pe cîmpul de luptă, ar cristaliza nu numai o biografie patetică, dar și un document pacifist de mare valoare»[2].

Sugestia lui Perpessicius a fost într-o bună măsură realizată în volumul al V-lea din ediția critică a operelor lui Liviu Rebreanu[3].

Cercetarea meticuloasă a bogatului material documentar adunat în legătură cu drama lui Emil a soluționat, ce-i drept, o serie de probleme controversate, dar a ridicat altele. Astfel, de pildă, din sentința de condamnare la moarte prin spînzurătoare, nr. 189/17/21 din 14 mai 1917, pronunțată de Curtea marțială a Comandamentului brigăzii 16 honvezi pedeștri și difuzată întregii armate prin ordinul de zi ofițeresc semnat la 23 iulie 1917 de «General Karg, conte»[4], aflăm că încă înaintea tentativei de dezertare, Emil era anchetat și se găsea în stare de arest, prin fixarea unui «domiciliu obligator» la infirmeria unității. Care să fi fost motivul real al arestării lui? Există cel puțin cinci ipoteze. Cea mai interesantă dintre ele presupune că Emil ar fi furnizat informații Comandamentului armatei române printr-un centru de la Ploiești (datele, neverificate, s-ar afla într-o lucrare a lui John Hill (?) intitulată *Les services d'information et contrainformation pendant la Grande Guerre*, editura Payot, Paris, 1936 (?) pe care încă nu am reușit să o consultăm). Confirmarea acestei ipoteze ar explica și rapiditatea executării pedepsei capitale, fără a i se acorda vreo circumstanță atenuantă, un drept de apel sau recurs, ori posibilitatea de grațiere, deși era în cauză un ofițer valoros, care-și riscase viața timp de peste doi ani pe frontul rusesc și italian, fiind rănit în mai multe rînduri și distins cu trei decorații. Nu încape îndoială că cele mai concludente date s-ar putea găsi în dosarul încheiat de Curtea

[1] Tiberiu Rebreanu, *Geneza romanului „Pădurea spînzuraților"*, „Steaua", XI, nr. 9, septembrie 1960.
[2] Perpessicius, *Liviu Rebreanu în ultimii 20 de ani*, „Steaua", XV, nr. 12, decembrie 1964.
[3] Cf. Liviu Rebreanu, *Opere*, 5, *Pădurea spînzuraților*, ediție critică de Niculae Gheran, *Addenda* de Cezar Apreotesei și Valeria Dumitrescu, Editura „Minerva", București, 1972.
[4] *Ibidem*, pp. 529; 530.

Biblioteca Acad. Române
SALA DE LECTURA

Emil Rebreanu în mijlocul escadronului, la 16 iulie 1916, cu cîteva luni înaintea execuției.

marțială (care ar putea să cuprindă: raportul comandantului patrulei care l-a prins în «unghiul mort» pe linia frontului de la Ghimeș, în noaptea de 10/11 mai 1917; declarația lui Emil la interogatorii în timpul primei instrucții sumare; încheierea de trimitere în judecată; consemnările grefierului în cursul desfășurării procesului; eventuale depoziții ale unor martori; documente, corpuri delicte sau alte probe incriminatoare găsite în urma percheziției corporale, a locuinței sale și a familiei din Năsăud; actul de acuzare și rechizitoriul procurorului militar; pledoaria vreunui apărător din oficiu; ultimul cuvînt al pîrîtului; procesul-verbal încheiat în plenul de judecată; sentința; mențiuni referitoare la execuție ș.a.).

În cursul investigațiilor pentru depistarea acestui interesant dosar penal — în arhive militare din țară și de peste hotare — am făcut (în vara anului 1974, la Kriegsarchiv din Viena) o constatare surprinzătoare: în timpul primului război mondial, în armata austro-ungară au existat doi ofițeri cu numele Emil Rebreanu! Ambii aveau același grad: sublocotenent («Leutnant») în rezervă, erau la aceeași armă — artilerie — și fuseseră distinși cu decorații. Aplicarea sentinței de condamnare la moarte — care prevedea și degradarea, excluderea din rîndurile honvezimii, și retragerea tuturor decorațiilor — a dus la un «epilog» neașteptat: în matricolele eșaloanelor superioare nu figura condamnatul, ci alt ofițer, cu nume identic.

La 21 iunie 1917, Comandamentul brigăzii 16 honvezi de infanterie s-a adresat comandamentului Armatei I imperiale și regale («chesaro-crăiești»), solicitînd să nu fie înmînate moștenitorilor medalia de argint cu spade pentru merite militare și decretul respectiv, care fuseseră recent acordate sublocotenentului în rezervă Emil Rebreanu (conform *Buletinului oficial* pers. nr. 109/17), întrucît acesta a fost condamnat la moarte prin streang și executat la 14 mai a.c.

Un referat manuscris în limba germană din 9.VIII.1917, redactat la Comandamentul suprem al armatei pe un raport în limba maghiară al Biroului juridic al brigăzii 16 honvezi de infanterie referitor la existența a doi ofițeri cu numele Emil Rebreanu, explică: «*Confuzia s-a iscat datorită schematismului armatei imperiale și regale care nu are nici un s[ub]l[oco]t[enent] în rez[ervă] cu numele Emil Rebrean (sau Rebreanu), ci numai un s[ub]l[oco]t[enent] în rezervă (G.A.R. 13) cu numele de Rebrean Emil Dr. juris (pag. 866 și*

Detaliu — celălalt Emil Rebreanu (în centru) și camaradul său, mureșanul Szabó Mihály (în stînga).

1058), din care nu se poate stabili cu siguranță identitatea persoanelor». Confruntarea datelor personale ale celor doi ofițeri la secția de decorații a Comandamentului suprem al armatei a clarificat situația: «*S-a stabilit cu certitudine că Dr. Emil Rebreanu s[ub]l[oco]t[enent] în rez[ervă] K.U.K. [Chesaro-crăiesc] nu este identic cu condamnatul*». O amplă corespondență s-a purtat în legătură cu decorațiile lui Emil. La 17 octombrie 1917, Cancelaria militară imperială a comunicat, cu nr. 6828, dispoziția de anulare a decorațiilor aparținînd sublocotenentului în rezervă Emil Rebreanu din regimentul 5 artilerie grea maghiară Honved, condamnat la moarte.

* * *

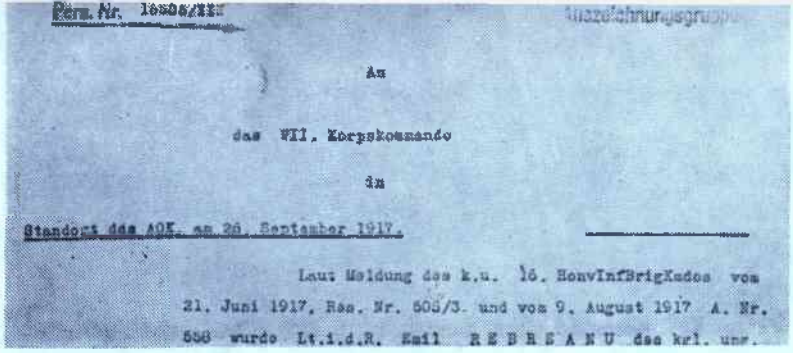
2. Primelor știri despre moartea lui Emil, sosite în familia de la Năsăud, nu li s-a dat crezare timp de aproape doi ani. Mama și cele două surori-Livia (autoarea volumului de versuri *Răvașe-n tabără*, 1914—1920) și Maria-Miți — trăgeau nădejde că aceste vești sînt doar zvonuri și că Emil se află încă în viață. Nu este exclus ca speranța nutrită de ele să fi fost întreținută și de alte știri venite de pe front, care atestau că sublocotenentul artilerist Emil Rebreanu (în realitate, celălalt, «rizul» său) trăiește. Dătătoare de speranțe erau și cele patru epistole din 8 și 10 mai 1917, trimise în ajunul tentativei de dezertare familiei din Năsăud și sorei Maria-Miți (aflată la Budapesta)[5] cu semnătura criptică *Ubald*, prin care Emil anunța că va pleca la un spital din Miercurea Ciuc, fiindcă boala i s-a agravat și apoi în Abazia, ori la băile din Tatra. După aproape un an de la execuție, va fi expediată din Zsolna (în prezent: Žilina — Cehoslovacia) o ciudată epistolă, scrisă vădit de Emil, cu data de 10 IV (fără indicarea anului) dar avînd clar ștampila poștei din 19 aprilie 1918 (!) în care el o anunța pe Titi Halița (pe care o îndrăgise în timpul concediului în vara lui 1916 și despre care s-a afirmat că este «prototipul» Martei Domșa din roman) că a petrecut 40 zile în Trencsen, că a plecat la o baie de munte la Bárta-fürdo și că, în drum, a fost nevoit să aștepte o jumătate de zi în mijlocul slovăcimii din Zsolna[6].

În această stare de spirit a familiei nici chiar epistolele ordonanței lui Emil, sîrbul Iovan Kurici (reținut de Liviu Rebreanu [printre personaje într-un proiect inițial al romanului)[7], care fusese martor ocular la spînzurătoare, nu au avut darul de a risipi îndoielile. A doua zi după eliberarea din închisoare, Iovan Kurici — care fusese închis între 29.IV—13.VIII.1917, fiind bănuit că a cunoscut intenția de dezertare a lui Emil —, a scris Liviei: «pre Domnu lainant l-au spunzurat încă în 14 mai și de acuma să nu mai trageți nădejde că el din 14 mai să odihnește la granița Rumunului intra Gimeș și intra Palanca». Neprimind nici un răspuns, el revine insistent cu o altă epistolă, în 7 octombrie 1917. De data aceasta, Livia i-a răspuns, dar se pare că punea la îndoială știrea comunicată de ordonanță. Parcă pentru a îndeplini o datorie lăsată cu limbă de moarte, Iovan stăruie cu amănunte mai convingătoare: «Dar Domnișoară Livi iou vă rog să mă credeți ce vă spun că așa gîndesc că iou nu-s astăz copil numa să vă fac voia re decît vă spun pre porinca lui domnu lainant că el cînd a fost la mortia lui el s-au rugat de mine că iou dacă scep viu să vă scriu cum stă treaba cu el.

Domnișoră Livi cu Domnu Lainant așa e cum v-am scris în cele două epistole da să nu gîndiți că io am auzit dela alți numai io am văzut mortia lui cu ochii mei și am stat la mormuntarea lui

---

[5] *Ibidem*, p. 526; 551.
[6] *Ibidem*, p. 491.
[7] *Ibidem*, p. 335: «ordonanța un sîrb prost, dar suflet bun».

Pers. Nr. 1656/XII

An

das VII. Korpskommando

in

Standort des AOK. am 20. September 1917.

Laut Meldung des k.u. 16. HonvInfBrigKmdos vom 21. Juni 1917, Res. Nr. 605/3. und vom 9. August 1917 A. Nr. 550 wurde Lt.i.d.R. Emil R E B R E A N U des kgl. ung.

lîngă el şi ştiu şi unde-i îngropat, unde-i mormîntul lui »[8].

În pofida acestor dovezi, mama lui Liviu Rebreanu îi scria în anul următor, 1918, la Bucureşti: « *Emil e în război, Virgil asemenea* »[9], cruţîndu-l de o veste dureroasă sau, poate, mai sperînd încă. Abia în jurul datei de 20 ianuarie 1919, după sfîrşitul războiului, cînd de pe front s-a întors numai unul din cei doi ofiţeri Emil Rebreanu, s-a spulberat şi ultima speranţă. O demonstrează o scrisoare a Mariei-Miţi din 21 ianuarie 1919 adresată Corneliei Dănilă din Cătina (« logodnica visurilor » lui Emil din vara anului 1914): « Eu plec mîne la Blaj s-o îngrijesc pe Livia care zace de nenorocita veste amară ce surprinse pe nefericita familie Rebreanu: Emil mort aşa pe cum se auzise ca martir al neamului [...]. Închipuiţi-vă jalea noastră [10]. »

Peste o lună, la 20 februarie 1919 — după toate probabilităţile, fără a fi aflat încă de moartea fratelui său — Liviu Rebreanu schiţează o primă redactare a viitoarei opere: *Pădurea spînzuraţilor — Cartea întîi*, avînd ca erou pe Virgil Bologa, pe care însă o abandonează după două pagini. (A doua versiune datează din 2 mai — 28 august 1919, după ce Liviu Rebreanu aflase, în primăvara anului 1919, de la prietenul său Dariu Pop, de moartea lui Emil şi se hotărîse să axeze romanul pe drama fratelui său).

Cele două călătorii în Ardeal (1919 şi 1922) — unde a găsit sentinţa de condamnare la moarte difuzată de generalul Karg, a aflat despre ruptura dintre Emil şi Titi Haliţa (transfigurată artistic în ruptura dintre Bologa şi Marta Domşa), a citit numeroasele epistole trimise de Emil, a aflat noi mărturii despre frămîntările şi zbuciumul lui sufletesc. despre cei care l-au cunoscut: notarul Pălăgieşiu, preotul Boteanu, ordonanţele Petrea, Iovan ş.a, — precum şi alte două călătorii la Ghimeş (1920; 1921) — unde i-a cunoscut pe Ilona, preotul, groparul şi s-a cutremurat la mormîntul fratelui său executat prin spînzurătoare — au jucat, fără îndoială, un rol important în geneza chinuitoare a romanului *Pădurea spînzuraţilor*.

* * *

3. Confesiunile scriitorului privind creaţia romanului dedicat fratelui său şi mai cu seamă raportul dintre acesta şi Apostol au inspirat o întreagă literatură memorialistică şi documentară centrată pe biografia lui Emil Rebreanu. Cele mai noi mărturii aparţin octogenarului Szabó Mihály din satul Năoiu, comuna Cămărăşu, judeţul Cluj, care a făcut parte din unitatea lui Emil Rebreanu pe fronturile din Galiţia şi Transilvania în anii 1916—1917 [11].

Atitudinea ofiţerului român faţă de ostaşi i-a atras simpatia lor: « *Avea un suflet foarte bun faţă de noi, soldaţii din subordine, pe care-i respecta foarte mult — mărturiseşte Mihály Szabó —. Şi noi, soldaţii, eram în stare să ne dăm viaţa pentru el. Respectam întocmai toate ordinele sale, fie în luptă, în regiment sau în afară* ».

O crenguţă de brad din Munţii Tulgheşului, păstrată de peste şase decenii în casa lui Mihály Szabó (reprodusă de revista „*Vatra*") exprimă simbolic amintirea pioasă şi dragostea faţă de comandantul iubit, care a sfîrşit în ştreang, la Ghimeş.

Comportarea plină de grijă şi omenie a lui Emil Rebreanu faţă de ostaşii săi, chiar şi faţă de prizonieri (cu care a împărţit hrana pe frontul din Galiţia), nesfîrşita bunătate şi generozitate faţă de întreaga familie (« *Tot sufletul meu vi l-aş trimite şi vă voi ajuta totdeauna cu cei din urmă creţari* » — scria el mamei) explică demersul plin de simţire al unor subalterni (« *Or venit la mine toţi subofiţerii din colcană şi m-or rugat să nu-i părăsesc, să nu merg în spital, căci atunci şi ei se duc unde or vedea cu ochii* » — 22 martie 1917) ca şi imensa durere a ordonanţei Iovan Kurici: « *Domnişoară Livi, îmi pare reu după el de o mie de ori decît după casa me* » (14 august 1917).[12]

În situaţia actuală, cînd ştim că au existat doi Emil Rebreanu, se pune întrebarea: oare aprecierile atît de elogioase, emoţionante ale celor doi soldaţi — maghiarul Mihály Szabó şi sîrbul Iovan Kurici din armata austro-ungară la adresa ofiţerului român se referă la una şi aceeaşi persoană — fratele romancierului —, sau la celălalt ofiţer? Cercetarea comparativă a materialului documentar duce la concluzia că Mihály Szabó nu evocă figura « prototipului » lui Apostol Bologa (cu toate

[8] *Ibidem*, pp. 530, 532.
[9] Fanny Liviu Rebreanu, *Cu soţul meu*, 1963, p. 250.
[10] Cezar Apreotesei, *Marginalii la corespondenţa inedită a lui Emil Rebreanu*, „Limbă şi literatură", Bucureşti, 1968, pp. 201—206.
[11] Vasile T. Suciu, *Restabilirea unui adevăr istoric*, „*Vatra*", nr. 3, 20 martie 1981.
[12] L. Rebreanu, *Opere*, 5, p. 531.

K.U.K. Armeeoberkommando (Feldpost 11) — Chef de Generalstabes
Pers. Nr. 15505/III — Auszeichnungsgruppe

An das VII Korpskommando
in Standort des AOK am 26 september 1917

Laut Meldung des k.u. 16 HonvInfBrigKmdos vom 21 Juni 1917 Res. Nr. 505/3 und vom 9. August 1917 A. Nr. 558 wurde Lt. i.d.R. Emil R E B R E A N U des kgl. ung. HFKnRgt. Nr. 5 im Wege des standrechtlichen Verfahrens wegen Versuches des Verbrechens der Ausspähung und der Desertion zum Feinde (§ 191 M.St.G.) zum Tode durch den Strang verurteilt, und wurde das Urteil am 14 Mai d.j. vollzogen.

Das Standgericht hat im Sinne des § 45 M.St.G. nebst dem Verluste samtlicher Dekorationen und nebst der Kassation auch auf die Ausstoßung des Verurteilten aus dem Stande der k.u. Honvéd erkannt.

An Auszeichnungen besaß der Verurteilte außer der bronz. MVM. a.B.d. M.V.K. auch eine silb. TM.

Laut Originalbelohnungsantrag der k.u.k. 61. Inf. Div. vom 19. Oktober 1916 auf Verleihung der bronz. M.V.M. a.B.d. MVK. wurde demselben die silb. TM. 2 Kl. vom VII.KK. mit K.K. Abf. Nr. 43 vom 20. Mai 1916 verliehen.

Tatsächlich wurde beim Verurteilten eine silb. Tm. 1.Kl. vorge funden und anher abgeführt.

Es ist zu erheben und anher zu melden, ob.dem. Genannten szt. eine silb. TM. 1 oder 2. Kl verliehen worden ist.

Für den Chef:

ss. indescifrabil

Comandamentul Suprem al Armatei K.U.K. (imperială și regală)
(Feldpost 11) Pers. nr. 15505/III — Șeful statului major
Grupul de decorații

Către Comandamentul corpului VII
situat la A.O.K., 26 septembrie 1917

Conform comunicării Comandamentului brigăzii 16 de infanterie K.u.K. Honved din 21 iunie 1917, Res. nr. 505/3 și din 9 august 1917, nr. de arhivă 558, sublocotenent în rezervă Emil REBREANU din Regimentul nr. 5 HFK regal maghiar a fost condamnat de către Curtea marțială la moarte prin ștreang pentru tentativă de spionaj și dezertare la inamic (§ 191 M.St.G.); sentința s-a executat la 14 mai a.c.

Curtea marțială, conform paragrafului 45 M.St.G., pe lîngă pierderea tuturor decorațiilor și casare, a cerut și excluderea condamnatului din rîndurile honvezimii regale.

Condamnatul a posedat ca decorații MVM — Medalia de merit militar, de bronz, cu panglică MVK (Milit. Verdienst Kreuz) și o medalie de vitejie de argint T.M.

Conform propunerii de decorație în original a diviziei de infanterie 61K. U.K. din 19 octombrie 1916 privind decorarea cu medalia de merit militar, de bronz, pe panglică MVK (Milit. Verd. Kreuz) susnumitul a fost decorat cu medalia de vitejie de argint clasa II de către comandamentul corpului VII cu nr. K.u.K abf. nr. 43 din 20 mai 1916.

Asupra condamnatului s-a găsit de fapt o medalie de vitejie de argint *clasa I* care s-a luat.

Trebuie cercetat și comunicat dacă susnumitul a fost decorat la timpul său cu o medalie de vitejie de argint clasa I sau clasa II.

Pentru șef: — Arhiva de război Viena

ss. indescifrabil

---

că dă detalii despre Ilona, groparul Vidor etc.), ci pe celălalt Emil Rebreanu. Oricum, ambilor ofițeri români din armata austro-ungară le era caracteristică bunătatea și omenia.

Reproducem fotografiile celor doi Emil Rebreanu și o corespondență a Comandamentului suprem al armatei imperiale și regale din Arhiva de război — Viena, referitoare la clarificarea neconcordanțelor dintre brevetele și decorațiile fratelui lui Liviu Rebreanu, căruia îi este dedicat romanul *Pădurea spînzuraților*.

Cezar APREOTESEI

Biografia sadoveniană între adevăr și legendă

Convorbire cu Profira SADOVEANU

S-a afirmat, nu o dată, cu îndreptățire, că biografia scriitorului — oricare ar fi el — oferă cercetătorului una dintre cheile fundamentale de înțelegere a creației sale, de descifrare a sensurilor și semnificațiilor ce-o străbat.

Faptul e cu atît mai valabil în cazul lui Mihail Sadoveanu, cu cît opera acestuia se împletește adesea pînă la confuzie cu biografia și-și extrage, pe o largă întindere a ei, substanța din realități indubitabile.

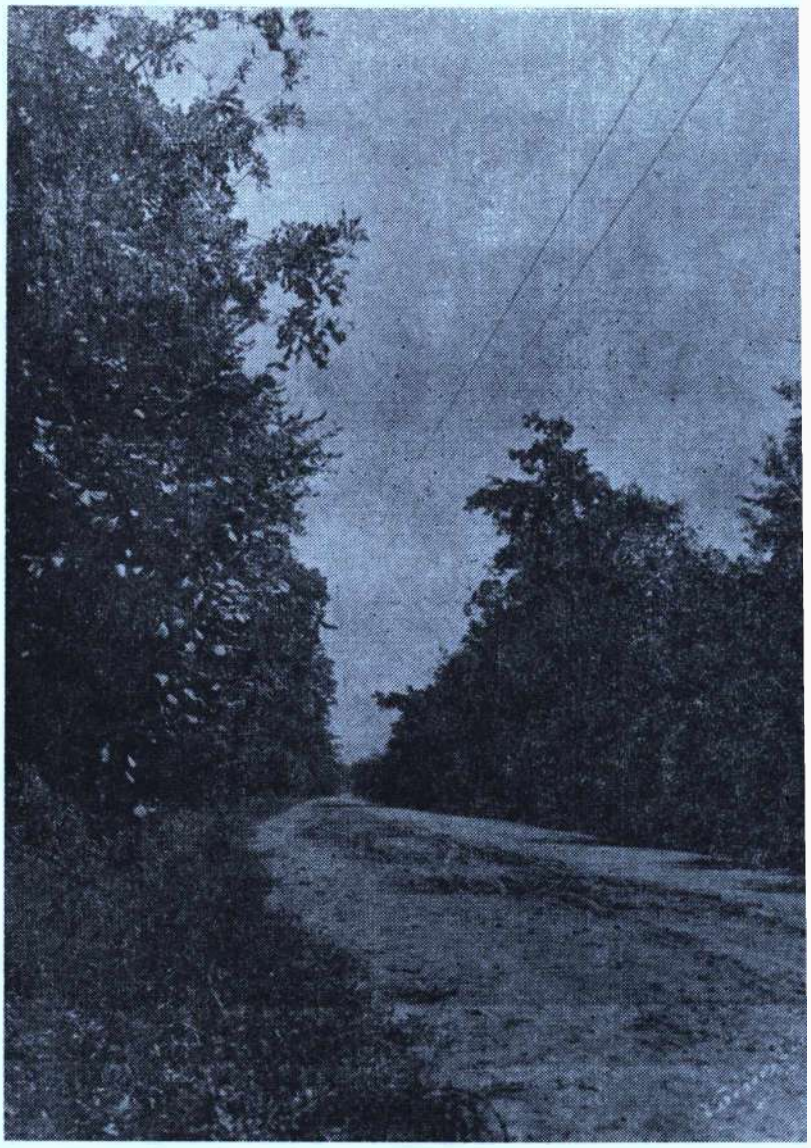
Încît nu poate decît să ne mire că majoritatea studiilor și eseurilor consacrate în ultima vreme prozatorului neglijează cel mai adesea factorul biografic, utilizînd, nu o dată, chiar opera ca simplu pretext de speculație.

Convinși de însemnătatea evidențierii — în toată complexitatea și sinuozitățile ei — personalității reale a scriitorului și de necesitatea cunoașterii exacte a existenței sale pentru însăși străluminarea sensurilor creației sale artistice, ne-am adresat scriitoarei Profira Sadoveanu, unul dintre principalii biografi ai prozatorului, spre a răspunde la cîteva din întrebările esențiale (în genere controversate sau fără dezlegare imediat posibilă) care îl frămîntă pe cercetătorul vieții și operei lui Mihail Sadoveanu în momentul de față. Cu deosebita-i amabilitate, domnia-sa ne-a dezvăluit, în cursul convorbirii înregistrate din 9 februarie 1981 — cu o deschidere sufletească, am spune, totală — imagini și aspecte tulburătoare din viața scriitorului (cunoscute de dînsa îndeaproape). Totodată, ne-a împărtășit propriile-i deliberări legate de diversele probleme în dispută.

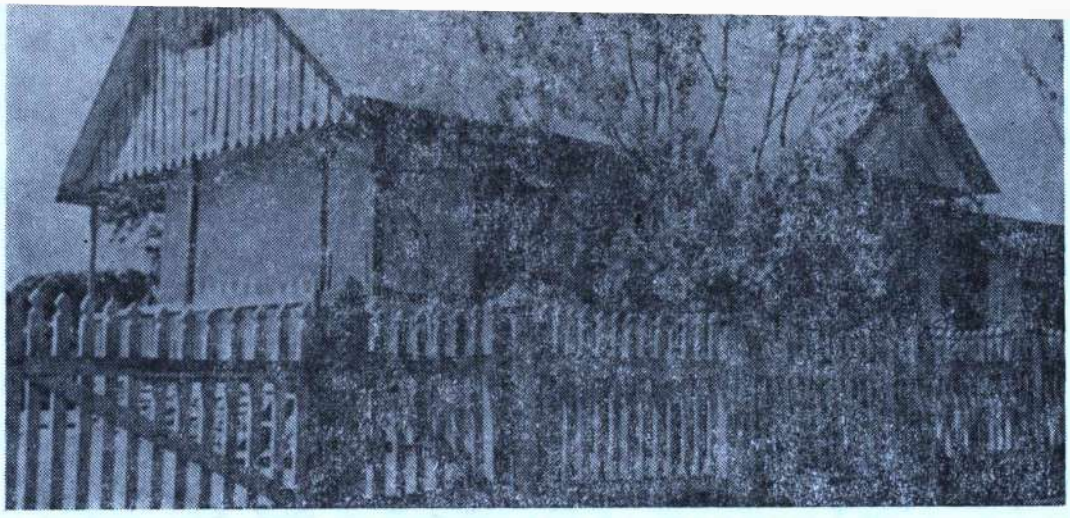
Fapt pentru care interviul transcris în continuare constituie nu numai un punct terminus pentru unele din întrebările formulate, ci și un prilej de meditație sau un imbold pentru alte cercetări privitoare la existența prozatorului.

Căci, în mod paradoxal, cu cît ne apropiem mai mult de concretul faptelor și le stăpînim suveran, cu atît trăim sentimentul că, în ansamblul ei, biografia lui Mihail Sadoveanu se încețoșează, căpătînd, asemeni operei, prelungiri în mit și legendă.

I. OPRIȘAN

Drumul Vorșenilor

Casa părintească din Pașcani.

Stimată amfitrioană, în afara multiplelor dumneavoastră preocupări literare, din care au rezultat cîteva cărți valoroase, v-ați dedicat o bună parte din timp luminării vieții și personalității lui Mihail Sadoveanu — așa încît astăzi sînteți considerată, pe bună dreptate, drept cel mai competent biograf al prozatorului.

Din lectura cărților dumneavoastră despre Sadoveanu, OSTROVUL ZIMBRULUI (ed. a II-a, Editura tineretului, București, 1966), PLANETA PĂRĂSITĂ (Editura „Cartea Românească", București, 1970) și a secțiunii VIAȚA, OPERA ȘI PERSONALITATEA LUI MIHAIL SADOVEANU, din volumul STELE ȘI LUCEFERI (E.P.L., București, 1969); din lectura bogatelor dumneavoastră note la cele 22 de volume ale seriei OPERE, de Mihail Sadoveanu (ESPLA, E.P.L., Editura „Minerva", 1954—1973), din lectura interviurilor pe care le-ați publicat în decursul timpului, am reținut foarte multe lucruri interesante despre viața, activitatea și personalitatea lui Sadoveanu, care au adus lumină asupra biografiei marelui povestitor.

Ca cercetător, de mai multă vreme, al vieții și operei lui Mihail Sadoveanu, am sesizat însă o seamă de probleme, care mi s-au părut și mi se par încă controversate, precum și unele chestiuni ce îmi apar mai puțin lămurite — nu numai din ce ați scris dumneavoastră, ci și din studiile, articolele și volumele publicate de alți critici și istorici literari sau din documentele dezvăluite în ultima vreme.

Permiteți-mi să vă pun cîteva întrebări, care, adresate fiind celui mai bun biograf al lui Sadoveanu — omului care a trăit cel mai mult în preajma autorului CRENGII DE AUR, copilul iubit al tatălui, dacă pot să spun astfel, parafrazîndu-l pe Mihail Sadoveanu, care mărturisea că a fost « copilul iubit al mamei»— vor elucida, cred, măcar în parte unele dintre aspectele aduse în discuție, lămurindu-i, astfel, pe cei interesați, asupra adevărului în privința vieții lui Sadoveanu.

Vă propun să începem chiar cu data nașterii, care, după publicarea extractului de naștere, de către C. Popescu-Cadem, în revista „MANUSCRIPTUM" (XI, nr. 4 (41), 1980, pp. 110—111) ar trebui, se pare, revizuită. În extract se precizează că Mihai — și nu Mihail, cum va semna în toate împrejurările prozatorul — s-a « născut alaltăieri», cu alte cuvinte pe 3 noiembrie și nu pe 5, cum se știa pînă acum. Data de 5 noiembrie constituie data declarării copilului și nu a nașterii. Vă rog să-mi spuneți dacă Mihail Sadoveanu cunoștea acest fapt și dacă accepta ca zi de naștere data de 3 sau de 5? Cînd își sărbătorea el, de fapt, ziua aniversară — pe 3 noiembrie sau pe 5 noiembrie? Sau — după cîte mi-am dat seama — își sărbătorea aniversarea și onomastica o singură dată, de ziua sfinților Arhangheli Mihail și Gavril, pe 8 noiembrie?

— E adevărat că tata sărbătorea numai ziua de 8 noiembrie, însă, așa știu de mică, că el considera drept dată de naștere ziua de 5 noiembrie, fiindcă așa era trecut în acte. Dar știam și noi că el fusese născut în ziua de 3 noiembrie.

În altă ordine de idei, trebuie să-ți spun că ceea ce-ai relevat mata la început e adevărat, că eu sînt un cunoscător bun al vieții lui Sadoveanu și că i-am fost foarte bun prieten și secretar o mare parte din viață, dar asupra faptului că eram copilul cel mai iubit am de făcut o precizare. E adevărat că am fost un copil foarte

apropiat de sufletul lui, fiindcă-i semănam foarte bine, și eram bun, foarte bun prieten, dar copilul cel mai iubit a fost Paul Mihu Sadoveanu.

Pentru mezinul nostru, tata a avut o slăbiciune cu totul deosebită, care ne producea mirare. Ne uimea cum putea tata să fie atît de îngăduitor, — el care era atît de sever! Era prieten cu noi și se juca — se juca și «cucurile» și «de-a prinsu», cînd eram mici, cu noi — însă nu tolera obrăznicia, minciuna, impertinența. Or, lui Mihu-i îngăduia orice!

— Era cel de pe urmă...

— Era cel de pe urmă, dar era și un copil cu totul deosebit.

Acum să revenim după precizarea asta.

Da. E adevărat că el sărbătorea — vă pot spune cu precizie — două zile pe an. Două zile pe an produceau la noi mare vîlvă și aduceau mulți oameni în casă. Întîi opt noiembrie, adică Sfîntul Mihai, și 1 mai — Armindenul, care, de obicei, se sărbătorea afară, la o masă sau, în sfîrșit, la mai multe mese, puse afară, sub teiul cel mare de care vorbesc de mai multe ori în *Planeta părăsită*.

— Care vor fi fost «împrejurările vieții» care-l vor fi determinat pe Alexandru Sadoveanu (tatăl lui Mihail Sadoveanu) să se despartă de prima soție și ce știți în genere despre prima lui căsătorie?

— De fapt, de la tata auzisem că Eliza Dragomirescu — căreia noi îi spuneam coana Leona, fiindcă așa-i spunea tata — prima soție a lui conu' Alecu, era o boieroaică, o femeie rafinată, însă rigidă, iar conu' Alecu era om de viață. Din cauza asta ei nu s-au înțeles deloc și din cauza asta s-au și despărțit.

Mai multe am aflat de la Cireșica Sadoveanu, acum Cireșica Grecescu, care a fost în apropierea bunicului ei, Alexandru Sadoveanu, și căruia-i spunea Babu. De la ea am mai aflat cîteva lucruri. Am aflat, de exemplu, că s-au despărțit din cauză că temperamental nu se înțelegeau deloc. Ea era, cum am spus, voluntară, din boieri de la Orhei, și el era un intelectual — era avocat, pe vremea aceea însemna ceva! — și era citit... Dar ea era o femeie așa de severă, încît, spune Cireșica, chiar Alexandru, băiatul lui, fratele vitreg al lui Mihail Sadoveanu, la 13—14 ani, a fugit de acasă, cu un cerc de joacă și-a ajuns la Brăila. Acuma, cum a ajuns, cum s-a suit — în tren sau în ce? — dar a ajuns la Brăila. A fugit din cauza severității mamei lui. Iată un lucru de care habar n-aveam și l-am aflat de curînd, stînd de vorbă cu Cireșica.

— Dar, după ce s-au despărțit...

— După ce s-au despărțit, conu' Alecu a plecat la Pașcani.

— ...după ce s-au despărțit, Eliza Dragomirescu l-a mai vizitat, l-a mai văzut pe Alexandru Sadoveanu?

— Nu. E ceva foarte interesant, pe care tot acuma l-am aflat, că tata — curios, tocmai poate că și el și-a pus chestiunea asta — a fost de vreo două ori la Iași și a căutat-o pe coana Eliza și a stat de vorbă cu ea. Asta a găsit Cireșica în niște caiete — vreo 12—14 caiete, care au rămas de la moș Alexandru, cum îi spuneam noi — foarte interesante, cu tot felul de note și însemnări...

— Soțul Izabelei Sadoveanu, *intervine Costache Popa, soțul Profirei Sadoveanu.*

— Da, soțul Izabelei Sadoveanu. Este băiatul — singurul băiat — pe care l-a avut conu' Alecu din prima căsătorie. El s-a căsătorit cu Izabela Andrei, Izabela Sadoveanu pe urmă (născută Morțun) și a avut doi copii, doi băieți: Alexandru și Petre, iar cel dintîi, la rîndul său, a avut și el doi copii: Cireșica Sadoveanu și Mircea Sadoveanu.

— Deci Cireșica e nepoata dumneavoastră.

— Da.

— À propos de Alexandru Sadoveanu, feciorul lui Alexandru Sadoveanu, al lui conu' Alecu. Care au fost relațiile lui Mihail Sadoveanu cu fratele său vitreg?

— Cu moș Alexandru, tata a avut niște relații foarte frumoase. Adică, se vedeau rar — el trăia la București, tata la Fălticeni și la Iași — însă, mi-au rămas, încă de mică, amintiri despre acest moș Alexandru care, ni se părea nouă, semăna foarte bine cu tata. Era ceva deosebire. Dar aveau aceeași tăietură și aceiași ochi — erau mai cenușii la el; la tata erau de un albastru curat —, aceeași frunte... Și tocmai, gîndindu-mă la noile întrebări care s-au pus cu privire la originea lui Mihail Sadoveanu, eu găsesc că dacă ar fi adevărat ceea ce se presupune, atunci tata ar fi trebuit să nu semene deloc, nici fizicește și nici ca fire cu Alexandru Sadoveanu despre care vorbim. Or, el semăna foarte bine. Noi, copiii, aveam impresia că-i tot un fel de tata, dar mai înalt, puțin deosebit... Îl iubeam foarte mult, în schimb — i-adevărat — pe conu' Alecu, noi copiii, nu l-am iubit, pe bunicul nostru. Fiindcă era un om foarte egoist, și un om care nici nu se uita la noi, la nepoții lui, niciodată nu ne-a mîngîiat, nu ne-a pus mîna pe cap, și ni se părea așa că are o privire tăioasă, ghețoasă, care trecea peste toate.

Tatăl meu, conu' Mihai, avea și el privirea asta cînd se supăra — exact așa de ghețoasă, ca și a lui conu' Alecu. De aceea, spun sincer, mi-am pus și eu întrebările astea, mai ales după ce-am citit noile lucruri apărute în „*Manuscriptum*", dacă ar fi posibil — și foarte degajat, așa, fiindcă după mine n-are importanță — dacă, într-adevăr, s-ar putea ca eu să nu fiu rudă cu nici unul din Sadoveni, de exemplu: cu verii mei. Nu? Dacă, într-adevăr, conu' Alecu este tatăl lui Mihail Sadoveanu, rămîne totuși o ciudățenie: de ce n-a vrut să-l recunoască?

— S-ar putea presupune — ca să epuizăm toate posibilitățile de interpretare — că lui Alexandru Sadoveanu-tatăl i-a fost rușine, la început, de mezalianța încheiată cu Profira și de aceea nu l-a recunoscut pe Mihai.

— Dar mai tîrziu de ce nu l-a recunoscut? — *întreabă Costache Popa.*

— Nu! Nu! S-ar părea — așa mi s-a părut și mie din toate — că s-ar putea să fie o îndoială. De ce nu? Dar eu spun așa: că lui conu' Alecu — după ce Mihail Sadoveanu devenise celebru — i-a fost rușine. Cum să-l recunoască el acum pe Mihail Sadoveanu, cînd el era o personalitate așa de mare?! Și poate că i-a fost rușine că nu-l recunoscuse la timp.

— Dar pe ceilalți copii ai Profirei, i-a recunoscut Alexandru Sadoveanu?

— Ceilalți doi copii — Vasile și Clemansa — au fost dintr-o dată recunoscuți ca Sadoveanu, la primărie, deși el nu era căsătorit cu Profira Ursachi.

— Curios! Nu s-a căsătorit niciodată cu Profira Ursachi?

— Nu.

— Dar după moartea Profirei Ursachi, s-a mai recăsătorit Alexandru Sadoveanu?

— Nu. N-aș putea să vă spun sigur dacă există un certificat de căsătorie al lui cu Maria Puiu.

— A mai avut, se spune, încă doi copii.

— Da. A mai avut doi copii: Victor și Florica. Florica știu că trăiește; Victor se pare c-a murit. În orice caz, eu pot să spun că Alexandru, din prima căsătorie a lui conu' Alecu, avea foarte mult din temperamentul tatei. Ei s-au înțeles foarte bine. Moș Alexandru citea foarte mult. În notele lui, spune Cireșica, e vorba de Shakespeare, Petrarca, Dante, Goethe, cunoștea limbi străine, traducea foarte frumos din englezește... Era un om cultivat. Însă cu același egoism, ca și conu' Alecu. Da, el la un moment dat — ca să aibă liniște — a plecat de-acasă și s-a mutat la hotel. Era un hotel nou, care se făcuse la Gara de Nord, și cum era cam zgîrcit din fire, s-a mutat acolo să nu plătească mult. Era cam rău famat hotelul acela, și-atunci proprietarul i-a făcut aproape pe gratis prețul. Pentru că generalul Sadoveanu

locuind acolo... creştea prestigiul hotelului. Şi Izabela era disperată. Am mai spus eu ceva despre asta, în *Planeta părăsită*.

— Dar, revenind la conu' Alecu, ceea ce spuneţi dumneavoastră acum, întăreşte o impresie a mea mai veche şi în orice caz e solidar cu ceea ce mi se pare că aţi susţinut şi în PLANETA PĂRĂSITĂ.

— Da, am spus-o în bucata *Căzile cu apă*, în care evoc răceala şi egoismul lui conu' Alecu. Pe urmă, cînd a venit la Copou, în ultimii lui ani, şi tata voia să-l ţie, să aibă şi el o viaţă liniştită şi îmbelşugată la noi, cîte zile o mai avea, el n-a stat decît o iarnă şi după aceea, probabil, ştiu eu, a vrut să plece numaidecît la Paşcani, unde avea legătura ceea, adică-l îngrijea Maria Puiu, mama copiilor lui (nu ştiu dacă s-a căsătorit cu ea)...

— Dar copiii aceia mai trăiesc pe undeva?

— Cred că Florica trăieşte. Aşa am auzit că trăieşte şi, bineînţeles, are şi copii...

— Dar întreţineţi legături cu ei?

— Nu. Odată a venit ea la Fălticeni. Iar pe Victor — cel mai mare dintre copii, pe Victor Sadoveanu, tata l-a luat, cînd locuia la Fălticeni, în casa mică de zestre a mamei mele, de la numărul 42, l-a luat şi l-a dat la gimnaziu şi-l ţinea pe socoteala lui. Voia să facă din el om. Or el mereu pleca. Fugea la Paşcani. Şi iar îl aducea tata. Ba mai lua şi ceva bani, dacă găsea prin casă.

— Ce părere aveţi despre interpretarea pe care o dă profesorul Pompiliu Marcea — după toate aceste discuţii — relaţiilor dintre Mihail Sadoveanu şi tatăl său? Domnia sa întreprinde — după cum aţi luat cunoştinţă din „FLACĂRA" şi din comunicarea ţinută la sesiunea jubiliară « Sadoveanu», de la Institutul de istorie şi teorie literară „G. Călinescu" — un act de reabilitare binevenit al lui Alexandru Sadoveanu, arătînd că, în copilărie, tatăl ar fi fost de fapt cel admirat şi că tînărul Sadoveanu a crescut în cultul lui şi nu al mamei. Şi că toată dragostea şi nespusa admiraţie faţă de Profira Ursachi ar fi survenit abia după moartea acesteia — ca un act compensatoriu, născut din căinţa pentru comportarea anterioară.

— Nu. Cred că este exclus să spunem aşa. Conu' Alecu, e adevărat că era, cum spuneam, un cărturar, — şi tatăl meu a citit de mic cărţi (şi eu cred că am vreo două cărţi care mi-au fost dragi şi i le-am luat, mi le-a dat tata mie, din biblioteca lui conu' Alecu). Aşa că tata îl aprecia. Însă el era un om indiferent. Închis, indiferent şi egoist, care nu se ocupa deloc de ceea ce fac copiii.

— Deci e adevărat, totuşi, că a iubit-o mai mult şi de timpuriu pe mama lui.

— A iubit-o pe mama lui extraordinar de mult. Sigur că şi temperamentul lui a ţinut mult de temperamentul mamei lui şi era atras de toţi moldovenii de la munte, de strămoşii şi moşii... unchii lui de la ţară. Nu! A iubit-o foarte mult. Şi pentru el a fost o sfîşiere colosală moartea mamei lui. A alergat ca un nebun de la Fălticeni, pe jos, pînă la Paşcani, şi a ajuns cînd ea era îngropată.

— Ea fusese deja îngropată?

— Ea fusese deja îngropată.

— Vă întreb, pentru că în altă parte se spune că Mihail Sadoveanu ar fi participat la înmormîntarea mamei... Şi tocmai este în contradicţie cu ce spuneţi dumneavoastră.

— Nu! Nu!

— Deci e un fapt recunoscut, de care nu trebuie să ne îndoim.

— Dar în *Nada Florilor*, e hotărît că tatăl băiatului, al eroului, este tipul lui conu' Alecu. Se văd relaţiile... Şi-ntr-adevăr, cam astea erau. El era veşnic plecat, veşnic ocupat, în *Nada Florilor*. Tot aşa şi tatăl lui — cu treburile avocăţeşti... Cînd venea acasă, stătea cu nasu-n cărţi şi-n ziare. Nu se ocupa deloc de gospodărie, de copii. E cam tipul din *Nada Florilor*. Se vede că era o relaţie, nu-i aşa, între tată şi fiu.

— O chestiune care mi se pare mie nelămurită e aceea a locuirii lui Mihail Sadoveanu la Vatra Pașcani și a urmării cursurilor primare la învățătorul Busuioc. Din cîte spune el, în diverse povestiri, reiese că Domnul Busuioc (evocat sub numele de « Domnul Trandafir») era învățător la școala din Vatra Pașcani. Dar cînd i se eliberează certificatul de absolvire a patru clase, pe frontispiciul acestuia figurează « comuna urbană Pașcani». Să deducem de aici că Vatra Pașcani reprezenta o anexă a comunei Pașcani și nu o comună de sine stătătoare?

— Așa este. Ăsta e adevărul.

— În alte părți se vorbește că Alexandru Sadoveanu ar fi avut o casă în tîrgul Pașcani și alta în Vatra Pașcani. Care-i adevărul?

— Nu. După cîte știu eu, n-a avut niciodată altă casă decît aceea care a fost acuma dărîmată.

— Din Vatra Pașcani sau din Pașcani?

— Din Pașcani, dar probabil că era altfel orașul atuncea sau probabil că strada asta era în oraș?!

— Vă referiți la casa aceea reprodusă de dumneavoastră în OSTROVUL ZIMBRULUI, care are o placă memorială pe ea?

— E un lucru pe care nu pot să vi-l spun, pentru că nu-l știu cu siguranță.

Aș vrea să revin aici la o întrebare mai veche, comunicîndu-vă un lucru extrem de important, referitor la originea lui Mihail Sadoveanu, bunicul scriitorului, căsătorit cu Sterica Bîzoianu, străMoașa mea *. Pe acest Mihail Sadoveanu, unii spun că nu l-ar fi chemat Sadoveanu, ci că l-ar fi chemat altfel, Sadovici, și că ar fi fost iugoslav. Vă mărturisesc că nu-i adevărat, pentru că eu știu de un act, un testament al Stericăi Bîzoianu, în care ea pomenește precis de « bărbatul meu Mihail Sadoveanu » — spune în testament. În același testament vorbește de « tatăl meu », ceea ce nu se știe: « Dimitrie Bîzoianu și mama mea Oprica ». E foarte interesant. Am găsit chestia asta. Aceștia au fost părinții Stericăi Sadoveanu. Și între copii, sigur, în testament, ea donează întîi lui Dimitrie și lui Alexandru, cei mai mici, și apoi lui Andrei, Ivanciu și fetelor Eliza și Maria. Și n-am găsit în testament, niciodată trecut, pe acel Ștefan, tatăl lui Bubi Sadoveanu (despre care vorbește Pompiliu Marcea că ar fi trăit în Gorj, și l-ar fi cunoscut). Pe tatăl acelui Bubi, îl chema Ștefan. Dar eu n-am găsit

---

* Mărturisirile Profirei Sadoveanu, făcute cu un an înaintea apariției lucrării **Pe urmele lui Mihail Sadoveanu**, de Dan Mănucă (Editura Sport-Turism, București, 1982), sprijină, în fond, interpretarea pe care istoricul literar ieșean o dă documentului P 567, descoperit în colecțiile Arhivelor Statului, Filiala Iași (studiat și de noi).

Pornind de la acel document, în care V. Costandache, N. Gheorghiu și alții atestă data nașterii și botezul lui Dimitrie Sadoveanu, fiul lui Mihail Corceali Sadoveanu, Dan Mănucă trage concluzia că bunicul lui Mihail Sadoveanu, despre care se credea că ar fi fost oltean, din Gorj, ar fi venit, de fapt, din Sud, din Macedonia. Și anume — completăm noi — probabil din localitatea Corița, al cărei nume se pronunță în aromână: « Curceauă», localitate din sudul Albaniei, locuită de fîrșeroți.

Or, aluziile Profirei Sadoveanu la opinia « unora», după care, pe acel Mihail Sadoveanu, tatăl lui Alexandru Sadoveanu, nu l-ar fi chemat Sadoveanu, ci Sadovici, și că ar fi fost iugoslav, dezvăluie, de fapt, o veche tradiție de familie, încețoșată, despre venirea în nordul Dunării a bunicului prozatorului.

Tot din declarațiile Profirei Sadoveanu deducem că însăși bunica scriitorului dinspre tată, Sterica Bîzoianu, trebuie să fi fost, mai îndepărtat, originară tot din sudul Dunării, altfel nu se explică numele acesta atît de caracteristic aromânesc și mai ales căsătoria ei cu un fîrșerot.

Se pare însă — și lucrul e tulburător — că însuși scriitorul nu era cu totul străin de această descendență. Dovadă, între altele, deschiderea afectivă extraordinară pe care o are față de cuțovlahii din munții Pind (în povestirea **Amintiri din Pind**, din vol. **Frunze-n furtună**), a căror viață patriarhală puternic ritualizată capătă în viziunea sa valoarea unui adevărat simbol al vîrstei de aur.

în testamentul Sterică Bîzoianu, pe care l-am avut în mînă, că ar fi vorba de alți copii decît Andrei, Ivanciu, Alexandru, Dumitru, Eliza și Maria.

— Poate era un alt grad de rudenie, o altă aripă a Sadovenilor.

— Da. Cred că era altă aripă. Acest Bubi Sadoveanu, care semăna așa de bine cu tatăl meu, încît putea fi confundat, are doi copii, care trăiesc (doi băieți), Ion Sadoveanu și Ciocănel Sadoveanu, recte Ștefan. De fapt pe Bubi, tatăl lor, îl chema tot Ștefan. Au fost trei Ștefani în trei generații.

— Permiteți-mi să vă adresez o altă întrebare. Se spune că Mihail Sadoveanu ar fi participat, pe cînd era tînăr, la o demonstrație de protest, în favoarea colonelului Teișanu, care luase apărarea «memorandiștilor» și ar fi fost lovit cu baioneta în piept. E o amintire de familie, există documente? Care-i adevărul? Am găsit relatarea aceasta în tabelul cronologic semnat de C. Mitru la volumul MIHAIL SADOVEANU, ISTORISIRI DIN ARDEAL, „Biblioteca pentru toți", Editura Minerva, București, 1972, p. XII.

— Nu. Eu nu știu nimic despre asta.

— În afară de evocările romanțioase din ANII DE UCENICIE despre căsătoria cu Ecaterina Bilu, ce altceva se mai știe în familie despre căsătoria lui Mihail Sadoveanu cu Ecaterina, mama dumneavoastră și, în genere, despre familia ei, adică despre bunicii dumneavoastră dinspre mamă?

— Pe bunicul nu l-am cunoscut pentru c-a murit tînăr, la treizeci și ceva de ani, de o pleurezie, la Iași, la Sfîntul Spiridon. Un lucru foarte interesant — și asta o și caracterizează pe mama mea, dat fiind că era de-o sensibilitate extraordinară — în ziua morții tatălui ei, la spital, ea era la Fălticeni, în odaie cu mama ei, Maria Bîlu, coana Maria, bunica mea, și cosea. La un moment dat — era ora patru, patru și jumătate — ea, dintr-o dată, a avut un țipăt. Și-atuncea coana Maria a întrebat-o: «Ce-i Catincuțo? Te-ai înțepat la deget?» «A murit tata!». Și pe urmă s-a certificat că, într-adevăr, la ora aceea murise tatăl ei la Sfîntul Spiridon.

Mama mea a avut mai multe prevestiri de felul acesta. Cînd s-a îmbolnăvit tatăl meu în timpul războiului, de anghină, la Iași, ea l-a visat bolnav. S-a suit în primul camion militar — era cunoscută! — care pleca la Iași și s-a dus la Iași. Și-ntr-adevăr el era bolnav de anghină. În timp ce stătea și-l îngrijea pe tatăl meu, a avut un vis urît, că s-a întîmplat ceva acasă. Și s-a suit imediat în tren, sau în camion, nu mai știu, și a venit acasă. Într-adevăr, în noaptea aceea, cînd a visat ea, cei doi gemeni, Bogdan și Tincuța, care erau mici și erau hrăniți cu biberonul, de două fete de la țară, erau să moară otrăviți, pentru că fetele le-au pus în biberon, — cum erau somnoroase, noaptea — spirt denaturat, în loc de mușețel cu lapte.

În privința bunicilor mei, am spus că pe tatăl mamei nu l-am cunoscut. El se pare că era un om foarte frumos, înalt, subțire, cu părul negru, gene și sprîncene negre și ochi albaștri, roz în obraz... Era un om de lume, îi plăcea să petreacă, să danseze. Iar pe străbunicii mei i-am cunoscut foarte bine, pentru că pe vremea aceea se căsătoreau așa de tinere fetele, — că și bunica mea, coana Maria, s-a căsătorit la treisprezece ani — cu Iorgu Bîlu. Dar și mama ei, pe care o chema Ecaterina, ca pe mama mea, și care era de origine greacă (o chema Anghelis, de acasă), s-a căsătorit cu Andrușca, care era rus, de tînără, tot la 13 ani. Vra-să-zică străbunicii mei după mamă — unu-i grec și unu-i rus. E foarte interesant. Asta-l privește, însă, mai puțin pe Mihail Sadoveanu!

— Despre bunica dumneavoastră nu ați spus nimic.

— Da, bunica mea s-a căsătorit la treisprezece ani și a venit la Fălticeni, unde a pierdut așa de tînără pe bărbatul ei. După aceea, a rămas cu doi copii, cu Ecaterina și cu Jorj (Gheorghe). Îi spunea Jorjică, care era coleg cu Mihail, cu tatu-meu, și prieten foarte bun (cel mai bun prieten cu care se ducea la vînat). Și el era foarte bun înotător, însă nu știu cum a murit înecat. Probabil ori a avut ceva cu inima, ori din cauză că a făcut o crampă la apă rece și s-a înecat... Era însă un înotător

« ...avea și el privirea asta cînd se supăra — exact așa de ghețoasă ca și a lui conu' Alecu».

excelent. Și tatu-meu, care era intim în familie, spune că a jurat, în clipa aceea, să aibă grijă de biata văduvă și de fata ei. Dealtfel, el era îndrăgostit de mama, pentru că — lucrurile astea le știu — se plimbau împreună. Sînt martore și poeziile mamei mele, Ecaterina M. Sadoveanu.

— Scria soția lui Sadoveanu poezii? Acesta e un lucru extraordinar, pe care puțini cred că-l știu!

— Poeziile scrise de ea au fost publicate unele în *„Pagini literare"*, și, pe urmă, multe, în *„Almanahul Minerva"* și *„Sămănătorul"*.

— Dar mama dumneavoastră a urmat vreo școală, ceva? Nu se știe nimic în privința asta.

— Mama mea a făcut Școala profesională din Fălticeni, care era pe strada Rădășeni, în vale, aproape de Adormirea. Acolo a urmat. Însă mama mea era o mare, o mare cititoare. Toată viața ei a citit foarte mult. Și orișicît ar fi fost — la o vîrstă mai înaintată —, de obosită (avea atîția copii și o gospodărie așa de grea), ea nu se culca pînă nu citea două-trei ore. Citea mai mult în franțuzește. Balzac era preferatul ei. Era o mare cititoare, o mare consumatoare de literatură, în special franțuzească.

Era o femeie de o mare sensibilitate, o ființă de o bunătate extraordinară, fantastică. Toată lumea care a cunoscut-o pe coana Catincuța a spus că era ca o sfîntă. Mama mea, din dragoste pentru noi — la un moment dat eram așa de mulți acasă, din care vreo cinci mici — știu că n-a ieșit șapte ani pe poartă. Eu găsesc că asta-i extraordinar!

— Da. S-a jertfit cu totul familiei. Dar de scris, dînsa mai găsea timp să scrie?

— Da, a scris. Avea niște caiete cu versuri. Aicea-i un lucru mai delicat. Nu știu bine, dar am reținut așa din unele lucruri pe care mi le-a spus mama cînd eram mică că, la un moment dat, la București, între 1904 și 1906, cît a stat aicea, la un moment dat, i-ar fi făcut tata un reproș, ceva... Asta arată cît de sensibilă era. Un reproș privitor la gospodărie, ceva... nu știu, că nu i-a plăcut... Ș-atuncea mama,

fără să spuie un cuvînt, s-a dus şi-a dat tot ce scrisese, toate caietele ei, pe foc. Adică, în paranteză, şi fără să spuie: « — Vrei să fiu numai mama copiilor şi să ţin gospodăria, atunci nu mai scriu nimic! » Şi n-a mai scris niciodată. Era foarte înzestrată şi pentru muzică...

— Păcat că nu s-a realizat!

— Da, să vă citesc o poezie foarte frumoasă — *Cînd iubirea...* —, poezie apărută în *„Sămănătorul"*, din 7 octombrie 1904:

Cînd iubirea ne surîse-ntîia oară,
Iarna albă se topea pe nesimţite.
Se-ntorceau, plutind, iar berzele la moară,
Noi din prag le urmăream cum vin, iubite...

Şi sfioşii toporaşi cînd se iviră,
Cînd amurgul poleia cu aur ţara,
Sărutările ca fluturii veniră,
În grădina mamei noastre, primăvara...

Prinşi de mijloc rătăceam pe căi pierdute,
Pe sub bolţile de mugur din poiene
Ca-ntr-un vis veneau cîntări de alăute,
Mă priveai ca-ntr-un abur, printre gene.

Iară vîntul cîteodată
Fîlfîia ca o gingaşă aripioară,
S-aprindea în noi o flacără curată,
Cînd iubirea ne surîse-ntîia oară...

— Dacă-mi daţi voie, vreau să fac şi eu o remarcă. Aţi scris că dumneavoastră, copiii, spuneaţi despre tatăl dumneavoastră că ar fi fost un mare actor, dacă s-ar fi dedicat scenei. Eu cred că ceea ce aţi afirmat despre Sadoveanu vi se potriveşte şi dumneavoastră. Dealtfel, dumneavoastră mărturisiţi, la un moment dat, că aţi avut chemare şi că tatăl dumneavoastră nu v-a lăsat.

— Da! Nici nu ştiţi ce bine aţi nimerit! Tocmai. Eu aş fi visat să am un teatru al meu, ca Molière — îi destul asta, nu-i aşa?! — să scriu, să joc, să regizez, să fac tot. Şi cred că aş fi avut o viaţă frumoasă. Asta nu m-ar fi împiedicat să scriu şi alte lucruri, poate şi poezii şi alte lucruri. După cum am spus în altă parte, am foarte multe piese de teatru şi poeme dramatice pe care nu le-am publicat. Şi, la un moment dat — lucru foarte interesant şi inedit —, la un moment dat, prin '40 şi '50, înainte de a muri Ioan Sava, regizorul şi caricaturistul, Ioan Sava cu care eram buni prieteni, plănuiam noi — împreună cu Clody Bertola, care atunci fusese concediată, dată afară din teatru — plănuiam să facem un teatru micuţ, de buzunar, cu cincizeci de locuri, cu lumînări, aşa, ca pe vremuri, şi cu lucruri scrise numai de noi, originale — de el (şi el scria piese foarte frumoase) şi de mine — şi să le jucăm, să joc şi eu... Să facem o trupă de amatori, între care numai Clody Bertola ar fi fost profesionistă.

De vreo două ori am vrut să-mi joc piesele mele. Odată am făcut o piesetă, o comedie muzicală, pentru Sergiu Celibidache, ca să o aranjeze el din punct de vedere muzical şi coregrafic — pentru step — pentru că el pe atunci era pasionat numai de jazz şi de muzică sincopată. Dar e un lucru de care am mai vorbit. Şi atunci i-am spus tatei să joc eu rolul principal. Am scris *Visuri americane*. Şi tata a spus: « Nu. Uite ce-i; aicea-i provincie, eşti cunoscută. Nu cred că-i bine... Lasă să mergem la Bucureşti, îţi făgăduiesc că te las ». Dar, cînd am mai vrut din nou, după aceea, la Bucureşti — Sava, care era un tip original, a spus: « Uite ce-i! Eu vreau

să dau lovitura. Vreau să fac un Hamlet cu mata, pentru că n-am văzut în viața mea niște mîini atît de expresive ca ale matale », — tata tot nu m-a lăsat...

— Aș vrea — dacă nu vă supărați — să revenim la bunica dumneavoastră. Cînd a murit? Ce mai puteți spune despre dînsa?

— Coana Maria — « bătrînul general la pensie », cum îi spun eu în *Planeta părăsită* — era o femeie foarte aprigă. Fusese frumoasă femeie, înaltă, poate puțin cam ciolănoasă, cu niște ochi castanii foarte frumoși, cu niște sprîncene negre de un deget, cu nasul așa puțin vulturesc și foarte harnică, ca un argint viu. Nu stătea o clipă. Noi spuneam că e aprigă și cu noi. De fapt, săraca era foarte nenorocită, că își pierduse bărbatul și băiatul de tînără și a rămas văduvă, la treizeci și ceva de ani... Nu s-a mai căsătorit... O iubea foarte mult pe mama și ne-a iubit și pe noi, copiii. Noi eram niște draci neastîmpărați, bineînțeles, și ea, sigur că ne mai ocăra, arunca cu papucul și cu cociorva după noi, ne-alunga în jurul casei, dar am iubit-o foarte mult. Era o femeie, care, deși n-avea învățătură, dar pot să vă spun c-avea un bun simț și o inteligență extraordinare. Ea spunea: « Eu nu pot să spun că nu sînt credincioasă, dar de ce să mă duc la biserică? » Ea nu se ducea niciodată la biserică. Zicea: « Dacă aș vrea să mă rog lui Dumnezeu, n-am icoanele? Eu mă rog singură, în liniște. Numai eu cu Dumnezeu. N-am ce căuta la biserică, unde sînt popi și oameni care-s păcătoși și care-s însurați, au copii și-s niște păcătoși cei mai mulți ».

— Cînd a murit dînsa? În ce an?

— A murit la Iași, în 1925.

— Era anul în care am venit eu prima dată la Copou — *ripostează Costache Popa*. Tu erai la Edinița, la Valerica. Mama cu tata, cu Didica și cu Mihu erau la Tazlău, la Jenică Mironescu, iar Miti, cu Lia, cu Noni și cu mine — eu venisem în vizită — eram la Copou, cînd a murit bunica. Și era și mama lui Noni — Noni Manoliu, soțul Liei Sadoveanu. Și mama n-a fost la-nmormîntare. A venit numai tata. Tu erai la Edinița...

— Nu, eu am venit la o telegramă dată de Lia: « Vino imediat acasă, bunica te cheamă ». De fapt bunica murise. Tata m-a luat pe mine, ne-am dus la Tazlău, la Jenică Mironescu și de-acolo, pe urmă, cînd ne-am întors cu mama, pe drum, tata i-a spus.

— Și mama, în cămară, m-a întrebat pe mine cum a fost, plîngînd.

— Cred că ar fi bine să trecem la altă întrebare. E cunoscută polemica dintre Mihail Sadoveanu și H. Sanielevici — de fapt incidentul publicării de către acesta, în revista „CURENTUL NOU", a articolelor denigratorii MORALA DOMNULUI SADOVEANU, urmat de ROMANUL ISTORIC, CUM IMITĂ D-L SADOVEANU ș.a., care i-au provocat atîta amărăciune prozatorului... Și totuși, în pofida confruntării violente dintre cei doi (am în vedere răspunsul lui Sadoveanu din „VOINȚA NAȚIONALĂ", 23 noiembrie 1905), am înțeles că pînă la urmă M. Sadoveanu l-a iertat pe Sanielevici. Cum a fost posibilă împăcarea? Cum vă explicați acest fapt?

— Da. E adevărat. Și pe mine m-a mirat, cînd eram mai mică... Cum a putut să-l ierte tata?! Asta ar arăta, poate, nu că era așa de bun și de milos, cît era deasupra acestor lucruri. Era foarte degajat în această privință.

— Probabil. Mai ales după ce Sadoveanu se impusese ca un mare scriitor...

— Da. Nu din bunătate, ci din superioritate.

— L-ați cunoscut îndeaproape pe G. Topîrceanu. Am și publicat eu în „MANUSCRIPTUM" o scrisoare a dumneavoastră către G. Topîrceanu, în care-i solicitați un interviu și niște fotografii, în niște note în care vorbeam de relațiile dintre Sadoveanu și Topîrceanu. Cum decurgea o întîlnire între Sadoveanu și G. Topîrceanu. Așa în genere.

— În genere, cînd venea așa, în vizită, la noi la Copou, imediat noi copiii îi săream înainte. El spunea: « Întîi conu' Mihai! » Se ducea la tata și se închideau în birou.

Tata îi citea ce scrisese mai nou, stăteau de vorbă un ceas-două, după care Topîrceanu ieşea, cu flaubert-ul (o puşcă de salon de mare precizie), cu bumerangul său, cu ce drăcie mai venea, şi mergeam prin pădure, mergeam cu toţii şi ne jucam cu el. Şi cîteodată venea şi tata, dar, de obicei, îl conducea pînă sus pe terasă — vedeam că tata era încălzit, se cunoştea că-i şi citise mult lui Topîrceanu — şi-i dădea drumul şi el venea cu noi. Iar Topîrceanu era nelipsit, bineînţeles, de la Sfîntul Mihai şi de la Armindeni. Era primul care venea. Cîteodată cu Otilia, dar, de obicei, venea singur. El m-a-nvăţat valsul.

— Da?

— Da. Topîrceanu m-a învăţat. Îmi spunea mie «Miss», fiindcă eram foarte blondă, cu ochii albaştri. Şi-mi spunea «Miss». Zicea: «Hai, Miss, să te-nvăţ să dansezi. Hai pe dreapta». «Nu». «Hai pe stînga!» El m-a învăţat să dansez. Topîrceanu — cred că pot să spun — a fost cel mai drag prieten şi al tatei şi al nostru.

— Într-adevăr, dragostea aceasta a lui Sadoveanu faţă de Topîrceanu se străvede admirabil din corespondenţă.

— Eu l-am văzut pe tata plîngînd, cînd a murit Topîrceanu — *mărturiseşte Costache Popa.*

— La Fălticeni, se spune că Mihail Sadoveanu ar fi suplinit ca învăţător. De asemenea, mai tîrziu, la Iaşi, după ce s-a mutat — după ce v-aţi mutat cu locuinţa la Copou —, iarăşi, se spune că ar fi suplinit ca profesor. Ce ştiţi dumneavoastră despre aceste fapte?

— Da. Ştiu că tata a suplinit — a ţinut un fel de cursuri — la Liceul „Kogălniceanu", de băieţi, care era pe strada Carol, puţin mai sus de Universitate.

— A suplinit mai mulţi ani?

— Nu-mi aduc aminte. N-aş putea să vă precizez, dar ceea ce pot să vă spun precis e că vorbea aşa de frumos şi asemenea cursuri ţinea încît toţi elevii — la „Kogălniceanu" erau de obicei băieţi de oameni cu stare, mai alintaţi, care nu prea se ţineau de carte — toţi elevii spuneau: «Mi-e ruşine să nu ştiu la domnu' Sadoveanu». Şi aşa toţi erau nişte elevi excepţionali, elevi buni, şi îl iubeau foarte mult şi-l ascultau... Era o tăcere nemaipomenită... Cînd intra el... S-a şi impus imediat. Nu ştiu ce fel, dar ştiu, c-am auzit şi eu, că ţinea nişte cursuri foarte frumoase. Făcea nişte cursuri universitare.

— Dar la Fălticeni — cum şi în ce împrejurări a suplinit? El spune undeva, à propos de propunerea de a pleca la Bucureşti la „SĂMĂNĂTORUL", că nu poate părăsi aşa deodată Fălticenii, întrucît are angajate, între altele, şi nişte supliniri ca învăţător. Ştiţi la ce se referă?

— Nu ştiu nimica. Poate că o fi fost cînd aveam eu doi-trei ani, dacă nu ştiu nimica?!

— Eu cred că nici nu eraţi născută! Asta se întîmpla prin 1903.

— Da. Pe cînd era Tutoveanu la Fălticeni şi chiar locuia cu chirie, în aceeaşi casă în care m-am născut eu, în casa de zestre a mamei. Acolo Tutoveanu a stat cu chirie.

— Da. Ştiu că e evocat acest fapt chiar de poetul Tutoveanu într-un text reprodus în volumul EI L-AU CUNOSCUT PE SADOVEANU (Editura „Ion Creangă", Bucureşti, 1973, pp. 50—52).

Mergînd mai departe, v-aş ruga să-mi precizaţi care a fost rolul lui Sadoveanu în constituirea Societăţii Scriitorilor Români? Ştiţi ceva deosebit?

— Nu cunosc nimic. Dar aş vrea să aduc o completare dincolo de întrebarea pe care mi-o adresaţi. Mata ştii că tata a colaborat foarte mult la cărţile de citire, de şcoală primară?

— Da. Între cele două războaie.

— Între cele două războaie... Și cu poezii. De pildă, mi-aduc aminte de poezia *Moartea lui Ștefan cel Mare:*

«Cînd a fost să moară Ștefan,
Multă jale-a fost în țară...»

— E o poezie scrisă de Sadoveanu?

— De tata, da.

— Dar pe ce considerente a fost numit Mihail Sadoveanu director al Teatrului Național din Iași, căci, cum bine se știe, pînă la acea dată nici nu scrisese vreo piesă de teatru și nici nu ținuse cronică dramatică?

— De ce, trebuia să fi scris ceva în acest sens?

— Da. De obicei, directorii de teatru au afinități cu scena. E adevărat că pe urmă el a scris o piesă originală, DE ZIUA MAMEI, și a făcut niște adaptări: ZILE VESELE DUPĂ RĂZBOI și CORBII..., dar inițial nu dezvăluise nici o chemare către arta dramatică.

— Cred că Spiru Haret l-a ajutat... Mai era pe-atunci ministru?

— Da. Ultima dată a funcționat ca ministru al Instrucțiunii publice între 1907—1910.

— Știa că Sadoveanu o duce greu cu banii și l-a numit director la Teatrul Național din Iași.

— Despre naveta Fălticeni—Iași, ce puteți spune? Poate vă aduceți aminte, căci a durat multă vreme. Se zice că pierdea foarte mult timp cu drumul — cîte 3-4 zile pe săptămînă.

— Da! Stătea foarte mult timp plecat. Noi spuneam că tata-i musafir — musafirul nostru drag — cînd venea acasă. Venea cîteodată și stătea mai puțin; cîteodată stătea mai mult, sigur. Dar era foarte mult la Iași.

— Și la Iași, unde locuia în timpul cînd se ducea?

— Avea un apartament chiar în teatru. — Apartamentul directorului. Și un lucru foarte interesant. După ce am venit de la Fălticeni la Iași, pînă ce tata s-a mutat și el sus, la Copou, a locuit încă două-trei săptămîni, acolo la Național; împreună cu Miti, fratele meu mai mare, acolo dormeau. Și m-am dus și eu și-am văzut unde dormea tata. Și, ceea ce m-a impresionat foarte mult, a fost că, pe cînd eram acolo, au venit oamenii și-au scos salonul roșu și l-au dus pe scenă. Pentru că acolo erau vreo trei saloane — în apartamentul acesta — care se foloseau ca decoruri: un salon roșu, un salon auriu și un salon albastru. L-au luat pe cel roșu și l-au scos pe ușă. Aceasta m-a impresionat foarte mult.

— Cum îl chema pe fostul proprietar al vilei de la Copou? Se va fi comportat el ca avocatul Gușilă, din TRENUL FANTOMĂ?

— Nu. Proprietarul era Peretz. Peretz, avea casa închiriată Marucăi Cantacuzino și acelui Bușilă — căruia tata, de necaz, i-a spus Gușilă, încît aproape nici n-a mascat numele — care s-a purtat foarte urît cu noi. Pînă nu i-a dat tata o sumă de bani, n-a vrut să se mute...

— Deci Bușilă era chiriaș.

— Era chiriaș. Și mai era chiriaș și Apostolescu (care pe urmă a fost numit directorul Școlii militare din Iași) cu familia. El ocupa doar o cameră în casa mare și un pavilion — care era cu două camere, cu bucătărie, cu antret. Acolo stătea Apostolescu. Va să zică erau trei chiriași.

— Cît de mare era proprietatea de la Copou? Mă refer ca întindere de teren, nu ca imobil.

— Douăsprezece hectare, cu pădure... mai mult pădure. Era un parc englezesc. Tatăl meu — deși a plătit grosul sumei, cîteva sute de mii, iar fratele lui, moșu-meu

Vasile, doar douăzeci și cinci de mii de lei — din dragoste pentru el, i-a dat jumătate din loc, adică șase hectare și cu casa administratorului, unde s-a instalat Vasile Sadoveanu. Și noi am păstrat șase hectare și casa mare cu turn.

— Locuia și Vasile Sadoveanu acolo?

— Da. Locuia și el, dar la depărtare mare... în celălalt capăt al proprietății. Era o casă separată în celălalt capăt al proprietății, departe. Și pe urmă tata a tăiat foarte mult din parc să facă vie, să facă livadă. Și-a adus stupăria de la Fălticeni, dar nu chiar toată, și a pus-o sub un cireș bătrîn sălbatic. Și a făcut pe urmă și grădină de zarzavat foarte frumoasă... Dar, la început, aceste douăsprezece hectare erau toate un parc englezesc foarte frumos și cu lilieci foarte mulți. Însă tatăl meu a fost fără milă, deoarece era foarte gospodar și îi plăcea să fie pus tot de mîna lui.

— În 1918 — 1919 — mărturisiți, dealtfel, dumneavoastră — Mihail Sadoveanu locuiește, împreună cu George Enescu, la Copou. Cărui fapt i se datorește locuirea lui George Enescu acolo și care au fost raporturile dintre cele două personalități?

— George Enescu n-a locuit niciodată la Copou. Nu știu de unde s-a înțeles asta. Eu n-am spus niciodată lucrul acesta. Acolo locuia Maruca Cantacuzino cu doamna ei de companie. Și el venea zilnic. Venea zilnic către sară și făcea muzică. Noi auzeam —, cît a stat Maruca Cantacuzino pînă în primăvară acolo — adevărate concerte, deoarece el cînta nu numai la vioară, ci și la pian.

— Deci, el era numai musafir.

— Numai musafir, dar un musafir, care, cum își făcea liber, venea acolo zilnic.

— Care erau raporturile lui cu Mihail Sadoveanu?

— Foarte prietenoase. Și el, foarte discret cum era și modest, spun eu, intra — că erau două lojii, una principală, în dreapta casei, și una în stînga, ca să spunem așa, mai de serviciu, și care dădea în dosul casei —, Enescu, foarte discret, ca să nu deranjeze, venea pe la loja din spate.

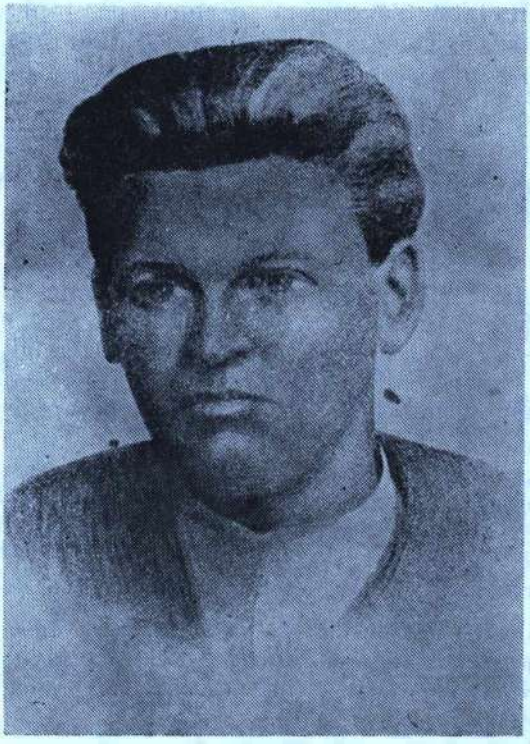
Tata l-a văzut odată — am scris lucrul ăsta în *Planeta părăsită* — și i-a spus: «Da, bine, domnule Enescu, de ce nu intri pe poarta principală?» El totdeauna venea cu vioara sub braț... Nu! Erau în termeni excelenți! De altfel, noi discutam între noi cît de mare asemănare — și la nas, și la înfățișare — era între tata și Enescu. Enescu era șaten, mai închis, iar tata era bălan.

— Dar fotografia în care apar cei doi, de cînd datează?

— E dintr-o epocă mai tîrzie, cînd se mutase tata la București. E de după '44. Totdeauna au fost în raporturi excelente. De altfel, tata a avut foarte mult de-a face cu Enescu în timpul războiului, cînd tata s-a întors de pe front (a fost adus la Cartierul general și a scos ziarul *„România"*), fiind încă director la Teatrul Național; Enescu, care venise, în acel timp de la București, a făcut concerte cu Filarmonica. Așa că au venit împreună în contact. Fără să fie prieteni, erau în cei mai cordiali termeni.

— La ce prieteni și la cel fel de polițe vă referiți cînd amintiți că Mihail Sadoveanu a girat polițe unor buni prieteni care l-au lăsat debitor c-o sumă importantă. Evocați momentul acela al vizitei celor doi funcționari...

— N-aș putea să spun precis... Știu c-a fost rugat de unele personalități, probabil de la Banca Moldovei, sau nu știu cum se chema.., ca să dea girul, așa pentru unele polițe. Tata, fiindcă a vrut să-i servească, fără să aibă vreun beneficiu, doar pentru că l-au rugat, a girat. Și a rămas descoperit cu sute de mii de lei, la un moment dat. Și au venit doi funcționari — săracii, nu erau de vină cu nimica! — cu hîrtiile la subțioară, ca să pună sigiliu pe lucruri, să puie sechestru. Și tatu-meu a ieșit cu arma. A spus că dacă nu pleacă imediat, îi împușcă.

« Sigur că și temperamentul lui a ținut mult de temperamentul mamei».

— Și cum s-a rezolvat pînă la urmă chestiunea?

— Aceia au fugit ca niște iepuroi, bineînțeles... Ei?! S-a rezolvat! El — cineva a spus nu știu unde — în timpul ăsta scria! După ce au plecat iepuroii, noi am crezut că tata o să aibă un atac de apoplexie, căci așa era de congestionat, se făcuse o tăcere mormîntală, și mergeam în vîrful degetelor, de nu știam ce se întîmplă; a durat asta un ceas ori două — dintr-o dată tata a apărut vesel: «Veniți să vă citesc primul capitol din *Baltagul!*» Vra-să-zică această emoție, cum să spunem, acest șoc, această înfierbîntare a lui a servit nemaipomenit la declanșarea *Baltagului*.

— E foarte interesant...

— Da.

— Destul de puține lucruri se știu despre colaborarea lui Mihail Sadoveanu cu D.D. Pătrășcanu. Cum s-a ajuns la colaborarea din volumele SPRE EMAUS și SFINTELE AMINTIRI? Puteți preciza cumva dumneavoastră ceva?

— Știu atît, că tata era foarte bun prieten cu Pătrășcanu. Cînd venea la București, trăgea la el; iar Pătrășcanu a venit de multe ori pe la noi, și la Iași, dar și la Fălticeni.

— Era tatăl lui Lucrețiu Pătrășcanu...

— Tatăl lui Lucrețiu Pătrășcanu, pe care tata îl considera ca pe fiul lui adoptiv, sufletesc, căci era un băiat excepțional..., Și Pătrășcanu se întîlnea cu el și la mînăstiri, împreună cu Ibrăileanu, la mînăstirea Neamțului sau pe la Agapia... Așa că n-aș putea să spun «cum» s-a ajuns...

— Pot să spun eu «cum» — *intervine Costache Popa.* După ce mi-am luat licența la Iași, și cunoscusem familia Sadoveanu, am plecat la București, într-un an, ca să

fac doctoratul în drept. Pe vremea aceea am stat într-o cameră cu chirie, pe strada Albă. Casa lui Pătrășcanu, bătrînul, era chiar la colț, în Piața Regina Maria, colț cu strada Albă. Cum îl cunoșteam pe Mihail Sadoveanu, de cîte ori venea la București, mă duceam la Pătrășcanu acasă ca să-l întîlnesc pe Sadoveanu. În felul ăsta, am intrat în familia Pătrășcanu, pe care am cunoscut-o foarte bine. Ceea ce pot să spun, este că o prietenie foarte caldă, intelectuală, îl lega pe Mihail Sadoveanu de Pătrășcanu. Acolo în casă — luam masa de foarte multe ori cu ei, cînd mă opreau — acolo în casă, Sadoveanu era foarte iubit și foarte prețuit.

— E foarte interesant însuși domeniul colaborării.

— E foarte interesant, dar n-aș putea spune cum s-au hotărît. Matale ai văzut că a scris fiecare separat. Nu știu cum, mi-a scăpat asta...

— Eu cred — *își dă cu părerea Costache Popa* — că a fost o propunere din partea lui Pătrășcanu.

— Da. Dar de ce a scris tata singur primul volum? După cîte știu eu, în *Spre Emaus*, Pătrășcanu n-are nimic.

— Poate că văzînd acest volum, Pătrășcanu a dorit să colaboreze și el, și tata l-a acceptat cu plăcere—*opinează iarăși Costache Popa.*

— Sau poate că tata nu mai avea timp, vroia să scrie altceva și atunci a recurs la această soluție.

— Acestea sînt ipoteze — *ține să sublinieze Costache Popa.*

— Da. Am înțeles. De aceea vă și adresez o nouă întrebare: cînd călătorește, de fapt, Mihail Sadoveanu la Constantinopol — în 1929 —, pentru a-și verifica ipotezele de lucru din ZODIA CANCERULUI SAU VREMEA DUCĂI VODĂ, sau în 1933, pentru a verifica ceea ce scrisese în CREANGA DE AUR, pentru că circulă amîndouă ipotezele?

— O singură dată a fost, cu Lili și Ionel Teodoreanu. Da, atunci. Trebuie să fie consemnat.

— Ați scris și dumneavoastră, dar spuneți cînd 1929, cînd 1933.

— Cred că Lili Teodoreanu știe cel mai bine. Să-i dăm un telefon. *(După o pauză).* Da. Am vorbit cu dînsa. Tata a fost la Constantinopol în 1929, după cum confirmă și Lili Teodoreanu. Mi-aduc aminte cu mare părere de rău că atît de mult a insistat tata să merg și eu cu ei și nu știu de ce n-aveam atunci chef să mă duc prin țări străine. Pe urmă mi-a venit chef de voiaj, dar atunci n-am vrut și tata a insistat foarte mult să merg cu el, cu Lili și cu Ionel. Și eu n-am vrut, nu m-am dus. Și-acum îmi pare rău.

— Tata, cînd a venit, mi-a adus un pandantiv mic, c-un cap roș cu doi ochi care ieșeau, *mărturisește Costache Popa.* L-am montat într-un inel de argint pe care-l purtam la Iași, cînd eram în magistratură.

— Da. E interesant pentru ceea ce considera dînsul că poate face plăcere cuiva.

— Mi-aduc aminte că mie mi-a adus o brățară de argint, lată, cu încuietoare «barbară» — cum a spus el. «Ah! frumoasă brățară, dar încuietoarea e barbară!» Se închidea c-un ac care trecea prin două găici. Era cu balama la mijloc și c-un ac, care o închidea — foarte frumoasă! Din păcate, am pierdut-o ori mi-a fost furată.

— Privitor la biografia scriitorului dintre anii 1932—1936, se cunosc prea puține lucruri. Care-i motivul? Ce puteți dumneavoastră detalia?

— Tata a fost în 1932 președinte al Senatului... În vremea asta făcea o cură de slăbire grozavă, cea mai mare din viața lui. Mi-aduc aminte că era așa de subțirel, cum n-a fost decît în ultimii ani, cînd doctorii i-au cerut să nu aibă mai mult de 75—76 de kilograme. Ceea ce pentru el — care a avut totdeauna o sută (95 era cel

mai puțin) și ajunsese chiar la 120 de kilograme în 1904, sau la 125 — era extraordinar. Făcea gimnastică...

— Suedeză?

— Mai mult decît gimnastică... Tăia lemne, despica lemne și făcea lucruri grele ca să slăbească. Ajunsese de nu putea să se plece să-și încheie șireturile la ghete... Așa era de gras! Iar în '32, mi-aduc aminte, tata făcea o cură de slăbire, — fusese numit președinte al Senatului. Atunci a fost căsătoria mea. După aceea, în 1936, a intervenit boala mamei... care a declanșat mutarea la București.

Pentru că majoritatea copiilor eram la București și noi fetele ne lăsam soții spre a merge s-o îngrijim pe mama la Iași, tata s-a gîndit s-o aducă pe dînsa aici. În bucata *Infirmerie-n birou*, din *Planeta părăsită*, spun asta — că tata m-a chemat la dînsul și mi-a spus că ar fi bine s-o mutăm pe mama cu noi, la București — « Însă noi — a zis el — ne păstrăm aicea cuibul. Eu am să vin și-am să lucrez aicea. Și vara o să venim cu toții ». De fapt nu ne-am luat decît puține lucruri. Am lăsat toată biblioteca acolo... Ne-am luat numai cîteva cărți, o parte din cărți...

— Se spune că Sadoveanu mergea să scrie la Iași. E adevărat?

— Da, da. Exact. Pleca. Și chiar în timpul cînd a fost amenințat cu moartea, cînd primea scrisori de amenințare și cînd trebuia să-l ducă cu pază, cu revolverele în buzunar, frații mei, la gară, sau fratele lui, Vasilică, tata se ducea la Iași fără frică. Orice s-ar fi întîmplat, se ducea și lucra acolo. Chiar îndată după moartea lui Iorga.

— Să înțeleg, din ceea ce ați scris, că mama dumneavoastră a fost îngropată la Belu?

— Da. La Belu, împreună cu fratele meu Miti și sora mea Lucia. Sora mea Livia de fapt, căci așa e în acte, iar el e trecut Dimitrie.

— În legătură cu dorința lui Mihail Sadoveanu privitoare la popasul din urmă, se cunosc două versiuni — una exprimată de scriitor în discursul de răspuns ținut cu prilejul conferirii titlului de DOCTOR HONORIS CAUSA, în 1938, din care rezultă că ar fi vrut să fie îngropat la Iași; și a doua, neconsemnată oficial, cu circulație doar orală, în virtutea căreia scriitorul ar fi vrut să se odihnească în preajma ctitoriei de la Neamț. Care este adevărul?

— De fapt tata nu vroia să vorbească niciodată despre moarte... despre lucrurile astea. Dar noi totdeauna spuneam — și copiii — că ne-ar plăcea să fim cu toții înmormîntați undeva pe-un deal, deasupra lacului, sub pădure. Și ne-ar fi plăcut așa, pentru că, într-adevăr, locurile cele de la Neamț ne erau colosal de dragi. Și le iubeam — așa cum poate să-ți fie drag un copil adoptiv, mai mult decît un copil care-i al tău. Dar, bineînțeles că asta contează — ceea ce a exprimat el. Tata iubea așa de mult Iașul lui Eminescu și al lui Creangă — și sigur că e, într-un fel, natural să fie înmormîntat la Iași. Însă și noi ne-am pus problema, înainte de a se face propunerea asta de către ieșeni, noi ne gîndeam, oare unde ar fi mai nimerit: la Neamț — chiar și anul trecut ne gîndeam — sau la Iași? Unii dintre copii spuneau: la Neamț — și chiar și eu spuneam că poate mai bine ar fi la Neamț —, iar alții la Iași.

— V-am pus întrebarea aceasta privitoare în special la versiunea orală, pentru c-am aflat-o cînd am fost la Piatra Neamț, la « Sadoveniana». Cei de acolo spun că aceasta ar fi fost ultima dorință a lui Mihail Sadoveanu. De aceeași părere au fost și alții pe care i-am mai întrebat. De pildă, Zoe Dumitrescu-Bușulenga.

— Eu, uite, tot așa spun. În poezia *Vovidenia*, pe care dacă vreți v-o citesc.

— Da, sigur, vă rog.

— Aici, după cum v-ați dat seama, se arată nu numai dragostea, dar chiar comuniunea noastră cu pămîntul, cu pădurile acelea, pentru toți copiii; și a tatei la fel

— À propos de casa de la Neamț. De la cine, cînd și cum a primit-o Mihail Sadoveanu? În ce împrejurări i-a fost dată? Vă întreb pentru că lucrurile, iarăși, nu-s tocmai lămurite.

— N-aș putea să vă spun data exactă cînd i s-au oferit tatei, de fapt de către mitropolitul de la Iași, două modalități de a sta la Neamț vara. Căci el a locuit, cu vreo doi ani în urmă, cînd s-a dus, în palatul metropolitan, al mitropolitului de la Iași. Atunci s-a pus problema. Tata a spus așa — ori alege casa de sus, de la Vovidenie, asta în care a stat; sau casa ocolului silvic, o locuință frumoasă, care se afla într-o latură a incintei mînăstirii (de fapt în incintă, dar către un drumeag care ducea spre pădure ș-avea o livadă extraordinară). Casa ocolului silvic nu era prea grozavă — era o casă bătrînească, cu patru odăi și c-o odaie sus, la mansardă, natural, cu un antret mare, care slujea și de sufragerie, cu ceardac și avea și o altă casă în curte, în care se putea locui, și cu bucătărie și cu de toate —, dar avea o livadă bătrînă extraordinar de frumoasă. Și tatălui meu, care era mare amator de livezi, i-a plăcut foarte mult. Dar nu suferea comparație casa ocolului silvic cu clădirea de la Vovidenie. Aceea era o casă splendidă, pe cînd asta era o casă mai modestă.

— Dar a fost după război, sau mai înainte?

— Da. A fost încoace, după '44. Pîn'atuncea, cînd ne duceam acolo, locuiam ori la părintele Ambrozie, de care tata vorbește în *Demonul tinereții*, ori la părintele Ghedeon, care, iarăși, e cunoscut și din literatura lui Ionel Teodoreanu.

— ... Să ne îndepărtăm acum de Neamț, apropiindu-ne de București. Ați scris că, în 1944, v-ați refugiat la Pucioasa cu toată familia...

— Nu, nu, nu! La Pucioasa nu s-a refugiat decît tata cu Valerica și după aceea au luat acolo cu dînșii pe nepotul meu, băietul Tincuței, Mihai Stihi, care avea vreo 6—7 ani, și după aceea s-a dus acolo și soră-mea Tincuța, care se refugiase împreună cu noi — adică cu mine și cu Costache, cu Mărioara, cu fratele meu Miti și soția lui, la inginerul Ciortea.

— La Marin Ciortea?

— La Marin Ciortea, fratele lui Tudor Ciortea, care avea o vilă lîngă Mediaș, la Copșa Mică. A, nu! La Pucioasa au mai fost, dar n-au stat chiar cu tatăl meu, au stat în altă parte, și soră-mea Lia (Despina Manoliu-Sadoveanu), împreună cu soțul ei. Didica cu Paul erau la Bod — el era inginer la Radiodifuziune. La Copșa Mică mai erau: Marioara, Natalia, soția lui Miti, plus toată familia lui Ciortea, bineînțeles, și familia Popa (a soțului meu), plus niște prieteni de-ai noștri.

— Deci, în același timp, familia Sadoveanu era împărțită în două părți: la Copșa Mică și la Pucioasa.

— Da. Sadoveanu cu a doua soție, cu Valeria, locuiau atuncea, în '44, la gară, pe Witing și a căzut o bombă. Nu chiar pe casă, dar în apropiere, s-au spart geamurile. Atunci s-au refugiat la soră-mea, Lia, în Heleșteului, și pe urmă, împreună cu Lia, s-au dus la Pucioasa. Ea are trei cărți publicate (soră-mea): *Căluții năzdrăvani*, *Livezi în floare* și *Împărăția copiilor* (scrisă în colaborare cu soțul ei, Emanoil Manoliu).

— Aș vrea să vă întreb dacă lui Mihail Sadoveanu îi era frică de moarte, sau dacă vorbea vreodată despre asta?

— Nu, în privința asta, tata era un om cu totul deosebit. Adică nu-i era frică de nimeni și de nimic. Nu! Poate că se gîndea la asta. Dar nu! Alunga'gîndul ăsta. Nu se gîndea nici să-și facă testament...

— N-a lăsat nici un testament?

— Nu, nu! N-a lăsat nimic. Și lui nu-i era frică de moarte deloc. În vremuri grele, cum ți-am spus, cînd a primit să dirijeze ziarele „*Adevărul*" și „*Dimineața*", mi-aduc aminte că noi l-am rugat: «Tată, îți expui viața! Mata ai atîtea lucruri de scris!» «Nu, nu se poate!» a spus. «Nu, dacă țara are nevoie de mine, mie nu mi-e frică deloc!» Și tot așa cînd a primit să fie președintele Camerei (al Senatului). Noi tot

așa i-am spus tatei — și eu și Valeria eram la Ciorogîrla — « Gîndește-te, că n-ai să poți să lucrezi. Mata ai atîtea de scris... Uite, n-ai isprăvit *Frații Jderi*... și cîte alte lucruri... ». Și el, întîi a glumit... Pe urmă a spus că nici nu se gîndește să nu primească. Am spus: « Bine! Dar este și primejdios; » Iar el: « Chiar dac-ar fi să-mi dau viața, dacă țara are nevoie de mine, eu primesc ». Nu! Nu-i era frică de nimic, chiar și atunci cînd primea scrisori de amenințare...

— Dar à propos de conducerea ziarelor „ADEVĂRUL" și „DIMINEAȚA", cine, cum și în ce împrejurări l-a chemat pe Mihail Sadoveanu la direcția politică a celor două publicații democratice?

— Bine, dar el colabora la *„Adevărul"* și *„Dimineața"* de mult. Era Sevastos în conducere...

— Ale cui erau aceste ziare?

— Ale lui Pauker.

— Nu Pauker! Așa se vorbea. Cred că erau ale unui concern — *intervine Costache Popa*. Financiarmente, cred că erau foarte multe persoane implicate... *„Adevărul"* și *„Dimineața"* erau niște ziare de stînga, democrate. Socru-meu se mutase la București după ce ne mutasem noi. Am început să plecăm din Iași pe rînd. Primii care au plecat am fost noi...

— Da, bine... Asta-i o altă chestiune. Pe dumnealui îl interesează cum a ajuns tata la conducerea ziarelor.

— Da. Tocmai. Cine l-a chemat?

— Iată cine l-a chemat. Era unul Pauker, care conducea atunci *„Adevărul"*. Nu are nici o legătură cu Ana Pauker... Pauker îl chema. În ce an a fost numit director?

— În '36.

— Nu! Cel mai devreme poate să fi fost '37, în toamnă. Noi am venit în toamnă la București. Și după aceea.

— Cînd am venit noi la București, *mărturisește Costache Popa*, erau legionarii. Și ziarul *„Universul"* și altele îl atacau pe Sadoveanu.

— Păi tocmai asta-i! Noi de ce-i spuneam tatei că-i periculos? Că el primea scrisori de amenințare... Îi ziceam: « Tată, nu primi! » — îi spuneau „Jidoveanu" — « Nu primi, pentru că-ți e amenințată viața! » Îmi amintesc că eram aicea-n hol cînd am vorbit cu tata și numai că n-am căzut în genunchi ca să nu primească.

— Dar nu primea scrisori de amenințare atunci, *replică Costache Popa*.

— Cum să nu primească?! La Iași găsea întotdeauna. Nu-ți amintești cînd a găsit biroul lui răvășit..., au intrat legionarii în lipsă..., după ce venise la București.

— Da. Atunci, conducerea de la *„Adevărul"* și *„Dimineața"* s-a gîndit că poate i-ar servi dacă ar pune o mare personalitate în fruntea ziarelor, ca să le apere împotriva atacurilor de dreapta. *„Sfarmă Piatră"*, *„Strîmbă Lemne"*, *„Porunca vremii"*, *„Curentul"* și *„Universul"*, toate atacau *„Adevărul"* și *„Dimineața"*, ziare de stînga sau, cum spuneau, « iudeo-comunisto-masonice ». Atuncea ei l-au rugat pe Sadoveanu să primească...

— Noi l-am rugat să nu primească.

— Și el a spus că-i de datoria lui să apere democratismul.

— Și pe urmă parcă au fost interzise ziarele acestea, nu? Sau cum s-a sfîrșit directoratul lui Sadoveanu? Așa știu — că au fost interzise.

— Asta nu mai știu. Cred că chiar după plecarea lui au fost închise, pe timpul dictaturii lui Carol al II-lea.

— În ce condiții a devenit Sadoveanu proprietar la Ciorogîrla?

— Nu! Tata n-a fost niciodată proprietar la Ciorogîrla. La Ciorogîrla i s-a dat în folosință, în schimbul proprietății de la Iași, pe care o folosea Ministerul Agriculturii, fiindcă el nu se mai ducea, îi venea greu să se ducă, și atunci i s-a dat...

— A! A făcut un schimb...

— A făcut un schimb de folosință... Pe urmă el a donat casa și cu tot terenul de la Copou.

— A fost așa — *declară Costache Popa.* Venit în București, din refugiu, tata n-avea locuință. Stătea foarte incomod. Și atunci i s-a dat în schimbul proprietății de la Iași, în folosință, proprietatea de la Ciorogîrla, unde el a locuit trei ani de zile. Înțelegerea a fost patru ani, dar el n-a stat decît trei ani și după aceea a venit aici, s-a mutat la Camera deputaților, la Mitropolie.

— A locuit acolo?

— Da. La Marea Adunare Națională a avut un apartament, unde a locuit un an.

— Chiar în clădirea Marii Adunări Naționale?

— Chiar în clădire. Și atunci s-a mutat el de la Ciorogîrla și-am rămas eu la Ciorogîrla înc-un an.

— Da, da, a avut grijă acolo.

— Am condus eu Ciorogîrla. După care am plecat din Ciorogîrla eu singur cu un sas (cu tot inventarul care era proprietatea lui socru-meu) la Tunari, la vila maestrului George Georgescu. La ferma — o mică fermă — pe care mi-a pus-o el la dispoziție. Acolo am mai stat un an.

— Să spun și eu. Costache era atuncea inspector la Arte, fusese reintegrat. În timpul liber se ocupa de ferma de la Ciorogîrla și de la Tunari...

— S-a spus că experiențele agricole ale lui Mihail Sadoveanu, sau cele de pomicultură, de albinărit etc, erau făcute spre a da un exemplu țăranilor. Credeți cu adevărat aceasta?

— Lui tata îi plăcea foarte mult să facă planuri, de tot soiul. Așa, de exemplu, cînd vedea un loc frumos se gîndea să facă acolo o casă... Unde? Pe valea Bicazului, pe valea Bistriței. Pe urmă altă dată făcuse plan să plecăm în...

— În Argentina?

— Nu. În Bolivia. Apoi făcuse plan, cu Gorovei, cînd era la Fălticeni, ca să plece în Argentina... Dar erau planuri...

— Știu de un plan mai puțin cunoscut al lui Sadoveanu de a călători cu Topîrceanu în India... sau de un plan de a călători în S.U.A.

— Da, da. Îi plăcea să facă planuri. Tot așa făcea planuri în agricultură sau cu păsările. De fapt, el era gospodar — cum îți spuneam matale — și îi plăcea ca totul să fie făcut de el, să aibă de toate. Acolo avea toate trufandalele — de la sparanghel la varză de Bruxelles; pomi tot așa, extraordinar: cireși, pruni și vie foarte frumoasă, făcea vin singur, c-avea o pivniță colosală la Copou; murături punea de tot felul — teribile! Mă rog, era gospodar în adevăratul înțeles al cuvîntului. Îi plăcea să aibă de toate. Dar, într-adevăr, că făcea și socoteli...

— Gospodăriile acestea erau *son violon d'Ingres.* Asta erau gospodăriile pentru tata — *mărturisește Costache Popa.* Era un climat, o atmosferă de care avea nevoie, și o relaxare!

— Da! Sigur! Se scula dimineața la 5 și se ducea și se plimba. Zarzavaturile, grădina și pomii, dar mai ales livezile de cireși și de pruni pe care le făcuse, erau nemaipomenite!

— Era o vacanță, un concediu pentru el, *spune Costache Popa.*

— Însă cheltuia foarte mult...

— Ce puteți spune despre călătoriile lui Mihail Sadoveanu? Îndeosebi despre cele în Franța și la Viena, pe care nu le-a descris deloc. Și totuși a călătorit de mai multe ori. Sau în Elveția... A ajuns în Elveția? Știu că făcuse un proiect cu Ibrăileanu...

— Nu. În Elveția a fost numai acuma, după ce a fost bolnav. Nu, nu, proiectul a căzut. În Franța a fost la Vichy, la Paris... Dar n-a călătorit prea mult. A fost la Berlin... A fost trimis în Olanda...

— La Berlin a fost împreună cu Rebreanu, ca delegat al Societății Scriitorilor Români. Dar el a călătorit și în Franța și în Austria de mai multe ori.

— De mai multe ori?

— Da. Cel puțin la Paris, așa reiese că a fost de mai multe ori.

— Ei, a fost o dată, cînd a fost și la Vichy, între 30 și '40 și după boala lui, după al doilea infarct, cînd era bolnav, atuncea a fost iar la Paris.

— Eu mă refeream la perioada mai veche...

— Nu, nu! Nu a fost decît o singură dată la Paris.

— Și totuși Sadoveanu nu evocă nici Viena, nici Parisul... Mi s-a părut curios faptul acesta. Cum vi-l explicați?

— Lui îi plăcea să facă un lucru întreg. Vizita în Olanda i-a dat prilejul să scrie o carte foarte frumoasă. Chiar am recitit-o de curînd... E foarte frumoasă. Pentru a scrie despre Viena, trebuia să vadă, probabil, toată Austria, să pătrundă atmosfera austriacă... Nici despre Berlin n-a scris. Trebuia, la fel, să vadă toată Germania... Îmi închipui...

— Ați călătorit în străinătate cu dînsul undeva?

— Nu, nu. Tocmai, îmi aduc aminte că n-am putut să mă duc în Uniune cu el. De asemenea, cînd a fost pe coasta Dalmației, cînd a fost chemat de Tito, și a stat mai mult în Iugoslavia, am avut ocazia să mă duc și nici atunci nu m-am dus. Pe urmă, după ce tata nu mai era, am fost și în Uniune și în Iugoslavia...

— Cînd a fost în Iugoslavia? Probabil pînă în 1955...

— Da. În orice caz pînă. Prin 1952—1953, nu-mi aduc aminte. Dar știu că a fost o foarte reușită călătorie.

— Profesorul Ovidiu Papadima mi-a vorbit de faptul că prin anii 45—50, casa lui Mihail Sadoveanu devenise un loc de întîlnire al scriitorilor, constituindu-se într-un fel de cenaclu, în cadrul căruia invitații citeau din creațiile lor și unde, mai ales, maestrul își delecta oaspeții cu lecturi din opera lui sau din opera unor prieteni de tinerețe. Care erau oaspeții cei mai familiari ai familiei Sadoveanu din acea epocă?

— Mulți dintre prieteni, dar și dintre scriitorii tineri. Mi-aduc aminte de Eusebiu Camilar, Virgil Carianopol...

— Voiculescu...

— Nu! Voiculescu nu venea. În Pitar Moș a venit de multe ori Ralea.

— Ion Marin Sadoveanu...

— Da. Ion Marin Sadoveanu, cu care eram foarte bună prietenă, ca și cu un frate, în ultimii lui ani.

— Știți ceva despre legăturile lui Mihail Sadoveanu cu Vasile Pârvan?

— Tata a avut legături cu cărturari și cu scriitori... Sigur că da, se vedea cu Vasile Pârvan sau, de pildă, mi-aduc aminte la Fălticeni, cum veneau de la Suceava cu Rotică, cu Liviu Marian... dar despre o legătură mai strînsă cu Pârvan, n-aș putea să vă spun.

— Fiindcă ați adus vorba, m-ar interesa să știu dacă Mihail Sadoveanu era vizitat și de cine anume de la „VIAȚA ROMÂNEASCĂ" sau de la Iași în perioada cînd locuia la Fălticeni.

— De la *„Viața Românească"*, mi-aduc, de pildă, aminte că a venit Topîrceanu cu Codreanu... Topîrceanu de mai multe ori singur, Codreanu o dată.

— Ibrăileanu venea?

— Nu, cu Ibrăileanu se întîlnea la mănăstire. Își dădeau întîlnire cam la aceeași epocă... Și cu Pătrășcanu la fel. A venit odată Vlahuță. A venit odată să ne viziteze Lovinescu. Beldiceanu, de mai multe ori.

— Dar nu erau, din cîte îmi dau seama, niște vizite așa de dese și de lungă durată, încît să-l tulbure pe Sadoveanu.

— Nu, nu. Pentru că tata era mai mult pe la Iași. Din 1909—1910 a stat mai mult la Iași. Doi ani, 1904—1906, fusese la București... Încît nu rămîne o perioadă prea lungă de ședere la Fălticeni... A venit Zaharia Bârsan o dată, mi-aduc aminte...

— La început...

— Da, la început. La Iași l-a vizitat odată și Goga cu fratele lui...

— Cu Eugen?

— Da. Mi-aduc aminte ce mult l-am iubit, ce mult l-am simpatizat noi copiii pe Eugen, extraordinar! Era un om, fratele lui, fermecător. Fermecător! Pe noi ne-a fermecat.

— Asta era și părerea lui Goga, că era un mare scriitor...

— Nu știu. Nu pot să-l judec ca scriitor, nu-l cunosc, dar știu că era un om fermecător. Pe urmă, nu mai vorbesc, că venea Panait Istrati; că venea Ionel Teodoreanu... Sau mata mă întrebi cine venea de la București la Fălticeni?

— Nu. De la Iași la Fălticeni.

— De la Iași veneau cine v-am spus. Mai venea, desigur, Izabela Sadoveanu, de la București...

— Dar pe timpul cît a funcționat ca inspector al cercurilor culturale, umbla Sadoveanu, într-adevăr, mult?

— Umbla în tot județul Suceava. Și avea și legături cu unii învățători din regiune, care veneau la dînsul. Și la Fălticeni.

— Probabil atunci cînd a scos „RĂVAȘUL POPORULUI"?...

— Nu, dar întotdeauna... El toată viața a făcut foarte mult pentru ei, și mai ales în tinerețe!

— Cu permisiunea dumneavoastră, v-aș adresa o întrebare mai delicată. În articolul MĂRTURISIRE, publicat în „ADEVĂRUL" din 15 iunie 1937, Sadoveanu declara: « Am obiceiul să distrug scrisorile, ciornele și notele, ca să nu fie bătaie de cap mai tîrziu pentru oameni curioși». Faptul pare a fi confirmat de Agârbiceanu în evocarea CU SADOVEANU LA SOVATA („STEAUA", XI, nr. 10 (128), oct. 1960 p. 34). Totuși, care e realitatea? Din cîte știu, unele scrisori primite de M. Sadoveanu se află astăzi în fondurile Muzeului literaturii române... Distrugea, într-adevăr, intenționat, M. Sadoveanu corespondența primită?

— Nu. Nu se comporta tata altfel decît ceilalți oameni. Nu se interesa de ele și nici nu le cataloga ca să le strîngă. Așa că au rămas cum s-a întîmplat. S-au păstrat, dar nu prea multe. De exemplu, n-a pus deoparte toate scrisorile primite de la Izabela Sadoveanu. El a primit foarte multe de la ea, căci erau foarte buni prieteni. Sau de la Beldiceanu. Dar s-a întîmplat ca scrisorile către Enric Furtună, deci către Enric Pekelman — să fie toate. Pentru că le-a păstrat Enric Pekelman.

— Nu, eu mă refer la cele primite de Sadoveanu...

M. Sadoveanu alături de Dimitrie Anghel, St. O. Iosif, G. Murgoci, I. Scurtu și Sandu Aldea.

— Pe care le-a primit el. Nu le păstra în mod special, așa că au rămas, probabil, cum au fost, în sertare, puse cu altele la un loc, în bibliotecă...

— Deci, nu se poate absolutiza. Declarația trebuie să fie luată, prin urmare, *cum grano salis*.

— Da. Sigur! Și eu... Uite, unele scrisori le-am păstrat.

— Dar, Mihail Sadoveanu purta o corespondență cu familia?

— Nu! Nu! Cu familia era foarte lapidar. De exemplu: «Am ajuns cu bine la Paris. Vreme ploioasă. Mă duc să vizitez mîine Louvre. Sărutări, Tata». Nu. Nu mai avea timp. Scrisorile erau foarte laconice și foarte scurte, la obiect... Ne scria aici la București, cînd eram la București (lui Costache sau mie), pentru o chestie: să ne ducem la „Viața Românească", sau la „Cartea Românească" pentru un lucru... cîteva rînduri...

— Dar o corespondență cu Ecaterina Bilu, înainte de a se căsători, va fi existat?

— Nu cred. Nu, că n-avea de ce. Erau tot în Fălticeni... Cînd pleca la Iași, adică?... Știu eu? Chiar dacă, poate vor fi fost unele, nu s-au păstrat.

Istoricul literar speră mereu în neprevăzut! Poate că o întîmplare favorabilă le va scoate la iveală, atît pe acestea, cît și altele, dîndu-ne, astfel, posibilitatea să explicăm și celelalte necunoscute ale biografiei sadoveniene, pe care nu le-am atins încă în discuțiile noastre.

Cum timpul nu ne permite deocamdată să mai continuăm, mă opresc cu întrebările mele aici, mulțumindu-vă călduros pentru deosebita dumneavoastră amabilitate.

București, 9 februarie 1980

(Convorbire transcrisă după banda de magnetofon)

COLECȚIA DE PICTURĂ DE LA MĂRȚIȘOR

Tudor Arghezi

Au trecut aproape patru decenii de cînd urcam dealul Mărțișorului, cum îl mai urcasem de atîtea ori. Tindeam să scriu pentru revista Oficiului Național de Turism, „România", pe care o conduceam, despre o zi din viața unui scriitor — Acasă la Tudor Arghezi. Aș fi putut să-l scriu și din memorie. Oamenii, locul, ambianța îi aveam desenați, vii, pe retină, în suflet.

Știam că voi străbate lunga intrare, pe lîngă zaplazul subțire ce ocrotea livada cu cireși, cu viță de vie, cu pomii mari de lîngă casa gospodărească. Vedeam din capul aleii lungi cele două foișoare înconjurate de balustrada de lemn. Știam că acolo, sus, în odăița cu pat de fier alb, la masa de scris, simplă, în monahala chilie s-au născut marile viziuni, marile poeme, al căror ecou a venit peste timp, peste lume. « Poate noua treaptă pe care cată s-o urce umanitatea, va aduce artistul în pragul unde o ușe închide o mare promisiune: o viață liberă și demnă, axată pe valoarea și respectul față de valoarea creatorului care își scutură aripile albe de heruvim inspirat și aduce uneltele sale lîngă destinele omenirii».

Așa spuneam, cu acel prilej, cu aproape patru decenii în urmă, cînd urcasem în deal la Mărțișor, în vecinătatea mănăstirii Văcăreților, unde un mare poet român și-a durat o gospodărie, adevărată minune.

« Ca două biblice făpturi », au găsit un rai pustiu și au trudit. După fiecare trudă se înfăptuia o minune. Minunea muncii a mobilat pe durata creațiunii tot locul pustiu de altădată. Tudor Arghezi, după ce a potrivit cuvintele unei sintaxe, ideale, și a umplut cu miere sacră fagurele unei mari poezii, după ce a potrivit și tiparele pentru o viață ce trebuia să urmeze firesc făgașul ideal, a crezut că după ruga din poem va pogorî firească liniște ca o binecuvîntare:

« Trimite-mi, Doamne, cîte-un pui de înger,/ Să bată alb din aripă la lună/ Să-mi dea din nou povața ta cea bună/ Dar mie Domnul, veșnicul și bunul/ Nu mi-a trimis, de cînd mă rog, niciunul».

Prefigurat, acea aripă s-a dovedit în urmă o vîntoasă sură sau neagră.

Peste anii cît au înflorit pomii și a rodit via, peste verile cînd poetul primea amici în deal la Mărțișor, și sub copacul rotat din fața casei le înfășura sufletul cu metafore și gîndiri în care străluceau jocuri de piatră scumpă, au suflat vînturi de potrivnicie. Toți am pierdut, toți am întors spatele unor viziuni nemărturisite și întîlnite doar pe căile, în pădurile coșmarului.

Tudor Arghezi scria, prin anii, în cămăruța limpede, monahală, din foișorul casei. Era acolo mai aproape de cer și, zburlud, porumbeii îi primeneau gîndurile cu bătăi de aripi... O viață de o mare ținută simplă, așa cum a fost la începuturi.

Cele 24 de ore din viața scriitorului erau țesute cu fire înalte de ample sau catifelate viziuni.

Acum am auzit că Mitzura a donat o seamă de tablouri pentru Mărțișor; tablouri care ființau în acele vremi cînd urcam dealul și nu le prea vedeam fiindcă ochii și sufletul îmi erau căutate de imaginile vieții, ale vieții și supraviețli arghezlene.

E un lucru frumos această danie. Sînt lucrări de tinerețe ale unor maeștri ai pieturii pe care poetul le îndrăgea, le respecta, el care a scris atîtea pagini de cronică plastică de mare înțelegere, de mare finețe și analiză a unei întregi pleiade de mari palete, de la Luchian la Pallady.

Sînt acolo lucrări de Schweitzer-Cumpăna, Dărăscu, G. M. Cantacuzino, Ressu, Lucia Demetriade-Bălăcescu. Și un tablou ce vrea să tălmăcească un mare vers arghezian: « Tare sînt singur, Doamne, și pieziș,/ Copac pribeag uitat în cîmpie.»

Nu-mi mai amintesc imaginea picturală, dar clamarea patetică e contrazisă de timp, de auzul și sufletul celor ce iubesc poezia arghezlană.

Radu BOUREANU

EUGEN GÂSCĂ — PEISAJ

« Merg devale tremurate, în apa dintre maluri, priveliştile oglindite. »

Lucrările, donate de Mitzura T. Arghezi, fac parte din colecţia de tablouri păstrată la *Casa memorială T. Arghezi* de la Mărţişor.

R. SCHWEITZER-CUMPĂNA — CĂRUȚĂ CU CAI

« Cînd zici Cumpăna, înțelegi vatra românească și Argeșul în care a trăit și pe care l-a purtat, mărturie frumoasă în priveliștea celor mai mari frumuseți. »

ALEXIS MACEDONSKI — MĂȘTI

«...trei măști viguros conturate și ale căror linii se întretaie într-o frumoasă experiență de perspectivă și caracter. »

N. DĂRĂSCU PEISAJ

« Era furată arşiţelor Midi-ului francez, o privelişte suculentă de ogradă interioară, prin care trecea călărit un măgar... Pictură reprezentativă, îl am acasă şi mă uit la el... »

N. DĂRĂSCU PEISAJ

« Pictura lui Dărăscu este o artă fericită, darnică, optimistă. Artistul mînuieşte soarele, cerul, vegetaţia, lumea cu pasiunea şi francheţea naturii, de la care a învăţat gestul mare şi liber de a construi. »

« Dacă ar fi scris în loc să picteze, Dărăscu ar fi fost un poet strălucit al luminii... »

A. JIQUIDI

ȚĂRANCĂ

« La el mișună omenirea ca-n viață.
Atitudinile nenumărate
într-un petec de materie de-o palmă,
sînt alimentul creațiilor lui obișnuite. »

GHEORGHE M. CANTACUZINO — FLORI

« Fiecare din poemele în culori, din jurul nostru, surîde sensibilității și rostește, parcă pe șoptite, farmecul pămîntului românesc ».

FRANCISC ȘIRATO — MUNCA CÎMPULUI

« Într-un efort cumplit, nezărit în simplicitatea perfecțiunii, țărîna a izbutit să dea un rod nou care nu seamănă cu noroiul... ».

CAMIL RESSU — PEISAJ

« Mulți pictori, cu mai mult sau mai puțin talent,
concep absența omului din natură,
și personajele care gîndesc
și se adună în tablourile lui
sînt copacii ».

« ...un urs cu fața trandafirie liniștită, din care se risipește o căutătură vaporoasă de patriarh, lunguiață ca la opale și cred că verde. Puțin mustăcios, barba lui blondă ascuțită pe o bărbie plină, îți amintește puțin de Vermont. »

H. SANIELEVICI AUTOPORTRET

ION BĂIEȘAN PORTRET

C. ISACHIE FLORI

« Fără să fi cunoscut
modelele lor...
îți dădeai seama că
figurile
spuneau adevărul,
acel adevăr
purtat intuitiv în noi
și care ne face să-l
deosebim de minciună
și falsificările
picturii... »

« Pensula
e pretutindeni mare,
dîra culorilor largă,
paleta dulce... »

«...de o sinceritate
negîndită,
au o savoare de
candidă inocență,
cu neputință
de trecut peste
marginea liniei
fără să-și
piardă
sprintena vervă».

(Tablou dăruit lui T. Arghezi, în semn de omagiu, la apariția volumului FLORI DE MUCIGAI — vezi poemul Rada.)

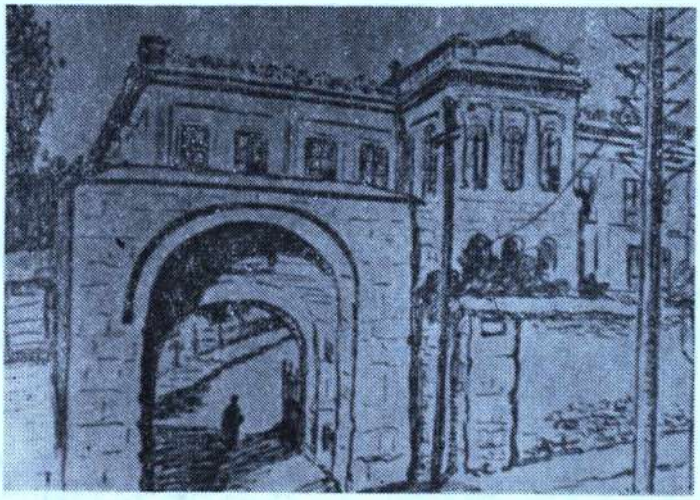
LUCIA DEMETRIADE-BĂLĂCESCU — RADA

«Tare sînt singur, doamne, și piezîș!
Copac pribeag uitat în cîmpie» *(PSALM)*

CONSTANTIN CALAFATEANU — PEISAJ

RESTITUIRI: Dimitrie PETRINO

Biblioteca Centrală din Iaşi.

IMPLICAŢIILE UNUI PROCES

PUŢINE CONDEIE ŞI ARAREORI SE MAI încumetă să scrie cîteva rînduri despre poetul Dimitrie Petrino. Aproape nimeni — cu o excepţie, Dan Mănucă [1] —, în afară de dicţionarele de literatură şi de istoriile literare (care-l menţionează cu infamante epitete), nu mai aminteşte de cel care a fost în timpul său «Bardul Bucovinei». Numele lui a rămas asociat (din nefericire şi pe nedrept) numai unui capitol (eronat înţeles) din biografia lui M. Eminescu.

În *Istoria literaturii...* (1941, p. 368), G. Călinescu îl anulează chiar din prima frază a comentariului: «Dacă Dimitrie Petrino n-ar fi avut o purtare încalificabilă faţă de Eminescu, azi nu s-ar pomeni de el. Omul era antipatic şi n-avea nici un talent» [2]. Ca în final (p. 369), uitînd această depreciere, să-i admită indubitabile merite: «Trebuie să recunoaştem doar că versurile lui Petrino se rostogolesc sprintene [...]. În provincia lui Arune Pumnul şi a lui Samson Bodnărescu, Petrino e întîiul cu limba nepeltică».

Dar ceea ce este mai grav este faptul că, deşi în decursul deceniilor (începînd cu Octav Minar, din 1914, continuînd cu Torouţiu, cu G. Călinescu, Aug. Z. N. Pop ş.a.m.d. şi încheind cu revista *„Manuscriptum"* [3]) au apărut pagini ample şi consistente de documente referitoare la Eminescu şi Petrino din perioada bibliotecariatului lor la Iaşi [4], cu toate probele dinainte (e adevărat publicate de cele mai multe ori trunchiat şi explicate părtinitor într-o singură şi subiectivă direcţie, în cea a denigrării lui D. Petrino), greşelile persistă şi au intrat în tradiţia istorico-literară.

Numirea lui D. Petrino ca director la Biblioteca Centrală din Iaşi, la 1 iulie 1875, în locul lui M. Eminescu a stîrnit mare nedumerire, chiar indignare. Dar nu atunci, în epocă, cînd evenimentul a trecut neobservat în firescul cotidianului divers [5], ci mult mai tîrziu, începînd, mai cu seamă cu anul 1914, cu ocazia comemorării unui sfert de veac de la moartea lui Eminescu, cînd O. Minar publică volumul *Eminescu în faţa justiţiei* [6]. Cel care a folosit imediat

---

[1] Dan Mănucă, *Scriitori junimişti, Către un mit al femeii, D. Petrino*, pp. 128—149, Ed. „Junimea", 1971 şi în *Dicţionarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, 1979, pp. 677—678.

[2] Vezi şi *Viaţa lui Mihai Eminescu*, ed. a III-a, 1938: «Era un tînăr dezechilibrat, alcoolic, destrînat» (p. 257); «odiosul Petrino» (p. 271); «veninosul şi destrînatul poet» (p. 272).

[3] Vezi articolul nostru, *Procesul de la Înalta Curte de compturi*, în legătură cu gestiunea Bibliotecii din Iaşi, *„Manuscriptum"*, nr. 1, 1980, p. 45.

[4] De consultat mai ales (pe lîngă *Noi contribuţii la biografia lui Mihai Eminescu*, 1969 şi *Caietele Mihai Eminescu*, vol. I, 1972, p. 261) şi următoarele: articolul *Mihai Eminescu, director al Bibliotecii din Iaşi* de Octav Păun, volumul *Eminescu în documente de familie*, Bucureşti, „Minerva", 1977, pp. 288—406.

[5] Gh. Sion, în *Suvenire despre poetul D. Petrino în loc de prefaţă* la volumul *Poeme* de D. Petrino, Iaşi, Editura Librăriei Şcoalelor Fraţii Şaraga, f.a., p. 11, consemnează astfel întîmplarea: «Adresîndu-se la guvern cu arătare că a emigrat din Austria şi că doreşte a se face folositor României ca nou cetăţean, Ministerul cultelor îl numi Director al Bibliotecii Statului, post destul de modest».

[6] Însoţit de alte două, în acelaşi an; *Veronica Micle* şi *Cum a iubit Eminescu*.

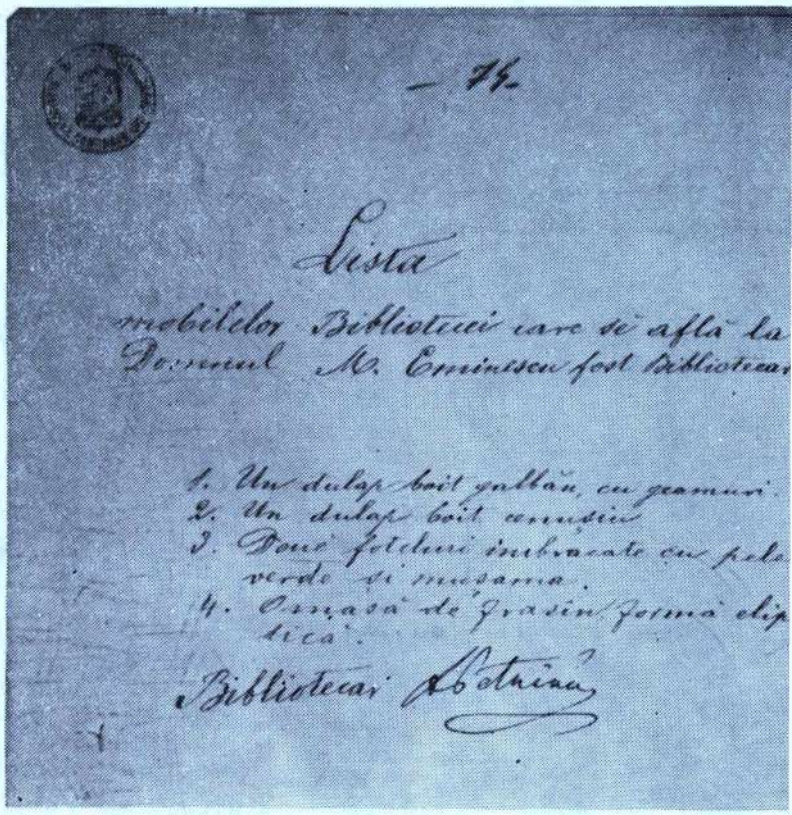
rezultatele cercetărilor lui O. Minar a fost, după cum ne lasă singur să înțelegem, Gala Galaction care, în acest an (1914), cu același prilej, scoate de sub tipar placheta biografică *Viața lui Eminescu*.

O. Minar a emis ideea că înlocuirea lui Eminescu cu D. Petrino s-ar fi datorat unor mașinațiuni de culise, unor aranjamente secrete între conservatorii aflați la putere și liberali. De aici uimirea generală în fața gestului «de neînțeles»[7] al lui Titu Maiorescu. Această ipoteză a fost preluată fără nici un alt control factologic de toți și ea stăruie și astăzi. În articolul nostru mai sus citat[8], am arătat că nu putea fi vorba în nici un caz de o înțelegere între cele două partide, datorită opoziției lor dure, ajunsă la apogeu.

În primul rînd nu ar fi acceptat Maiorescu compromisul cu tabăra rivală de la Iași, care i-a produs criticului mari și numeroase neplăceri; apoi că lucrurile nu au stat astfel ne indică procesul intentat lui Maiorescu (odată cu ex-guvernul conservator, după căderea acestuia în 1876), în care era acuzat de numirea lui Eminescu (și a altor junimiști) în postul de revizor cu un salariu lunar de cinci sute de lei[9]. Or, în contra schimbării convenite cu Maiorescu în privința celor doi (Eminescu și Petrino), liberalii, care ar fi propus aceste numiri, nu ar mai fi avut nimic de obiectat, de vreme ce ei înșiși dăduseră acordul.

M. Eminescu nu «a fost trecut pe neașteptate»[10] în postul de revizor școlar, cum se afirmă întruna (în pofida literei documentelor) și nici D. Petrino nu a fost înscăunat director-bibliotecar datorită unor manevre conservatoare-liberale [11]. Eminescu era în cunoștință de cauză mai dinainte. Fusese anunțat printr-o scrisoare de Maiorescu și rugat să accepte, dacă vrea și-i convine noua slujbă [12], evidențiindu-i și avantajele materiale. În scrisoarea de răspuns, din Iași, în 18 iunie 1876, Eminescu se declara de acord și-și mărturisea motivele: «Mult Stimate Domnule Ministru, La scrisoarea D-voastre din 15 i[unie] c. am onoarea a respunde că primesc bucuros funcția de revizor școlar peste districtele Iași și Vaslui, nu că prin asta aș adăuga ceva la bună-starea mea materială [...]. Punctul meu de vedere este că aș intra în contact cu populația rurală, singura care mă interesează îndeosebi»[13]. Perpessicius avea dreptate cînd afirma că, în fond, ministrul Maiorescu l-a avansat în funcție pe autorul *Epigonilor*, oferindu-i salariu dublu [14].

Lăsînd la o parte faptul că Maiorescu era în relații cordiale cu familia Hurmuzachi (căreia îi aparținea și poetul Petrino [15]), conside-

— 74 —

Lista
mobilelor Bibliotecei care se află la
Domnul M. Eminescu fost Bibliotecar

1. Un dulap bait galbăn, cu geamuri.
2. Un dulap bait cenușiu
3. Două foteluri îmbrăcate cu pele verde și cenușie.
4. Cămașă de frasin formă clip lică.

Bibliotecar Botezatu

---

[7] Eugen Lovinescu, *T. Maiorescu și contimporanii lui*, vol. I, 1943, p. 177.

[8] „*Manuscriptum*", 1, 1980, p. 44, nota nr. 2.

[9] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, I (1855—1880), Socec, 1936, p. 258 și *Comitetul de acusare a foștilor miniștri dați în judecată*, Tipogr. F. Göbl, 1877, pp. 139—153.

[10] Aug. Z. N. Pop, *Noi contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, 1969, p. 154.

[11] Aceste neadevăruri au fost preluate cu exagerări și denaturări de monografia lui K. Popovici, *Eminescu — viața și opera*, Chișinău, 1976, p. 274: «Titu Maiorescu care s-ar fi putut impune prin autoritatea sa și să nu lase să se comită o nedreptate, a aprobat tacit actul destituirii *[sic!]* lui Eminescu».

[12] Lui S. Bodnărescu, cînd l-a scos din postul de director al bibliotecii, ca să-i facă loc lui Eminescu, Maiorescu l-a trimis ordin ministerial, la 24 august 1874.

[13] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. V, 1935, pp. 119—121.

[14] *Prima sesiune științifică de bibliologie și documentare*, 1955, p. 215.

[15] „*Manuscriptum*", *art. cit.*, p. 44, nota nr. 2.

rente de ordin literar și politic l-au determinat pe mentorul „Junimii" să-l atragă în cercul său pe bardul bucovinean. D. Petrino se bucura de o imensă popularitate. La Iași frecventa saloanele și întrunirile publice, unde era aclamat frenetic și întîmpinat cu flori. La București era, de asemenea, primit cu mult interes și simpatie. Constantin Bacalbașa îi rezervă rînduri pline de căldură în cartea sa, *Bucureștii de altădată*. La capitolul *Oameni noi*, în anul 1875, el notează: «Un al treilea nume (după Nicolae Fleva și Bonifaciu Florescu, n.n.) era acela al poetului bucovinean Dimitrie Petrino. Petrino nu lua parte la viața publică din Principate, dar numele său era foarte popular în rîndurile tineretului» [16].

Din considerentele de mai sus, ca și din altele, D. Petrino s-a bucurat la numirea sa și de sprijinul lui Alecsandri, al lui V. Pogor, precum și al altor junimiști. E posibil ca Maiorescu să fi decis transferarea lui Eminescu în funcția de revizor școlar rural și pentru a-l scoate din centrul intrigilor de la Iași ale liberalilor împotriva guvernului, care avea o poziție tot mai precară. Acestea sînt circumstanțele în care Maiorescu a distribuit cele două slujbe.

Imediat după instalarea sa în postul de director al bibliotecii ieșene, D. Petrino procedează la luarea în primire a mobilierului și a fondului de cărți încheind cu Eminescu (la 2 iulie 1875) un proces-verbal. Volumele, cîte au putut atunci fi constatate ca lipsă au fost însemnate, probabil, urmînd ca cei doi antecesori (S. Bodnărescu și M. Eminescu) să le readucă în gestiune. D. Petrino nu a insistat atunci datorită, se vede, unei înțelegeri bazate pe onoare reciprocă. D. Petrino a semnat un proces-verbal sumar, alcătuit pe capitole mari și nu în detaliu, asumîndu-și răspunderea și degrevîndu-l pe fostul director, lăsîndu-l mai departe pe Eminescu să-și continue în lipsa lui (D. Petrino a plecat în concediu) lucrările la dicționarul Brockhaus și la antologia scriitorilor români. Aug. Z. N. Pop interpretează în manieră fantezistă (ca, de altfel, și alți eminescologi) plecarea în concediu a lui Petrino, considerînd-o o mașinație a camarilei liberale. «Încrezător în onestitatea lui Dimitrie Petrino ca poet și ca om, [...] Eminescu procedase la darea în primire a Bibliotecii Centrale printr-un proces-verbal [...] pe capitole mari și în cifre globale. Formalitate grăbită și de faptul că, abia numit, Petrino ceruse concediu pe două luni» (*op. cit.*, p. 198). Or, e un loc comun faptul că predarea unei gestiuni printr-un proces-verbal «formal și grăbit» e în favoarea celui care e despovărat și nu în cea a primitorului, care preia pe răspunderea sa juridică totul. Dar e știut că omul era grav bolnav (va cere dese concedii de boală), că era sezonul estival, că și Eminescu, deși abia numit revizor școlar, beneficia de acest drept al vacanței de vară. Ca director, D. Petrino se străduiește să pună capăt dezordinii de pînă atunci în gestiune și se arată interesat și preocupat de recuperarea cărților împrumutate de luni și ani de zile de predecesorii săi. La înapoierea din concediu constată că Eminescu adusese acasă, pentru uz personal, o parte din mobilie și că mai avea de restituit cărți.

D. Petrino îl consideră pe Eminescu «de rea-credință» în raportul către minister, și apoi în instanță. G. Călinescu îl scuză cu o explicație de ordin psihologic: «Pierzînd intuiția gardului între ce e al său și ce e al obștei, Eminescu a sustras *[sic!]* din mobilierul bibliotecii două scaune *(de fapt „fotoliuri îmbrăcate cu piele verde și mușama", n.n.)* una masă, un dulap nou și altul vechi spre a se servi de ele pentru uzul personal» [17]. Iar Dan Mănucă [18] observă: «Între altele, trebuie să spunem că faptele invocate de Petrino nu erau întru totul imaginare și actele procesului arată limpede acest lucru: neglijențe în ținerea evidenței, cărți neînregistrate, împrumuturi fără forme corespunzătoare etc.».

Dar D. Petrino nu dă curs imediat raportului în urma neregulilor constatate. A încercat mai întîi să obțină prin înțelegere cu Eminescu (și cu S. Bodnărescu) cărțile lipsă și mobilierul. Cum însă cei doi nu au răspuns decît anevoie apelului repetat pentru reintregirea fondului de carte, D. Petrino înaintează, la 18 martie 1876, ministrului Instrucțiunii Publice [19] un raport în care prezintă situația bibliotecii după ce a luat-o în primire și anexează «*Lista cărților ce lipsesc la Biblioteca Centrală din Iași*» [20] împreună cu alte două: «*Lista mobilelor Bibliotecii care se află la Domnul Eminescu fost*

[16] C. Bacalbașa — *op. cit.*, vol. I — ed. a II-a, 1935, p. 140.

[17] G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, Ed. a IV-a 1938, p. 249.

[18] D. Mănucă, *op. cit.* p. 138.

[19] Arh. Stat, Dos. 3171/1876, f. 71, 76. Fond Minist. Cult. și Instr. Publice.

[20] *Ibid.*, f. 76.

bibliotecar »[21] şi « *Lista persoanelor cu cărţile luate din Biblioteca Centrală din Iaşi fără a le mai înapoia* »[22]. P. P. Carp, care era atunci ministrul Instrucţiunii[23], citind adresa lui Petrino, îl demite imediat din funcţie cu decizia nr. 2310, din 21 martie 1876: « D-lui Petrino[,] Iaşi.

Vă înştiinţez că rămîneţi descărcaţi de funcţiunea de bibliotecar.

Ministru P. Carp »[24]

Prin decret domnesc (nr. 548 din 30 martie), D. Petrino e înlocuit cu subdirectorul Teodor Aroneanu. După căderea guvernului conservator (la 31 martie 1876), D. Petrino e repus în drepturi de ministrul Al. Orescu (4 aprilie — 26 aprilie 1876) şi reconfirmat de Gh. Chiţu (noul mininistru) în urma decretului princiar nr. 6728 din 3 mai 1876.

Preocuparea lui de a redobîndi, în folosul bibliotecii, cărţile înstrăinate, oricum ar fi îl onorează. Dincolo de manevrele politice (care vor fi existat[25]) D. Petrino avea datoria să întreprindă o astfel de campanie în interesul gestiunii de care răspundea juridic cu semnătura sa. Au avut loc cele două procese cunoscute: la Tribunalul din Iaşi şi la Înalta Curte de conturi — soldate cu clasarea dosarelor. Dar din cele « nouăzeci de opuri în o sută şaptezeci şi trei de volume », cît s-a constatat iniţial că sînt inexistente în rafturile bibliotecii ieşene, doar o parte a putut fi recuperată. Pentru că « *Actul de verificare a Bibliotecii Centrale din Iaşi* », pe care l-a descoperit Aug. Z. N. Pop[26], încheiat de procuror la faţa locului după reinventarierea cărţilor în prezenţa lui S. Bodnărescu şi a lui D. Petrino, arată — confruntat cu *Lista cărţilor ce lipsesc* întocmită de D. Petrino — că numai patruzeci şi trei de titluri au fost găsite, dintre care unul « la Eminescu », două « cu chitanţă », unul « de întrebat la Ştiubei », unul

---

[21] *Ibid.*, f. 74:
« Lista mobilelor Bibliotecei care se află la Domnul M. Eminescu, fost Bibliotecar
1. Un dulap boit galben, cu geamuri.
2. Un dulap boit cenuşiu.
3. Două fotoliuri îmbrăcate cu pele roşie şi muşama?
4. O masă de frasin forma eliptică.
Bibliotecar D. Petrino »

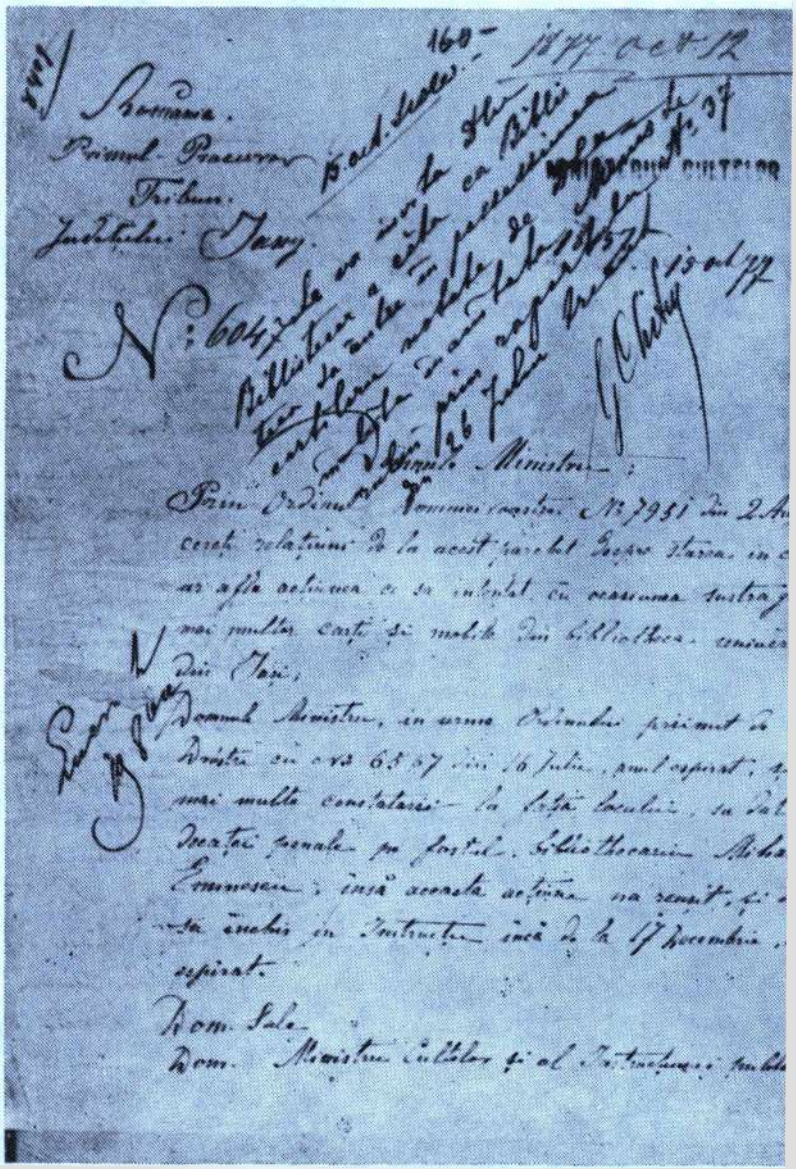
[22] D. 3171/1876, f. 75. Am reţinut doar datele privitoare la M. Eminescu, al şaptelea pe listă. După el urmează S. Bodnărescu şi încă trei datornici:
« Lista
Persoanelor cu cărţile luate din Biblioteca Centrală din Iaşi fără a le mai înapoia
[.....]
Domnul M. Eminescu
1. Mihlosich — *Die Slavischen Elemente im Rumänischen*, 2 vol. 4°, luat în 1875, Febr. 10.
2. Iarcu D. — *Catalog general de cărţile române*, 1 vol. 4°, luat în 1875, Fev. 19.
3. Reissenberge L., *L'Eglise de monastère episcopale de la Curtea d'Arges*, 1 vol. 4° Vienne, luat în 25 Fev. 1875.
4. *Carol I Domnitorul Românilor* (biografie) 1 vol. 2°, Bucureşti, 1867, luat în 25 Fev. 1875.
5. Cogălniceanu M., *Cronicile Românilor*, 3 vol. 8° Buc., 1872 luat 3 Martie 1875.
6. Siemers Clemens, *Abhandlung über d. allg. ligenschaften d. deutschen Styles*, 1 vol. 8°, Munster, 1845, luat în 13 Martie 1875.
7. Melic I. M. — *Elemente de Geometrie*, 1 vol. 8°, Iaşi, 1869, luat 20 Martie 1875.
8. Voltaire. *Histoire de Charles XII et histoire de Russie*, 1 vol., 12° — Paris, 1841, luat în 20 Martie 1875. »

[23] Maiorescu demisionase odată cu guvernul, la 29 ianuarie 1876, el fiind înlocuit la 31 ian. 1876 de P. P. Carp, care deţine portofoliul pînă la 31 martie acelaşi an.

[24] *Ibid.*, D. 3171/1876, f. 24.

[25] Vezi şi scrisoarea lui Iacob Negruzzi către Samson Bodnărescu din 25 decembrie 1876. Aug. Z. N. Pop, *op. cit.*, p. 288.

[26] *Ibid.*, p. 294 şi *„Călăuza bibliotecarului"*, nr. 6, 1964, p. 337—338.

«ar fi» şi două «la răvăşite», deci doar treizeci şi şase de opuri din nouăzeci şi nouă (o sută şaptezeci şi trei de volume). Într-o scrisoare către ministru, în 22 iunie 1876 (la un an aproape de la preluarea bibliotecii), D. Petrino anunţa că Eminescu a înapoiat atît mobilele cît şi cele «50 de volume apropriate, fără a le fi trecut în nici un catalog sau inventar». Cu toate acestea Eminescu mai reţinea încă unsprezece volume «în acelaşi mod nejustificat», după cum reiese din sesizarea lui D. Petrino:

MINISTERUL CULTELOR ŞI INSTRUCŢIUNII PUBLICE

Dos. 3171/76, f. 146
3759 No 29

20 iunie Şcóle

Se va presenta Dlui Ministru
Ghidionescu
Se va răspunde directorului
a proceda îndată la urmărirea prin
procurorul Statului a tutulor
celor care încă n-au restituit
cărţile Bibliotecei: Se va invita
Dl. Procuror pentru aceasta. G. CHIŢU

Iaşi 1876 Iunie 22
Min. Cult. şi Instr. Publ. 10555, 2 iul. 76

Domnule Ministru!

Permiteţi-mi a vă supune mai înainte de toate atît în numele meu, cît şi în numele Comitetului Bibliotecei Centrale din Iaşi profunda noastră recunoştinţă pentru cuvintele de încurajare pe care aţi binevoit a le transmite la adresa noastră prin ordinul Domniei-Voastre din 12 Mai sub N. 3900, în urma raportului meu despre starea acestui Stabiliment de cultură pînă la sfîrşitul anului trecut.

Dacă am fost silit a întîrzia pînă-acum cu împlinirea acestei datorii, aceasta, Domnule Ministru, este numai din causă că am ţinut a vă putea raporta totodată resultatele pasurilor ce le am făcut pe temeiul acelui ordin al Domniei Voastre, cu scop de a redobîndi cărţile şi obiectele cari lipsesc fără vre-un cuvînt justificator de la această Bibliotecă, din timpul direcţiunei predecesorilor mei, Domnilor foşti-Bibliotecari Bodnărescu şi Eminescu.

[F. 146 v.] Deşi am pus toate stăruinţele mele în folosul acestui stabiliment pentru a mă înţelege cu numiţii Domni, cărora le-am împărtăşit conţinutul ordinului Domniei-Voastre, prin care sunt ţinut a urmări în numele Înaltului minister pe toţi aceia cari ar fi deţinut obiecte de orice natură, aparţinînd acestei Biblioteci, din nenorocire nu am putut obţine decît numai în parte un resultat favorabil şi anume:

Domnul Bodnărescu, în urma mai multor provocări din parte-mi s-a presentat la Bibliotecă [şi în urma] unitelor noastre silinţe a reuşit a regăsi, parte la D-sa şi parte aiurea, din lipsă, în număr de 173 volume, însemnate de mine, în raportul sub No 14 (afară de cărţile împrumutate fără cuvînt justificator în număr de 58 volume şi pentru care după statutele Bibliotecei nu pot răspunde decît Bibliotecarii) volume 80. Cărţile în sumă de volume 5 restante în special pe numele D-lui Bodnărescu, D-sa a promis a le înapoia cît mai curînd.

Cît despre D-l Eminescu, nu am putut obţine de la D-sa, decît mobilele Bibliotecii, de care, fără justificare, s-a servit D-sa, mai bine de un an, pentru a-şi mobila cu ele apartamentul D-sale particular[,] afară de acest stabiliment, şi care din această cauză să şi află într-o stare cît se poate de deplorabilă.

Afară de aceste mobile, după indici[i]le D-lui Bibliotecar Theodor Aroneanu, putînd constata că Dl. Eminescu, ş-a apropriat cărţi în sumă de 50 volume, fără a le fi trecut în nici un cathalog sau inventar am reuşit în sfîrşit a le redobîndi.

După aceasta au mai rămas lipsă, fără a se sci prin ce mod, volume 93 — şi volume 58 — împrumutate de sus-zişii domni fără cauţiune şi contra statutelor Bibliotecii la persoane a căror adresă chiar nu se mai poate constata şi care prin urmare nu răspund la nici o provocare ce li se face.

Cred dar, Domnule Ministru, că, [avînd] în vedere că nu se poate constata care cărţi s-au pierdut sub direcţiunea unuia şi care sub direcţiunea altuia din aceşti domni, [avînd] în videre că D-l Bodnărescu s-a legitimat parte readucînd cărţile sus zise, [avînd] în vedere că D-l Eminescu lăsînd fără răspuns toate provocările ce-i s-au făcut, pentru a da samă despre cărţile ce mai lipsesc, şi [avînd] în videre în sfîrşit că D-l Eminescu mai reţine încă în acelaşi mod nejustificat volume 11, sînt îndreptăţit în credinţa că acest din urmă domn este în deosebit a se urmări.

Vă rog dar, Domnule Ministru, să binevoiţi a mă înştiinţa ce este de făcut mai departe pentru redobîndirea cărţilor în suma totală de 156 volume, afară încă de unele cărţi pe care aceşti domni le-au împrumutat arbitrarmente în schimb contra altor cărţi ce nu au nici o valoare.

[F. 149 v.] Binevoiţi a-mi însemna totodată dacă ordinul Domniei Voastre sub N° 3900 trebuie să fie interpretat ca o sentinţă, sau dacă veţi hotărî a dispune altfel pentru a se dobîndi cele ce lipsesc şi a trage la răspundere pe cei culpabili.

Binevoiţi[,] Domnule Ministru[,] a primi încredinţarea prea osebitei mele stime şi consideraţiuni.

Bibliotecar
D. PETRINO

Domniei sale
Domnului Ministru al Cultelor şi Instrucţiei publice

Dealtfel Eminescu însuşi recunoaşte, într-o epistolă către S. Bodnărescu (din 25 noiembrie 1876), nu în faţa tribunalului, dezordinea din bibliotecă şi îndreptăţirea justiţiei de a-i sancţiona: «De urmărirea pe cale civilă, adică de restituirea preţului cărţilor lipsă, nu vom scăpa; acolo vom intra cu toţii pentru că nici unul din noi n-a primit biblioteca în deplină regulă[27]». Intuind parcă rezultatul anchetei şi al demersului juridic, el continuă astfel: «Dar această cestiune are să fie încurcată aşa fel, încît are să le fie lehamite şi judecătorilor şi nouă de pataranaia asta». Într-adevăr, aşa a şi fost. Primul procuror al Tribunalului Iaşi, D. Alexandrescu, în adresa din 12 octombrie 1877, nr. 6047, îl anunţa pe ministru că «acţiunea n-a reuşit şi dosarul s-a închis în Instrucţie încă la 17 decembrie anul expirat» (1876). Toţi istoriografii au văzut în formularea «acţiunea n-a reuşit» o dovadă a intrigilor puse la cale de Vizanti şi de ceilalţi liberali, printre care şi de ministrul Gh. Chiţu. Ea însă nu înseamnă altceva, în procedura juridică, decît faptul că acţiunea nu a reuşit din lipsă de probe clare împotriva lui Eminescu, care să reiasă din actele de gestiune ale bibliotecii din Iaşi:

MINISTERUL CULTELOR ŞI INSTRUCŢIUNII PUBLICE — *15 oct. şcoli*

D. 3542/1877, f. 160
1877 oct. 12

ROMANIA

Primul Procuror
Tribun[alul]
Judeţului Iassy
No 6047

REGISTRATURA

18157 15 oct. 77

Se va invita Dl. Bibliotecar
a căta ca Biblioteca
să intre în posesiunea
cărţilor notate de Dsa în lista
înaintată Ministerului
prin raportul No 37
din 26 Iuliu trecut

G. CHIŢU

Domnule Ministru,

Prin Ordinul Domniei Voastre[,] No 7951 din august[,] cereţi relaţiuni de la acest parchet despre starea în care s-ar afla acţiunea ce s-a intentat cu ocasiunea sustragerii mai multor cărţi şi mobile din bibliotheca Universităţii din Iaşi.

[27] Eminescu uită că l-a amînat mereu pe Samson Bodnărescu cu semnarea unui proces-verbal, la rugăminţile repetate ale acestuia. Trebuie făcută precizarea că aducerea în instanţă a acestor doi poeţi nu s-a făcut la cererea lui D. Petrino, ci a ministerului. Era un proces oficial şi Petrino nu putea ca persoană particulară să-l intenteze el.

Domnule Ministru, în urma Ordinului priimit de la D[umnea]voastră cu No 6567 din 16 Iuliu, anul espirat şi după mai multe constatări la faţa locului sa *[sic!]* dat judecăţei penale pe fostul bibliothecariu Mihail Eminescu, însă această acţiune na *[sic!]* reuşit, şi dosarul sa *[sic!]* închis în Instrucţie încă de la 17 Decembrie anul espirat.

Ear motivele pentru care această acţiune n-a putut isbuti, sunt următoarele: Din Instrucţiunea ce sa *[sic!]* făcut în această afacere, sa *[sic!]* constatat lipsă din bibliothecă ca vreo 71 volume, însă nu sa *[sic!]* putut sci cînd anume a avut loc această dispariţiune, de unde urmează ca M. Eminescu, neputînd fi tras la răspundere a trebuit să fie achitat şi oricare alt bibliothecariu fost înaintea lui. Şi aceasta provine, Domnule Ministru, din causă că la schimbarea bibliothecarilor nu sa *[sic!]* făcut niciodată o predare sigură a averei bibliothecei, astfel încît este imposibil la un moment dat a se proba dacă lipsurile ce sau *[sic!]* constatat în bibliothecă, există din timpul cutărui sau cutărui bibliothecariu.

S-a văzut într-adevăr din Instrucţie că M. Eminescu, în timpul funcţiunei sale, luase de la bibliothecă mai multe cărţi şi mobile pentru usul său personal, însă bibliotheca a reintrat în possessiunea acestor obiecte înainte chiar a se acţiona pe M. Eminescu, după cum se constată din lucrările aflătoare la dosarul causei.

Aceste fiind, Domnule Ministru, relaţiunile ce vă pot da în afacerea de faţă, vă rog să binevoiţi a primi asigurarea prea distinsei mele consideraţiuni.

P. Primul Procuror

D. ALEXANDRESCU

Domniei Sale Domnului Ministru de Culte şi Instrucţiune publică

Totodată, preocupat de integritatea şi de bunul mers al bibliotecii, D. Petrino expediază în nenumărate rînduri scrisori la minister pentru alocarea unor fonduri necesare întreţinerii mobilierului şi pentru conservarea cărţilor de valoare. Citäm, în acest sens, adresa nr. 58 din 21 octombrie 1876 (dos. 3171, f. 235) în care poetul solicită aprobarea «sumei de 1300 lei noi» în vederea legării a cinci sute de volume «din cele mai precioase, care întrebuinţate în toate zilele de vizitatorii cabinetului de lectură, în starea actuală în care se află sînt supuse a se desfoia şi a se pierde» şi «pentru a se face dulapuri nouă», pentru, de asemenea, «rînduirea şi păstrarea în bună ordine a cărţilor cu care s-a îmbogăţit Biblioteca Centrală din Iaşi în anu[l] din urmă». Într-adevăr, prin rîvna sa, biblioteca s-a îmbogăţit cu donaţii venite din partea unor colecţii particulare. Numai în anul 1876 au intrat în inventarul bibliotecii ieşene cinci sute patruzeci şi şase de volume [28].

Boala de plămîni avansată îl obliga însă la dese cereri de concediu, adresate ministerului. Internat, prin solicitudinea lui Gh. Sion (care i-a vegheat ultimele clipe ale vieţii) la Spitalul Brîncovenesc, se stinge la 29 aprilie 1878 [29]. Din memoriile lui Gh. Sion, care s-a ocupat şi de înhumarea lui la cimitirul Bellu, reiese că din cortegiul funebru au făcut parte M. Kogălniceanu, C. A. Rosetti şi V. A. Ureche. M. Eminescu nu e menţionat; el publică însă în ziarul *„Timpul"*, din 4 mai 1878, un necrolog, în care îl numeşte «Bardul Bucovinei» şi-i relevă calităţile artistice («Talent a avut, poet era!»).

În conştiinţa contemporanilor săi acest incident s-a încheiat odată cu moartea lui Petrino [30], pentru istoria literară însă numele său a rămas aproape în exclusivitate legat de acest moment din viaţa lui Eminescu. Actele pe care le publicăm aici dovedesc însă că nu a fost vorba de un conflict personal între cei doi poeţi, ci, aşa cum reiese din concluziile primului procuror, de situaţia neclară a gestiunii Bibliotecii Centrale din Iaşi.

C. POPESCU-CADEM

[28] 499 volume de la urmaşii defunctului focşenean Gheorghe G. Caloiu (D. 3171)/1876, ff. 108—116) şi 47 de volume la un anume George R. Cariadi din Iaşi (D. 3171/1876, p. 137—138).

[29] *Art. cit.*, *„Manuscriptum"*, nr. 1, 1980, p. 4, act de deces nr. 475, 1878.

[30] D. Mănucă, *op. cit.*, p. 142: «*„Convorbiri literare"*, V. Alecsandri şi Eminescu l-au iertat pe Petrino. Nu însă şi istoria literară: umbra păcatelor pe care le săvîrşise omul s-a întins, nedrept, şi asupra poeziilor sale» [...] care «au meritul unei limbi frumoase şi armonioase, de o puritate demne de invidiat».

RESTITUIRI: G.M. ZAMFIRESCU

ÎNTRE TEATRU ȘI LITERATURĂ

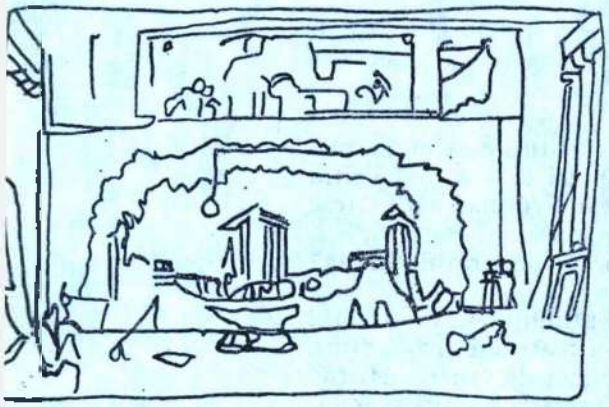

ARGUMENTUL CU CARE SE VA FI SUSținut în 1933 angajarea lui George Mihail Zamfirescu în postul de prim regizor al Teatrului Național din Iași va fi fost mai ales *Domnișoara Nastasia*. Ionel Teodoreanu îl va fi chemat pe confratele bucureștean ca pe un dramaturg care, pînă la acea dată, se îndeletnicise și cu arta regizorală. Or, George Mihail Zamfirescu punea în scenă încă de pe cînd era (se credea ori se dorea, nu are importanță) poet.

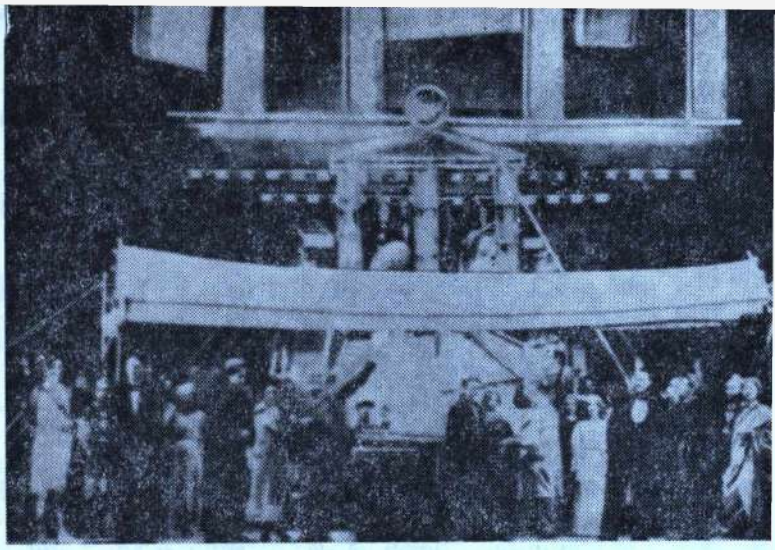
În nici un memoriu de activitate, în nici o declarație dată presei (după ce devine un nume rezonant în literatura noastră) George Mihail Zamfirescu nu face caz de activitatea sa de îndrumător al echipei de amatori de la Satu Mare. Dar să nu uităm că, în 1925, cînd bătea la porțile Naționalului ieșean, se simțea în stare să practice regia tocmai bazîndu-se pe experiența dobîndită în anii 1923—1924. Cu toate că îl susținuse unul dintre cei mai influenți oameni din formația de atunci a personalului artistic, Vlad Cuzinschi, Gemy nu a devenit ieșean în 1924. Pentru că viața nu i-a arătat altă față decît lui Tănăsică din *Maidanul cu dragoste*. Ca și personajul său, autorul va fi exclamat, sigur mai des decît putem ști azi din scrisorile sale: *« Cățeaua»* ori *«c... de viață !»*

Cînd viața i-a ieșit totuși în cale să-l ia de mînă și să-l așeze — om potrivit la locul potrivit — în situația rîvnită de director de scenă, George Mihail Zamfirescu părea dintr-o dată pus la adăpost de griji și frămîntări. Alergată pînă atunci penibil, existența sa de «navetist», de ființă marcată de tendința de a-și escalada destinul (ca destule personaje ale sale), părea să se ostoiască, să se așeze sub zodia tihnei.

Dar nu a fost să fie așa. Dorise în adevăr să-și schimbe condiția de funcționar pe aceea de director de scenă la Teatrul Național din Iași, și între timp, chiar lucrase ca regizor la Naționalul din Cernăuți și la grupările *Masca* și *Treisprezece și unu*. Postul stabil și bine remunerat de prim director de scenă i se oferă însă tîrziu. Încă din 1932 i se declanșase boala. Condiția de navetist nu încetează: familia, rămînîndu-i

Schiță de decor pentru piesa Răzbunarea sufleurului, pusă în scenă de G. M. Zamfirescu.

«...o experiență de meșteșugar al scrisului dar mai ales al scenei »

Domnule Director

Potrivit dispozițiunilor Dvs. și pentru motivarea dorinței mele de a părăsi Teatrul Național din Iași, dau următoarele informațiuni asupra activității mele din ultimii patru ani, ca director de scenă.

În anul 1933 am fost chemat la Iași de confrații Ionel Teodoreanu, ca Director al Teatrului Național și Sandu Teleajen, ca delegat al onoratei Direcțiuni, unde mi s-a oferit postul de Prim-Director de scenă. Pînă la această dată fusesem Director de scenă la Teatrul Național din Cernăuți și Director al Companiilor de avantgardă „Masca" și „Treisprezece și Unu", a căror activitate, la București, fusese subliniată de cronicarii cotidianelor și revistelor din Capitală. Așadar, pe lîngă calitățile de înțelegere a unei opere dramatice, de intuire a valorilor sociale, sufletești și intelectuale, aduceam o experiență de meșteșugar al scrisului dar mai ales al scenei — calități pe care scriitori și oameni de teatru ca D-nii Victor Eftimiu, Victor Ion Popa, Ion Marin

---

cel puțin în prima parte a intervalului, la București, Gemy e nevoit, ori de cîte ori i se ivește o posibilitate de zile libere, să fugă la București să și-o vadă. Nici cînd familia i se mută la Iași nu aleargă mai puțin. Deseori va fi nevoit să se repeadă în capitală pentru a-și urmări procesul editorial al unei cărți, pentru a conferența la radio, pentru a participa la întîlniri ale scriitorilor cu cititorii etc. Nenormată ca azi, munca de regizor reclama, din partea celor ce o practicau, eforturi și acceptări de compromisuri: trei repetiții pe zi, prelungite uneori pînă noaptea, premiere care deseori se succedau la interval de o săptămînă, două, un repertoriu impus, fonduri bănești infime pentru montări.

De unde o vreme privise spre perspectiva de a lucra într-un teatru ca spre un liman, George Mihail Zamfirescu ajunge să se plîngă: « Despre mine nu pot să-ți spun decît că sunt trist, foarte trist. Montările mele au avut, aci, la teatrul din Iași, mult succes dar activitatea regizorială m-a împiedicat să scriu, să continui *Maidanul cu dragoste*, care este primul dintr-un ciclu de romane asupra vieții bucureștene. Lipsa de timp și imposibilitatea de a mă concentra, pentru a scrie așa cum simt și cum cred eu că trebuie realizată o operă literară, mă ucide » [1].

Pe parcursul celor șase stagiuni cît a durat colaborarea sa la Iași, George Mihail Zamfirescu a pus în scenă 29 de piese. Cam de două ori mai mult decît prevede norma regizorilor de azi... Cît despre calitatea muncii sale, trebuie să observăm că citatul de mai sus, din scrisoarea către romanista Jindra Hušcova,

[1] Scrisoare către Jindra Hušcova, Iași, aprilie, 1935, publicată în „Manuscriptum", 3(20), 1975, p. 173.

Sadoveanu au avut deseori bunăvoința să le sublinieze, în articole și cronici apărute în acel timp.

Am fost angajat Prim Director de scenă al Teatrului Național din Iași în condițiunile prevăzute în contractul de Locațiune de serviciu nr. 2, înregistrat sub no. 535 din 9 iunie 1933. Prin acest contract mi se garanta:

1) Un salariu de 18.000 lei lunar

2) Dreptul de a locui gratuit în teatru sau — în cazul cînd instituțiunea nu ar mai putea să-mi acorde un apartament în teatru — un plus de 2.000 lei la salariu, cu titlu de despăgubire și pentru plata unei eventuale chirii pe care ar fi urmat s-o plătesc pentru un apartament în oraș.

3) În același timp, Teatrul Național din Iași se obliga să-mi acorde, gratuit, lumină și încălzit.

Mă refer numai la aceste condițiuni materiale ale angajamentului meu. Contractul de Locațiune de care vorbesc mai sus se află în copie în arhiva teatrului și o lectură a lui ar lămuri și asupra drepturilor și îndatoririlor mele din punct de vedere artistic.

Sub directoratele d-lor Ionel Teodoreanu și Gh. Topîrceanu aceste drepturi și îndatoriri, din punct de vedere material și moral, au fost păstrate cu sfințenie și voi păstra acestor doi conducători sentimentul de stimă și recunoștință pe care-l reclamă întotdeauna păstrarea cuvîntului dat, bunul simț și respectul față de un om ce nu fusese cules de pe stradă, ci venise cu toată dorința de muncă și mai ales cu toată încrederea pe care era dator s-o poarte unor intelectuali din primul oraș cultural al țării.

În ultimul timp, însă, onorata Direcțiune a înțeles să nu mai respecte obligațiile consemnate în contractul meu de locațiune. Lemne de încălzit nu mi s-au mai dat. Posed chitanțe prin care pot face dovada că, de cîteva ori, am fost nevoit să plătesc lumina electrică. Toate aceste, pentru mine, sacrificii materiale. Nu am protestat. Acum mi se spune că am făcut rău. Atunci, însă, am crezut că e mai bine să nu iau nici o atitudine, ca armonia necesară instituțiunii noastre și bunul mers al teatrului să nu sufere. La un moment dat, am fost anunțat că legalul calificativ referitor la activitatea mea depinde de răspunsul pe care-l voi da: ori primesc o diminuare de salariu, și în acest caz mi se dă nota: foarte bun, ori nu primesc această scădere și rezultat firesc: voi fi categorisit: rău, insuficient.

---

conține (referitor la succesele montărilor sale) o apreciere obiectivă, în acord cu rezultatele cercetărilor întreprinse azi asupra a ceea ce a însemnat prezența lui pe scena ieșeană. Iată părerea lui Valeriu Râpeanu: «Aceasta e perioada în care G. M. Zamfirescu și-a dat măsura talentului, iar numele său a fost reținut printre cele reprezentative ale școlii noastre de regie dintre cele două războaie mondiale»[2].

Textul memoriului pe care-l publicăm este semnificativ pentru condițiile în care se exercita profesiunea de director de scenă și pentru sensibilitatea lui George Mihail Zamfirescu. Pe lîngă sarcinile împovărătoare (chiar și pentru un om sănătos) el a trebuit să facă față și inerentelor iritări din relațiile zilnice de serviciu. Pentru perioada în care se încadrează memoriul, de pildă, «lui George Mihail Zamfirescu i se propusese un angajament pe un an în cadrul provizoriu al personalului artistic (cu salariu de 11.000 lei). Comparînd condițiile în care fusese angajat inițial, în 1933, și încadrarea celorlalți din teatru, avea dreptul să se considere nedreptățit»[3].

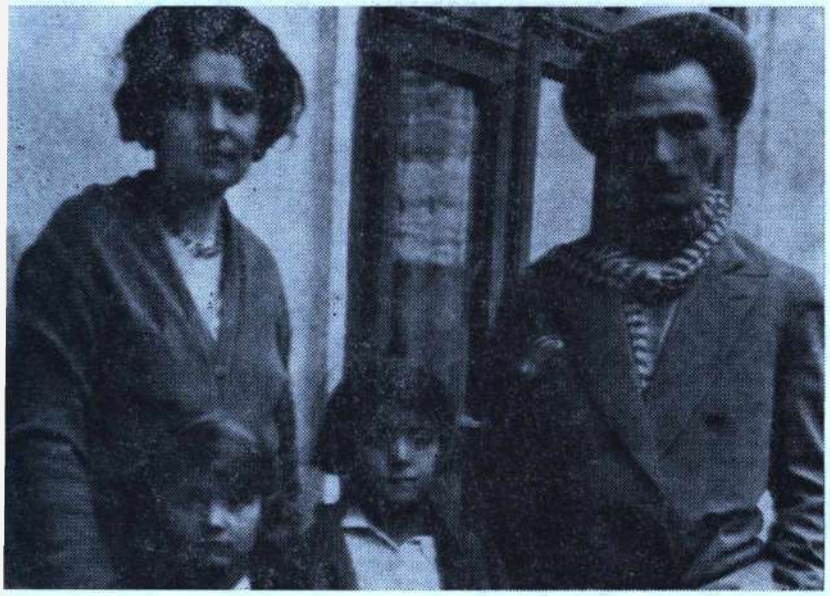
Memoriul ne aduce și imaginea persoanei scriitorului, care resimte mîhnirile mai acut, poate, decît sensibilitățile obișnuite, și care, atunci cînd demnitatea îi este atinsă, reacționează cu gesturi, poate, prea mari (gen demisie).

Claudia DIMIU

---

[2] În volumul George Mihail Zamfirescu, *Mărturii în contemporaneitate*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii, bibliografie de Valeriu Râpeanu, București, 1973, p. 483.

[3] Silvia Cucu, *George Mihail Zamfirescu și teatrul* București, 1967, p. 273.

Am avut impresia că mi se cere un tîrg ce se califica de la sine și am oferit onoratei direcțiuni demisia mea cu sentimentul firesc pe care mi-l inspirase o asemenea procedare. Rezultatul a fost că onoratul comitet de Direcție mi-a respins demisia dar salariul mi-a fost redus cu 7000 (șapte mii) de lei pe lună, deși celorlalți angajați ai teatrului, cu excepția d-lui Huidei, administratorul instituțiunii, li se făcuse o reducere de salariu ce nu depășise suma de 2500—3000 lei. Mi se creiau, dintr-o dată, condițiuni de trai imposibile, (minus 7000 pe lună, minus încălzitul) dar probabil că asupra utilității mele în teatru au fost, în sînul onoratului Comitet de direcție, divergențe de păreri, pentru că d-nii M. Sadoveanu, Mihai Codreanu m-au sfătuit să rămîn iar o delegație de camarazi actori, din care făceau parte și reprezentanții personalului artistic în Comitet, mi-au cerut să continui activitatea. Mai mult, avînd în vedere cele hotărîte, d-l M. Sadoveanu a propus iar comitetul a aprobat să se prevadă anumite sume, din cari — sub o formă sau alta — să se repare eventualele nedreptăți.

Am rămas. Eram prea tînăr, ca să nu respect sfaturile d-lor M. Sadoveanu și M. Codreanu și prea mult legat de teatru și de camarazi, ca să trec peste dorința lor, de dragul unor bani pe care n-am înțeles niciodată să-i consider motiv serios de renunțare la prietenia ce mi se arăta și la un vis de artă pe care — în ciuda mizeriilor morale și materiale ce mi s-au făcut continuu — am avut tăria să-l servesc cu tot ce am avut mai bun și mai ales în mine.

Nu stărui asupra mizeriilor morale. Tot ce pot să spun, însă, este că niciodată nu mi s-a acordat suma necesară unei montări. Dau un singur exemplu: din suma ce mi s-a acordat pentru *Rodia de aur*, nu am putut face decît actul II, care a fost primit de spectatori cu aplauze. Actele I și III au fost confecționate din cîrpeli, nu s-a putut crea atmosfera necesară și piesa a căzut. D-l M. Sadoveanu, care a asistat la premieră, a spus că actul secund a fost frumos montat. Era în această constatare și o mustrare pentru felul sărăcăcios cum fuseseră montate celelalte două acte dar nu am înțeles să mă apăr, pentru că ar fi însemnat că mă plîng de felul cum eram obligat să lucrez. Am preferat să-mi asum o responsabilitate ce nu era a mea.

Precizez că, între timp, s-a revenit asupra amputărilor de salariu. Majorității angajaților li s-a acordat un plus de 50—60% asupra reducerilor, astfel că — în prezent și în raport cu vechile salarii camarazii mei s-au ales cu o micșorare de aproximativ 1600—2000 lei, în cazul cel mai rău pentru ei.

Asupra reducerii salariului meu nu s-a revenit. .

Ceva mai mult, locuința ce mi-a fost dată în localul uzinei teatrului a fost considerată obligațiune de plată în sarcina mea, deși — pînă acum — aceste locuințe au fost acordate tuturor gratuit, deși în contractul meu de angajament dreptul de a locui în teatru fusese echivalat cu un plus de 2000 lei la salariu. În concluzie: mi se reduce salariul cu 7000 lei lunar, mi se contestă dreptul de a locui în teatru (așadar 7000 + 2000 = 9000) dar — în schimb sînt obligat să plătesc chiria din moment ce actuala locuință mi se consideră plus la salariu...

V-am făcut această precizare, asupra motivelor ce mă determină să plec, ca să înțelegeți, Domnule Director, că nu poate fi la mijloc decît un singur resentiment:

al unui om prea mult lovit, prea mult jicnit, prea trist răsplătit pentru dragostea cu care am venit să lucrez la Teatrul Național din Iași, pentru abnegația pe care am păstrat-o scenei moldovenești și pentru încrederea oarbă pe care am avut-o în spiritul de dreptate, de adevăr și de moralitate.

Primiți, vă rog, dovada sentimentelor mele de adîncă prețuire și stimă.

George Mihail ZAMFIRESCU

Iași, 11 IV 1937

P.S. Un amănunt asupra căruia țin să vă atrag atențiunea. Reducerile de salariu, făcute pînă acum, aveau un caracter de provizorat. Același domn director sau un nou domn director era liber, după lege, să majoreze salariul unui angajat, pe baza notei calificative pe care i-o da. Actualmente e vorba de o încadrare definitivă. Prin urmare, de stabilirea unor drepturi ce vor servi ca punct de plecare pentru viitoarele avansări. Fiind încadrat cu un salariu de 11.000 lei lunar, care va servi pe viitor ca normă de apreciere și bază legală a recompensării activității mele, ar însemna să port încontinuu o nedreptate ce mi s-a făcut, poate, sub imperativul unor împrejurări independente de voința oamenilor.*

George Mihail Zamfirescu alături de Sandu Teleajen

---

*Manuscrisul lui George Mihail Zamfirescu, aflat la M.L.R., cota 27, e scris pe 2 file. Versoul primei file conține o listă a pieselor montate de el pînă la data întocmirii acestui memoriu (11 apr. 1937), listă purtînd titlul:

«Cîteva din piesele montate de mine:
Domnișoara Nastasia de George Mihail Zamfirescu
Lozul cel mare de Semen Juskievici
Karl și Anna de Jeonhardt Franck
Nunta lui Figaro de Beaumarchais
Taifun de Melchior Lengyel
Hoții de Schiller
Tatăl de Strindberg
Nevestele vesele din Windsor de Shakespeare
Banii de Mirbeau
Quadratura cercului de Kataiev
Scrisoarea de Sommerset Maugham
Omul cu mîrțoaga de G. Ciprian
Convertirea lui Ferdis Pișfor de Fr. Langer
Gelozia de Artibașev
Inocentele de Lilian Hellman
Răzbunarea sufleurului de Victor Ion Popa»

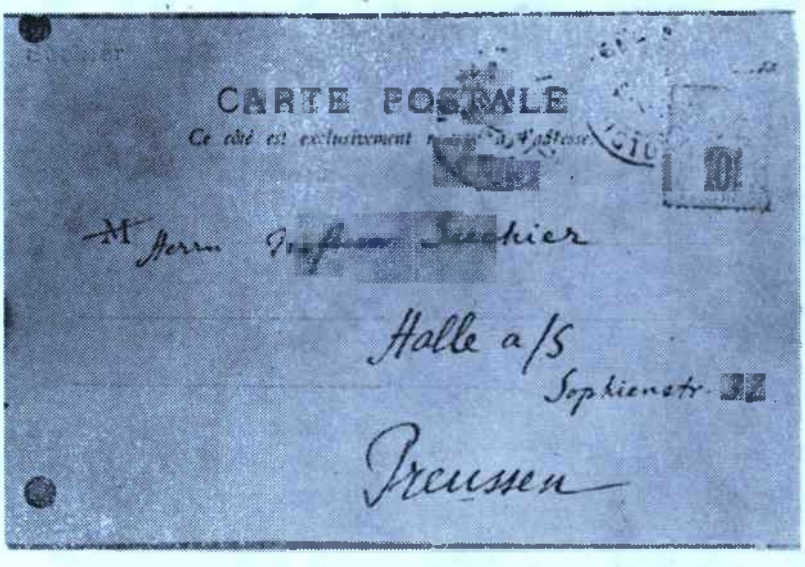

Paul ZARIFOPOL

Corespondență din anii de studii

STÎNJENITE, PE DE O PARTE, DE EVIdenta antipatie a eseistului față de «biografism»[1], incomodate, pe de alta, de consumarea discretă a existenței acestuia printre contemporani și, mai ales, dezavantajate de lipsa unor documente revelatorii, care să le asigure suportul necesar, cercetările de istorie literară dedicate personalității lui Paul Zarifopol au ocolit, cu sau fără voia exegeților, incursiunile aplicate asupra vieții criticului, rezumîndu-se aproape în exclusivitate la interpretarea operei sale, întreprinsă, pe cît posibil, cît mai în spiritul și în litera creației de mare rafinament și distincție a autorului.

[1] A se vedea convingătoarea demonstrație a lui C. Trandafir, din monografia *Paul Zarifopol*, București, Editura „Minerva", 1981.

Descoperirea în fondurile Bibliotecii de Stat din Berlinul de Vest[2] a unui însemnat lot de scrisori adresate de Paul Zarifopol profesorului Hermann Suchier, de la Universitatea din Halle, conducătorul lucrării sale de doctorat, ca și a unor documente indirecte, provenind de la filologul Alexandru Philippide, profesorul și mentorul ieșean al criticului, ne dă posibilitatea să luminăm măcar în parte una dintre perioadele cele mai înceţoșate ale existenței eseistului, și anume epoca studiilor sale în străinătate.

Devine, astfel, limpede că Paul Zarifopol a fost îndrumat și ajutat efectiv să se înscrie la Universitatea din Halle și să-și dea doctoratul cu Hermann Suchier de către profesorul Alexandru Philippide.

Audient el însuși al cursurilor marelui romanist, între 1888—1890, iar mai apoi prieten apropiat al acestuia, Al. Philippide avea să-și prevină profesorul, încă din 1896 (în două rînduri), că-i va trimite la specializare un strălucit student român, fapt ce avea să se realizeze abia în toamna lui 1898, cînd cuvîntul său avea să influențeze atît hotărîrea lui Paul Zarifopol de a lua drumul Germaniei (deși interesul său față de poezia medievală franceză și de literatura franceză în genere putea să-l ducă mai degrabă către Paris), cît și decizia lui Hermann Suchier de a-l admite pe proaspătul absolvent al universității ieșene ca doctorand în cadrul

[2] Mulțumim și pe această cale conducerii Bibliotecii de Stat din Berlinul de Vest (Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz) pentru amabila încuviințare de a utiliza și publica scrisorile descoperite, aflate în fondurile acesteia.

seminariilor conduse de el şi de a-i deschide larg uşile propriei case.

Spre a-i trezi profesorului Suchier interesul faţă de Paul Zarifopol, Al. Philippide avea să-i expedieze, la 3 octombrie 1898, o înflăcărată scrisoare de recomandare, în care sînt înfăţişate cu entuziasm principalele trăsături distinctive ale tînărului, ce-l va fi impresionat profund prin pasiunea sa cu totul dezinteresată faţă de cultură: «Cu mare plăcere — *scria el din Iaşi* — îţi fac cunoscut că unul din cei mai distinşi elevi ai mei, dl. Zarifopol, va veni chiar în acest semestru la Halle, pentru a-şi completa studiile. Dl. Zarifopol e altfel de om, cu totul [altfel] decît dl. Dan[2]. De astă dată nu fac recomandarea „par complaisance", ci din toată inima. Dl. Zarifopol e un tînăr bogat care aparţine uneia din cele mai distinse familii din Iaşi, a avut o creştere foarte îngrijită şi învaţă de gust, nu de nevoie. Nu cunosc defecte la acest excelent băiat, care, fără să ţintească la căpătuială prin mijlocirea învăţăturii, este aşa de harnic numai din iubirea pentru ştiinţă. A luat licenţa aici cu mare distincţie şi după ce a învăţat în ţară cît s-a putut, vrea acum să studieze cu aceeaşi hărnicie la universităţile D[umnea]voastră. Să-i dea D-zeu sănătate. Oameni care să înveţe numai pentru gustul de a învăţa au devenit tot mai rari de la greci încoace.»

Aceste calităţi vor fi subliniate încă şi mai accentuat în scrisorile din 15 noiembrie 1898 (prin care-i mulţumea pentru «simpatia» ce i-o arătase tînărului confrate: «Băiatul e însă, poate, cam sălbatec, dar e harnic şi cinstit») şi din 2 aprilie 1899 («Cum îţi pare Zarifopol? Băiatul e *încet*, dar solid. Păcat că e slăbănog»).

Se pare, însă, că depărtarea a interpus destul de repede între profesorul ieşean şi fostul său student o anume rezervă, de vreme ce, în loc să-şi scrie direct, şi unul şi altul se interesează de celălalt prin intermediul lui Hermann Suchier. «Ce mai face Zarifopol? — *Întrcabă Al. Philippide la 20 martie 1900* — Nu mi-a mai scris demult nimic». «De la d-nul Philippide aveţi veşti?» simte, pe de altă parte, Paul Zarifopol nevoia să întrebe, la 14 februarie 1900.

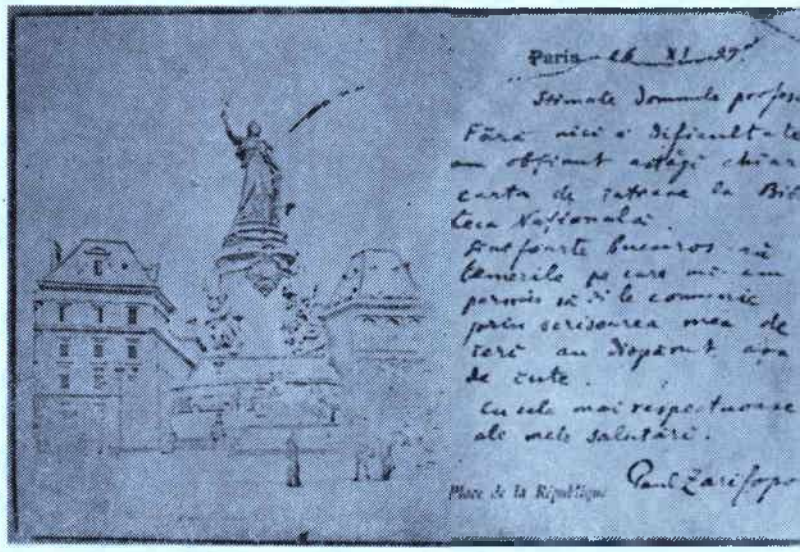
Sau, mai degrabă, e de presupus că de la o anumită dată încolo, Paul Zarifopol îl evită sistematic pe Alexandru Philippide, nu pentru că în relaţiile dintre ei ar fi intervenit ceva, ci pur şi simplu din jena provocată de faptul că îi venea greu să dea curs propunerii cu totul măgulitoare pe care profesorul ieşean i-o făcuse de a-l înlocui cît mai grabnic la catedră.

Copleşit de munca de elaborare a *Dicţionarului limbii române* (patronat de Academie), a cărui încheiere era proiectată de la an la an în zări tot mai nesigure, Al. Philippide întrevede ca unică soluţie pentru finalizarea cît mai rapidă a acestei opere de interes naţional, renunţarea la catedră. Or, singurul om pe care îl considera demn de a-l înlocui şi de a-i continua munca începută la Universitate, era Paul Zarifopol, cu care, se pare, că a avut un prim schimb de opinii în acest sens încă din toamna lui 1899 şi a ajuns oarecum la un consens.

Cert este că în scrisoarea din 8 (21) octombrie anul următor, el îl ruga pe Hermann Suchier să-i comunice (cu sensul evident de a-i reaminti) lui Paul Zarifopol că are neapărat nevoie de el. «Spune-i lui Zarifopol că am trebuinţă de dînsul să mă înlocuiască la Universitate, cîtă vreme voi scrie *Dicţionarul*. Să înveţe mult şi să nu scrie nimic. Scrisul este moartea învăţăturii.»

De aici încolo, aproape toate scrisorile adresate de Al. Philippide lui Hermann Suchier cu referinţă la Paul Zarifopol cuprind rugămintea de a-l convinge, de a-l determina, de a-l sili pe acesta din urmă să vină la Iaşi spre a-l suplini la catedră.

Supărarea profesorului atinge paroxismul cînd află că Zarifopol intenţionează să întîrzie

[2] Un student pe care fusese nevoit să-l recomande anterior, împotriva voinţei sale.

I

Stimate domnule profesor,

Am avut o călătorie așa de plăcută, încît mai n-am prins de veste cînd au trecut cele 30 de ceasuri ale drumului de la Halle la Iași.

În orașul meu natal am stat vreo opt zile; pe toți ai mei i-am găsit sănătoși. N-am putut vedea însă pe domnul Philippide. Dînsul s-a instalat pe vară într-un tîrgușor din munți. Am aflat totuși despre el o veste tristă: mi s-a spus că i-a murit fetița, — lucru de care mi-a părut cu atît mai rău, cu cît învățaților, după cum îmi închipuiesc, li trebuie mai puțin ca oricui emoții puternice.

Eu sînt de cîteva zile la țară. Liniștea și aerul curat care stăpînește aici mă fac să mă gîndesc cu nu prea multă plăcere la cele cîteva luni cîte am să le petrec în Paris. Cel puțin de s-ar face păn-atunci — macar ceva mai multă ordine pe acolo, căci deocamdată iar pare că ș-a cam pierdut sărita populația pariziană.

V-am trimis din Iași un exemplar din *Poeziile populare* culese de Alecsandri, în ediția populară a librăriei Socec din București. Textul mi s-a părut tipărit cu oarecare îngrijire și ar putea fi recomandat poate studenților germani. — În editura aceleiași librării se găsește și o *Praktische Gramatik der rumänische Sprache, f.d. Schul-u. selbstunterricht*, von. I. Conca (ed. 6, 1896), care, oricum, cred că tot ar putea face mai bune servicii decît Pumnul. Cuprinde și cîteva bucăți de lectură cu un scurt glosar.

Nu vreau să-mi închid scrisoarea, fără să vă mulțumesc încă o dată din toată inima pentru deosebita bunătate și atenție ce mi-ați arătat întotdeauna.

Pe D[umnea]v[oastră] și pe toți ai D[umnea]v[oastră] îi rog să primească încredințarea stimei și prieteniei mele cele mai sincere.

Paul ZARIFOPOL

Cîrligi, 22.VIII.[18]99

II

27.IX.[18]99

Stimate domnule profesor,

Mulțămirile mele cele mai sincere pentru programul pe care ați avut bunătatea să mi-l trimiteți, cu deosebire facsimilele mi-au făcut multă plăcere.

Mă veți ierta, sper, ca să vă cer, cu *prilejul* acesta o *lămurire*, pe care am neglijat să o iau, pe cînd eram încă în Halle. Am anume nevoie să știu înainte de a pleca la Paris, dacă absența mea de la universitatea din Halle în cursul unui semestru întreg va atrage excluderea mea din rîndul studenților de acolo.

---

mai multă vreme în Germania. «Despre Zarifopol am aflat — *scrie el la 14 aprilie 1902* — că ar vrea să se stabilească în străinătate. Va să zică dacă pe ici pe colea se ivește și în țara noastră vreun om vrednic, fuge și acela! Ți-ai împlini o datorie omenească, dacă l-ai face să înțeleagă că locul lui este aici în țară, în special aici în Iași, și că mai mare plăcere va ave cînd va aduce puțin bine acolo unde nu mai este de fel, decît cînd în talgerul cel plin de aur își va zvîrli și el obolul».

Venindu-i greu să renunțe la ideea de a-l aduce pe Paul Zarifopol la Iași, Al. Philippide are cu el o nouă și decisivă discuție, în iulie 1902, cînd se pare că doctorandul de la Halle e nevoit să accepte în principiu propunerea adresată din nou de fostul său profesor, fapt ce reiese cu claritate din epistola datată 14 august 1902: «Te rog — *scrie el* — stăruiește de Zarifopol să vină să mă suplinească la Universitatea din Iași, după cum mi-a făgăduit, pe jumătate.»

Reflectînd însă cu mai multă profunzime asupra dificultății sarcinei pe care și-ar asuma-o, Paul Zarifopol bate în retragere, rugîndu-l, la rîndul său, pe Hermann Suchier să-i explice și el profesorului ieșean că îi este imposibil să-l suplinească la catedră. Prin aceasta, viitorul eseist făcea, desigur, dovada unui ascuțit spirit critic (de evaluare a posibilităților sale științifice), dar și a unei modestii exacerbate, în contradicție flagrantă cu vasta sa pregătire filologico-umanistă, ce avea să se întrevadă din chiar teza sa de doctorat: *Kriti-*

Vă mai rog încă să-mi comunicaţi încă o dată, dacă se poate, adresa otelului în care aţi locuit D[umnea]v[oastră] la Paris, fiindcă n-am însemnat-o exact, atunci cînd mi-aţi spus-o întîia oară.

Vă cer iertare de osteneala ce vă pricinuiesc cu întrebările mele şi vă rog să primiţi încredinţarea recunoştinţei şi adîncului respect ce am pentru D[umnea]v[oastră].

Iaşi, strada Panu, 20 Paul ZARIFOPOL

III

7(19).X.[18]99, Iaşi

Stimate domnule profesor,

Nu ştiu, într-adevăr, cum să vă mulţumesc mai bine pentru atîta bunătate ce-mi arătaţi. Mai potrivit este poate să cer iertare, pentru că, cu întrebările mele, v-am pricinuit osteneală şi pierdere de vreme; vreme care pentru D[umnea]v[oastră] mai ales este aşa de preţioasă. Nădăjduiesc că aceeaşi deosebită bunătate cu care v-aţi interesat de mine, v-a făcut să-mi şi iertaţi inoportunitatea.

Mai stau numai o săptămînă în ţară şi pe urmă plec, prin Berlin, la Paris; acest drum îmi procură, între altele, avantajul că, de la Iaşi pîn' la Paris, nu voi schimba trenul decît de două ori.

Pe dl. Philippide nu l-am văzut deloc; ştiu că e foarte ocupat şi cred că nu primeşte bucuros musafiri, — de altfel D[umnea]v[oastră] veţi fi avînd, probabil, ştiri pe larg de la D[umnea]lui.

De vreo trei luni mai bine, un tînăr şi capabil profesor de la Universitatea din Bucureşti, Neculai Iorga, publică în „*Indépendance roumaine*“ (apare la Bucureşti în franţuzeşte) un şir de articole de o asprime fără pereche asupra învăţămîntului superior şi a întregii activităţi ştiinţifice actuale în România. Dintre toţi profesorii noştri, aproape numai D[omnu]l Philippide singur este lăudat, — după cum, de altfel, este şi drept să fie. Articolele acestea, cu toată violenţa şi exagerăţiile lor, sînt interesante şi, dacă, după cum este probabil, vor apărea în broşură, mă voi grăbi să vi le comunic.

Alte noutăţi interesante pentru D[umnea]v[oastră] nu ştiu pentru moment. Vă rog, deci, încă o dată, să primiţi mulţămirile mele şi expresia stimei celei mai sincere pentru D[umnea]v[oastră] şi toţi ai D[umnea]v[oastră].

Paul ZARIFOPOL

---

scher Text der Lieder Richards de Fournival, susţinută peste un an[4]. «Pe dl. profesor Philippide — mărturisea el lui Hermann Suchier, în epistola datată: *Sinaia, 11.X.02* — l-am văzut la Iaşi, prin iulie. Acolo a stat toată vara şi a lucrat în călduri de peste 30 de grade. D[omnia]-sa e foarte ocupat cu *Dicţionarul* şi ar vrea numaidecît să lase cursul de la Unii versitate pe sama altcuiva. A insistat mult să-l înlocuiesc eu, dacă se poate chiar din toamna aceasta. Mie îmi este absolut cu neputinţă să-i fac vreodată acest serviciu: un curs de gramatică istorică a limbii române e sarcină zdrobitoare pentru un începător ca mine, chiar lăsînd la o parte faptul că eu sînt absolut necunoscător de limbile balcanice, a căror cunoaştere este cu totul indispensabilă pentru studiul limbii române. Studiile mele s-au îndreptat cu totul asupra limbilor romanice din Apus, şi nicidecum asupra celei româneşti. Propunerea d-luj Philippide este evident o cinste prea mare şi nemeritată pentru mine, o sarcină cu mult prea grea pentru puterile mele [...] Dacă cumva dl. Philippide vă va mai scrie D[umnea]voastră despre mine, vă rog mult să stăruiţi şi D[umnea]v[oastră] a-l convinge că nu din falşă modestie, nici din lene nu primesc propunerea d[omniei] sale, ci numai din motivele arătate mai sus, pe care le cred cu totul hotărîtoare.»

Neînţelegînd scrupulele lui Paul Zarifopol, Al. Philippide le interpretează ca pe un mod de dezicere de filologia română în favoarea filologiei romanice, predată de Hermann Suchier. Şi dintele invidiei faţă de fostul său profesor, care îşi cîştigase un discipol aşa de valoros în persoana lui Zarifopol, se face resimţit; în pofida

[4] A se vedea detaliile privitoare la susţinerea efectivă a tezei, în articolul lui Al. Săndulescu, *O teză de doctorat sau cum s-a născut un mare editor*, în „*Manuscriptum*“, XII, nr. 3(44), 1981, pp. 103—105.

IV

Paris, 15.XI.[18]99

Stimate domnule profesor,

Din pricina insuficienței informațiilor pe care le-am luat în țară asupra admisibilității la Biblioteca Națională din Paris, m-a întîmpinat aici o surprindere foarte puțin plăcută. La ambasada românească, anume, mi s-a spus că nu să obișnuiește a să acorda cărți de intrare la bibliotecă decît celor înscriși la vreo universitate sau școală superioară franceză, ori încă persoanelor însărcinate de statul românesc cu vreo misiune științifică. Domnul de la ambasadă, cu care am vorbit, mi-a făgăduit totuși să ceară pentru mine învoirea, fără a-mi da însă multă nădejde.

Această neplăcută peripeție a mea îndrăznesc a v-o comunica D[umnea]v[oastră], care sînteți aproape singurul a avea bunătatea să dați atenție modestelor mele interese științifice.

Cu dorința de a afla de bine, și de a vă putea da și eu noutăți mai favorabile despre rezultatul încercărilor mele, vă rog să primiți împreună cu toți ai D[umnea]v[oastră] respectuoasele mele salutări.

Paul ZARIFOPOL

P.S. Am găsit locuință foarte convenabilă, cu clavir, și mai ales cu sobă bună, lucru pe cît mi se pare, nu ușor de aflat în Paris.

Rue Gustave Courbet, 13

V

Herrn Professor SUCHIER

Halle a/S

Sophienstr., 32, Preussen

Paris, 16.XI.[18]99

[c.p.i. — Place de la République]

Stimate domnule profesor,

Fără nici o dificultate am obținut astăzi chiar cartea de intrare la Biblioteca Națională.

Sînt foarte bucuros că temerile pe care mi-am permis să vi le comunic prin scrisoarea mea de ieri au dispărut așa de iute.

Cu cele mai respectuoase ale mele salutări,

Paul ZARIFOPOL

---

tonului aparent nepăsător și a lipsei de gelozie mărturisite: «Pe Zarifopol — *scrie el la 22 decembrie 1902, cînd se convinge că fostul său student l-a abandonat definitiv* — l-am pierdut din pricina ta, pentru că filologia romanică de la Halle i-a șters din inimă iubirea pentru filologia română, pe care am vrut să i-o fac dragă eu la Iași.»

Amărăciunea de fond pentru această mare pierdere[5] pentru învățămîntul universitar românesc și pentru cauza sa personală (care se identifica în acest caz cu cea a culturii române) răzbate mai ales din felul în care academicianul român îi cere profesorului Suchier să-i precizeze noului student pe care i-l trimite (C. Gălușcă), rosturile șederii sale la Halle, spre a nu se mai repeta și cu el ceea ce s-a întîmplat cu Zarifopol: «În curînd — *anunța autorul* **Originii românilor** — vei căpăta un nou elev de la Iași. Te rog însă spune-i cam aste vorbe: „Măi băiete, tu ai venit la Halle ca să înveți ce nu

[5] Curios e însă că, în referatul oficial asupra tezei de doctorat prezentată de Paul Zarifopol, în 1903, Hermann Suchier subliniază hotărît intenția candidatului de a se consacra în țara sa (România) carierei academice („*Manuscriptum*", XII, nr. 3(44), 1981, text tradus de Viorica Nișcov), ceea ce ne face să deducem că, deși nu dăduse curs invitației adresată de Al. Philippide de a-l suplini la catedră, viitorul critic nutrea totuși gîndul unei cariere universitare. Dealtfel, într-un document recent descoperit de noi la Arhivele Statului din Iași — o cerere adresată prefecturii de poliție Iași, prin care solicita, la 13 ianuarie 1917, eliberarea unui pașaport — el se autointitula «profesor universitar». Nu ar fi exclus să se descopere că Paul Zarifopol a funcționat fie la Iași, fie în străinătate — la vreo universitate, dacă nu cumva consemnarea respectivă avea o valoare pur formală, corespunzînd mai degrabă aspirațiilor sale decît realității.

VI

Herrn Professor SUCHIER
Halle a/S, Sophienstr, 32 *Marți*
Allemagne
[c.p.; data poștei: 19 decembrie 1899]

Stimate D-le profesor,

Alte cuvinte decît acele pe care mi le-ați notat D[umnea]v[oastră] în cartea poștală nu să află *pe marginea* fol. 151, ms. fcs 24766 *(Dialogues S. Grég. le pape)*: acolo unde să oprește citatul D[umnea]v[oastră] să isprăvește și marginea filei. Numai după *die* (linia I) să zărește puțin o linie verticală (de la un *l* sau un *t*?):

Genat' int' die/
p aglia? ano/

Linia trasă de mine însamnă *sfîrșitul filei.*

Vă salut respectuos și vă doresc, D[umnea]v[oastră] și familiei, sărbători fericite.

Paris

Paul ZARIFOPOL

VII

12.[18]99

Paul ZARIFOPOL
respectuoase felicitări pentru ziua D[umnea]v[oastră].

VIII

Paris, 14.II.[1]900

Stimate D-le profesor,

Cu ocazia aceasta, îmi iau voie să vă comunic și despre mine ceva.

Am isprăvit de cetit mss. cîntecelor lui Rich[ard] de Fournival cîte se află la Biblioteca Națională. Îmi rămîne încă, aici, în Paris, de colaționat numai unul încă, Arsen. fcs 5198, — ceea ce voi face, sper, zilele aceste.

La Arras m-aș duce bucuros chiar de pe acum: vremea e însă foarte ră și eu îs cam răcit, așa că trebuie să-mi amîn călătoria.

---

puteai învăța la Iași, dar nu ca să faci întocmai ce făceam noi aici. Germania e Germania și România e România. Ce se potrivește scripca cu iepurele? Voi aveți în România alte nevoi și noi altele. Rămîi ce ai început să fii de acasă, pentrucă altfel va zice cineva despre tine vorba ceea — că nu ești nici turc, nici turleac, ci, ia! un flec!" »

La Halle — grație călduroaselor și repetatelor recomandări ale lui Al. Philippide — Paul Zarifopol a fost înconjurat de la bun început cu o afecțiune deosebită de către profesorul Suchier, fiind tratat ca unul dintre apropiații, dacă nu chiar ca unul dintre membrii familiei.

Sub competenta îndrumare a celebrului romanist (în acele timpuri decan al facultății de filosofie, iar din vara lui 1901, rector al Universității din Halle), viitorul eseist își deschide larg orizontul cunoașterii științifice și se familiarizează cu metodologia modernă de cercetare filologică.

La sfatul profesorului Suchier, el își alege ca subiect al tezei de doctorat ediția critică a cîntecelor lui Richard de Fournival în vederea finalizării căreia — după investigațiile din bibliotecile germane din cursul anului universitar 1898/1899, se deplasează pentru un întreg semestru (semestrul de iarnă 1899—1900) la Paris (spre a face cercetări la Biblioteca Națională) și la Arras. Intenționa, de asemenea, să ajungă la Roma, Oxford, Berna și Modena (unde se aflau alte manuscrise cu cîntecele trubadurului francez din secolul al XIII-lea).

Dificultățile cercetării în bibliotecile franceze, cărora li se adăuga teama de a nu fi exclus din rîndul studenților de la Universitatea din Halle,

În ce privește celelalte mss. (Roma, Oxford, Berna, Modena) nu credeți că aș putea obține copiile tot așa de bine și cînd voi fi în Halle?

Mai mult decît pînă pe la mijlocul lui martie nu am de gînd să rămîn aici. Mă voi întoarce prin Colonia, direct la Halle.

De la D-nul Philippide aveți vești?

Cu respect și devotament, al D[umnea]v[oastră],

P. ZARIFOPOL

IX

Herrn Professor SUCHIER
Halle a.S.
Sophiernstr., 32
Allemagne

28.II.[1]900

Stimate domnule profesor[,]

Voi executa chiar mîine cererea d-lui dr. Ihm. La Arras n-am fost încă, fiindcă am avut să lucrez cîte ceva încă la Biblioteca Națională. Aș dori, pe de altă parte, să am timp mai favorabil pentru această călătorie. În Paris rămîn, sper, pînă pe la 15 martie. Dacă d-l dr. I. are grabă, îi voi trimite bucuros copia prin poștă. Îmi voi pune toată silința să o execut cît mai îngrijit, pentru a avea plăcerea de a-l fi servit cît mai bine.

Mă veți ierta de îndrăzneala ce iau de a vă ruga să-mi faceți o mică îndatorire: am scris de două ori pînă acum d-lui dr. Wechssler, și n-am primit nici o știre de la el. Să se fi pierdut amîndouă scrisorile? Întrebați-l, vă rog, cînd aveți ocazie, despre asta.

Încă o dată vă rog să-mi iertați îndrăzneala și să primiți, împreună cu toți ai D[umnea]v[oastră], cele mai respectuoase ale mele salutări.

Al D[umnea]v[oastră] devotat,

P. ZARIFOPOL

---

pentru lipsa prea îndelungată de la cursuri, poate și oboseala și boala — de care vorbește într-o epistolă — îl fac să renunțe la investigarea personală a manuscriselor din Italia, Elveția și Anglia, convenind cu profesorul Suchier să ceară copii autentificate de la bibliotecile respective.

E cazul să arătăm că la Paris, Paul Zarifopol ni se relevă în ipostaza unui cercetător recunoscut și prob, căruia profesorul Suchier îi încredințează sarcina de a verifica exactitatea transcrierii unor texte medievale franceze, iar doctorul Ihm de la Halle îl roagă să-i execute o copie după un manuscris aflat în Biblioteca Națională.

Pe de altă parte, corespondența de aici cu dr. Wechssler (un alt profesor al său) ni-l înfățișează în relații apropiate cu vîrfurile vieții științifice din Halle, de a căror prețuire se bucura din plin.

Sub auspiciile unei asemenea atmosfere favorabile dezvoltării sale — pe care o regăsește și în Leipzig, unde se stabilește cu soția, din toamna lui 1902 — Paul Zarifopol avea să-și definitiveze formația umanistă, folosindu-se de susținerea tezei de doctorat ca de un simplu

X

Paul ZARIFOPOL
vă dorește ani mulți și fericiți
1 ianuarie 1901

XI

Mult stimate Domnule profesor,

Peste patru zile să deschide oficial universitatea, și, dacă niște afaceri nu m-ar opri încă aici în țară, peste vro săptămînă aș fi avut și eu și nevasta mea bucuria să vă vedem. Așa însă cum stau lucrurile, nu cred că voi putea veni la Halle decît pe la 1 noemvrie (stil nou). Nădăjduiesc însă că, oricînd voi veni, să vă găsesc, pe D[umnea]v[oastră] și toți ai D[umnea]voastră, deplin sănătoși, voioși și întremați în urma vacanțiilor. D-l Walther cred că e bine de tot acum, iar D[umnea]voastră vă veți fi odihnit măcar în parte de ostenitorul an al rectoratului. D-lui Walther am avut de mai multe ori în gînd să-i scriu și să-l întreb cu de-amănuntul cum se află, dar mi-am amintit că eu însumi, pe cînd eram nervos tare, nu eram defel bucuros de corespondență și am renunțat la scris, știind mai ales că în toamnă am să-l văd și, după cum cred, am să-l găsesc sănătos.

Pe d-l profesor Philippide l-am văzut în Iași, prin iulie. Acolo a stat toată vara și a lucrat în călduri de peste 30 de grade. D[omnia] sa e foarte ocupat cu *Dicționarul* și ar vrea numaidecît să lase cursul de la Universitate pe sama altcuiva. A insistat mult să-l înlocuiesc eu, dacă să poate chiar din toamna aceasta.

Mie însă îmi este absolut cu neputință să-i fac vreodată acest serviciu: un curs de gramatică istorică a limbei române e sarcină zdrobitoare pentru un începător ca mine, chiar lăsînd la o parte faptul că eu sînt absolut necunoscător de limbile balcanice a căror cunoaștere este cu totul indispensabilă pentru studiul limbei române. Studiile mele s-au îndreptat cu totul asupra limbilor romanice din Apus, și nicidecum asupra celei românești.

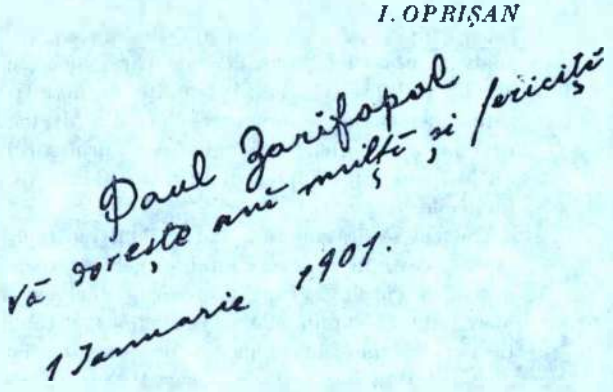
---

pretext și nu ca de un scop imediat, de strictă necesitate (deși la un moment dat se arăta nemulțumit de faptul că nu putuse obține mai devreme titlul academic).

Popasul îndelungat printre cărți, într-un mare centru artistic, științific și cultural european, din pura plăcere a delectării spirituale, avea să-i accentueze eseistului spiritul speculativ caracteristic și mobilitatea totală a gîndului, deopotrivă cu îndrăzneala de afirmare a opiniei personale (oricît de șocantă).

Și dacă nu i-a fost dat culturii române să aibă în Paul Zarifopol un mare dascăl filolog, ea a cîștigat, grație respingerii de către acesta a ispitei exercitată de propunerea lui Al. Philippide, un mare Spirit, așa cum — schimbînd ceea ce trebuie schimbat — poezia filosofică română a avut cîștig de cauză asupra filosofiei propriu-zise, dat fiind dezinteresul arătat de Eminescu față de cariera didactică spre care îl dirija Maiorescu.

I. OPRIȘAN

Propunerea d-lui Philippide este evident o cinste prea mare şi nemeritată pentru mine, o sarcină cu mult prea grea pentru puterile mele. De aceea, cu toate că Tiktin vorbeşte foarte rău româneşte (aşa mi s-a spus cel puţin), şi cu toate că printre studenţii români domneşte un curent antisemit destul de violent, tot pe dînsul, ca pe un adînc cunoscător al filologiei române ce este, ar trebui să-l aleagă d-l Philippide. Oricum, dacă cumva d-l Philippide vă va mai scrie d[umnea]voastră despre mine, vă rog mult să stăruiţi şi D[umnea]v[oastră] a-l convinge că, nu din falşă modestie, nici din lene nu primesc propunerea D[omniei] sale, ci numai din motivele arătate mai sus, pe care le cred cu totul hotărîtoare.

Înainte de a încheia scrisoarea, îmi iau voie să vă cer o informaţie. Anume: îmi va fi mie, ca student înscris la Universitatea din Halle, cu desăvîrşire imposibil să locuiesc în alt oraş? Vă întreb aceasta, fiindcă nevasta mea doreşte să mai urmeze anul acesta la Conservatorul din Lipsca şi să ieie şi lecţii private la clavir tot acolo, aşa încît ne-ar veni mult mai la îndemînă să locuim în Lipsca. Rău îmi pare că n-am fost vrednic să trec examenul de doctorat mai demult, — dar au fost la mijloc şi împrejurări mai puternice decît toată stăruinţa pe care aş fi pus-o pentru aceasta.

Vă rog să mă iertaţi că v-am ţinut prea mult de vorbă şi să primiţi, împreună cu toţi ai D[umnea]v[oastră], atît de la mine cît şi de la soţia mea, multe şi prietenești închinăciuni.

Al d[umnea]voastră devotat,

Paul ZARIFOPOL

Sinaia, 11.X.[19]02

Adresa mea (pentru tot timpul cît mai rămîn în ţară):
P. ZARIFOPOL
la
D-l C. Dobrogeanu-Gherea
Ploieşti

XII

11.XII.[19]02

Sincere urări de fericire!

Ştefania şi Paul ZARIFOPOL

XIII

Sehr geehrte Frau Professor,

Ich habe die grosse Freude Ihnen mitzuteilen, dass ich seit heute morgen Vater eines sehr muntheren Tochterchens bin. Stephanie fühlt sich ganz wohl.

Mit herzlichstens Gruss an Sie und Ihren Herrn Gemahl.

Ganz ergebenst,
Ihr
Paul ZARIFOPOL

Mittwoch, den 10, Februar 1904
Leipzig

Recht herzlichen Dank für die schönen Veilchen. Ich will sie gleich Stephanie bringen.

Mult stimată doamnă profesor,

Am marea bucurie de a vă comunica, că sînt, de azi dimineaţă, tatăl unei foarte vioaie fetiţe. Ştefania se simte foarte bine.

Cu salutări din inimă — dumneavoastră şi domnului dumneavoastră.

Cu toată stima,
al dumneavoastră
Paul ZARIFOPOL

Miercuri, 10 februarie 1904
Leipzig

Vă mulţumesc din suflet pentru frumoasele viorele. I le voi duce îndată Ştefaniei.

André GIDE, Paul MORAND, Colette YVER
către
Elena VĂCĂRESCU

URMAȘA POEȚILOR VĂCĂREȘTI IMPRESIONEAZĂ societatea literară din orașul de pe malurile Senei încă de la debut [1], prin talent și sensibilitate, iar mai tîrziu, cu volumul *Le Rhapsode de la Dambovitza* [2] va obține din partea Academiei Franceze celebrul premiu „Julien Fabre".

Tumultosul patriotism al scriitoarei române s-a manifestat pe mai multe planuri căci, în calitate de delegată a României la Societatea Națiunilor, a înțeles să sprijine și să popularizeze literatura țării sale, insistînd asupra intensificării relațiilor de colaborare cu Institutul Internațional de Cooperare Intelectuală de la Paris.

Ceea ce impresionează însă în mod deosebit la Elena Văcărescu este energia cu care participă la viața literară a metropolei franceze; o întîlnim la conferințe și întruniri literare, este admisă în saloane literare de prestigiu (cum era acela al ducesei de Rohan), colaborează susținut la ziare și reviste, este unul dintre membrii fondatori ai celebrei „*L'Université des Annales*" [3] și întreține ea însăși un salon literar, unde alături de scriitori de renume — Francis Jammes, Marcel Proust, Anna Brâncoveanu de Noailles — puteau fi întîlniți filosofi, oameni politici, artiști.

Cu unii dintre aceștia, precum și cu alte personalități cu care a colaborat de-a lungul vremii, poeta a întreținut o vastă și interesantă corespondență. O parte — este vorba mai ales de scrisorile primite de Elena Văcărescu — se află la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei.

[1] Hélène Vacaresco, *Chants d'Aurore*, Alphonse Lemerre, Editeur, Paris, 1886.

[2] Hélène Vacaresco, *Le Rhapsode de la Dambovitza*, Chansons, Ballades Roumaines recueillies par Hélène Vacaresco, Bucarest, Socec & C-ie Editeurs, 1892. Volum reeditat de Alphonse Lemerre, Editeur, Paris, 1899.

[3] Faimoasa tribună unde scriitoarea română va conferența de nenumărate ori, a fost înființată în 1906 de către Adolphe Brisson, scriitor și critic francez care și-a cucerit celebritatea mai ales prin interviurile luate diferitelor personalități și pe care le-a publicat sub titlul *Promenades et visites*.

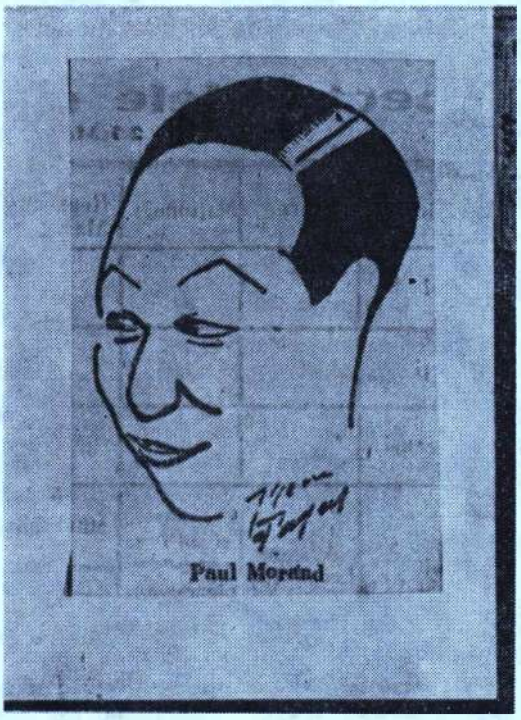
Parcurgînd acest bogat fond documentar, pe lîngă celebritatea numelor pe care le întîlnim, avem posibilitatea să cunoaștem nemijlocit omul — generos, simplu, cordial.

În paginile de față ne vom opri numai la trei reprezentanți ai romanului francez — André Gide, Paul Morand și Colette Yver, fiecare dintre aceștia reprezentînd o anume tendință a culturii franceze.

Din strălucita generație de scriitori de după război, Paul Morand este printre cei care sesizează că unei schimbări atît de profunde în sufletul oamenilor trebuie să-i corespundă și o modificare a mijloacelor de exprimare. Din acest motiv romanele sale au un stil oarecum brutal, realismul dur al unui călător grăbit care relevă doar esențialul.

Călător pasionat prin vocație și profesiune, Paul Morand a păstrat pentru România o simpatie călduroasă, așa cum ai pentru un prieten [4].

Aceasta răzbate și din scrisorile sale către Elena Văcărescu de care era legat printr-o strînsă amiciție și a cărei țară de origine o cunoștea destul de bine [5]:

S 70(1—2)
DCCCXXIX

L'Orangerie
Villefranche-sur-Mer, 5m. a.m.
25.9.33

I

Genèvoise ou Parisienne, je vous salue, je vous admire et je vous aime; et aussi je vous remercie, chère Hélène, pour votre chaleureux éloge de mon Air Indien [6], *que je trouve sous votre plume dans* „Gringoire" [7]. *Nice et le Negresco sont vides, sans vous; mais peut-être l'Académie méditerranéenne de Paul Valéry vous amenéra-t-elle jusqu'ici un jour?*

Ma Hélène [8] *vous embrasse.*

Votre bien respectueusemment et admirativement reconnaissant ami.

(Empereur d'Annam [9] par interim) P. MORAND

I

L'Orangerie
Villefranche-sur-Mer, 5 a.m.
25.9.33

Geneveză sau pariziancă, te salut, te admir și te iubesc; de asemenea îți mulțumesc, dragă Elena, pentru călduросul elogiu la *Air Indien* pe care l-am găsit sub semnătura dumitale în *„Gringoire"*. Nisa și hotelul Negrescu sînt pustii fără dumneata,

[4] Paul Morand, scriitor și diplomat, născut la Paris în 1888, a fost ambasador în România, în timpul guvernului de la Vichy, demisionînd în 1944.
[5] Paul Morand, *Bucarest, Portrait de ville*, Plon, 1934.
[6] Paul Morand, *Air Indien*, Voyage, Paris, Bernard Grasset.
[7] *„Gringoire"*, săptămînal politic și literar, fondat la Paris în 1928 de H. de Carbuccia, J. Kessel și G. Suarez. În paginile sale, la apariția eseului poetic *Air Indien*, Elena Văcărescu publică o cronică laudativă.
[8] Paul Morand era căsătorit din 1927 cu Elena Crisoveloni, prințesă Suțu.
[9] Anam — regiune din Vietnam, situată de-a lungul coastei orientale a peninsulei Indochina între Tonchin și Cochinchina. Termenul este folosit însă figurativ, scriitorul simțindu-se ca un împărat în Oranjeria pe care o cumpărase în 1926, la Villefranche-sur-Mer.

dar poate că Academia mediteraneeană a lui Paul Valéry te va aduce pînă aici într-o zi.

Elena mea te îmbrăţişează.

Al tău recunoscător prieten, cu respect şi admiraţie.

P. MORAND

II

Mademoiselle,

Je suis rentré à Paris ce matin et je n'ai pu aller vous saluer hier ce que je regrette infiniment.

Je ne serai sans doute plus à Paris, mais dans le midi «le 18». Désespoire no. 2.

Un respectueux et reconnaissant hommage.

P.M.

II

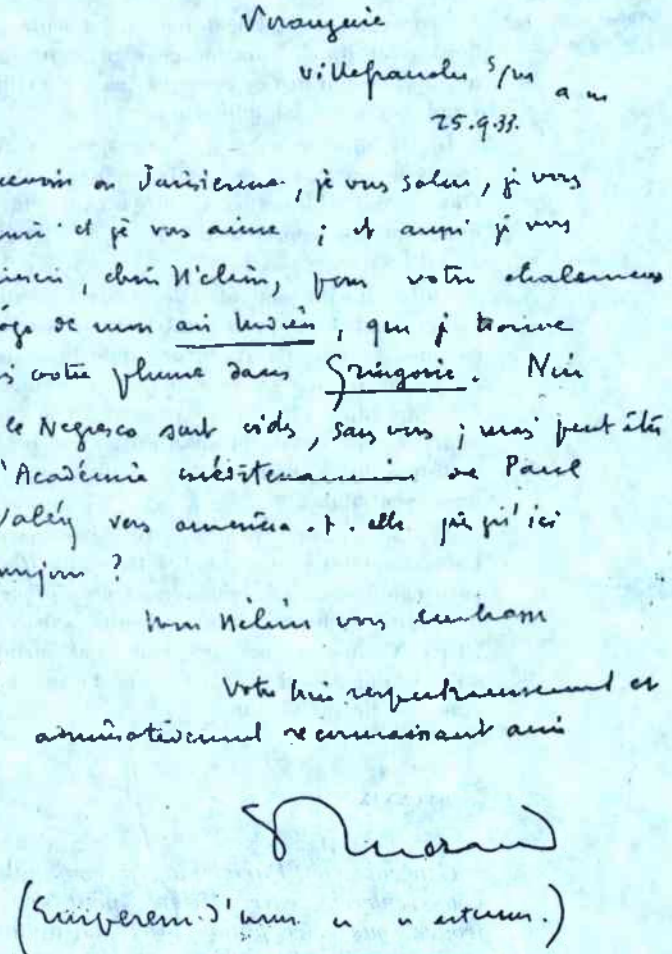
Domnişoară,

M-am întors la Paris astăzi dimineaţă şi nu am putut veni ieri să te salut, ceea ce regret extrem de mult.

Fără îndoială nu voi mai fi la Paris, dar în sud «pe 18». Disperarea mea numărul doi.

Un respectuos şi recunoscător omagiu.

P.M.

În ceea ce îl priveşte pe André Gide — animatorul literelor franceze în perioada de după primul război şi conducătorul influentei „*La Nouvelle Revue Française*", care a polarizat şi promovat valorile literare autentice —, Elena Văcărescu l-a întîlnit adesea în saloanele literare şi a avut ocazia să-l cunoască îndeaproape în calitate de colaborator la revista amintită.

Tonul amical al celor două scrisori adresate de Gide scriitoarei române ne lasă să întrevedem aprecierea de care aceasta se bucura din partea celebrului romancier:

8 $\frac{100(1-2)}{\text{DCCCXXVII}}$

I

Vendredi,

Je vous suis extrememcnt obligé, mademoiselle, de votre aimable proposition. Je me tiens à votre disposition entière lundi ou mardi prochain; mais je voudrai vous épargner l'ennui de me reécrire et viendrai chez vous (4 Av. Friedland, n'est pas?) lundi à 5 heures, si je ne reçois de vous aucune autre indication. Tout attentivement votre

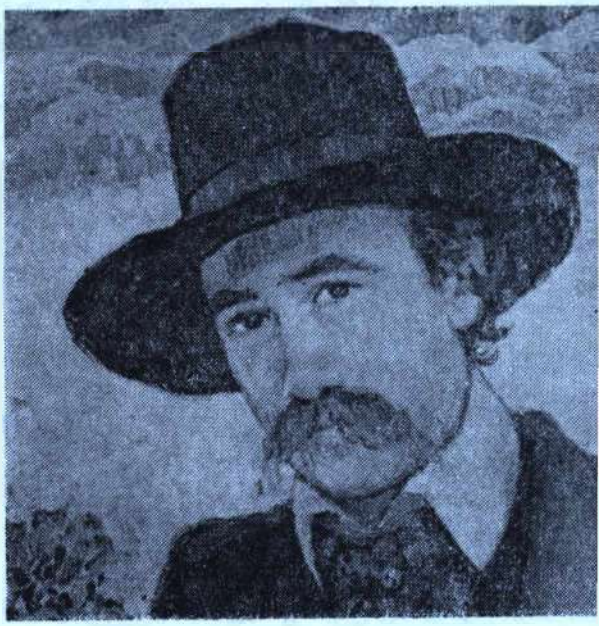
André GIDE

I

Vineri

Vă sînt extrem de îndatorat, domnişoară, pentru amabila dumneavoastră propunere. Vă stau la dispoziţie întreaga zi de luni sau marţea viitoare; dar doresc să vă scutesc de plictiseala de a-mi scrie din nou şi voi veni la dumneavoastră (str. Friedland 4, nu-i aşa?) luni la orele 5, dacă nu primesc de la dumneavoastră nici o altă indicaţie.

Al dumneavoastră cu deosebită atenţie, André GIDE

Mercredi

Chère Mademoiselle

Hélas! je quitte Paris ce soir même. Bien attristé de devoir remettre à plus tard le plaisir de vous revoir, différé déjà depuis si longtemps. Veuillez accepter mes hommages et croire à mon souvenir bien fidèle

André Gide

II

Mercredi

Chère Mademoiselle,

Hélas! Je quitte Paris ce soir même. Bien attristé de devoir remettre à plus tard le plaisir de vous revoir, différé déjà depuis si longtemps. Veuillez accepter mes hommages et croire à mon souvenir bien fidèle, André GIDE

II

Miercuri

Dragă Domnişoară,

Vai! părăsesc Parisul chiar în seara aceasta întristat că a trebuit să amin plăcerea de a vă revedea şi aşa aminată de atît de mult timp. Primiţi omagiile mele şi vă rog să credeţi în amintirea mea statornică, André GIDE

Mai puţin cunoscută astăzi, Colette Yver [10], reprezentantă a prozei feministe franceze dintre cele două războaie, se dovedeşte a fi o mare admiratoare a versurilor Elenei Văcărescu:

8 74(1–2)
DCCCXXVIII

I

Neuilly 5 Rue Théophile Gautier 27 Juillet 1924

Mademoiselle,

Que vous êtes bonne, d'avoir aussitôt rentrée, répondu à mon désir avec tant de générosité et tant de charme. Bien que la kermesse de la Tour Eiffel soit terminée, le bel album de la Roumanie que vos vers rendent si émouvant a trouvé dès son arrivée un acquéreur, au profit du village sanatorium qui s'elève en ce moment en Savoie. Quant au livre [11] *que si personnellement et avec une affectueuse bienveillance vous voulez bien m'offrir, ai-je besoin de vous dire le plaisir intime qu'il m'a fait, et comme je me plonge avec délice dans ces vers admirables* Baignés de douceur transylvaine!

Merci, mademoiselle, de tout mon coeur, enthousiaste de vous, Colette YVER

[10] Yver Antoinette de Bergevin, M-me Huzard, născută la Segre în 1874 — cunoscută sub pseudonimul Colette. A debutat cu proză pentru copii: *La Pension du Sphinx* (1901) şi apoi a publicat o serie de romane în care se preocupă de chestiuni sociale între care şi de afirmarea femeii în societate.

[11] Se referă probabil la volumul *Chants du Cobzar* — apărut la Paris, în 1905.

I

Neuilly, Str. Théophile Gautier, 5 — *27 iulie 1924*

Domnişoară,

Cît sînteţi de amabilă, de vreme ce imediat ce v-aţi întors aţi răspuns cu atîta generozitate şi farmec dorinţei mele.

Deşi serbarea publică de la Tour Eiffel s-a terminat, frumosul album despre România, pe care versurile dumneavoastră l-au făcut atît de emoţionant, a găsit încă de la apariţie un cumpărător, în folosul satului-sanatoriu care se ridică în acest moment în Savoia. Cît despre cartea pe care mi-aţi oferit-o într-o manieră aşa de personală şi cu o atît de afectuoasă bunăvoinţă, am simţit nevoia să vă comunic deosebita plăcere pe care mi-aţi făcut-o şi cu ce deliciu m-am cufundat în aceste admirabile versuri, scăldate de blîndeţea transilvană!

Vă mulţumesc domnişoară, din toată inima, a dumneavoastră entuziastă

Colette YVER

II

Rouen, 22 Rue des Peupliers — *21 Novembre 1927*

Chère mademoiselle,

J'ai la tête encore toute pleine du noble rythme de vos vers que je viens de lire, et je me laisse aller à la foie de venir vous dire mon enthousiasme.

Est-ce la belle réalité de cette musique qui doit vaincre la brume de mes souvenirs? Mais il me semble que vous n'en avez jamais fait de si beaux. Mais quelques uns cependant n'avaient'ils pas déjà paru?

Quel tour magnifique de la langue française que vous maniez avec tant d'art pour donner à votre pensée:

«On dit de vos celliers qu'ils sont larges et longs...» [12] *et comme le reste de la phrase se déroule!*

«...l'odeur effacée où s'enroule, comme un reptile au caducée, quelque parfum sournois» [13] *c'est à chaque page que l'on trouverait d'aussi elegantes constructions. Et cette terminologie si riche que vous possédez où un français appendrait son dictionnaire: on est ébloui.*

Mais, si j'aime beaucoup toutes ces pièces de mélancolie qui sont d'une sensibilité si émouvante, puis je dire que ce que je préfère, ce sont les grands vers héroiques où vous chantez si virilement votre patriotisme.

On dirait là que vous etes ressaisie par quelque chose de farouche et de flambant dont vous faites bénéficier les esprits françaises mais que est dans votre rang et dans notre rase.

Et comme j'ai adoré le poème de l'aloès [14]*... Merci, merci, mademoiselle, d'avoir écrite de si belles choses, et d'avoir eu l'aimable pensée de me les envoyer.*

Je n'ai pas pu attendre le prochain plaisir de vous revoir pour vous dire toute mon admiration. Permettez moi d'y ajouter mon affectneuse sympathie.

Colette YVER

II

Rouen, Str. Plopilor Nr. 22 — *21 noiembrie 1927*

Dragă domnişoară,

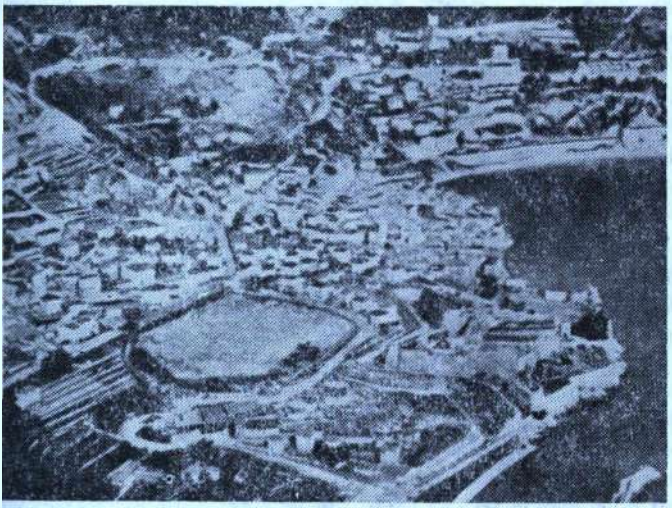
Am încă în minte nobilul ritm al versurilor dumneavoastră pe care le-am citit şi mă las în voia bucuriei de a vă exprima entuziasmul meu.

Frumoasa realitate a acestei muzici este aceea care ar trebui să învingă negura amintirilor mele? Dar mi se pare că nu aţi mai compus niciodată versuri atît de frumoase. Totuşi, unele dintre ele nu apăruseră deja?

---

[12] Versuri citate din poemul *Confiance*, volumul *Dans l'or du Soir*, Librairie Bloud & Gay., Paris, 1927, pag. 14.
[13] *Ibid.*, *Reliques*, p. 29.
[14] Se referă la poemul *Pour oublier*, *ibid.*, p. 65.

Imagine din Villefranche-sur-Mer.

Mademoiselle

Que vous êtes bonne, d'avoir aussitôt voulu répondre à mon désir avec tant de générosité et tant de charme. Bien que la Roumanie et la Tour Eiffel soient terminées, le bel album de la Roumanie que vos vers rendent si émouvante a bouvé près son arrivée un acquéreur, au profit du vieillard sanatorium que j'élève en ce moment en Savoie. Quant au livre que si personnellement et avec une affectueuse bienveillance vous voulez bien m'offrir, ai-je besoin de vous dire le plaisir intime qu'il me fait, et comme je me plonge avec délice dans ces vers admirables.

Croyez à toute ma gratitude!

Merci Mademoiselle, de tout mon cœur enthousiaste et mon

Colette Yver

Ce magnifică stăpînire a limbii franceze pe care o minuiți cu atita artă pentru a vă exprima gîndul!

«Se spune despre pivnițele dumneavoastră că sînt largi și lungi...» și cum se desfășoară restul frazei!

«Un miros subtil unde se încolăcește, ca o reptilă pe caduceu, un anume parfum disimulat» la fiecare pagină se regăsesc asemenea elegante construcții poetice.

Și această terminologie atît de bogată pe care o dețineți unde un francez și-ar afla propriul dicționar: este uimitor!

Dar, dacă îmi plac foarte mult toate aceste piese melancolice care sînt de o atît de emoționantă sensibilitate, aș putea spune că ceea ce prefer sînt grandioasele versuri eroice în care cîntați atît de bărbătește patriotismul dumneavoastră. Se spune că sînteți cuprinsă din nou de o stare puternică și înflăcărată, de care faceți să beneficieze spiritele franceze, dar care se află în rangul și neamul dumneavoastră.

Cît de mult mi-a plăcut poemul despre aloes...

Mulțumesc, mulțumesc, domnișoară, pentru că ați scris lucruri atît de frumoase și de a fi avut amabilitatea să vă gîndiți a mi le trimite.

Nu am putut să aștept viitoarea ocazie de a vă revedea pentru a vă comunica întreaga mea admirație. Permiteți-mi să adaug afectuoasa mea simpatie.

Colette YVER

Așa cum s-a putut vedea, documentele de față oferă noi informații referitoare la creația și activitatea aceleia care a fost supranumită «privighetoarea Dunării», constituind dovezi în plus ale prețuirii de care s-a bucurat.

Deși unanim apreciată, opera poetică a Elenei Văcărescu rămîne încă puțin cunoscută publicului românesc și, în acest sens, o ediție integrală a poeziilor sale ar fi de dorit.

Gabriela DUMITRESCU

Începînd din nr. 2/1981, pînă în numărul trecut, revista noastră a publicat un amplu documentar despre avangarda literară românească, trimis de prof. Henri Béhar, președintele Consiliului Universității „Sorbonne Nouvelle", cunoscutul editor al operelor lui Tristan Tzara.

Această valoroasă investigație a suscitat un viu interes în rîndul cititorilor și specialiștilor. Publicăm în cele ce urmează comentariile semnate de criticii literari Ion Pop și Constantin Soreșcu, oferind paginile revistei noastre opiniilor și altor cercetători.(Red.)

Tristan TZARA și poezia românească de avangardă

AVEM ACUM LA ÎNDEMÎNĂ, GRAȚIE CERcetărilor profesorului Henri Béhar, eminent cunoscător al avangardei și editor al *Operelor complete* ale lui Tristan Tzara, ansamblul corespondenței primite de la scriitorii români de către autorul *Omului aproximativ*, ca și o parte din replicile sale epistolare. E un «documentar» care, considerat global, își dezvăluie importanța pe mai multe planuri: el luminează deopotrivă aspecte ale începuturilor românești ale poetului (în corespondența cu prietenul său intim din tinerețe, Ion Vinea, ori în istoria alcătuirii de către Sașa Pană a *Primelor poeme ale lui Tristan Tzara*, din 1934), readuce în actualitate problema contribuțiilor românești la afirmarea curentelor literar-artistice moderne în plan european (vezi datele oferite de scrisorile lui Marcel Iancu din epoca dadaist-abstracționistă), mărturisind, de asemenea, continuitatea raporturilor în timp dintre fostul campion al dadaismului și publicațiile din țară. Și, nu în ultimul rînd, se ilustrează prin acest grupaj tipica psihologie a poetului de avangardă, marcată de conștiința marginalității în raport cu tradiția recunoscută, ca și de nostalgia unei mai largi afirmări internaționale, ca expresie derivată a aceluiași complex (vezi cazul lui Ion Vinea și, mai ales, al lui Jacques G. Costin), cenzurată, în parte, de ironica detașare față de propria creație. Cîteva dintre reperele însemnate din evoluția modernismului extremist se află astfel punctate aici.

Cum observă și editorul scrisorilor, multe dintre problemele puse de istoria mișcărilor de avangardă europene ar fi fost mai exact și nuanțat înțelese dacă s-ar fi recurs mai devreme la cercetarea climatului literar românesc de la începutul secolului. Și pentru că s-a întîmplat ca Tzara să fie primul român care și-a cîștigat, în spațiul avangardei, o notorietate internațională, întoarcerea privirii spre debuturile sale românești are, desigur, o semnificație aparte. Fără a putea susține, împreună cu Henri Béhar (cum, pe drept cuvînt, observa și Al. Oprea în prefața acestui schimb epistolar), că Tristan Tzara ar fi fost «numele în jurul căruia se raliază tinerele generații poetice la București», ori că, mai tîrziu, el ar fi asigurat «legătura permanentă între cele două țări», rămîne adevărat faptul că șeful mișcării dadaiste a constituit totuși un exemplu și un îndemn pentru militanții din țară ai mișcării moderniste, într-o vreme în care acuzată a fi un pur fenomen imitativ și de import, aceasta își căuta o proprie tradiție în spațiul național, cu orgoliul de a fi propus ea însăși străinătății unele dintre elementele precursoare ale înnoirii. Scriitori ca Ion Vinea, Ilarie Voronca, Sașa Pană sau Geo Bogza nu vor conteni, dealtfel, să sublinieze o atare realitate.

Lectura scrisorilor lui Ion Vinea, bunăoară, ne reintroduce în atmosfera «pre-avangardistă» de la mijlocul deceniului al doilea, — timp în care în mediile post-simboliste românești, era amorsat acel «proces» al literaturii de factură tradițională, ilustrat de fronda lirică a unui Adrian Maniu (cu *Figurile de ceară* din 1912, ori cu *Salomeea* — 1915), a lui Vinea însuși, cu producția sa incipient «antiliterară» fraternă cu a lui Tzara, din textele aceleiași epoci (precum *Septembrie — ciornă*, *Un căscat în amurg* sau *Chronique villageoise*: nu afirma el, în acesta din urmă, că «Literatura (îl) persecută» și că îi este «iremediabil antipatică»?). Studiile publicate la noi despre acest moment literar (de exemplu, *Tristan Tzara en Roumanie*, din 1967, al lui Ov. S. Crohmălniceanu și altele) demonstrează, cu date convingătoare, că viitorul mentor al dadaismului era în mare măsură produsul unei ambianțe mai largi, că a sa «insurecție de la Zürich» din 1916 fusese, cel puțin în parte, pregătită pe terenul românesc al frondei moderniste. Că Tzara ar fi fost singurul poet care, în acest mediu, și-ar fi pregătit «armele în taină», pentru viitoarea izbucnire iconoclastă — cum sus-

ținuse Claude Sernet în prefața la versiunea franceză a *Primelor poeme* (1965) — rămîne o afirmație gratuită, chiar dacă nu se poate contesta observația aceluiași, cu privire la slabele șanse pe care le-ar fi avut declanșarea unei mișcări de tip Dada în România epocii, cînd obiectivele culturale erau prin excelență constructive, iar tradiția nu putea fi încă resimțită ca extrem de împovărătoare. Condițiile socio-culturale specifice își spun și aici cuvîntul hotărîtor. În cazul în speță, se poate afirma că, dispunînd practic de același «bagaj» cultural, ca și cîțiva dintre confrații săi rămași în țară, viitorul dadaist va găsi în ambianța revoltei avangardiste europene acele realități mai agravate, capabile să răspundă cu un alt ecou întreprinderii sale radicale. Altminteri, o scrisoare cum e aceea a lui Ion Vinea din 1915, e foarte înrudită ca ton cu bufoneriile și gesticulația ironic-ludică a «adevăratului» dadaism din manifestele sau din «antipoemele» caracteristice. Continuînd în aceeași manieră, corespondența «sentimentalo-burlescă» (H. Béhar) a celor doi foști camarazi atestă o deplină comunicare, ce nu se poate explica dacă nu ținem seama de «aerul comun» respirat cîndva de amîndoi. E în joc, desigur, și o simpatie profundă și o curiozitate a lui Vinea pentru evoluția mișcării de avangardă franceză, dar nu mai puțin acea afinitate mai adîncă, fructificînd însă diferit în condiții deosebite ale mediului socio-cultural.

Revelatoare pentru continuitatea de spirit a operei lui Tzara în raport cu trecutul său românesc este, cum spuneam, și suita de scrisori schimbate cu Saşa Pană, din care reiese răspicata recunoaștere a «rădăcinilor» sale. Cu privire la dadaismul acestor poeme de început, s-a discutat și se va mai discuta, desigur. Ceea ce credem că se poate spune cu siguranță este că asemenea texte conțin suficiente elemente din care, într-un mediu catalizator, a putut germina radicalismul anticonvențional al mișcării dezlănțuite la Zürich. Și ne putem pune întrebarea, în acest context, dacă nu cumva destinul literar al lui Ion Vinea ar fi fost și el altul, în cazul în care s-ar fi realizat proiectul tipăririi în franceză a cărții sale «dadaiste». Așa cum s-au desfășurat însă lucrurile, avangarda românească a rămas mai receptivă la tendințele de «sinteză modernă», manifestate mai întîi în paginile *„Contimporanului"*, sub semnul constructivismului contaminat de unele idei futuriste, apoi la ale grupării *„Integral"*, ce se așezase programatic sub emblema «sintezei».

În legătură cu această evoluție — ce reiese destul de limpede din corespondența cu Tzara — ar fi de precizat, bunăoară, că simpatiile futuriste ale celor două publicații românești, păstrate pînă tîrziu (vezi scrisoarea lui J. G. Costin din 1930), n-au însemnat cîtuși de puțin și adeziunea lor la programul politic fascizant al curentului lui F. T. Marinetti. *„Contimporanul"* privise mereu cu o ironică rezervă ideile dictatorului de la Roma, iar atracția pentru futurism a grupului *„Integral"* nu depășise nici o clipă sfera literar-artistică, cu entuziasmul față de «performanțele» secolului mașinist și spectacolul feeric al orașului modern (vezi, între altele, numărul 12 al revistei *„Integral"*, din aprilie 1927, consacrat avangardei italiene). Cînd, în 1930, Marinetti este invitat oficial la București, unde ține trei conferințe de mare succes («Tot Bucureștiul, aprins, s-a declarat deodată futurist» — îi scrie J. G. Costin lui Tzara), gruparea de la *„Contimporanul"* îl întîmpină, de asemenea, cu fervoare (numărul 96—97—98 al revistei, din 1931, îi va publica textul intitulat *Incendiul sondei de la Moreni*), însă și din spusele corespondentului amintit reiese o anumită rezervă față de «oficialitatea» nevoită doar să tolereze, pentru un moment, prezența în prim-plan a non-conformiștilor.

Ceva din această conștiință a marginalității și ostracizării ne comunică și ultima epistolă către Tristan Tzara a lui Saşa Pană, din 1937. Fostul redactor al revistei *„unu"*, care îi promisese poetului de la Paris să-l țină la curent cu ecourile operei sale în presa din țară, schițează aici o imagine elocventă pentru raporturile avangardei cu aceeași «oficialitate», într-o epocă de tulburi amenințări ale forțelor reacționare, naționaliste și fascizante. Violența respingerii, printre altele, și a operei lui Tzara e înscrisă, ca din nevoia unui fel de scuză față de poetul atacat el însuși, pe fundalul «campaniei imunde», împotriva «literaturii noi», dusă de publicațiile dreptei prohitleriste sau, ca în cazul *„Cugetului clar"* al lui Nicolae Iorga, direcționată de un program neosămănătorist rigid. Temperatura la care este schițată această «dare de seamă» nu mai permite, evident, întîrzierea asupra unor nuanțări care ar fi fost, totuși, necesare. Formula «obscurantismului spiritual», folosită de Saşa Pană, nu trebuie însă interpretată ca o generalizare a sumbrei perspective la scara întregii culturi naționale, de vreme ce poetul nu uită să menționeze reacția unor oameni de cultură mai receptivi, cu vederi democratice, față de asemenea fenomene nefaste. Iar faptul că el aduce, în context, și proba discursului regal ocazionat de recepția lui Lucian Blaga la Academie e de situat și de înțeles în chiar acest context al demonstra-

Tristan Tzara — desen de M. H. Maxy (1924).

AVANGARDISMUL CA ISTORIE

CORESPONDENȚA LUI TRISTAN TZARA cu amicii săi din România, pe care a scos-o din praful arhivelor profesorul francez Henri Béhar și pe care revista „*Manuscriptum*" a adus-o, în această regie, la cunoștința publicului nostru (vezi nr. 2, 3 și 4 din 1981 și nr. 1, 2, 3, 4 din 1982), confirmă «modelul» pe care l-am schițat pe baza studierii întregului dosar avangardist românesc într-unul din studiile noastre: *Pentru o mai dreaptă înțelegere a avangardei literare românești* (publicat în „*Săptămîna*", nr. 367—385). Pe scurt, trăsăturile pertinente ale mișcării avangardiste de la începutul secolului al XX-lea, deduse din examinarea rece, științifică a fenomenului care s-a istoricizat, sînt: dicteul ca manieră de creație; libidoul ca mod de a fi în lume; existențialismul «avant la lettre» ca filosofie; nihilismul ca soluție socială; negația valorilor ca atitudine culturală; revolta absolută ca manifestare umană atotcuprinzătoare.

Să nu ne ferim să spunem lucrurilor pe nume, cu atît mai mult cu cît ipostaza de istorici literari ne obligă la etalarea adevărului: dacă, sub raport strict estetic, experimentele avangardiștilor (care n-au dat ei înșiși o operă viabilă) au fost valorificate de marii (și adevărații) creatori, sub raport ideologico-filosofic, ideologia și filosofia lor au avut de la bun început un caracter de precaritate și stridență. Hipocoristic, respingerea în bloc a ordinii sociale și spirituale într-un limbaj crud-beligerant și licențios-macabru poate fi asimilată bufonadei, dar esența lucrurilor nu se schimbă. Prin actul său istorico-literar, profesorul Henri Béhar îmi pare că refuză, în bună măsură, tentativele care s-au ivit adesea de rescriere a realității avangardiste. A farda *post festum* un fenomen care a repudiat tocmai dresul nu-i intră în obiectiv. Dar comentariile sale, în genere exacte și parcimonioase, se cer a fi completate. Căci nu poate fi acordat credit informațiilor cu privire la situația culturală românească, prezente în scrisorile amicilor lui Tristan Tzara, rod al unui partizanat în afara îndoielii.

Autorul volumului *De nos oiseaux* este, în comparație cu marii poeți români ai epocii, ție, care convoacă, de oriunde le-ar găsi, argumentele necesare — la urma urmei de bun simț, — în favoarea unei atitudini mai echilibrate în eterna dispută dintre «tradiție» și «inovație». Concesia față de «oficialitate» — paradoxală la un militant avangardist — nu face, în acest caz concret, decît să sublinieze alarma unei conștiințe într-un moment plin de contradicții al vieții politice și culturale românești.

Corespondența publicată de profesorul Henri Béhar — din care am reliefat doar cîteva aspecte — ilustrează astfel, în egală măsură, figura literară și umană a destinatarului ei, din unghiul de vedere al spațiului cultural din care s-a desprins, și un număr de repere importante ale istoriei mișcării românești de avangardă, deschisă spre orizontul european. Bazat pe o scrupuloasă documentare, comentariul său este al unui bun cunoscător al acestui fenomen. În ansamblul lor, scrisorile publicate de revista „*Manuscriptum*" marchează un pas înainte, în sensul unei mai adîncite cunoașteri a avangardei românești în contextul manifestărilor înrudite de pe alte meridiane.

Ion POP

Tudor Arghezi, G. Bacovia, Lucian Blaga, Ion Pillat, Camil Petrescu, un poet absolut modest, căruia dacă nu-i lipsesc ingeniozitatea imagistică și tehnica artizanală, îi lipsesc forța de creație și comprehensiunea profund constructivă a lucrurilor. Cu poezia sa se petrece ceea ce se întîmplă și cu aceea a altor camarazi de *ars poetica* avangardistă: este poezie în măsura în care se sustrage regulilor strîmte, dogmatice ale acestei poetici. Autorul unei antologii de poezie avangardistă (să zicem de poezie avangardistă românească) e pus la o grea încercare. Dacă voiește ca antologia să fie una «poetică», după alcătuirea ei va constata cu stupoare că nu e una care să reprezinte «specificul avangardist». Dacă ține să reflecte acest specific, singura soluție care-i rămîne e de a aduna între coperți tot ceea ce este mai «ne»- sau «anti-poezie». Cu Tristan Tzara lucrurile stau aproximativ în acest fel. Cele mai frumoase dintre poeziile sale au o rezonanță arghezian, bacovian sau blagian.

Semnificativ este în această privință dialogul dintre Tristan Tzara și Saşa Pană pe tema oportunității reproducerii în placheta *Primele poeme* a patru poezii publicate de cel dintîi în revista „*Simbolul*". Scrise la mai puțin de șaisprezece ani, ele fac corp comun cu o tradiție poetică prevestind mai puțin un «experimentator» și mai mult un «poet». Deoarece, ulterior, lucrurile s-au inversat, acela care a triumfat fiind experimentatorul, Tristan Tzara îi cere prietenului care vrea să le editeze să renunțe la ele, pe motiv că sînt «lipsite de interes». Ceea ce se va întîmpla. Nu alt subtext prezintă refuzul poetului autoexpatriat la Paris de a i se intitula placheta românească *Poeme dinainte de Dada;* ca și prezența celor patru poezii din „*Simbolul*", un asemenea titlu ar lăsa, confirmă el, să se presupună un soi de «ruptură» în activitatea sa poetică. Astfel de dorințe, pe care Saşa Pană, firește, le ia în considerare lasă să se întrevadă un spirit care nu numai că-și construiește prezentul literar, ci-și remodelează și trecutul. La 1934, Tristan Tzara încerca să acrediteze ideea că s-a născut pur și simplu avangardist.

În fapt, cum am demonstrat în detaliu altundeva, avangardismul românesc împinge în prim-plan cîteva elemente preexistente în spațiul literar românesc: «dicteul automat și bufonada din textele copiilor». Urmuz este principalul canal de recepție, așa încît, spunînd despre eseurile lui Jacques G. Costin că trăiesc grație unui «număr urmuzian» profesorul Henri Béhar exprimă nu atît o «afinitate» cît o «filiație». Grefate pe o psihologie aparte, căreia îi este organică angoasa, elementele preexistente, scoase din structurile lor îndătinate, stau la temelia avangardismului autohton. Tristan Tzara este, în ultimă instanță, produsul acestei insolite «interacțiuni». Cunoscînd rolul său remarcabil pe care l-a jucat în instituirea și re-instituirile avangardismului francez, nu e greu de imaginat pînă la capăt în ce fel una din «emblemele» străvechi ale spiritului creator românesc a acționat, alături, desigur, de altele, la plămădirea cîtorva din cele mai interesante direcții ale avangardismului apusean. Ion Vinea intuise acest protocronism și, în 1924, vorbește de avangardismul din România ca despre «un modernism de export». Nu pe altfel de rațiuni își întemeiază G. Călinescu introducerea lui Ilarie Voronca, în istoria sa, printre «Tradiționaliștii» interbelici. Dînd la o parte pojghița înșelătoare care acoperă poezia autorului plachetei *Brățara nopților*, criticul descoperă izvoarele unei tradiții asumate, care strălucesc adesea pillatian.

Dar dacă pentru critic ceea ce contează este partea ascunsă a lucrurilor, «miezul», pentru avangardiștii înșiși importanța cea mare o are coaja. Corespondența lui Tristan Tzara cu amicii săi din România, o dovedește cu prisosință. Nu dialectica și taina creației îi preocupă, ci zgomotul în jurul numelui. Toți vor să fie traduși în franțuzește și să rupă inima Apusului. Jacques G. Costin îl roagă pe Tristan Tzara să facă el personal acest oficiu: «Tu, singurul, m-ai putea construi în limba franceză din nou, mi-ai crea delictele ca o compoziție inițială...», îl sugestionează: «Ei (prietenii — n.n.) merg cu fățărnicia lor pînă la afirmația că aceste delicte sînt de un pigment destul de galic, ca spirit, și că locul lor ar fi mai ales și cît mai curînd în cadrul limbii franceze», îi forțează mîna: «Aceste valori, o știi și tu ca și mine, pot fi puse în circulație numai după un anumit timp sau la momentul potrivit. Incontestabil că unul din aceste momente, cele mai apropiate, sînt [sic!] în strînsă legătură cu activitatea pe care ai depune-o tu ca perlele literare pe cari ți le-am trimis eu să fie traduse cît mai genial și mai repede pentru ca să intre cît de curînd în patrimoniul public nerăbdător de noutăți (de acolo)». Era de așteptat ca întîlnind asemenea somații, profesorul Henri Béhar să

tragă concluzia că «această foarte scurtă fază de contact demonstrează, în pofida stîngăciei sale, cum anumiți scriitori români se simțeau stingheriți în „provincialismul" lor și nu așteptau consacrarea decît de la Paris». Formula «certains écrivains» este, într-adevăr, cea mai potrivită pentru a desemna această situație. Nu toți scriitorii români ai epocii interbelice țineau cu tot dinadinsul să fie traduși la Paris, unde, de altminteri, două-trei plachete într-un tiraj de cîteva sute de exemplare difuzate în rîndul celor interesați de fenomenul literar experimentalist nu puteau fi în măsură să-i impună. Scriitorii veritabili, conștienți că *adevăratul centru al lumii se află acolo unde înflorește valoarea*, deci nu numai la Paris ci și în București, nu jinduiau «să-și schimbe limba», cum făcuseră Tzara, Voronca, Sernet și Fundoianu «pentru a se face ascultați». A fi ascultat de vorbitorii limbii în care scrii e cu mult mai important decît a fi ascultat de o duzină de cititori boemi din cabaretele pariziene. Eșecul lui Tzara, Voronca, Sernet și Fundoianu de a se impune ca scriitori, deși s-au consacrat ca avangardiști, învederează o dată mai mult că ideea de a te lansa în universalitate schimbîndu-ți graiul se dovedește a fi în cele din urmă falimentară. Să nu uităm că Mircea Eliade își scrie proza în românește, iar Panait Istrati, după o fulgerătoare glorie pariziană, a trebuit să fie reintegrat mătcii originare pentru a fi realmente consacrat.

Că avangardiștii voiau cu orice preț să-și asigure pura circulație a numelui o ilustrează străduința neobosită de a epata. Mai întîi prin limbajul vulgar.

Apoi, prin negarea valorilor constituite și a personalităților redutabile. Într-o epistolă din decembrie 1916, Ion Vinea îl bagateliza pe Modigliani iar în alta, din decembrie 1922, pe Mauriac. Și cînd te gîndești că se referea la *Le Désert de l'amour*, pentru care autorul a primit Marele Premiu al romanului!

Avangardiștii refuzau să menajeze nu numai valorile, ci ideea însăși de Artă. În aceeași scrisoare, Ion Vinea îl încredința cu dezinvoltură pe destinatar: «Fac ceva pe păsări și pe poeți, mai ales». În această perspectivă se înscriu impresiile pe care Jacques G. Costin i le comunică în 1930 lui Tzara despre literatura contemporană: «Facțiuni electorale cu titulaturi schimbate, flancate de o producție literară mediocră. Nu se inventă nimic, nu se entuziasmează nimeni. Dormant, dormant — iată sinteza. Înflorește numai sparanghelul, băligarul fiindu-i cît se poate de prielnic». E foarte simplu de evidențiat falsitatea și reaua credință a acestei imagini minimalizatoare. În 1929 apăruseră patru capodopere ale literaturii române, cîte nu vor da toți avangardiștii noștri la un loc: *Craii de Curtea Veche* de Mateiu Caragiale, *Lauda somnului* de Lucian Blaga, *Zodia Cancerului* de Mihail Sadoveanu și *Act venețian* de Camil Petrescu.

Ciudat și, în orice caz, neîntemeiat pe argumente e felul în care înțelegea Sașa Pană să-i prezinte lui Tristan Tzara activitatea lui Nicolae Iorga: savantul ar fi dat «semnalul» «unei campanii imunde care ține de aproape un an [și] jumătate și care e dirijată împotriva literaturii noi». În revistele lui, expeditorul nu vedea decît «un muget abracadabrant de prostii rimate și cronici veninoase împotriva [a] tot ce ie [sic!] scriitor autentic, azi». Dacă ținem să refacem adevărul epocii, e mai reală situația răsturnată, în care victima e Nicolae Iorga însuși, iar cei care atacă sînt chiar avangardiștii. Pe nimeni altcineva decît pe marele gînditor, Geo Bogza îl descria ca pe «bătrînul pisălog al literaturii noastre», îl numea «babalîc libidinos amorezat de o fată tînără care nu-i dă nici o atenție» („*Urmuz*", nr. 2, 1928, rubrica *Gonococi*). Integraliștii îi bagatelizau și ei, fără nici o senzație de culpabilitate, opera („*Integral*", nr. 3, mai 1925, rubrica *Notițe*) etc. etc. Apărarea lui Tudor Arghezi și Lucian Blaga și chiar a lui E. Lovinescu, față de polemicile lui Nicolae Iorga, de către Sașa Pană nu poate fi primită, pentru simplul motiv că vine din partea unui conducător de revistă care încurajase anterior o amplă campanie împotriva lor. Sub acest aspect, corespondența pe care o dezvăluie Henri Béhar întărește impresia de labilitate morală pe care o lasă examinarea atitudinii extrem de contradictorii a avangardiștilor față de personalitățile emblematice.

N-am vrea să se înțeleagă din acest studiu în marginea ideologiei avangardiste că negăm meritele avangardismului. Dimpotrivă, ca termen al unui dialog al artelor, avangarda a avut de spus un cuvînt important. După stingerea ei efectivă, nu se mai poate scrie așa cum s-a scris înainte de 1900. Nici chiar pornind direct din coasta lui Rimbaud. Avangarda a devenit un drum, unul din drumurile care duc la Roma, orașul-simbol în care avangardiștii n-au ajuns niciodată. Pe drumul pe care l-au tăiat ei, au ajuns însă mai lesne creatorii care prețuiesc ideea de Operă, ideea de Valoare și ideea de Idee.

Constantin SORESCU

CARTEA DE ISTORIE LITERARĂ

Cartea de bibliografie, auxiliar indispensabil al cercetării ştiinţifice în toate domeniile, cu atît mai necesar azi, cu cît se simte mai stringent nevoia dominării unei informaţii în creştere exponenţială, se bucură în ţara noastră de o strălucită tradiţie. În domeniul bibliografiei literare — singurul care ne interesează şi de care ne ocupăm aci — realizările anilor din urmă sînt numeroase şi îmbucurătoare.

Totuşi, ducerea la bun sfîrşit a Bibliografiei naţionale, aşa cum a fost proiectată încă din 1895 de I. Bianu, e încă departe, prea departe de soroc. Pe alt plan, mai puţin important poate, dar care nu trebuie subevaluat, e vădit că lucrările bibliografice sînt puţin băgate în seamă de revistele noastre culturale şi literare, iar vasta activitate desfăşurată pe plan local, cu mijloace modeste, dar cu rezultate mai mult decît meritorii uneori, e de regulă ignorată.

Dedicăm, de aceea, rubrica noastră din acest număr cărţii de bibliografie, deschizînd-o printr-o convorbire cu profesorul Dan Simonescu, starostele de vîrstă, prestigiu şi competenţă al bibliografilor români.

ÎN DEZBATERE: BIBLIOGRAFIA NAŢIONALĂ — inventar al avuţiei spirituale româneşti

PAUL CORNEA: **Sînteţi bine cunoscut istoricilor literari şi oamenilor de carte din ţara noastră prin îndelungata şi rodnica dumneavoastră activitate. Deşi s-ar putea să vă ofensez modestia, nu mă pot abţine de la o indiscreţie: veţi împlini curînd frumoasa vîrstă de 80 de ani. O vîrstă pe care o purtaţi tinereşte, cu o seninătate dezarmantă şi o energie demnă de invidiat. Continuaţi a vă împărţi generos, cum aţi făcut-o totdeauna, între numeroase solicitări şi nu mai puţin numeroşi solicitanţi. După cum vedeţi, mă aşez şi eu astăzi printre aceştia din urmă. Şi anume, spre a dezbate cu dumneavoastră cîteva din problemele actuale ale bibliografiei româneşti, domeniu pe care l-aţi ilustrat cu strălucire de mai bine de o jumătate de secol...**

DAN SIMONESCU: Da, de fapt din 1931. I. Bianu, al cărui asistent devenisem în 1927, m-a numit atunci bibliotecar la B.A.R. în locul lui Gh. Cardaş, demisionat, încredinţîndu-mi sarcina de a-l ajuta la întocmirea *Bibliografiei româneşti vechi*. Apăruseră pînă atunci două volume (1903 şi 1910), două fascicule din vol. III (1912), dar munca fusese întreruptă vreme de 19 ani. Am început să lucrez cu multă tragere de inimă. I. Bianu îmi lăsa mînă liberă, cu condiţia să respect întocmai planul pe care-l stabilise pentru întreaga ediţie.

P.C.: **N-ar fi inutil, cred, să reamintiţi liniile directoare ale acestui plan..**

D.S.: Concepţia lui Bianu, dealtfel binevenită, adecvată împrejurărilor şi condiţiilor, avea în vedere organizarea cronologică a materialului (deci nu pe genuri sau autori). În această perspectivă, se urmărea repertorierea bibliografică nu numai a cărţilor româneşti ci şi a celor în alte limbi, ca, de exemplu, în limbile slavonă şi greacă (cu condiţia de a fi fost imprimate pe teritoriul nostru sau ca autorii lor să fie români). În schimb, pentru motive simetric inverse, Bianu socotea că trebuie lăsate de o parte tipăriturile în limbile maghiară şi germană, apărute în Transilvania pînă la 1918. Un alt punct important, la care Bianu ţinea enorm, era să «deschidă» bibliografia spre istoria tiparului, istoria literară, şi, în genere, spre istoria culturii. De aceea, pe lîngă înregistrarea completă şi exactă a titlurilor, el voia, ca şi E. Legrand în faimoasa sa bibliografie elenică, să reproducă prefeţe, epiloguri, adnotări etc. şi să

dea numeroase facsimile. După cum știți, tocmai această evadare din rutina pur descriptivă și signaletică face din BRV un instrument de lucru indispensabil pentru toți cercetătorii culturii și literaturii noastre vechi. Din păcate, Bianu a murit înainte de a fi văzut încheiat volumul al III-lea. L-am dus la capăt de unul singur, el apărînd în 1936. Volumul al IV-lea, în care am introdus și o importantă *Addenda*, a ieșit în 1944.

P.C.: **BRV s-a bucurat și continuă să se bucure de un mare și meritat prestigiu. La apariția primului tom, în 1903, N. Iorga scria că lucrarea e «pe cît de monumentală, pe atît de sîrguincios și cinstit alcătuită». Ea a adus și continuă s-aducă incalculabile servicii. Și fiindcă cele patru volume sînt de mult epuizate, mă întreb dacă n-ar fi cazul unei reeditări. Aceasta cu atît mai mult, cu cît, din 1944 pînă azi, s-au descoperit numeroase cărți (cîteva sute!) care scăpaseră înregistrării. Lucrul nu e deloc surprinzător, dată fiind amploarea explorărilor întreprinse în ultimele decenii în toate colțurile țării; dacă Bianu și Hodoș cunoșteau, în 1895, cum reiese din apelul adresat pentru completarea fondurilor Academiei, doar 621 volume tipărite între 1508—1830, noi cunoaștem azi cca. 2 200 (cu cca. 600 mai multe decît sînt repertoriate în BRV). O nouă ediție ar putea cuprinde o listă a acestor cărți descoperite în ultimii ani (și consemnate, în cea mai mare parte, după cîte știu, de Daniela Poenaru).**

D.S.: De fapt, o reeditare s-a și efectuat, dar nu în țară, ci în străinătate. Un editor din New York a scos în 1968—1969 o reproducere anastatică a celor 4 volume din BRV (dealtfel fără a cere consimțămîntul Academiei Române), punîndu-le în vînzare cu 300 dolari.

P.C.: **Așadar, ne-au luat-o alții înainte. Și, cuimea, scontînd beneficii, căci altfel ar fi fost cu neputință ca un editor american să ia inițiativa...**

D.S.: Dacă pentru moment nu există la noi posibilitatea unei reeditări sau se consideră că există alte priorități, aș sugera să se realizeze un simplu repertoriu cronologic al cărții românești vechi, conținînd și adaosurile la BRV, cu o descriere bibliografică simplificată, dar esențială, spre a servi bibliotecarilor pentru identificări pe teren, precum și ca o bază de plecare pentru toți cei ce se interesează de cultura noastră veche.

P.C.: **Vreau să sper că propunerea dumneavoastră va fi luată în considerare. Și-acum, permiteți-mi să abordez chestiunea capitală: ce părere aveți despre stadiul în care se află realizarea instrumentelor de lucru fundamentale** — Bibliografia cărții (după 1830), Bibliografia periodicelor și Bibliografia manuscriselor?

D.S. Ce pot să vă spun? După cum ați arătat și dumneavoastră nu de mult, în revista „*Flacăra*", faptul că cele trei lucrări menționate, toate începute încă înainte de primul război mondial, avansează într-un ritm lent, are consecințe dintre cele mai dăunătoare. La ora de față n-a ieșit încă nici măcar primul volum al *Bibliografiei cărții moderne*, iar *Catalogul manuscriselor*, după cel de-al IV-lea volum al seriei, apărut sub redacția lui Gabriel Ștrempel, în 1967, a ajuns de-abia la cota 1380, iar catalogul abreviat, întocmit și tipărit tot de G. Ștrempel, în 1978, se oprește la cota 1600. E o situație intolerabilă, care creează grave prejudicii cercetării. Cum poate fi întreprins în mod temeinic noul tratat academic de istoria literaturii fără cunoașterea completă și exactă a cărților, periodicelor și manuscriselor apărute ori elaborate în țara noastră?!

P.C.: **S-ar părea că există totuși unele perspective încurajatoare. Într-un material pe care G. Ștrempel a avut amabilitatea să-l trimită redacției „Manuscriptum", la cererea noastră, ni se anunță că BAR a depus spre publicare, la Editura științifică și enciclopedică, primul tom din** Bibliografia cărții moderne, **conținînd literele A—C și însumînd 180 coli editoriale; că ar fi predat, de asemenea, Editurii Academiei vol. V (cotele 1381—1700) din** Catalogul manuscriselor **și că ar fi pe punctul de a încheia pentru tipar vol. III (1919—1924) din** Bibliografia periodicelor.

D.S.: Mă bucur de aceste promisiuni. Aș fi fericit să nu treacă prea multă vreme pînă la concretizarea lor. Și, în orice caz, presupunînd că publicațiile anunțate vor ajunge curînd în mîinile cercetătorilor — s-o spunem limpede — ele reprezintă încă foarte puțin, atît în raport cu ce trebuie făcut, cît și cu posibilitățile actuale. Se pune deci foarte serios problema accelerării ritmului în elaborarea instrumentelor bibliografice fundamentale, deoarece ele conturează inventarul avuției spirituale românești. În acest scop e necesară rezolvarea a numeroase probleme de ordin științific, economic și administrativ, care depășesc cadrul uneia sau alteia dintre instituțiile interesate.

P.C.: **Vă gîndiți probabil la ideea despre care mi-ați mai vorbit: înființarea unei comisii de coordonare a muncii bibliografice pe lîngă Consiliul Culturii și Educației Socialiste, cu rol consultativ.**

D.S.: Desigur, un asemenea organism de dezbatere și îndrumare ar fi de mare folos. S-ar putea întîlni aci, periodic, specialiști de autoritate cu reprezentanții Bibliotecii Academiei, Bibliotecii Centrale de Stat, Ministerului Învățămîntului, Institutului de istorie și teorie literară, Muzeului literaturii etc. spre a dezbate planurile de perspectivă pe tărîm bibliografic (în vederea eliminării paralelismelor și a risipirii forțelor), metodele de lucru, normele de standardizare, aplicarea noilor tehnologii automatizate etc.

P.C.: **Comisia ar putea juca un rol important și pe linia difuzării, a popularizării rezultatelor obținute. Fiindcă problema nu e doar de a publica noi informații, ci și de a le introduce în circuitul istoriei literare, asimilîndu-le și exploatîndu-le. În acest sens există mari neajunsuri. Ceea ce se realizează pe plan local, cu efort și abnegație, e foarte puțin cunoscut. Rămîn semi-anonime chiar și o serie de publicații centrale, de pildă cele scoase de activul sector bibliografic al Bibliotecii Centrale Universitare din București. Procedînd de curînd la o anchetă în rîndul unor membri ai corpului didactic, am constatat cu surpriză că numai 10% dintre cei interogați știau de Ghidul literaturii române, editat de B.C.U., lucrare valoroasă, extrem de utilă profesorului de limbă și literatură română.**

D.S.: Încă mai puține se știu despre rodnica muncă bibliografică desfășurată în diverse puncte ale țării. Există pretutindeni printre bibliotecari, muzeografi, profesori etc. oameni pasionați, care se devotează cercetării, reușind să dea adesea contribuții vrednice de interes, îndeosebi privind cartea românească veche. Pe mulți îi cunosc bine fiindcă mi-au fost elevi. Comunicările lor la diverse reuniuni științifice organizate pe plan local ori publicațiile (cînd și dacă ajung să-și tipărească lucrările), nu sînt nici măcar înregistrate, necum despuiate ori evaluate critic. Se întîmplă că pînă și specialiștii le ignoră. E la mijloc neîndoielnic o deficiență a difuzării, imputabilă celor ce editează (care nu oferă cui se cuvine exemplare-test), dar e în primul rînd lipsa unui organ capabil să centralizeze metodic rezultatele dobîndite și apoi să asigure, cum spuneți dumneavoastră, reintroducerea lor în circuit.

P.C.: **Ca să nu rămînem la teorie, cred că ar fi nimerit să exemplificați, semnalînd cîteva din cercetările efectuate pe plan local, de care aveți cunoștință.**

D.S.: Cu dragă inimă. Dar mai întîi să vă pun o întrebare. Știți cîte buletine de muzee județene apar actualmente?

P.C.: **Mi-e greu să aproximez... Risc totuși o cifră deși mă tem că e inferioară realităților: cam 10—12.**

D.S.: Cifra e, într-adevăr inferioară realităților. După calculul meu, există peste 28 buletine, apărînd anual sub formă de volume masive. Cîteva exemple: *Apulum* (Alba); *Cumidava* (Brașov); *Crisia* (Bihor); *Valachica* (Dîmbovița). Evident, nu tot ce se publică în ele merită o atenție egală, apar și multe lucrări de interes limitat, local, totuși adesea poți da peste cercetări valoroase. Citez — și o fac mai mult la întîmplare — o altă interesantă culegere, aceasta editată de Muzeul județean Vîlcea: *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național* (1980) ori excelenta monografie a lui Florin Dudaș (Oradea): *Cazania lui Varlaam în vestul Transilvaniei* (1979). Tot

lui Dudaș îi datorăm lucrarea *Cartea veche românească în Bihor* (Oradea, 1977). Printre sîrguincioșii și pasionații cercetători pe plan local amintesc pe: Paul Păltănea (Galați), Mircea Borcilă, Dora Daisa, Titus Furdui și Doina Curticeanu (Cluj), Mircea Avram și Emanuel Nadler (Sibiu), Constantin Mălinaș (Oradea), I. Braunstein (Iași), Tudor Nedelcea (Craiova), Constantin Zamfir (Constanța), Silvestru Voinescu (Pitești) ș.a.

P.C.: **Despre ce alte realizări pe tărîm bibliografic ați dori să mai vorbiți?**

D.S.: Lista e lungă. Referindu-mă doar la ultimii ani, mi-ar place să menționez cele două volume ale *Bibliografiei analitice a cărților populare* (I. C. Chițimia, Mihai Moraru, Cătălina Velculescu), cele două volume de *Bibliografie a relațiilor literaturii române cu literaturile străine*, apoi *Bio-bibliografiile* scoase de Editura științifică și enciclopedică (Kogălniceanu, Bălcescu, Xenopol, Pârvan, Blaga etc.), indicii bibliografici de reviste, excelenta *Bibliografie a almanahurilor și calendarelor* apărută recent...

P.C.: **Aș adăuga listei dumneavoastră, dacă-mi permiteți, și o lucrare foarte așteptată, care deocamdată se află în manuscris, depusă la Editura științifică și enciclopedică, dar a cărei intrare la tipar pare a fi iminentă:** Dicționarul publicațiilor periodice, **întocmit de I. Hangiu. Și acum cred că e timpul să punem capăt convorbirii noastre. Poate că nu e inutil să precizez că ea n-a urmărit să întreprindă un bilanț, ci doar să puncteze cîteva din problemele actuale ale muncii bibliografice desfășurate la noi. Îmi exprim speranța că părerile dumneavoastră, ca și propunerile făcute, care au cauțiunea unei autorități necontestate, vor fi examinate cu bunăvoință de cei în drept. Vă mulțumesc!**

18 noembrie 1982

MENȚIUNI: UN INSTRUMENT DE LUCRU BINEVENIT

Soarta cărții de bibliografie e din cele mai vitrege: elaborarea ei presupune nu numai o muncă îndelungată și dificilă, ci și aridă, în cel mai înalt grad; publicarea reclamă costuri ridicate (din cauza tirajului restrîns și a volumului mare), de aceea se săvîrșește cu întîrzieri apreciabile, ceea ce-i dezesperează pe autori și provoacă nemulțumirea legitimă a specialiștilor: în fine, cînd are loc mult rîvnita apariție, ea trece aproape neobservată, presa literară n-o semnalează decît arareori, iar de discutat în mod competent n-o discută mai nimeni.

În pofida acestor condiții puțin stimulative, Biblioteca Centrală Universitară se numără printre instituțiile cele mai active pe tărîm bibliografic, deținînd deja un palmares impresionant. Sub impulsul directorului I. Stoica, om de carte inimos și întreprinzător (poet în ceasurile de răgaz, ceea ce nu e poate întîmplător), B.C.U. a luat în ultimii ani inițiativa unor publicații de mare utilitate. Dintre acestea, pe criticul și istoricul literar îl interesează mai cu seamă seria de bibliografii dedicate curentelor, întocmite în cea mai mare parte sub îndrumarea competentă și cu contribuția directă a lui H. Zalis. Au fost astfel efectuate prezentări ale romantismului (în 3 ediții), clasicismului, naturalismului, poporanismului, simbolismului, modernismului, precum și două lucrări independente, a căror importanță vorbește de la sine: *Periodizarea literaturii române* (1969) *și Conștiința de sine a criticii literare românești* (1974).

Profitînd de această suită de monografii, desfășurate pe mai bine de 15 ani, B.C.U. s-a angajat în ultimul timp într-o întreprindere bibliografică majoră: întocmirea unui

Ghid al literaturii române, care ar urma să totalizeze în 4 volume şi cca. 2500 pagini o enormă masă de informaţii, sistematizate tematic, analitic, pe domenii şi autori. Proiectul e nu numai de mare amploare, ci şi de o concepţie ingenioasă. Aceasta iese pregnant în evidenţă încă din primul tom, un volum masiv de 715 pagini, cel mai complex ca structură din cele anunţate. Deşi apărut în 1979, volumul a fost, conform regulei, puţin băgat în seamă, încît faptul că-l dezbat aci, după atîta vreme, nu-i răpeşte, cred, prerogativa inedítului.

Ceea ce surprinde din capul locului e larga deschidere a sumarului: dincolo de capitolele mai mult sau mai puţin tradiţionale ori scontate (cuprinzînd bibliografiile de dicţionare, cataloage, enciclopedii etc., precum şi bibliografiile studiilor de estetică, teorie literară, stilistică, critică şi istorie literară) găsim, prezentarea celor 30 biblioteci din ţară, care posedă fonduri literare bogate (începînd cu B.A.R. şi B.C.S.), un repertoriu a 115 reviste literare şi de cultură (cu extrase din articolele-program şi bibliografii de referinţă), un dicţionar explicativ a 124 termeni literari, în fine — premieră absolută! — o listă, însoţită de bogate detalii, a principalelor cenacluri literare care au existat la noi, începînd cu „Junimea" şi încheind cu... „Echinox", din Cluj! Volumul cuprinde, de asemenea, două secţiuni dedicate literaturilor germană şi maghiară, organizate după principii similare celor folosite pentru literatura română.

Planul *Ghidului* preconizează ca următoarele volume, al doilea şi al treilea, să conţină înregistrarea alfabetică, în casete de autor, a scriitorilor reprezentativi, din trecut pînă în zilele noastre, cu lista completă a operelor publicate (reţinînd doar volumele) şi referinţe critice selective. Cel de-al patrulea volum şi ultimul va bibliografia literatura română apărută peste hotare.

După cum se vede, planul *Ghidului B.C.U.* e complex şi ambiţios. În fapt, el integrează mai multe lucrări de profil diferit, pe care practica bibliografică nu le conjugă de obicei. În plus, notez că metoda de lucru convenită tranşează în chip fericit, dar nu fără riscuri, o veche şi mereu nouă dilemă. În adevăr, se pune întrebarea, dacă e preferabil ca bibliografia să fie selectivă, dar cu omisiuni, ori exhaustivă, dar încărcată de moloz? Şi tot astfel, dacă e mai adecvată formula analitică, deşi suspectă de arbitrar, ori formula signaletică, deşi puţin incitantă şi neoperaţională? Împotriva spiritelor rutiniere, care sub pretextul obiectivităţii ar vrea să consemneze totul — lucru cu neputinţă — şi în ipoteza că ar fi cu putinţă, de o imensă zădărnicie, *Ghidul B.C.U.* a ales principiul selecţiei, cu corolarul său, adnotarea esenţializată a conţinutului. Era singura cale plauzibilă în raport cu obiectivele propuse şi cu stadiul actual de elaborare a instrumentelor de lucru la noi. O cale evident incomodă, implicînd dificultăţi la tot pasul.

Rezultatele obţinute? Pe cît le putem judeca pînă acum ele sînt foarte promiţătoare, cu toate că nu e nici o îndoială că orice specialist într-un domeniu sau altul, din multele care-şi dau întîlnire între coperţile *Ghidului*, ar putea alcătui lungi liste de observaţii critice. Cu riscul de a redeschide uşi deschise, voi spune totuşi că orice lucrare colectivă, prin însăşi natura ei, e susceptibilă de inegalităţi şi salturi de nivel. Şi cu atît mai mult, cu cît ea solicită creativitatea, în speţă, priceperea de a alege şi talentul de a reduce, cu pierderi minime, fraza la un cuvînt şi cartea la o pagină. Oricît de bine struniţi ar fi colaboratorii, şi oricît de riguroase normele adoptate, din clipa în care se trece de la fapte la interpretare e exclus să nu apară discrepanţe. Aşadar, lipsuri există, îndreptări se pot face dar ceea ce contează e că edificiul rămîne în picioare, neclătinat, impunător şi benefic. Coordonatorii *Ghidului* trebuie felicitaţi că au hotărît să-i «de-a drumul» la nivelul pe care l-au socotit optim în condiţiile existente, deşi conştienţi probabil că desăvîrşirea e departe. Acest pragmatism cuminte e astăzi salutar: dorinţa de perfectibilitate nu trebuie să devină un alibi al neputinţei sau sterilităţii.

Venind la concret, aş remarca întîi o serie de disparităţi la capitolul, altminteri foarte valoros (îndeosebi prin referinţele critice), de bibliografie a revistelor literare

și culturale: astfel e fișată „*Provincia literară*", nu însă „*Revista cercului literar de la Sibiu*"; figurează „*Cuvîntul liber*", nu însă „*Viitorul social*" și „*Era nouă*"; e înregistrat „*Curentul nou*" al lui Sanielevici, nu însă „*Kalende*" sau „*Vremea*"; e menționată — și pe drept cuvînt — „*Revista de istorie și teorie literară*", nu însă „*Limbă și literatură*" etc.

Mai multe obiecții reclamă *Dicționarul de termeni literari;* e drept însă că materia însăși e aci puțin cristalizată și în profundă schimbare. Dar oare autorii *Ghidului* n-au făcut exces de zel, asumîndu-și o sarcină și foarte anevoioasă și superfluă? În adevăr, prin specificul său, *Dicționarul de termeni* se detașează de sfera bibliografiei, chiar concepută în mod larg, iar pe de altă parte, lucrări similare au mai apărut (între altele, *Dicționarul* scos de Institutul de istorie și teorie literară, care oferă o orientare satisfăcătoare și se află la îndemîna cercetătorilor.) Oricum, capitolul de care ne ocupăm încearcă să introducă ordine și claritate în învălmășeala de sensuri, consensuri și contrasensuri care se confruntă în cîmpul teoriei literare. Se întîmplă însă uneori că explicațiile sînt insuficiente (termenii «roman» sau «istorie literară») sau incomplete (în definiția «rondelului» se omite că există doar două rime, recurente) sau unilaterale (e acceptată teza foarte contestabilă a lui Lucien Goldmann cu privire la cele două etape în evoluția romanului: etapa «comunitară» și etapa «absenței subiectului»). Alteori, formulările sînt stîngace: «ambiguitatea este o caracteristică a creației literare care asigură posibilitatea reflectării diverse a conținutului în virtutea unei polisemii potențiale formal». Faptul că autorii articolelor uzează de multe citate (extrase, de regulă, din esteticieni români) nu-i degajează de răspundere, mai ales cînd le combină eclectic (articolul despre «personajul literar» e un montaj alcătuit din texte de S. Iosifescu, Marian Popa, Romul Munteanu, Alain Robbe Grillet, L. Goldmann!) În fine, remarcăm că *Dicționarul* nu explică o serie de termeni, care se bucură de o mare audiență în ultimii 10—15 ani, cum ar fi: «cod», «ficțiune», «mimesis», «receptare», «structură», «text» etc.

Bibliografia studiilor de teorie, critică și istorie literară, care formează însăși coloana vertebrală a volumului, e divizată pe domenii, iar înlăuntrul acestora, în cazul istoriei literare, pe perioade (veche, modernă, contemporană), genuri și curente. Sistematizarea e clară, operațională și eficientă. Firește, nu totdeauna materiile pot fi delimitate cu ușurință, de aceea, anumite interferențe și repetări sînt inevitabile. Supărător e doar cînd reluarea acelorași subiecte învederează evaluări diferite. Așa, de exemplu, despre sămănătorism se vorbește o dată, în *Dicționar* (p. 288—289), altădată la *Curente* (p. 903) — prima dată cu severități critice, a doua oară mai nuanțat, pe un ton cu mult mai echilibrat. Tratări duble, din fericire nu totdeauna divergente, comportă și preromantismul, romantismul, poporanismul, simbolismul etc.

Referințele critice sînt de două feluri: adnotate și signaletice, după importanța atribuită autorului sau operei. Selecția are în vedere consensul existent: se acordă deci prevalență valorilor consacrate, mai mult decît celor în curs de afirmare, cu toate că cele dintîi s-ar putea dovedi, după oarecare vreme, derizorii, iar cele din urmă — capitale. O altă soluție decît aceea de a ține seama de opinia generală, la data elaborării, nu era posibilă. Dealtfel, luînd împreună analiticul și signaleticul cititorul are în față pentru fiecare domeniu specializat de cercetare cam tot ce s-a scris mai de seamă la noi (pînă în 1979), cu omisiuni, de regulă, nesemnificative.

Despre tehnica adnotărilor ar fi multe de spus: uneori pare a predomina descripția, alteori interpretarea; ici-colo, cred a recunoaște condeiul alert și dezinvoltura agreabilă a lui H. Zalis, dar survin, vrînd-nevrînd, și incidente de parcurs, ca, de pildă (mă limitez la un singur exemplu): «Autorii (e vorba de D. Micu și N. Manolescu) pun un accent special pe roman. Acesta oscilează între a fi al evenimentului sau al mediului, al experienței individuale și al transformării colective — socotind pe drept cuvînt specia ca ilustrativă pentru evoluția omului în cadrele procesului revoluționar» — p. 376).

Încă o dată, lipsurile care pot fi semnalate — şi n-am făcut decît să le sugerez « tipul » — se înscriu în limita de toleranţă admisibilă. Esenţialmente, primul volum al *Ghidului literaturii române*, editat de B.C.U., e o lucrare remarcabilă, destinată a aduce mari servicii. Prost cunoscută deocamdată, sînt convins că ea va ajunge pînă la urmă să fie descoperită cu plăcută surpriză de profesori, cercetători, studenţi, cărora li se şi adresează. Problema e acum ca întregul colectiv, coordonatorul (Ion Stoica), redactorul responsabil (Anca Podgoreanu) şi colaboratorii să-şi ţină promisiunea de a da la iveală, într-un ritm rezonabil, şi celelalte 3 volume care urmează să întregească lucrarea. Căci, după cum o ştim cu toţii, cel mai greu lucru la noi nu e să începem bine, ci să continuăm decent.

Paul CORNEA

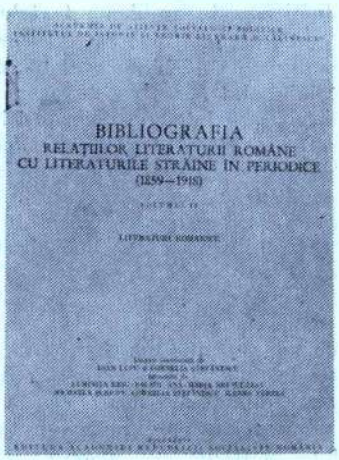
MENŢIUNI

Literatura română. Ghid bibliografic

P.S. În momentul intrării cronicii de mai sus la tipar, consemnez cu bucurie apariţia celui de-al doilea volum al *Ghidului*. Voi spune numai (neavînd, evident, posibilitatea de a-l analiza), că el cuprinde prima tranşă (literele A—L) a bibliografiilor celor 669 scriitori pe care colectivul de la B.C.U. i-a reţinut din totalul celor ce au ilustrat pînă în prezent literele române. Şi fie-mi permis să adaug că s-ar putea ca de data asta volumul al II-lea să nu rămînă semianonim, ca cel dintîi. Nu se vor grăbi oare mulţi confraţi să caute volumul spre a vedea dacă figurează ori nu printre componenţii « echipei » reprezentative? De dorit ar fi doar ca discuţia lucrării să nu fie condiţionată, şi guvernată, cum s-a mai întîmplat în cazuri similare, în exclusivitate de strategiile vanităţii.

MENŢIUNI

Bibliografia relaţiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice (1859—1918) — volumele I—II

CAPITALĂ PENTRU ORICE CULTURĂ MATURĂ, care poate şi trebuie să-şi utilizeze eficient investiţiile intelectuale ale trecutului, problema bibliografiilor, atîta vreme neglijată, se află de mai mulţi ani pe un drum bun. Avem încă multe de făcut, dar raftul instrumentelor noastre de lucru a crescut mereu cu volume aşteptate ani şi ani, cu bibliografiile, excelente în general, publicate de Editura ştiinţifică şi enciclopedică, de Biblioteca Centrală Universitară din Bucureşti, de cea din Iaşi, cu biobibliogra-

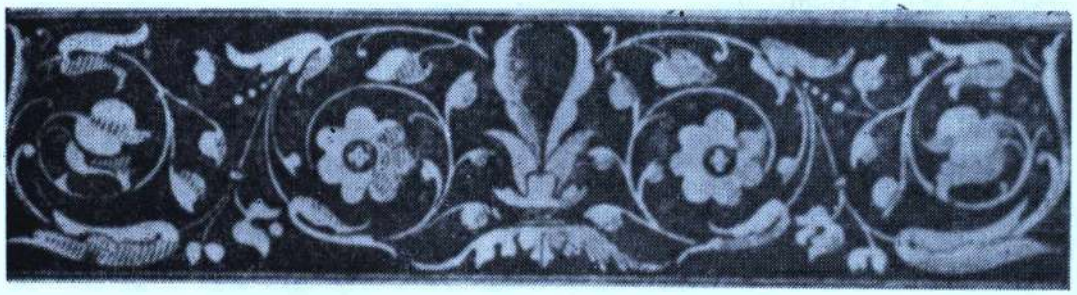
fiile comentate publicate de Editura „Eminescu" în seria *Biblioteca critică* sau de Editura Academiei. Succesele incontestabile nu pot ascunde dificultățile reale ale acestui gen de lucrări, care cer un mare volum de muncă, perfectă organizare și continuitate, și faptul că unele lucrări de mai mare amploare, începute cu multă vreme în urmă, au fost abandonate (amintim doar *Bibliografia Eminescu* și *Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc*, întrerupte după apariția primului tom) ne arată că bilanțul nostru nu cuprinde doar realizări. Cu atît mai mult ne bucură recenta apariție a volumului II din *Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice (1859—1918)*, consacrat literaturilor romanice, după ce în 1980 apăruse primul volum, consacrat literaturilor germanice și generalităților privind literatura universală. Realizat de un colectiv al Institutului de istorie și teorie literară „G. Călinescu", sub coordonarea Corneliei Ștefănescu și a lui I. Lupu, cu o prefață de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, această bibliografie este destinată să reflecte bogatele relații ale culturii române cu literaturile lumii, înregistrînd traducerile din scriitori străini, studiile, articolele și notele privind literaturile străine sau problemele de literatură universală comparată ș.a. apărute în presa literară, culturală și de informație din intervalul situat între anul 1859, punctul terminus al *Bibliografiei analitice a periodicelor românești* (apărută tot la Editura Academiei) și 1918, anul realizării marii Uniri. Cele două volume apărute vor fi completate cu un al treilea, aflat sub tipar care va cuprinde literaturile clasice, cele slave și cele orientale, și vor fi urmate de o altă bibliografie, consacrată perioadei interbelice, cum aflăm din nota introductivă a volumelor. Această bibliografie, căreia i s-ar putea adăuga — zicem noi — o bibliografie a istoriei literaturii române și una a teoriei literare și a esteticii literare, este de fapt o parte a viitoarei mari bibliografii a literaturii române. Cînd o vom avea, discuția privind problemele culturii și literaturii noastre, ale protocronismului și ale sincronismului, ale orientărilor, tendințelor, curentelor literare se vor putea pune, în fine, în termenii lor reali. De pe acum însă, chiar înainte de terminarea publicării acestei prime bibliografii se pot prelimina unele direcții; ele nu sînt, în general, necunoscute, dar faptul că pot fi sprijinite pe date statistice și nu pe simple sondaje le dă cu totul altă greutate. De pildă, din cele 18292 unități bibliografice consemnate în primele două tomuri, aproximativ 3700 sînt note, articole și studii despre literaturile străine; cu alte cuvinte, din cinci poziții bibliografice, una se referă la materiale informative sau comentarii, și numai patru sînt, propriu-zis, traduceri, fapt care — mi se pare — denotă o oarecare preferință pentru lectura generală, de tip cultural, «despre» un fenomen, și mai, puțin pentru cunoașterea lui directă. Statistica relațiilor cu literaturile naționale este, și ea revelatoare; preponderența literaturii franceze este, desigur, cunoscută în cadrul acestor raporturi, dar semnificativă mi se pare situația unei literaturi «mici», cum e cea norvegiană de pildă, care, cu 327 poziții, trece înaintea nu numai a literaturii spaniole (233 poziții), ci și a tuturor literaturilor de limbă hispano-portugheză (282 unități). Evident, statistica nu explică nimic în sine și numai răsfoind bibliografia putem întrezări și cauzele, văzînd marele număr de traduceri din Ibsen, Knut Hamsun și mai ales din prozatorul filoromân Björnstjerne Björnson (fenomenul a fost de altfel analizat într-un studiu din *„Revista de istorie și teorie literară"* de una din autoare, Ana Maria Brezuleanu). Dar, încă o dată, asemenea comparații vor putea fi făcute cu mai mult temei abia după apariția și celui de al treilea volum, pentru a avea în față tot tezaurul informației atît de utile adus de bibliografie.

Ce mi se pare însă că ar merita o discuție și, eventual, o completare a sistemului de organizare a bibliografiei, succint expus în nota introductivă, este problema textelor critice în înțelesul cel mai general al termenului. Aceste materiale sînt bibliografiate în cuprinsul capitolului introductiv, de generalități, dacă se încadrează într-una din rubricile cuprinse acolo *(Teorie literară; Probleme de tehnica traducerilor; Tehnica literară; Istoria literaturii universale* etc.*)* sau în cuprinsul capitolului de *Studii, articole, note* plasat în fruntea fiecărei diviziuni consacrate unei literaturi naționale, dacă se discută probleme de critică sau istorie literară ale literaturii respective. Este însă vorba de probleme «de conținut», indiferent de apartenența lingvistică sau națională a criticului sau, în general, a autorului respectiv. La capitolul de *Studii, articole, note*, din diviziunea referitoare la literatura, să zicem, engleză apar și traduceri din autori francezi, ruși, bel-

gieni, germani etc., care au scris despre literatura engleză, dar care nu revin în cuprinsul capitolului privind literatura franceză, belgiană, germană; la capitolul de generalități apar traduceri de opere teoretice din Ruskin, Nietzsche, Schopenhauer, Hugo, Schiller, Taine ș.c.l., textele de tipul amintirilor, portretelor, notelor de lectură semnate de scriitori ca Oscar Wilde, Henri de Regnier, Dumas fils, Henri Bataille, E. Zola, Pierre Loti etc. înregistrate sub rubrica generală a literaturii la care se referă (adesea alta decît a lor), nu mai apar și în capitolul dedicat literaturii care, evident, îi cuprinde etc. Cine va voi, de pildă, să studieze reflexul literaturii daneze în țara noastră în perioada acoperită de bibliografie, va găsi ca autor reprezentativ, firesc, la capitolul literaturii daneze, doar pe Andersen, dar nici un text din Brandes, pentru că acesta, fiind critic, nu beneficiază de o subîmpărțire specială acolo; el va putea fi însă găsit, întîmplător, la capitolul de generalități (sub. nr. 451), de literatură americană (1851), germană (2544), norvegiană (6540), franceză (7666) ș.a. Poate că era util ca aceste fișe să fie repetate în cadrul unei diviziuni speciale, în capitolele fiecărei literaturi naționale, poate că se putea face o simplă trimitere: „▸ vezi și nr. 451, 1851, 2544 ▸ etc. Chestiunea ar trebui însă rezolvată, măcar pentru următoarele volume, odată cu aceea mai generală a fișelor care permit două încadrări (de pildă: articolul lui P. Ispirescu, *Basme române și basme franceze* apare și la probleme generale, nr. 630, și la literatura franceză, nr. 16305, dar studiul lui Bogdan-Duică despre *Salomon Cessner în literatura română* figurează doar la *Literatură comparată*, nr. 588, nu și la *Literatură germană din Elveția*). Sigur, sînt amănunte care mai pot fi puse încă la punct, mai sînt încă mici scăpări inerente într-o asemenea lucrare (traducerea din Uhland, de pildă, semnalată la poziția nr. 3209, nu se găsește în revista indicată), dar toate aceste mărunțișuri nu au aproape nici o importanță comparativ cu serviciile incalculabile pe care o lucrare documentară de o asemenea amploare și temeinicie le va aduce întregii noastre culturi.

Odată cu apariția așteptată a celui de al treilea volum, studiul literaturii române și al devenirii sale într-un cadru universal va dispune de unul din cele mai necesare și mai sigure instrumente, indice sigur, obiectiv, al lărgirii raporturilor sale cu lumea în care își definește astfel, mai bine, trăsăturile proprii.

Mircea ANGHELESCU

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(iulie—septembrie 1982)

A

AGÂRBICEANU (I.)

Pascu (Petre) — Scrisoare către redacția revistei „*Foaia noastră*". „*Steaua*", anul XXXIII, nr. 9/1982, pp. 8—9.

Vatamaniuc (D.) — Scrisori către familie. „*Steaua*", anul XXXIII, nr. 9/1982, pp. 13—15.

B

BARBU (Ion)

Călin (Liviu) — Poem *[Cu inima supusă de Iov, melancolie]*. „*Steaua*", anul XXXIII, nr. 9/1982, p. 3.

BELLAY (Joichim du)

vezi Ion Pillat (Pillat, Cornelia)

BLAGA (L.)

Gruia (Bazil) — Laborator poetic (despre refacerea și îmbunătățirea unor poeme). „*Steaua*", anul XXXIII, nr. 9/1982, pp. 30—33.

C

CANTEMIR (Dimitrie)

vezi V. Pârvan (Zub, Al.)

CARACOSTEA (Dimitrie)

Papadima (Ovidiu) — Trecutul ca material estetic. „*Almanahul Ramuri*", 1982, pp. 178—179.

CARAGIALE (Mateiu I.)

Cioculescu (Barbu) — *Sonet espaniol; [Tempori aptari decet]* — pagini de laborator. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 3(48)/1982, pp. 110—121.

CARAGIU (Toma)

* * * *Cuvinte de dragoste* (poem). „*Almanahul Ramuri*", 1982, p. 23.

CELAN (Paul)

Alleman (Beda) şi
Bücher (Rolf) — *Tălmăciri ale sonetelor lui Shakespeare*. Corespondenţă din Bonn. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 3(48)/1982, pp. 183—185.
Solomon (Petre) — *Paul Celan inedit*. (Texte inedite scrise în româneşte. I. Poeme în proză. II. Poezii.) „*Transilvania*", 7/82, anul XI(LXXXVIII), pp. 22—26.

CLAUDEL (Paul)

vezi Ion Pillat (Pillat, Cornelia)

E

ELIADE Mircea

Florescu (N.) — « *Cred enorm într-o Românie în eternitate...* » [Fragmentarium]. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 3(48)/1982, pp. 130—144.

EMINESCU (M.)

Petrescu (Mariana) — Însemnări în limba germană. „*Transilvania*", 8/82, anul XI (LXXXVIII), *hors texte*.
Petrescu-Popa (Mariana) — Însemnările în limba germană din caietele lui Eminescu. „*Transilvania*", 9/82, anul XI(LXXXVIII), *hors texte*.
Petrescu (Mariana) — Pagini germane. Însemnări despre istoria filozofiei, II. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 3(48)/1982, pp. 22—24.
Pintea (Gherasim) — Pagini germane: excerpte şi comentarii. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 3(48)/1982, pp. 15—21.
Vatamaniuc (D.) — « *Şi dacă ne întrebăm care ecou* »; « *Loviturile repezi* »; « *Regele a comis greşeala* » — articole polemice. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 3(48)/1982, pp. 10—14.

G

GOETHE (J. W.)

vezi Ion Pillat (Pillat, Cornelia)

H

HASDEU (B. P.)

Nişcov (Viorica) — « *...rezultatul studiului celui mai rece, mai obiectiv* » — scrisori către Moses Gaster. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 3(48)/1982, pp. 86—91.

I

IORGA (Nicolae)

Oprişan (I.) — « *A scrie o istorie românească pentru „Istoria statelor europene"* ». Corespondenţă cu Karl Lamprecht. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 3(48)/1982, pp. 67—85.

MAIORESCU (Titu)

Maşek (V. E.) şi
Bossert (Gudrun) — *O demonstraţie. Ca aplicare a logicii; Definiţia prieteniei*. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 3(48)/1982, pp. 96—109.

MUȘATESCU (Tudor)

Teodorescu (Gabriel) — *Academia umorului românesc; Asociația umoriștilor români* — acte de întemeiere. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 3(48)/1982, pp. 145—151.

P

PÂRVAN (V.)

Goci (Aureliu) — O scrisoare către Octavian Tăslăuanu. „*Luceafărul*", anul XXV, 39(1064), 25 septembrie 1982, p. 3.

Zub (Al.) — *Dimitrie Cantemir* (Note pentru comunicarea din 21 septembrie 1923, la împlinirea a 200 de ani de la moartea Principelui.) „*Ateneu*", anul 19, nr. 6(154), septembrie 1982, p. 7.

PILLAT (Ion)

Pillat (Cornelia) — Echivalențe din lirica europeană: *Sonet* de Joichim du Bellay; *Mărturisire* de J. W. Goethe; *Ora galbenă* de Paul Claudel; *Jale* de Georg Trakl. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 3(48)/1982, pp. 34—49.

POPOVICI (D.)

Petrescu (Ioana Em.) — *Irene* (poem). „*Almanahul Ramuri*", 1982, pp. 188—189.

PREDA (Marin)

Preda (Elena) — *Peste întîmplările unei dimineți de război.* (fragment din *Delirul*, vol. II). „*Argeș*", anul XVII, nr. 6(133), septembrie, 1982, p. 16.

S

SADOVEANU (M.)

Florescu (Nicolae) — *« ...pentru interesele întregii umanități ».* „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 3(48)/1982, pp. 25—33.

SHAKESPEARE (William)

vezi Tudor Vianu (Ionescu, Gelu)

vezi Paul Celan (Alleman, Beda și Bücher, Rolf)

T

TRAKL (Georg)

vezi Ion Pillat (Pillat, Cornelia)

TZARA (Tristan)

Behar (Henri) — În dialog cu Saşa Pană. Investigații în arhive pariziene. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 3(48)/1982, pp. 153—162.

TZIGARA — SAMURCAȘ (Al.)

Șerb (Ioan) — *Mentorii mei* — fragmente memorialistice. „*Manuscriptum*", anul XII nr. 3(48)/1982, pp. 122—129.

V

VALÉRY (Paul)

Dumitrescu (Gabriela) — Raport prezentat la comisia de litere şi arte de la „Societatea Naţiunilor". *„Manuscriptum"*, anul XIII, nr. 3(48)/1982, pp. 163—167.

VOICULESCU (V.)

Braga (Mircea) — *Lobocoagularea prefrontală*. *„Transilvania"*, 9/82, anul XI(LXXXVIII), pp. 22—26.

VIANU (Tudor)

Ionescu (Gelu) — *Shakespeare în Italia; Descoperirea domeniului nordic în Franţa*. *„Manuscriptum"*, anul XIII, nr. 3(48)/1982, pp. 50—66.

VRÂNCEANU (Dragoş)

* * * din *„Jurnalul patetic de adolescenţă"*. *„Almanahul Ramuri"*, 1982, p. 115.

Aureliu GOCI

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE:

T. Arghezi (46, 144); Ion Barbu (93); M. Eminescu (20); André Gide (169); B. P. Hasdeu (33, 34); Titu Maiorescu (31); Paul Morand (168); M. Sadoveanu (61); Christian Schesaeus (49); Elena Văcărescu (166); I. C. Vissarion (46); Colette Yver (171); G. M. Zamfirescu (152); Paul Zarifopol (164).

FOTOGRAFII:

Ion Agârbiceanu (79, 84, 90); Ion Barbu (92, 96, 97); L. Blaga (98, 103, 105, 107, 109, 110, 115); Eduard Brockhaus, (22, 23); I. L. Caragiale (69, 70, 71); M. Eminescu (9, 13); Frontispicii: *„Românul"*, *„Timpul"* (11), *„Săptămîna muncii intelectuale şi artistice"* (63); Georg Wilhelm Friedrich Hegel (14, 15); Titu Maiorescu — Cesa din strada Mercur, Bucureşti (28) —, obiecte şi mobilier (coperta IV); Hugo Marti (102, 110, 111, 115); V. G. Morţun (59, 60); Camil Petrescu (62, 65, 67); Emil Rebreanu (118, 119); Christian Schesaeus (54); Sandu Teleajen (156); Elena Văcărescu (166); I. C. Vissarion (46); G. M. Zamfirescu (152, 153, 155, 156); Paul Zarifopol (157, 158).

DESENE:

Radu Costinescu — M. Eminescu (21); M. Eminescu — desen din colecţia Vladimir Streinu (21); André Gide — Jersey 1907. Portret de Theo Van Rysselberghe (169); M. H. Maxy — Tristan Tzara (174); Paul Morand (167); Dragoş Vrânceanu — autoportrete şi desen (76, 77, 78); G. M. Zamfirescu — schiţă de decor (153); Scene din *Georgicele* lui Vergilius, după un mss. florentin din Biblioteca Riccardi (40, 45); Moartea lui Achile — reproducere după un vas calcidic (38).

STAMPE: Mediaş — secolul XVII (50).

BASORELIEF:

Gh. Anghel — tripticul *Victorie* — fragment (21); Cornel Medrea — Dragoş şi zimbrul (32); Ara Pacis Augustae (36, 41, 43).

CARICATURI:

Anestin — G. M. Zamfirescu (156); Silvan — Dan Simonescu (177).

ACTE: Dimitrie Petrino (145, 148).

Redacţia mulţumeşte, şi pe această cale, lui Vasile BLENDEA pentru concursul dat la realizarea *Filelor de album* din acest număr şi lui Liviu RUSU pentru diapozitivele color (obiecte şi mobilier T. Maiorescu), reproduse pe coperta a IV-a.

The first issue of the „*Manuscriptum*" review of this year — the 50th from its coming out — dedicated to the Romanian poets and poetry — is set under the sign of the eminent appreciations from the speeches of the General secretary of the party, comrade Nicolae Ceaușescu.

The verses dedicated by B. P. Hasdeu to some legendary figures of the Moldavia history, the polemical articles from Eminescu's journalism, as well as the poem in prose devoted by Perpessicius to peace and brotherhood, represent the expression of the artist's implication in the contemporaneousness. The texts of Sadoveanu and Camil Petrescu speak about the writer's ethics. T. Arghezi evoking the personality of a brother writer, the verses from the beginning of Ion Barbu's creation, the historical poem of Christian Schesaues, humanist from the XVIth century, as well as the sequences from Dragoș Vrânceanu's lyricism, also illustrate the proposed theme.

A vaste correspondence between Lucian Blaga, Hugo Marti and Hermann Hauswirth — the evidence of a close friendship and collaboration — or the discussions about the Romanian avant-garde poetry give the dimensions of the opening of our poetical creation to the universal literature. For the relationship between the Romanian writers and their brother writers from abroad the correspondence between Paul Zarifopol — Hermann Suchier or the one between André Gide, Paul Morand, Colette Yver and Elena Văcărescu are eloquent. Other rubrics bring important specifications of literary history *(There are two Emil Rebreanu!)* or they moot the appearance of some precious instruments of work *(The book of literary history)*.

The *Album leaves* of this issue, commented by Radu Boureanu, present the collection of paintings that belonged to T. Arghezi and which are kept in the Memorial House from «Mărțișor».

*Le premier numéro de 1983 de la revue «*Manuscriptum*», le 50-e depuis sa parution — dédié aux poètes et à la poésie roumaine — est placé sous le signe des hautes appréciations contenues dans les exposés du secrétaire général du parti, le camarade Nicolae Ceausescu.*

Les vers consacrés aux figures légendaires de l'histoire de la Moldavie par B. P. Hasdeu, les articles polémiques écrits par Eminescu durant son activité de journaliste, le poème en prose dédié à la paix et à la fraternité des peuples par Perpessicius constituent l'expression de l'implication de l'artiste dans la contemporanéité.

Les textes de Sadoveanu et de Camil Petrescu parlent de l'éthique de l'écrivain. L'évocation de I. C. Vissarion par T. Arghezi, les vers de début de la création de Ion Barbu, le poème historique de Christian Schesaeus, humaniste du XVI-e siècle, de même que les séquences choisies de la lyrique de Dragoș Vrânceanu illustrent aussi le thème proposé.

Une vaste correspondance entre Lucian Blaga, Hugo Marti et Hermann Hauswirth — preuve d'une étroite amitié et collaboration — ou les commentaires concernant la poésie roumaine d'avant-garde suggèrent les dimensions de l'ouverture vers l'universalité de notre création poétique.

Les rapports entre les écrivains roumains et leurs confrères des autres pays sont illustrés par la correspondance entre Paul Zarifopol et Hermann Suchier ou par celle entre André Gidé Paul Morand, Colette Yver et Elena Văcărescu.

Autres rubriques apportent d'importants éclaircissements dans le domaine de l'histoire littéraire (Il y a deux Emil Rebreanu!) *ou signalent l'apparition de précieux instruments de travail* (Le livre d'histoire littéraire).

Les Feuilles d'album *de ce numéro, commentées par Radu Boureanu, présentent la collection de tableaux qui ont appartenu à T. Arghezi, maintenant en possession de la Maison mémoriale «Mărțișor».*

Heft eins dieses Jahres — das 50. seit dem Erscheinen der Zeitschrift — ist der Lyrik gewidmet und steht im Zeichen der Einschätzungen aus den Reden des Generalsekretärs der Partei, Genossen Nicolae Ceauşescus.

Die Versei die B. P. Hasdeu einigen historischen Gestalten der Moldau widmet, Eminescus polemische Beiträge aus seiner publizistischen Tätigkeit, als auch das Gedicht Perpessicius', das dem Frieden und der Verbrüderung der Völker gewidmet ist, bezeugen die aktive Teilnahme der Dichter am Zeitgeschehen.

Von der Ethik des Schriftstellers sprechen die Texte von Sadoveanu und Camil Petrescu. Zum selben Thema bringen wir Gedichte von T. Arghezi, die einem Dichter gewidmet sind, Verse aus dem Frühwerk Ion Barbus, das historische Poem des Humanisten Christian Schesaeus (17. Jahrhundert), sowie Auszüge aus dem Werk von Dragoş Vrânceanu.

Der Briefwechsel zwischen Lucian Blaga, Hugo Marti und Hermann Hauswirth legt Zeugnis ab von einer echten Freundschaft zwischen Dichtern, von einer fruchtbaren Zusammenarbeit, die über die Grenzen unseres Landes hinausgeht. Die Öffnung unserer Literatur zur Weltdichtung wird außerdem von der Diskussion über die Dichtung der rumänischen Avantgarde dokumentiert. Von den Beziehungen rumänischer Schriftsteller zu Künstlern anderer Länder zeugt auch die Korrespondenz zwischen Paul Zarifopol und Hermann Suchier, oder zwischen André Gide, Paul Morand, Colette Yver und Elena Văcărescu. Andere Rubriken bringen wichtige Beiträge zur Literaturgeschichte *(Es gibt zwei Emil Rebreanu!)*, oder stellen das Erscheinen von wertvollen Arbeitsinstrumenten (literaturgeschichtliche Werke) zur Diskussion.

Die *Albumblätter* dieses Heftes — von Radu Boureanu kommentiert — stellen die Bildersammlung T. Arghezis vor, die im Gedenkhaus in „Mărţişor" aufbewahrt werden.

Первый номер журнала «Манускриптум» этого года (и пятидесятый номер со дня основания) посвящен румынской поэзии и румынским поэтам, он находится под знаком высших оценок, содержающихся вы выступлениях Генерального Секретаря Партии, товарища Николае Чаушеску.

Оглавление журнала ставит своей целью осветить богатство образов творцов поэзии как в литературном, так и в артистическом планах. Передовая статья этого номера, подчеркивая главную идею, знакомит читателей с неизменными одобрительными отзывами о наших великих литераторах. Стихотворения Б. П. Хашдеу, посвященные легендарным фигурам истории Молдовы, полемические статьи М. Эминеску периода его журналистской деятельности и поэма в прозе Перпессициуса о мире и братстве народов — всё это является выражением связи артиста с современностью. О литературной этике говорят тексты М. Садовяну и Камила Петреску. Эту же тему иллюстрируют Т. Аргези, представляющий личность своего собрата по перу, первые стихотворения Иона Барбу, историческая поэма гуманиста XVI-го века Кристиана Шезеуса, а также отрывки из лирики Драгоша Врынчану.

Обширная переписка Лучиана Благи с Хуго Марти и Германном Хаусвиртом — свидетельство их близкой дружбы и тесного сотрудничества, наряду с дискуссиями об авангардной румынской поэзии показывают масштабы внимания нашего поэтического творчества к мировому искусству. В этом смысле весьма показательна и переписка Паула Зарифопола с Германном Сюшье а также переписка между Андре Жидом, Полем Мора, Колетт Ивер и Еленой Вэкэреску. Другие рубрики либо вносят важные уточнения в историю литературы (Существуют два Эмиля Ребряну!).

На страницах альбома этого номера опубликованы репродукции коллекции картин, принадлежавших Т. Аргези и сохранившихся в доме-музее в Мэрцишоре (Комментарии Раду Боуреану).

ÎN CURÎND:

SUMARUL SUMARELOR

revistei

MANUSCRIPTUM

O bibliografie generală a celor

50

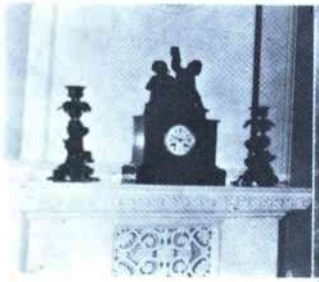
de numere ale revistei prezentată în

SUMAR CRONOLOGIC
SUMARUL RUBRICILOR
SUMAR ICONOGRAFIC
INDICE DE AUTORI
INDICE GENERAL DE NUME

Un preţios instrument de lucru pentru cercetători, editori, profesori, studenţi, elevi

Tirajul fiind limitat, se primesc înscrieri la redacţie

SALA DE LECTURĂ

Ceas şi două sfeşnice de bronz dăruite de Titu Maiorescu părinţilor lui Constantin Meissner, în perioada 1865-1870.

Canapea şi fotolii care au aparţinut lui Titu Maiorescu (Colecţiile Muzeului de literatură a Moldovei, Casa Pogor, Iaşi.)

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ

Retuş foto: Florica PRICIU

● M. EMINESCU — despre istoria patriei:

« ...tot sîngele strămoşilor, toată vigoarea şi înţelepciunea lor, naivă şi tînără, buna lor credinţă şi dreptatea lor neclintită protestează împotriva pîngăririi istoriei naţionale. »

● Din dezbaterile procesului *Duducăi Mamuca:*

« Curtea Criminală cunoaşte pe Dl. Hajdău nevinovat de acuzaţia de i s-a întins, şi, prin urmare, hotăreşte ca să rămînă liber de orice răspundere în acest caz. » **(Rezoluţiune)**

Fragmentele de mai sus fac parte din sumarul numărului viitor, dedicat conexiunilor dintre cultură şi literatură, număr din care mai reţinem:

● Titu MAIORESCU — G. IBRĂILEANU: dialog pe teme filologice

● Liviu REBREANU — **Jurnal** (1937-1939)

● Grigore MOISIL — scrisori din anii de studii

● Ştefan ZELETIN — Vasile BOGREA: convorbiri culturale

● Vasile PÂRVAN — Raport despre o excursie de studii în Dobrogea

● M. G. BUJOR — un poem scris în închisoare în amintirea lui C. Dobrogeanu-Gherea

● Pierre LOTTI şi Georges DUHAMEL — în corespondenţă cu Elena Văcărescu

TAXELE POŞTALE ACHITATE CONFORM APROBĂRII D. G. P. Tc. nr. 127/527/1974.

Lei 35

MANUSCRIPTUM

nou!

IN CURÎND APARE
MANUSCRIPTUM 1

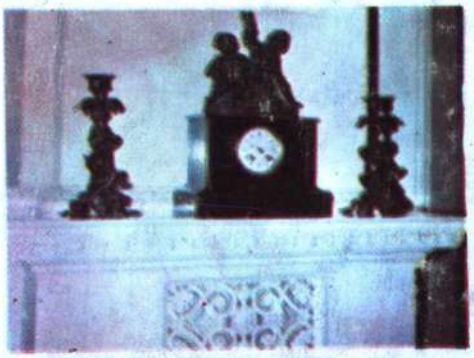
TEXTE INEDITE
DOCUMENTE INEDITE

(1970) în curînd în librării (1970)

În cele 50 de numere de la apariție, MANUSCRIPTUM a publicat:

- 10.000 pagini de literatură inedită
- 500 ipostaze fotografice ale scriitorilor
- 300 autografe și facsimile
- 200 imagini din atelierele de lucru ale scriitorilor
- 1.000 desene color și alb/negru
- 200 microalbume din viața literară

Un tezaur documentar restituit literaturii române

MANUSCRIPTUM
inedit * inedit *